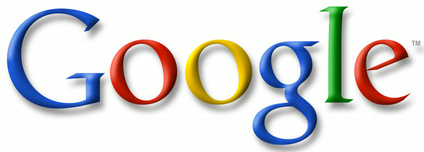

ONDERWIJS

IN DE

AARDRIJKSKUNDE.

UITGEGEVEN DOOR DE

MAATSCHAPPIJ:

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

DERDE STUK.
EERSTE GEDEELTE.

MIDDEL-EUROPA.

Te LEIDEN, DEVENTER en GRONINGEN, bij
D. DU MORTIER EN ZOON,
J. DE LANGE en
J. OOMKENS.

MDCCCXXVI.

VOORBERIGT.

Bij de uitgave van dit Stukje, gedraagt de Maatschappij zich aan haar Berigt, voor het tweede Stukje geplaatst; zij heeft er alleen bij te voegen, dat, door het uitloopen der beschrijving van Duitschland, *zij dit derde Stukje heeft gemeend te moeten splitsen, ten einde het Boek niet te ongeschikt of te kostbaar voor de scholen te maken. Het derde Stukje, tweede Gedeelte, zal alzoo de be-*

ſchrijving van Frankrijk *en* Zwitſerland *bevatten*, *en daarmede die van* Middel - Europa *voltooijen.*

Op last der Maatſchappij:

Hendk. Rarekes
Secretaris.

Amſterdam,

den 24*sten* *Augustus*, 1826.

ON-

ONDERWIJS
IN DE
AARDRIJKSKUNDE.

DUITSCHLAND OF HET DUITSCHE VERBOND.

Dit uitgestrekt gedeelte van *Middel-Europa*, oudtijds *Germanië*, naderhand *Allemanië*, naar een Duitsch volk, de *Allemannen*, en nu naar een ander Duitsch volk, de *Teutonen*, *Duitschland* genoemd, bestaat uit verschillende Landen en Staten. Sommige van deze, zoo als *Oostenrijk* en *Pruissen*, strekken zich ook tot buiten het *eigenlijke Duitschland* uit, welke bezittingen wij echter, immers zooveel zij tot *Middel-Europa* behooren, bij deze Staten zullen behandelen, ten einde geene verwarring te veroorzaken, en, zoo veel mogelijk, een beter overzigt over elken Staat in het bijzonder te geven. Om echter zoo veel doenlijk de kortheid te bevorderen en nuttelooze herhalingen bij elk Land te vermijden, laten wij hier een algemeen overzigt van *Duitschland* vooraf gaan.

Ligging en Grenzen. — *Duitschland* ligt tusschen 45° en 54°, 50′ noorder breedte en 22°, 30′ en 37° lengte, en grenst ten noorden aan de *Noordzee*, *Denemarken* en de *Oostzee*, ten oosten aan *Oostenrijk*, *Polen* en *Pruissen*, ten zuiden aan *Zwitserland*, *Italië* en de *Golf van Venetië* en ten westen aan *Frankrijk* en de *Nederlanden*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De lengte wordt op 135, de breedte op 130½ mijlen bepaald. De berekeningen der oppervlakte zijn zeer verschillend; dezelve wordt van 11,130 tot 11,735 vierkante mijlen opgegeven; terwijl het getal der inwoners, naar de jongste berigten, 32½ millioenen zielen bedraagt, hetwelk door elkander 1769 inwoners op eene vierkante mijl geeft. Dit is

echter zeer ongelijk, daar om *Hamburg* wel 20,000, in het *Meklenburg-Schwerinsche* slechts 1,560, en in *Tirol* slechts 1,300 zielen op eene vierkante mijl komen.

Luchtgesteldheid. — Natuurlijk moet dezelve in een Land van zulk eene uitgestrektheid zeer verschillend zijn; vooral, daar ook de verschillende hoogte boven de oppervlakte der zee en het meer of min bergachtige van den grond, zelfs onder dezelfde breedte, het hunne hiertoe bijdragen. Dan, over het algemeen, is de lucht gezond; de warmste en aangenaamste streken vindt men bij den *Rijn*, *Mein*, *Nekker*, *Moezel* en *Donau*; doch de zuidelijke Landen, waarin men vele bergen vindt, zijn veel kouder.

Voortbrengsels. — Over het algemeen is *Duitschland* rijk aan voortbrengselen, als:

a. Uit het Rijk der Planten: Schoon er vele bergachtige en zandige streken zijn, heeft echter dit Rijk eenen grooten overvloed van koren- en andere vruchten, zoodat er veel graan ook naar ons Vaderland wordt uitgevoerd; verder boekweit, maïs, zeer veel boomvruchten, ook fijne vruchten en wijn, waaronder de Rijnsche wijnen zeer gezocht zijn, peulvruchten, aardappelen en alle soorten van moeskruiden, meekrap, weede, cichorei, raapzaad, anijs, saffraan, koriander-zaad, vlas, hennip, tabak, hop, zoethout en rabarber. Op sommige plaatsen wordt nog veel hout gevonden, dat een' belangrijken tak van handel oplevert, vooral aan de *Alpen* en in het *Schwarzwald*, *Thuringer-* en *Bohemerwoud*, weshalve de bosschen hier, meer dan in eenig ander Land van *Europa*, met zorg behandeld worden.

b. Uit het Rijk der Dieren: Hier en daar, bijzonder in *Holstein* en in *Mecklenburg*, goede en schoone paarden. De veeteelt is, door het aanbouwen van klaver, veel verbeterd, en overal vindt men rundvee, vooral in *Oost-Vriesland*. De schapenfokkerij is hier en daar aanzienlijk, en men besteedt veel zorg aan de verbetering der wol; maar men maakt nog meer werk van de varkens, die in het najaar in de bosschen gejaagd worden en er zich met eikels voeden. De Westfaalsche hammen zijn zeer gezocht; verder heeft men er geiten, doch niet veel ezels en muilezels. Op de heiden is de bijenteelt voortreffelijk; doch de zijdeteelt is van weinig belang. Van gevogelte vindt men er gan-

zen

ten in groote menigte, als ook leeuwerikken, vinken, trapganzen, patrijzen, eenden, enz. Van ander wild zijn er herten, reeën, hazen, vossen, enz. in overvloed. De wilde zwijnen zijn in sommige Landen zoo menigvuldig, dat de boeren, die dezelve oudtijds op levensstraf niet mogten dooden, 's nachts hunne velden moeten bewaken. In *Thuringen* ziet men den zoogenoemden *hamster*, eene soort van alles vernielende veldrat. Er zijn weinig wolven, en zelden vindt men er eenen beer. In de gebergten van *Tirol* zijn wilde geiten en marmotten. De groote rivieren hebben snoek, steur, zalm, karper, paling en andere visch.

c. Uit het Rijk der Delfstoffen: Ten zuiden, kwikzilver, tin, koper, lood, ijzer, rattenkruid, spiesglas, potaarde, enz. benevens een weinig goud en zilver. Langs den *Rijn* vindt men vrij goede steenkolen. Klei-, leem- en porselein-aarde worden vooral in *Saksen* gedolven. Ook vindt men er hars, aluin, vitriool, zwavel, salpeter, albast, vele soorten van bouwsteen, kalk, gips, marmer, terpentijn-, slijp- en molensteen, lei, agaat, jaspis, kristal, granaten, enz. Er wordt ook veel turf geveend; en er is eene groote hoeveelheid keukenzout, alsmede vele minerale bronnen en ook versteeningen.

Inwoners. — De inwoners van *Duitschland* bestaan uit *Duitschers* of *Germanen* (bijna door het geheele Land); *Slavonische* stammen, in *Pommeren*, *Silezië*, aan gene zijde van de *Oder*, in *Bohemen*, *Stiermarken*, *Karinthië*, enz.; *Joden*, overal verspreid; *Ziegeuners* of *zwervende Heidenen*, die echter voor het meerder deel vaste woonplaatsen hebben, en eenige vreemdelingen.

De Duitschers zijn sterk, vlijtig, gehard tot zwaren arbeid, zeer geschikt tot den krijgsdienst, moedig, dapper en volhardende in hunne ondernemingen. Offchoon men hier en daar nog wel inwoners aantreft, die de ruwe zeden hunner voorvaderen behouden hebben, zijn zij over het algemeen zeer beschaafd en hebben zeer veel gevoel voor het goede en schoone; terwijl zij als opregt, eerlijk en gastvrij geprezen worden. Ook onderscheiden zij zich door matigheid en eenvoudigheid in de spijzen; hoewel zij zeer beleefd in den omgang zijn, kan men hen echter van eene zekere trotschheid omtrent hunne minderen en eene te groote ondergeschiktheid omtrent hunne meerderen niet vrijspreken.

Zeden en Gewoonten. — De zeden der Duitschers zijn die van het beschaafd *Europa*. Schoon, bij plegtige gelegenheden, eenen stevigen dronk niet versmadende, hebben zij de onmatigheid hunner voorouders in dezen afgelegd; echter zijn zij groote liefhebbers van goed bier. Doorgaans zijn zij ernstig in hun gedrag, doch groote beminnaars van dansen en muzijk. Zij houden veel van de jagt, van het paardrijden en van het kegel- en kaartspel. De opvoeding, schoon vele kenmerken van strengheid dragende, heeft op vele plaatsen eenen aanzienlijken graad van volkomenheid bereikt; dan, een in *Duitschland* vrij algemeen gebrek is de zucht, eenen titel te hebben, en de nog al voortdurende trotschheid van den Adel, die soms tot in het belagchelijke loopt; terwijl de Duitschers ook meestal sterk op vele pligtplegingen gesteld zijn. De vrouwen zijn goede huishoudsters, getrouwe echtgenooten en zorgvuldige moeders. De kleeding is, eenige weinige streken uitgezonderd, niet meer nationaal; maar men volgt hierin ook meest de Franschen en Engelschen.

Godsdienst. — Behalve eenige Joden en Heidenen, zijn al de Duitschers Christenen. Sommige gewesten zijn den Roomschen, andere den Hervormden en weder andere den Luterschen Godsdienst toegedaan. Ook vindt men er Doopsgezinden, Kwakers, Hernhutters en anderen; terwijl, op vele plaatsen in *Pruissen*, Hervormden en Luterschen zich onder den naam van Evangelische Christenen vereenigd hebben. Meestal belijden de onderdanen den Godsdienst van hunnen Vorst. Meerdere verlichting en beschaving heeft de voormalige onverdraagzaamheid verdreven, en alle Christenen hebben vrije uitoefenig van hunnen Godsdienst.

Kunsten en Wetenschappen. — De Duitschers hebben aanzienlijke vorderingen in kunsten en wetenschappen gemaakt, en zekerlijk is er geen Land, waarin alle vakken van menschelijke kennis meer wetenschappelijk bearbeid worden. Het onderwijs is op vele plaatsen op eenen voortreffelijken voet ingerigt, en in het vak van onderwijs en opvoedig hebben BASEDOW, SALZMANN, CAMPE, OLIVIER, STEPHANI, NIEMEYER, SCHWARZ en vele anderen, zich zeer verdienstelijk gemaakt. De Schriften van deze en andere Duitsche Geleerden, in alle vakken van wetenschap, worden in de geheele beschaafde wereld zeer gezocht. Onder de beroemde

Ge-

Geleerden van dit Land zal het genoeg zijn, eenen COPERNICUS, LEIBNITZ, EULER en KANT te noemen. Hiertoe hebben 21 Hoogescholen, waaronder die van *Berlijn*, *Breslau*, *Erlangen*, *Göttingen*, *Halle*, *Heidelberg*, *Jena*, *Landshut*, *Leipzig*, *Praag* en *Weenen* de voornaamste zijn, zoowel als de menigvuldige Gymnasiën, Lyceums, Militaire-, Houtvester-, Koopmans-, Bergwerk-, Landbouwkundige- en meerdere of mindere lagere scholen, als ook de menigvuldige geleerde Maatschappijen en Genootschappen, enz. niet weinig bijdragen. Ook in de schoone kunsten, vooral in de muzijk, hebben zij voortreffelijke Meesters opgeleverd, en in de krijgskunde vele verbeteringen gemaakt, en, schoon de Duitschers weleens als minder vindingrijk dan de Italianen of andere volken worden beschouwd, zoo kan men hun echter geen' der eerste rangen onder de beschaafdste volken van *Europa* betwisten.

Taal. — De oude Teutonische taal heeft de Hoogduitsche taal voortgebragt, welke thans in den Hoog- en plat- of Nederduitschen tongval verdeeld wordt. Sedert eene eeuw heeft de Hoogduitsche taal eenen hoogen trap van volkomenheid en regelmatigheid bereikt. Ook de inwoners van den Slavonischen stam hebben gedeeltelijk deze taal aangenomen, doch gedeeltelijk ook hunne eigene taal behouden.

Middelen van bestaan. — Deze zijn vooral landbouw en veeteelt en de mijnwerken, als de oudste en zekerste grondslagen van de welvaart dezes Lands; verder wijnoogst, zijdeteelt, de bosschen en de visscherij. Hierop volgen nu een aanzienlijk getal fabrijken, waarin de noeste vlijt der Duitschers het zeer ver gebragt heeft; de ijzergieterijen en smederijen, bijzonder in *Stiermarken* en *Westfalen*, en langs den *Rijn*, leveren aan *Europa* veel ijzerwaren, bijzonder werktuigen en gereedschappen voor den akkerbouw en andere handwerken, kagchels, enz. Verder zijn er vele fabrijken in lakens en alle soorten van wollen stoffen, zijde, katoen, fluweel, damast, tafelgoed, garen, kant en lint, linnenweverijen, papiermolens-, looijerijen, branderijen, brouwerijen, zoutkeeten, tabakskerverijen, potaschziederijen, fabrijken van ijzer, staal en metaal, geweren, sabels, messen, naalden, goud- en zilverwaren, Wis-, Natuur-, Heel- en Gezigtkundige, benevens muzijk-instrumenten, horologiën en andere uurwerken, houtwaren,

meerschuimen- en andere pijpenkoppen, glaswerk, spiegels, porselein, stroo- en andere hoeden, galanteriewaren, aardewerk, brons, ivoor- en ander beenwerk, poeder, stijfsel, kruid, zeep, lijm, hagel, metalen- en andere knoopen, kinderprenten, Aardrijkskundige kaarten, enz., hetwelk alles aanleiding tot eenen aanzienlijken handel geeft, die door verscheidene groote wegen, bevaarbare rivieren en eenige kanalen, verschillende Banken en Assurantie-kantoren zeer bevorderd wordt. De voornaamste uitvoer bestaat in koren, hout, wijn, boomvruchten, vee, huiden, peulvruchten, zout, ijzer, kwikzilver, lood, wol, linnen, metalen en galanteriewaren, glas, spiegels, porselein, katoenen- en wollen stoffen, kanten, leder, enz. De voornaamste zeesteden zijn: *Hamburg*, *Bremen*, *Lubeck*, *Embden*, *Altona*, *Stettin*, *Straalsond*, *Triest*, enz.; de binnenlandsche koopsteden: *Leipzig*, *Frankfort aan den Mein*, *Brunswijk*, *Naumburg*, *Frankfort aan de Oder*, *Botzen* en verder *Weenen*, *Berlijn*, *Praag*, *Maagdenburg*, *Keulen*, *Mentz*, enz.

Regeringsvorm. — Voorheen bestond *Duitschland* uit verscheidene groote en kleine Staten, die op zich zelve onafhankelijk waren, maar, in zaken van algemeen belang, onder een algemeen Opperhoofd, den Roomschen Keizer, stonden; doch door den vrede van *Luneville*, in 1801, werden de meeste Geestelijke Staten en Vrije Rijkssteden afgeschaft, en dus de Stenden des Rijks veel verminderd. Deze staat van zaken werd nog bevestigd, toen *Beijeren*, *Wurtemberg* en *Baden* den rang van Souvereine Vorstendommen verkregen, en verscheidene kleine Staten vernietigd, of aan andere onderworpen werden, waardoor dan ook, in 1806, het geheele Verbond een einde nam. Vervolgens werd, onder bescherming van den Franschen Keizer, een ander Verbond, onder den naam van *Rijnverbond*, opgerigt; doch ook dit bezweek voor de overwinnende wapenen der Bondgenooten in 1813; waarna uit al de voormalige Duitsche Staten (met uitzondering van het grootste deel van den *Bourgondischen Kreits*, dat aan ons Vaderland kwam) een nieuw Verbond gesticht werd, hetwelk den naam van het *Duitsche Verbond* draagt, en waartoe ook de Keizer van *Oostenrijk* en de Koningen van *Pruissen*, der *Nederlanden* en van *Denemarken* voor hunne Duitsche Staten behooren. Al de Leden van dit Verbond hebben, als zoodanig, gelijke regten; en waar-

waarborgen, zoowel de in- als uitwendige veiligheid van *Duitschland*, en elkanders onafhankelijkheid en onschendbaarheid. Alle zaken, dit Verbond betreffende, worden door eene Bondsvergadering, die haren zetel te *Frankfort aan den Mein* heeft, bestuurd, waarvan *Oostenrijk* altijd Voorzitter is, en waarin elk Lid een bepaald getal stemmen heeft. Wanneer het echter op eenige verandering in de grondwetten des Verbonds aankomt, dan wordt er eene Algemeene Vergadering, *in plenum* genoemd, zamengeroepen, waarin de stemmen meer uitgebreid gegeven en de besluiten met eene meerderheid van ten minste ⅔ derzelve moeten genomen worden. De namen der Leden en het getal der stemmen vindt men in de hiertegenoverstaande Tabel.

Elke Staat moet tot eenen Verbonds-oorlog een zeker contingent leveren, gerekend tegen 1 van de 100 man zijner bevolking; terwijl 1 van de 200 man in reserve blijft. Dit leger des Verbonds is, buiten de reserve, 300,943 man sterk en in tien korpsen verdeeld. Naar dit contingent wordt ook de toelage in gelden berekend.

Eilanden. — Deze zijn:

a. In de *Oostzee: Rugen*, *Usedom*, *Ruden*, *Oehe*, *Hiddensoe* en *Ummaritz*, *Poel*, enz.

b. In de *Noordzee: Wangeroog*, *Langeroog*, *Spikeroog*, *Borkum*, *Nessa*, *Juist*.

Rivieren. — Deze zijn:

a. Die in de *Noordzee* vallen: 20. De *Rijn*, met 22. den *Mein*, 24. de *Moezel*, de *Saar*, 21. den *Nekker*, de *Lahn*, de *Rhoer*, enz. 18. de *Wezer*; 17. de *Elbe*, met de *Moldau*, *Saale*, *Elster*, *Havel*, enz.

b. Die in de *Oostzee* vallen: 16. de *Oder*, met de *Oppa* en *Neisse*, 15. de *Weichsel*, enz.

c. Die in de *Zwarte Zee* vallen: 23. de *Donau*, met de *Iller*, *Lech*, *Isar*, *Inn*, *Traun*, *Ens*, enz.

d. Kustrivieren: 19. de *Eems*, *Jahde*, *Eider*, *Trave*, *Recknitz*, *Isonzo* en de *Etsch* of *Adige*.

Kanalen. — Het *Plauensche-*, *Finowsche-*, *Friedrich-Wilhems-*, *Sleeswijk-Holsteinsche*, *Papenburger-* en *Weener-Kanaal*.

Meren. — Het *Frischehaff*, *Kurischhaff*, *Stettinerhaff*, het *Diemermeer* in *Hanover*, *Steinhudermeer* in *Lippe-Schauenburg*, *Zoete-* en *Zoutemeer* in *Mansfeld*, verder het *Eutiner-*, *Plöner-*, *Ratzeburger-*, *Plauer-*, *Ammer-*, *Wurm-*, *Kochel-* en vele andere meren, als-

mede de (H.) *Bodenzee.* *Holstein* alleen heeft 53, *Meklenburg* 223, *Brandenburg* 115 en *Pommeren* 90 meren.

Zeeën. — De *Oost-*, de *Noord-* en de *Adriatische Zee.*

Straten. — *Gellen* bij *Rugen.*

Golven. — De *Usedomsche Zee*, *Ribnitzer Golf*, *Saler-Bodden*, *Greifswalder-Bodden*, *Walvisch* (bij *Wismar*), van *Daisow*, de monden van de *Wezer*, de *Jahde*, den *Dollart* en die van *Triest.*

Gebergten. — Deze zijn:

a. Ten zuiden: de *Norische Alphen*, met den *Brenner*, *Plateykogel*, *Weisz-Eck*, de *Hohe-Narr*, *Grosz-Glockner* en *Sneeuwberg*, de *Karinthische-* en *Julische Alphen*, met de *Terglou*, de *Duitsche Kalk-Alpen*, met den *Hoch-vogel* en *Priel.*

b. In het midden: het *Sudetisch Gebergte*, met den *Sneeuwberg*, het *Reuzen-Gebergte*, met den *Sneeuwkop* de *Groote* en *Kleine Sturmhaube*, enz., het *Lausnitzer-Gebergte*, het *Erz-Gebergte*, het *Thuringerwoud*, het *Rhon-Gebergte* en de zoogenoemde *Hoogte.* Verder het *Moravisch Gebergte*, *Bohemerwoud*, *Ruwe-* of *Rauhe Alp*, *Schwarzwald*, enz.

c. Meer noordwaarts: de *Harts* (e.), met den *Brocken*, het *Eichsfelder Gebergte*, *Solingerwald* en *Teutoburgerwald*, enz.

Vlakten. — Deze zijn hoofdzakelijk in het noorden.

Thans tot de bijzondere Staten van *Duitschland* overgaande, beginnen wij met:

I. DE OOSTENRIJKSCHE MONARCHIE.

Ligging en Grenzen. — Zij ligt in het zuidoosten van *Europa*, tusschen 41°, 20′ en 51°, 2′ noorder breedte en 26°, 14′ en 44°, 35′ lengte, en grenst ten noorden aan *Pruissen*, *Krakau* en *Rusland*, ten oosten aan *Rusland* en *Europeesch Turkije*, ten zuiden aan *Europeesch Turkije*, de *Golf van Venetië*, den *Kerkelijken Staat*, *Parma*, *Modena* en het *Sardinisch Gebied* en ten westen aan het *Sardinisch Gebied*, *Zwitserland*, *Beijeren* en *Saksen.*

Verdeeling, Uitgestrektheid en Bevolking. — De *Oostenrijksche Monarchie*, uit verscheidene Staten bestaande, wordt gewoonlijk verdeeld in:

A.

	Uitgestrektheid in vierkante mijlen.	Inwoners.
A. De *Duitsche Erflanden* (bevattende het Aartshertogdom *Oostenrijk*, *Stiermarken*, *Illyrië*, *Tirol*, *Vorarlberg*, *Bohemen*, *Moravië* en *Silezië*).	3,768	9,177,500
B. De *Gallicische Erflanden* (het Koningrijk *Gallicië*).	1,523	3,655,000
C. De *Hongaarsche Erflanden* (*Hongarije*, *Zevenbergen*, de *Militaire Grenzen* en het Koningrijk *Dalmatië*).	5,943	10,585,000
D. De *Italiaansche Staten* (het *Lombardysch Venetiaansch Koningrijk*).	831	4,200,000
In het geheel	12,065.	27,617,500.

Regeringsvorm. — Eene Monarchie, erfelijk in de mannelijke en vrouwelijke linie, naar het regt van eerstgeboorte. De tegenwoordige Keizer is FRANS *de eerste*; de Prinsen en Prinsessen voeren den titel van Aartshertogen en Aartshertoginnen van *Oostenrijk*. Het hoogste Bestuur is de Staatsconferentie, onder voorzitting van den Keizer; de hooge ambtenaren worden verdeeld in diegenen, welke over de geheele Monarchie, en die, welke over bijzondere Staten zijn gesteld. De onderscheidene Staten hebben elk een eigendommelijk Bestuur, en de meeste Landsstenden, welke uit Geestelijken, Heeren, Ridders en Steden bestaan, doch weinig of geen' invloed op de Wetgeving, maar alleen op de bepaling der belastingen hebben. De inkomsten worden op 140 millioenen, de schulden op 840 millioenen guldens begroot; daarenboven zijn er nog eenige millioenen papieren geld in omloop, hetwelk echter jaarlijks verminderd wordt; de financiën worden uitmuntend bestuurd. Van de uitgaven zijn geene zekere berigten. De Landmagt bestaat uit 150,000 man infanterie, 35,000 man kavallerie, 20,000 man artillerij, genie, mineurs, enz. en 10,000 man gardes, te zamen 215,000 man, welke in tijd van

oorlog aanzienlijk vermeerderd worden, en waarbij dan nog eene landmilitie van 800,000 man komt. De Zeemagt heeft thans 8 schepen van linie, 7 fregatten en 16 kleine vaartuigen.

A. DE DUITSCHE ERFLANDEN.

a. Het *Aartshertogdom* OOSTENRIJK *of* NEDER-OOSTENRIJK.

Dit grenst ten noorden aan *Bohemen* en *Moravië*, ten zuiden aan *Stiermarken*, *Illyrië* en *Tirol*, ten westen aan *Tirol* en *Beijeren* en ten oosten aan *Hongarije*, en bevat op 760 vierkante mijlen 1,802,309 inwoners. Het heeft het *Bohemerwoud*, den *Mannhartsberg*, de *Norische Alpen*, waarvan de *Sneeuwberg* 6300 voet hoog, benevens de *Grosz-Glockner* 12,000 voet, *Hochwartshöhe* bijna, en *Wurbachhorn* 11,000 voet hoog zijn, enz. en wordt door den *Donau*, met de *Traun*, *Ens*, *Stier* en *Mark*, benevens de *Inn* en *Salza*, gelijk ook door het *Traun-*, *Alter-*, *Halberstadter-* en andere meren bespoeld. De *Ens* deelt het in twee deelen, als: het *Land beneden den Ens* en het *Land boven den Ens*.

Het LAND BENEDEN DEN ENS, uit de stad *Weenen* en 4 Kreitsen of Kwartieren bestaande.

Weenen (*Wien*), de hoofdstad der Monarchie en residentie van den Keizer, der hooge Rijks-Collegiën en van eenen Aartsbisschop, in eene heerlijke landstreek, ter plaatse waar de *Wien* in den *Donau* valt gelegen, en uit de eigenlijke stad en 34 voorsteden bestaande, welke laatste $3\frac{1}{2}$ mijl in den omtrek hebben en aan beide zijden van den *Donau* liggen. De eigenlijke stad heeft $1\frac{1}{4}$ uur in den omtrek, is met vestingwerken omringd, en bevat, met de voorsteden, 7140 huizen en paleizen en 240,000 inwoners, waaruit blijkt, dat hier veel menschen in één huis huis wonen. Onder de opene plaatsen, waarvan er 10 in de eigenlijke stad zijn, zijn de *Graben* en het *Hof* de voornaamste. Onder de menigvuldige openbare gebouwen en paleizen verdienen vooral de burgt, waarop de Keizer zijn verblijf heeft, de heerlijke Stephanuskerk, met een' toren van 434 voet, de prachtige kanselarij, het paleis van den Hertog

van

van *Saksen-Teschen*, en, in de voorsteden, het schoone lustslot *Belvédère*, de Karels- of Barromeüskerk, de Keizerlijke paardenstal, het Invalidenhuis, de Genees- en Heelkunkige Akademie, het Algemeene Ziekenhuis, de vier Tuighuizen, enz. opmerking. Tot de nuttige inrigtingen behooren de Hoogeschool, het *Theresianum*, de School voor de Genie, de Josephinische Akademie, het Polytechnisch Instituut, drie Gymnasiën, de School voor Doofstommen, de Akademie der Schoone Kunsten en andere nuttige Genootschappen, de Keizerlijke Boekerij van 300,000 boekdeelen, het Kabinet van Naturaliën, het heerlijk Muntkabinet, eene groote verzameling van schilderijen in het slot *Belvédère*, verscheidene openbare Bibliotheken, de Sterrenwacht, Kruidtuin, verzameling van Anatomische preparaten en andere; ook zijn er vijf schouwburgen. *Weenen* is het middelpunt van den Oostenrijkschen handel, die op het overige gedeelte van *Duitschland*, op *Italië*, *Griekenland*, *Hongarije*, *Polen* en *Rusland* gedreven wordt. Nog heeft men er zeer aanzienlijke fabrijken, die meer dan 60,000 menschen bezig houden, en schoone metalen waren, verlakt blik, allerlei compositie-waren, ijzeren gereedschappen en huisraad, goud-, zilver- en allerlei galanteriewaren, Wis- en Natuurkundige- en muzijkinstrumenten, uurwerken, papieren waren, kunstige bloemen, Scheikundige preparaten, aardewerk, porselein, geweren, glas, spiegels, zijden-, katoenen- en wollen stoffen, hoeden, leder, papier, fluweel, handschoenen, kanten, laken, suiker, enz. leveren. Ook leven vele personen van het Hof, de hooge ambtenaren en het talrijk garnizoen. Om de stad zijn heerlijke wandelingen, waaronder de *Prater* uitmunt. Bij de stad liggen de lusthuizen *Schönbrunn* en *Laxenburg* en het eiland *Lobou*. Onder vele andere Geleerden werd aldaar de beroemde SCHRÖCK geboren.

1. KREITS of KWARTIER BENEDEN HET WEENERWOUD, waarin:

Traiskirchen, de hoofdstad, met 930 inwoners en fabrijken.

Baden, aan de *Schwachat*, met 4 voorsteden, 2187 inwoners, verwerijen, fabrijken en beroemde baden.

Bruck, aan de *Leitha*, met 2364 inwoners en eene Engelsche spinmachine.

Haimburg, aan den *Donau*, met 2691 inwoners en de grootste tabaksfabrijk van *Duitschland*. *Kloos-*

Klooster Neuburg, met een beroemd en rijk klooster, waarin de Aartshertoglijke kleederen bewaard worden, een hospitaal, kazernen en 3135 inwoners, lederfabrijken, scheepvaart en visscherij.

Wiener Neustadt, met de Keizerlijke Koninklijke Militaire School, voor ruim 500 leerlingen, Gymnasiën en andere scholen en 6526 inwoners, die fluweel- en andere fabrijken hebben en handel drijven.

Pottendorf, *Rohrau*, *Nadelburg* en andere vlekken.

2. Kreits of kwartier boven het weenerwoud, waarin:

St. Pölten, met een Godgeleerd Instituut en andere scholen, 3971 inwoners en eene groote katoen- en andere fabrijken.

Waidhofen, met 1950 inwoners en ijzer- en staalfabrijken.

Mölk of *Melk*, met eene hoofdschool, welker boekerij vele handschriften heeft, eene verzameling van munten, eenen kruidtuin en 1900 inwoners, die koren, wijn en saffraan bouwen.

3. Kreits of kwartier beneden den mannhartsberg, waarin:

Korn-Neuburg, aan den *Donau*, met 1850 inwoners.

Enzersdorf, door den slag van *Wagram* bekend.

Feldsberg, met een schoon kasteel, 2480 inwoners en wijnbouw.

4. Kreits of kwartier boven den mannhartsberg, waarin:

Krems, aan den *Donau*, met voorname scholen, 3367 inwoners, metaal- en ijzerwaren fabrijken, azijnstokerijen en handel in wijn, saffraan, vlas, enz.

Stein, aan den *Donau*, met 1362 inwoners, azijnstokerijen, mostaardmolens, wijnbouw en scheepvaart.

Weitra, met 1800 inwoners, papiermolens, smederijen, weverijen, enz.

Het land boven den ens, in 5 Kreitsen of Kwartieren, *Viertels* genoemd, verdeeld wordende.

1. Het muhlviertel of de muhlkreits, waarin:

Lintz, de hoofdstad, aan den *Donau*, met 3 voorsteden, vele schoone gebouwen, liefdadige gestichten, een in-

instituut voor de Heelkunde, een Lyceum, Gymnasium en andere scholen, eene boekerij, schouwburg en 17,240 inwoners, die eene Keizerlijke fabrijk van wollen stoffen, waarin wel 25,000 werklieden bezig zijn, en vele andere fabrijken, looijerijen en aanzienlijken handel hebben.

Freystadt, met een Collegie, 1800 inwoners en garenhandel.

Mauthhausen, de stapelplaats van zout voor geheel *Bohemen*, met kousenweverijen.

2. Het HAUSRUCKVIERTEL of de HAUSRUCKKREITS, de kleinste in *Oostenrijk*, waarin:

Wels, aan de *Traun*, met 3738 inwoners, chits- en katoenfabrijken, koper- en kruidmolens en handel met pelterijen, enz.

Lambach, met eene aanzienlijke bibliotheek, weeshuis, hospitaal, 3000 inwoners en handel.

St. Wolfgang, aan het meer van dien naam, met 538 inwoners en visscherij.

3. Het TRAUNVIERTEL of de TRAUNKREITS, waarin:

Steyer, aan de *Traun* en *Steyer*, met 10,000 inwoners, eene geweerfabrijk, een instituut voor geweermakers, blik-, ijzerdraad-, messen en ander gereedschap, katoen- en wollen stoffen fabrijken, en aanzienlijken handel.

Ens, met 2951 inwoners, linnenweverijen, brouwerijen en katoenfabrijken.

Gmunden, de stapelplaats van het zout, dat in het *Salzkammergut* of *Zoutkamerdomein*, eene bergachtige streek alhier, met veel bosch en zoutgroeven, gevonden wordt.

Kremsmunster, met een beroemd Lyceum, Gymnasium, boekerij, sterrenwacht, museum en 800 inwoners.

4. Het INNVIERTEL of de INNKREITS waarin:

Braunau, aan de *Inn*, met 1733 inwoners, lakenweverij, papiermolens en scheepstimmerwerven.

Scharding, met 2500 inwoners,

Vocklabruck, met 1200 inwoners, die houtwaren vervaardigen.

5. De SALZACH of SALZBURGERKREITS, waarin:

Salzburg, aan de *Salzach*, met eenen Aartsbisschop, muren, wallen, drie voorsteden, acht poorten, eene prachti-

tige hoofd- en tien andere kerken, vele liefdadige gestichten, een Aartsbisschoppelijk paleis, het kasteel *Hohensalzburg*, met een tuighuis, museum en schouwburg, het kasteel *Mirabel*, een Lyceum met elf Professoren, eene boekerij, dierkundige verzameling, Geneeskundig Instituut, Gymnasium, Seminariën voor Priesters en Onderwijzers der jeugd, nog andere Collegiën, scholen, boekerijen en kunstverzamelingen, Romeinsche Oudheden en 13,060 inwoners, die draadtrekkerijen, smederijen, tabaks-, stijfsel-, poeder-, katoen-, chits-, lak-, speelkaarten- en andere fabrijken, brouwerijen, zaag- en runmolens, jaarmarkten en aanzienlijken handel hebben. In den omtrek zijn vele Vorstelijke lustsloten.

Hallein of *Halle*, aan de *Salza*, met 4600 inwoners, die katoen- en breinaaldenfabrijken en eene uitgebreide zoutkeet hebben.

Radstadt, aan den *Ens*, met 800 inwoners.

Gastein, een vlek, met warme baden.

b. Het *Hertogdom* STIERMARKEN.

ligt tusschen het Aartshertogdom *Oostenrijk*, *Hongarije* en het *Illyrische* Gouvernement *Laybach*, en bevat op 400 vierkante mijlen 799,056 inwoners; ten noorden en westen heeft het de *Stierische* of *Stiermarksche Alpen*, waartoe de *Groszenberg* (8380), *Eisenhut* (7676), *Grumning* (7840) en *Stang-Alpe* (7140 voet hoog) behooren, en wordt door de *Mur*, met de *Pols*, *Lising*, *Murz*, *Kainach*, enz., de *Drave*, *Ens*, *Raab*, *Save*, enz. en vele kleine meren bespoeld; er zijn vele minerale bronnen. Het Land wordt in 5 Kreitsen verdeeld, als:

1. De GRATZERKREITS, waarin:

Gratz, de hoofdstad van *Stiermarken*, en de zetel der Regering en van eenen Bisschop, aan de *Mur*, in een aangenaam oord, met zware vestingwerken, voorsteden, 6 poorten, 22 kerken en kapellen en vele liefdadige gestichten. Onder de voorname gebouwen munten de oude burgt, het groote landschapshuis, het nieuwe raadhuis en een paar kerken uit. Het kasteel, welks vestingwerken de Franschen deden springen, dient nu voor eene Staatsgevangenis en tuchthuis. Verder is hier een Lyceum

met

met 26 Professoren en eene groote boekerij, een Gymnasium, het *Joanninum*, met eene Teekenakademie en vele wetenschappelijke inrigtingen en scholen, sterrenwacht, schouwburg, redoutezaal, tuighuis, vele mijnen en 29,576 inwoners, die fabrijken in ijzer, staal, katoen, zijden- en wollen stoffen, linnen, verlakt goed en hoeden, benevens katoendrukkerijen, papiermolens en twee jaarmarkten hebben en eenen aanzienlijken handel drijven.

Furstenfeld, met 1694 inwoners en voorname tabaksfabrijken.

Radkersburg, op een eiland in de *Mur*, met 1360 inwoners, wijn- en ijzerhandel.

Hartberg, met twee voorsteden, 1323 inwoners, lakenfabrijken, zeepziederijen en paardenfokkerij.

2. De MARBURGERKREITS, waarin:

Marburg, aan de *Drave*, met drie voorsteden, een kasteel, Gymnasium, hoofdschool en 3986 inwoners, die handel drijven in koren en wijn, en jaarmarkten hebben.

Pettau, met een groot invalidenhuis, tolkantoor, 1653 inwoners en handel op *Hongarije*.

Leibnitz, een vlek, aan de *Sulm*, met 1083 inwoners en veemarkten.

3. De CILLY-KREITS, waarin:

Cilly, met 1508 inwoners en koren- en wijnhandel.

Rann of *Proschze*, met 749 inwoners en wijnteelt.

Gonowitz, een vlek, met 604 inwoners, veemarkten, ijzer- en steenkolenmijnen en gezondheidsbronnen.

4. De BRUCKERKREITS, met merkwaardige ijsgrotten en

Bruck, met 1434 inwoners en smederijen.

Leoben, met twee voorsteden, 2000 inwoners, smederijen, steenkolenmijnen en ijzerhandel, bekend door de Vredespreliminairen van 1798.

Eisenerz, met 1339 inwoners, een Bestuur der mijnen, gieterijen, ijzermijnen en handel.

5. De JUDENBURGERKREITS, waarin:

Judenburg, aan de *Mur*, met de eenigste boekdrukkerij van *Stiermarken* en 1487 inwoners.

Knittelfeld, met 1080 inwoners, smederijen en handel in ijzer.

Mu-

Murau, met 984 inwoners, gieterijen, staalfabrijken en Vorstelijke stoeterij.

Aussee, met een Bestuur over de zoutwerken, 1068 inwoners, eene grootste zoutkeet en veenderijen.

c. Het *Koningrijk* ILLYRIË.

Een nieuw Koningrijk, het eerst onder dien naam, als een deel van het ontzaggelijk gebied van NAPOLEON, bekend, dat uit het voormalig *Karinthië*, *Karniole*, *Frioul* en *Triest*, stukken van *Venetië* en *Hongarije* bestaat; het ligt tusschen het *Land boven den Ens*, *Stiermarken*, *Croatië*, de *Golf van Venetië*, het *Lombardysch Venetiaansch Koningrijk* en *Tirol*, en bevat op 618 vierkante mijlen 1,168,397 inwoners.

De *Norische*-, *Karinthische*- en *Julische Alpen* bedekken het Land, dat vele grotten heeft, die dikwerf verzakkingen veroorzaken, en door de *Drave*, met de *Gail*, *Moll*, *Lavant* enz., de *Save*, met de *Laybach*, de *Gurk* en *Kulpa*, de *Isonzo*, *Quieto* en vele andere kustrivieren bespoeld wordt; terwijl men hier het *Worthkanaal* of *Klagenfurterkanaal*, *Osstacher*- en behalve nog vele andere, het vermaarde *Cirknitzermeer* (*), vele minerale bronnen en de de golven van *Triest* en *Guarnaro* vindt; het Land wordt in twee Gouvernementen, als *Laybach* en *Triest*, verdeeld.

a. Het *Gouvernement* LAYBACH,

het grootste deel van *Karniole*, is in 5 Kreitsen verdeeld, als:

1. De KREITS LAYBACH, waarin:

Laybach, de hoofdstad des Gouvernements, de zetel der Regerings-Collegiën en van eenen Bisschop, met 8 voorsteden, 11 kerken, 2 hospitalen, een Lyceum, een Gymnasium, een Genootschap voor den landbouw, een' schouwburg,

(*) Dit meer heeft de zonderlinge eigenschap, dat bij het drooge saizoen het water langzaam door onderaardsche kanalen afloopt en hetzelve in eene aangename weide en bouwland herschapen wordt, zoodat men er soms in hetzelfde jaar visschen, weiden, zaaijen, oogsten en jagen kan. Men zie hierover, onder anderen, J. A. UILKENS, *De volmaaktheden van den Schepper in zijne schepselen beschouwd*, I. Deel, bladz. 202 en vervolgens.

burg, gevangenissen, liefdadige inrigtingen, en 9000 inwoners, die vele fabrijken in zijden stoffen, lint, porselein en Scheikundige preparaten en looijerijen hebben, en eenen aanzienlijken handel op *Italië*, *Croatië* en *Beijeren* drijven.

Krainburg, met 1400 inwoners, handel en landbouw.

Radmansdorf, aan de *Savé*, met fabrijken van wollen stoffen.

Lack, met 1200 inwoners, bleekerijen, looijerijen en handel.

2. De NEUSTADTLERKREITS, waarin:

Neustadtl, aan de *Gurk*, met 1690 inwoners en een bad.

Gotschee, eene heerlijkheid en stad; de laatste met pottenbakkerijen en fabrijken, benevens handel in laurierbladen, dadels, vijgen, enz.

Gurkfeld, met 800 inwoners, wijnbouw, een warm bad en Oudheden.

3. De ADELSBERGERKREITS, waarin:

Adelsberg, met paardenfokkerij en het beroemde *Adelsbergerhol* en de *Magdalenagrot*.

Laas, met looijerijen en handel in zout, leder en paarden.

Idria, aan de *Idrizza*, met het Bestuur der bergwerken, eene groote kwikzilvermijn, 3500 inwoners en eene vermiljoenfabrijk.

Cirknitz, aan het meer van dien naam.

4. De KLAGENFURTERKREITS, waarin:

Klagenfurt, aan de *Glan* en het *Worthkanaal*, met het Oppergeregtshof van *Laybach* en *Stiermarken*, een Bergwerkbestuur, 4 poorten, 7 kerken, liefdadige Gestichten, een Lyceum, Gymnasium en andere scholen, een Genootschap voor den Landbouw en de kunsten, kunstverzamelingen en 9143 inwoners, die fabrijken van tijk en zijden stoffen, loodwit, enz. en verzendingshandel hebben.

St. Veit, aan de *Glan*, met muren, eene groote plaats met eene fontein, 1434 inwoners, staal- en loodwitfabrijken, eene smederij, aanzienlijke paardenmarkt en stapelplaats van het ijzer van *Karinthië*.

Friesach, met 1152 inwoners, ijzermijnen en fabrijken.

5. De VILLACHERKREITS, waarin:

Villach, aan de *Drave*, de stapelplaats van ijzer, lood en

en kalmij, 4623 inwoners, veel verzending op *Italië*, ijzer- en marmergroeven.

Gemund, aan de *Lifer*, met 3461 inwoners en eene gezondheidsbron.

Millſtadt, *Feldkirchen* en *Tarvis*, vlekken met ſmederijen en lood- en kalmijgroeven.

II. Het *Gouvernement* TRIEST,

het zuidelijke deel des Lands of de Oostenrijkſche kust, aan de *Adriatiſche Zee*, in 4 Kreitſen verdeeld, als:

1. De GORZERKREITS, waarin:

Gorz, de zetel van eenen bisſchop, aan de *Iſonzo*, met een kasteel, vier kerken, een weeshuis, hospitaal, Bisſchoppelijk Seminarium, Taalkundige en andere ſcholen, 9000 inwoners en aanzienlijke zijde- en katoenfabrijken, wasbleeken, eene zijdeſpinnerij en goeden wijn.

Heiligenkreuz, met 1037 inwoners.

Gradisca, aan de *Iſonzo*, met 805 inwoners, die met zijde handel drijven.

Tulmino, eene heerlijkheid en vlek; het laatſte met 502 inwoners.

2. De ISTRIËRKREITS, waarin:

Triest, de hoofdſtad des Gouvernements en de voornaamſte koopſtad der Monarchij, met Konſuls van alle Europeſche natiën, eene vrije haven, die goed en veilig is, Regerings-Collegiën, eene Regtbank van wisſel- en koophandel, eene Admiraliteit, eenen Bisſchop, 31 pleinen of opene plaatſen, verſcheidene kerken en kloosters, eene ſynagoge, liefdadige inrigtingen, een Gymnaſium, eene ſchool voor de zeevaart, boekerij, een muſeum, het Genootſchap *Minerva*, eene beurs, bank, asſurantiekantoren, verſcheidene huizen van koophandel, twee quarantaine-huizen, eenen ſchouwburg, en 36,000 inwoners, die eene kaarſengieterij, fabrijken van loodwit, confituren, leder, ſpeelkaarten en aardewerk, zeepziederijen, garenweverijen, touwſlagerijen, looijerijen, enz., benevens visſcherij, ſcheepsbouw en ſcheepvaart hebben, en eenen aanzienlijken handel drijven, die jaarlijks toeneemt. Om de ſtad zijn vele wandelingen en Romeinſche Oudheden.

Capo d'Istria, aan de *Golf van Triest*, op een rotſig

fig eiland, met eenen Bisfchop, citadel, 30 kerken, acht kloosters, twee hospitalen, een Lyceum, Gymnafium en 5120 inwoners, die looijerijen, zeepziederijen en handel hebben.

Pirano, op eene landtong, aan de *Golf van Triest*, met eene haven, 6151 inwoners, visfcherij, fcheepstimmerwerven, handel en zout-inzameling uit de Lagunen.

Citta Nuova, aan den mond der *Quieto*, met eene haven en 832 inwoners.

Rovigno of *Trevigno*, op eene landtong, met tien kerken, eene Regtbank, twee havens, 9538 inwoners, fcheepstimmerwerven, visfcherij en handel.

Pola, met Romeinfche Oudheden, 846 inwoners en visfcherij.

3. De FIUMERKREITS, waarin:

Fiume, voorheen *St. Veit am Flaume*, aan de *Golf van Guarnaro*, met eene vrije haven, die zeer veilig is, een Geregtshof, eene ftapelplaats van zeezout, een Gymnafium en andere fcholen, 7576 inwoners, eene fuikerraffinaderij, tabakskerverij, likeurftokerijen, touwbanen en andere fabrijken.

Veglia, een eiland in de *Golf van Guarnaro*, voor een gedeelte zeer vruchtbaar, met de hoofdftad van dien naam en eenige vlekken. Het bevat met de eilanden *Plaunich* en *Parvichio*, 10,500 inwoners.

Cherfo, een eiland ten westen van *Veglia*, met 6,000 inwoners, en de hoofdftad van dien naam.

Ofero of *Osfero*, een eiland bij het vorige gelegen.

Buccari, eene ftad met 1807 inwoners, fcheepstimmerwerven en handel.

4. De KARLSTADTERKREITS, waarin:

Karlftadt, aan de *Kulpa*, met eenen Griekfchen Bisfchop, 3224 inwoners, branderijen, fcheepstimmerwerven en handel.

Szamobor, een vlek, met eene kopermijn.

Turopolya, een district, met 33 plaatfen en bijzondere voorregten.

d. Het *Graaffchap* TIROL *of* OPPER-OOSTENRIJK,

tusfchen *Beijeren*, het *Land boven den Ens*, *Illyrië*, *Venetië*, *Zwitferland* en de *Bodenzee* gelegen, en, op $520\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 717,542 inwoners bevattende.

Het

Het Land heeft hemelhooge bergen, die tot de *Rhetische Alpen* behooren, en waarvan de *Ortler* (14,416) *Tschernowand* (11,645), *Platteykogel*, *Solstein* en *Havik* (meer dan 9000 voeten hoog), de voornaamste toppen zijn. Het wordt door de *Etsch* of *Adige*, met de *Nos* of *Neisse*, *Passeir*, *Eisack*, *Brenta*, de *Drave*, met den *Isel*, de *Gail*, de *Isar*, de *Lech* en *Iller* bespoeld. Er zijn vele meren, waarvan het *Achenmeer*, de *Bodenzee* en het *Lago di Garda* de grootste zijn. Onder de voortbrengsels behooren veel wild, kanarievogels en zeer vele delfstoffen. De Tirolsche jagers zijn bekend; doch verder zijn de inwoners meer moedig en braaf dan kundig. Adel, Geestelijken, burgers en boeren, worden allen Tirolsche landlieden genoemd. Het Land wordt, met

e. VORARLBERG,

verdeeld in zeven deelen, als:

1. Het DAL VAN DE NEDER-INN, waarin:

Insprusk, de hoofdstad des Lands, aan de *Inn*, de zetel van de Landsregering en andere Collegiën van bestuur, met vijf voorsteden, eenen ouden en nieuwen burg, 21 kerken, twee hospitalen, een weeshuis, een Lyceum, eene boekerij, een Gymnasium, algemeen Seminarium en andere scholen, een Œkonomisch Genootschap, landschapshuis, raadhuis, standbeeld van den Aartshertog FERDINAND, en 10,237 inwoners, die mousselin-, baptist- en lakfabrijken, en aanzienlijken handel hebben.

Hall, aan de *Inn*, met een Bergwerkbestuur, eene munt, 4200 inwoners en eene groote zoutkeet.

Rattenberg, aan de *Inn*, met koper- en zilvergroeven en 885 inwoners.

2. Het DAL VAN DE BOVEN-INN, waarin:

Imst, de hoofdplaats, met 2846 inwoners, linnenweverijen, zevenmakerijen, eene kopermijn en fokkerij van kanarievogels, die vooral naar *Rusland* gezonden worden en jaarlijks wel 35,000 gulden opbrengen.

Glurns, aan de *Etsch*, met 700 inwoners.

Vils, aan de Beijersche grenzen, met 794 inwoners.

3. Het PUSTER-DAL, waarin:

Brunecken, de hoofdplaats, met 1200 inwoners.

Brixen, aan de *Eisack*, met eenen Bisschop, vijf kerken, een Gymnasium, 3600 inwoners en wijnoogst.

Ster-

Sterzing, met handel in ijzer en wijn, marmergroeven en minerale baden.

Lienz, aan de *Drave*, met 1674 inwoners, die veel ijzer- en geelkoperwaren vervaardigen.

4. De KREITS AAN DE ETSCH, waarin:

Botzen of *Bolzano*, aan de *Eisack* en *Talfer*, na 1809 nieuw opgebouwd, met Regerings-Collegiën en Regtbanken, een kasteel, raad- en koophuis, Gymnasium en 8080 inwoners, die fabrijken van zijden stoffen en kousen, vier sterk bezochte missen en wisselhandel hebben.

Meran, aan de *Passeir*, met een Gymnasium, 1600 inwoners, veel boomvruchten en wijn.

5. De KREITS AAN DE WELSCHE CONFINIËN TE TRENTE, waarin:

Trente, de hoofdplaats, aan de *Etsch*, met vestingwerken, eenen Bisschop, een kasteel, eene opene plaas met fonteinen, drie kerken, kloosters, een hospitaal, een weeshuis, Lyceum, Gymnasium en andere scholen, en 9603 inwoners, die fabrijken van zijde hebben en handel in tabak en wijn drijven. Deze stad is vermaard door haare Conciliën of Kerkvergaderingen van 1545—1563.

Pergine of *Pergen*, een verstrooid vlek, met 8000 inwoners, lakenfabrijken, ijzer- en molensteengroeven en wijnbouw.

6. De KREITS AAN DE WELSCHE CONFINIËN TE ROVEREDO, waarin:

Roveredo, de hoofdplaats, aan den mond der *Ceno*, in de *Etsch*, open, met eene voorstad, een sterk kasteel, drie kerken, kloosters, een Gymnasium, eene Keizerlijke Koninklijke Akademie der nadenkenden of *degli agiati*, en 12,000 inwoners, die beroemde zijdespinnerijen, verwerijen en aanzienlijken handel hebben.

Riva, aan het *Lago di Garda*, eene stapelplaats tusschen *Duitschland* en *Italië*, vooral voor koren, met eene haven, kasteel, bedevaartskerk, en 3097 inwoners, die zeer vele mondtrommen vervaardigen, eene jaarmarkt, scheepvaart en molensteengroeven hebben.

Ala, een vlek, aan de *Etsch*, met 2400 inwoners, fluweel- en zijdeweverijen.

7. De KREITS VORARLBERG, waarin:

Bregenz, de hoofdplaats, op eenen heuvel, aan de *Bodenzee*, met een oud kasteel, drie kerken, een wees-

 huis,

huis, een talrijk Genootschap van schippers, 1950 inwoners, katoenspinnerijen en weverijen, scheepvaart en handel in hout en houtwaren, houten huizen, enz. In den omtrek zijn vele smederijen.

Feldkirch, aan de *Ill*, met eene Regtbank, een oud kasteel, rijkshospitaal, Gymnasium, en 1300 inwoners, die fabrijken van mousselin en band, wijn- en zijdeteelt hebben.

Dornbirn, een vlek, met 4000 inwoners, katoen- en baptistweverijen.

f. Het *Koningrijk* BOHEMEN,

tusschen *Pruissen*, *Moravië*, *Oostenrijk* en *Beijeren* gelegen, en, op 957 vierkante mijlen, 3,203,221 inwoners bevattende. Het Land is geheel door het *Sudetisch*-, met het *Reuzen*- en het *Moravisch Gebergte*, het *Bohemerwoud* en het *Ers-Gebergte* omringd, en door de *Elbe* of *Albe*, met de *Moldau*, de *Aupa*, de *Erlitz*, de *Orlitz*, de *Dobrowa*, de *Isar*, de *Eger*, de *Rula*, de *Polsnitz*, enz., het *Schwarzburger-Kanaal* en eenige kleine meren bespoeld. Het heeft vele beroemde gezondheidsbronnen, is zeer vruchtbaar en telt vele voortbrengselen uit de drie Rijken. De voornaamste inwoners zijn Tscheschen van Slavonische afkomst, met eigene taal en zeden. Het onderwijs wordt er wel behartigd. Men verdeelt het Land in de hoofdstad *Praag* en 16 Kreitsen.

Praag, de oude en sterke hoofdstad des Lands, aan de beide oevers der *Moldau*, waarover eene schoone brug van 1790 voet ligt. Zij bestaat uit vier steden, de *Alt*- en *Neustadt*, *Klein-Seite* en *Hradschin* (of *Bergslot*), is op zeven heuvels gebouwd, en de zetel der Regerings-Collegiën en van eenen Aartsbisschop. Zij heeft negen poorten, 41 pleinen, 46 kerken, waaronder de prachtige hoofdkerken de graven van verscheidene Koningen, drie Keizers en andere beroemde mannen, en vele merkwaardigheden bevatten; verder negen synagogen, vele abdijen en kloosters, een Koninklijk slot, het Gouvernementsgebouw, drie raadhuizen, een Aartsbisschoppelijk paleis, de gebouwen der Hoogeschool (die eene aanzienlijke boekerij, sterrenwacht, kruidtuin en kabinet van Naturaliën heeft), die van de Akademie der Wetenschappen, het Alumnaat en de boekerij, den schouwburg,

burg, een tuighuis, tolkantoor, vele paleizen, drie Gymnasiën, vele andere scholen, behalve de genoemde Akademie, een Gezelschap van kunstvrienden, nationaal museum, verscheidene bijzondere boek-, schilderij- en andere verzamelingen, vele liefdadige inrigtingen, tucht- en werkhuizen, en 79,606 inwoners, die vele fabrijken hebben, waarvan *Praag* het middelpunt is, en die vooral aardewerk, katoen, linnen, goud, zilver, zijden stoffen, handschoenen, leder, tapijten, enz., leveren; terwijl de handel, zoowel als de verzending, mede zeer aanzienlijk is, en er drie jaarmarkten gehouden worden. Om de stad zijn eenige schoone tuinen.

De Kreitsen zijn:

1. De KAURZIMERKREITS, waarin:

Kaurzim of *Kurim*, met eene schoone kerk en 1519 inwoners.

Boheemschbrod, met 1285 inwoners.

Brandeis, aan de *Elbe*, met een Collegie, eene school, bedevaartsplaats en 1777 inwoners, die katoendrukkerijen hebben.

Kollin of *Neukollin*, met vier voorsteden, 4387 inwoners, smederijen, katoenweverijen, steen- en granaatslijperij, groeven van carniolen, granaten en topazen.

2. De BERAUNERKREITS, waarin:

Beraun, aan den mond der *Litawka*, met een Gymnasium, 1857 inwoners, pottenbakkerijen en marmergroeven.

Przibram, met 2264 inwoners, lood- en zilvergroeven en eene bedevaartskerk.

Bettlern, met steenkolenmijnen en 1034 inwoners.

Horzowitz, met een kasteel, 1858 inwoners, aardewerkfabrijken, zilver, kwikzilver en steenkolenmijnen, en de voornaamste smederijen en gieterijen van *Bohemen*.

3. De RAKONITZERKREITS, waarin:

Rakonitz, aan de rivier van dien naam, met vier kerken, 2010 inwoners, katoenweverijen, brouwerijen, papiermolens en ijzermijnen.

Schlan of *Slany*, met drie poorten, een Gymnasium, eene school, 2941 inwoners, laken- en kousenfabrijken.

Raudnitz, aan de *Elbe*, met eene proostdij en 1968 inwoners.

4. De SAATZERKREITS, waarin:

Saatz, aan de *Eger*, met een ſchoon raadhuis, Gymnaſium, 3783 inwoners en hop- en groentenbouw.

Brux, aan de *Bila*, met drie markten, vier kerken, een Gymnaſium en Atheneum, 2300 inwoners en fabrijken van katoen en mineraalzuur.

Kaaden of *Kadanick*, met een Gymnaſium, 2750 inwoners, laken- en kouſenweverijen en tuinbouw.

5. De LEIT- of LEUTMERITZERKREITS, waarin:

Leit- of *Leutmeritz* aan de *Elbe*, met eenen Bisſchop, twaalf kerken, een Bisſchoppelijk kasteel, Seminarium en Gymnaſium en 3520 inwoners, die zalmvisſcherij, boomvruchten en wijnteelt, en ſtroohoeden-fabrijken hebben. Hieronder behoort

Thereſiënſtadt, eene wapenplaats, met 1005 inwoners.

Ausſig, aan den mond der *Bila*, met 1369 inwonerrs, katoen-, linnen- en papierfabrijken, en handel in koren, enz.

Schluckenau, aan de Sakſiſche grenzen, met 2740 inwoners, ſtroohoeden-, lint-, kant- en andere fabrijken.

6. De BUNZLAUERKREITS, waarin:

Jungbunzlau, aan de *Iſar*, met zes kerken, een Gymnaſium, 3511 inwoners, lakenweverijen en looijerijen.

Nimburg, met 2021 inwoners, eene brouwerij, wijn-, tuin- en meloenteelt.

Gabel, aan de *Jungfernbach*, met 1918 inwoners, en laken- en linnenweverij.

Reichſtadt, met 1900 inwoners, linnenweverij en papiermolens.

Reichenberg, aan de *Neiſſe*, met 8509 inwoners, en groote laken- en katoenfabrijken, waarin nog wel 6000 vreemdelingen werken, de ſtapelplaats van alle laken-, katoen- en linnenwaren in dezen Kreits.

Turnau, met 2761 inwoners, en den voornaamſten handel in Boheemſche ſteenen, die ook hier gegraven worden.

7. De BIDSCHOWER- of BICZOWERKREITS, waarin:

Neubidſchow, aan de *Czidlina*, met 3158 inwoners, en waar veel agaat, jaspis en andere ſteenen gevonden worden.

Hohenelbe, met 2307 inwoners, baptist-, linnen-, papier- en andere fabrijken.

Arnau, met 1175 inwoners, linnenfabrijken en ververijen.

8. De

8. De KONIGINGRATZERKREITS, waarin:

Koningratz of *Konigingratz*, aan de *Adler* en *Elbe*, met eenen Bisschop, drie voorsteden, zeven kerken, hospitalen, weeshuis, Seminarium, Gymnasium en 5703 inwoners, die handwerken en lakenweverij hebben.

Josephsstad, aan de *Elbe* met 1450 inwoners.

Koniginhof, aan de *Elbe*, met kerken, 3000 inwoners, looijerijen en linnen- en katoenfabrijken.

Reichenau, met eene aanzienlijke boekerij op het kasteel, Gymnasium, 3222 inwoners en linnen- en lakenweverijen.

9. De CHRUDIMERKREITS, waarin:

Chrudim, aan de *Chrudimka*, met 4514 inwoners, handel en landbouw.

Hohenmauth, met 3626 inwoners en lakenwerijen.

Pardubitz, met 2926 inwoners, die handwerken, landbouw, stoeterij, papiermolens en smederijen hebben.

Leitomischel of *Litomisle*, aan de *Lauszna*, met eene geleerde school, Gymnasium en 4653 inwoners, fabrijken van mousselin en papier en verwerijen.

10. De CZASLAUERKREITS, waarin:

Czaslau, met 2524 inwoners en salpeterziederijen.

Kuttenberg, met dertien kerken, een Bergbestuur, 6217 inwoners, zilver-, lood- en kopermijnen, smederijen, salpeterziederijen, laken- en andere fabrijken.

11. De TABORERKREITS, waarin:

Tabor, op eenen berg, met eene schoone kerk, 3236 inwoners, fabrijken van wollen stoffen en papiermolens.

Pilgram, met 2435 inwoners, en laken- en papierfabrijken.

Bechin, met 1426 inwoners en de groeven der Bechiner steenen.

Neuhaus, met de fraaiste kerk van *Bohemen*, een schoon kasteel, Gymnasium, 5140 inwoners en laken- en linnenweverijen.

12. De BUDWEISSERKREITS, waarin:

Budweis, aan de *Moldau*, met drie voorsteden, een Gymnasium, oorlogsmagazijn, 5873 inwoners, lakenweverijen en salpeterziederijen.

Moldautein, aan de *Moldau*, met 2168 inwoners en zalmvangst.

Wittingau, met 2800 inwoners en visscherij.

Krumau, een Hertogdom, met eene stad van dien naam, die 4291 inwoners telt, waarin laken- en andere fabrijken, een zeer bezocht bad en eene zilvermijn.

13. De PRACHINERKREITS, waarin:

Pisek, aan de *Watawa*, met een Gymnasium, 3900 inwoners en lakenweverijen.

Schuttenhofen, met een armhuis, 2540 inwoners en laken- en kousenfabrijken.

Bergreichenstein, met 1434 inwoners, glasblazerijen, papiermolens, voorheen met eene goudmijn.

Horazdiowitz, met 1400, en *Strakonitz*, met 1965 inwoners, beide met laken- en andere fabrijken.

14. De KLATTAUERKREITS, waarin:

Klattau, aan de *Bradlenka*, met 3900 inwoners, Gymasium, laken- en kousenfabrijken, marmergroeven en gezondheidsbronnen.

Tausz, met 4351 inwoners, linnen-, bont-, spiegel- en andere fabrijken en gezondheidsbronnen.

Bischofteinitz, aan de *Rabusa*, met 1889 inwoners, linnen-, band- en kantfabrijken.

Ronsberg, met 1652 inwoners, eene smederij en papiermolens.

15. De PILSENERKREITS, waarin:

Pilsen, aan de *Bradawka* en *Beraunka*, met eenen Bisschop, een Atheneum, Gymnasium, 7384 inwoners, lakenfabrijken, jaarmarkten en handel.

Rokitzan, met 2216 inwoners, lakenfabrijken en ijzermijnen.

Mies (*Zilverstadt*), met 2382 inwoners, een bad, papiermolen, lood-, zilver- en kalmijgroeven.

16. De ELLBOGENERKREITS, waarin:

Ellbogen, op eene steile rots, aan de *Eger*, met 1508 inwoners, handwerken, landbouw, aluin- en zwavelgroeven.

Karlsbad of *Wary*, aan de *Tepl*, met 2366 inwoners, vele fabrijken van metalen-, ijzer- en modewaren, geweren, naalden, porselein, enz. en een zeer beroemd bad, dat een der voornaamste in *Duitschland* is, en jaarlijks bezocht wordt door 2000 à 4000 badgasten, die hier uitmuntende inrigtingen, schouwburgen, danszalen en andere vermakelijkheden, doch geene hazardspelen, die verboden zijn, vinden.

Joachimsthal, in het *Erz-Gebergte*, met 3691 inwoners, zilver- en kobaltmijnen, zilversmederijen en fabrijken, zoo ook

Weyperth, met 2382 inwoners.

Graslitz, met 3573 inwoners, fabrijken van mousselin, katoen en muzijkinstrumenten en kopermijnen.

Eger, op eene rots, met zeven kerken, een Gymnasium, tuighuis, 8111 inwoners, weverijen van lakens en wollen stoffen, hoedenfabrijken, papiermolens, enz.

g. Het *Markgraafschap* MORAVIË *en* OOSTENRIJKSCH SILEZIË

ligt tusschen *Bohemen*, *Pruissen*, *Gallicië*, *Hongarije* en *Oostenrijk*, en bevat, op 504¼ vierkante mijlen, 1,680,935 inwoners.

Het Land is vol bergen, die vele merkwaardige holen hebben, en door vruchtbare dalen en vlakten afgewisseld worden. Het wordt door de *March* of *Morawa*, met de *Betschwa*, *Sazawa*, *Hanna*, *Igla*, *Oszlawa*, *Rokitna*, *Jaromirzka* en *Schwarza*, en verder door de *Oder*, met de *Oppa*, *Mora*, *Else*, *Ostrawitza* en de *Weichsel* bespoeld. Er zijn geene meren, maar wel vele vischkolken. Er is veel wild; ook grof wild, en verder vindt men er voortbrengselen uit de drie Rijken der Natuur.

De inwoners zijn Slavoniërs, in Hanaken en Slawaken, Horaken, Podhoraken en Podzulaken verdeeld, en Duitschers. Er is goede gelegenheid tot onderwijs; de landbouw, veeteelt, de bosschen, visscherij, vele fabrijken en handel zijn er de middelen van bestaan. Het Land wordt in 8 Kreitsen verdeeld, als:

1. De OLMUTZERKREITS, waarin:

Olmutz, eene stad en vesting aan de *March*, met eenen Aartsbisschop en het Bestuur van een algemeen weduwen- en weezen-instituut, vijf voorsteden, vier poorten, vele kerken, kloosters en liefdadige gestichten, een beroemd Lyceum, Atheneum, Gymnasium, raad- en tuighuis, een' schouwburg en 11,000 inwoners, vele fabrijken, handel en de voornaamste markt van het Russisch en Moldavisch vee.

Moravisch Neustadt, met twee voorsteden, 3128 inwoners, fabrijken van kemelshaar, laken-, wollen- en half zijden stoffen, ijzer en salpeter.

Stern-

Sternberg, met 8000 inwoners, en laken-, linnen- en kousenfabrijken.

Littau, met 2162 inwoners en kousenweverij.

Prosnitz, met vier voorsteden, 8000 inwoners, laken- en andere fabrijken, branderijen en de voornaamste korenmarkt van *Moravië*.

2. De BRUNNERKREITS, met de *Mazochagrot*, waarin:

Brunn, thans de hoofdstad van *Moravië*, aan de *Zwittawa* en *Schwarza*, de zetel van het Gouvernement, het Geregtshof en andere Collegiën en eenen Bisschop, met zwakke wallen en muren, de citadel *Spielberg*, thans eene Staatsgevangenis, vier poorten, tien voorsteden, verscheidene kerken, kloosters en liefdadige inrigtingen, een nationaal museum, Bisschoppelijk Seminarium, wijsgeerig Instituut, Gymnasium, Protestantsche- en andere scholen, een Genootschap voor den Landbouw, Natuur- en Aardrijkskunde en een van Weldadigheid, fraaije Gouvernements- en andere gebouwen en 25,764 inwoners, die fabrijken in lakens, kazimir, zijden stoffen, garen, katoen, enz. benevens groote jaarmarkten hebben en aanzienlijken handel drijven.

Austerlitz, met een prachtig slot, 2081 inwoners en vermaarde stijffelfabrijken; bekend door den slag van 1805.

Kanitz, met 2094 inwoners, en laken- en kazimirfabrijken.

Nikolsburg, de hoofdplaats eener Heerlijkheid, met een kasteel, waarin eene groote boekerij, een prachtig Collegie, Instituut voor de Wijsbegeerte, vele kerken en 7022 inwoners, die lakens en wollen stoffen weven, wijnoogst hebben en handel drijven.

3. De IGLAUERKREITS, waarin:

Iglau, aan de *Iglawa*, met muren, zes kerken, een Gymnasium, eene hoofdschool, een hospitaal en 10,986 inwoners, die fabrijken in laken, papier, leder, enz. hebben en veel handel drijven.

Groszmeseritsch, met een kasteel en 3403 inwoners.

Trebitsch, met drie voorsteden, 4896 inwoners, lakenweverijen, branderijen en korenmarkt.

4. De ZNAYMERKREITS, waarin:

Znaym, aan de *Taya*, met verscheidene voorsteden, eenen

eenen burg, thans een militair hospitaal, een Gymnasium, en 5106 inwoners, die lakenweverijen hebben en veel mostaardzaad telen.

Eibenschutz, aan de *Iglawa*, met 2873 inwoners, pottenbakkerijen en tuinbouw.

Moravisch Kromau, aan de *Rokitna*, met 1300 inwoners, eene potaschziederij en in den omtrek steenkolen en meerschuim.

5. De HRADISCHE KREITS waarin:

Hradisch, op een eiland, met 1413 inwoners.

Gaya, met een Collegie en 1638 inwoners.

Holeschau, met 3733 inwoners, laken- en linnenweverij en handel.

Strasznitz, met 4109 inwoners, een bad en koren-teelt.

Ostrau, op een eiland in de *March*, met 2140 inwoners en den grootsten wijnkelder in *Moravië*.

6. De PRERAUERKREITS, waarin:

Weiszkirchen, aan de *Becswa*, met 3955 inwoners en lakenweverijen.

Bodenstadt, met 1630 inwoners, en laken- en linnenweverijen.

Kremsier, eene der beste steden van *Moravië*, aan de *March*, met eene fraaije galerij van schilderijen, eene aanzienlijke boekerij, een kabinet van delfstoffen en wiskundige instrumenten, Gymnasium, en 3887 inwoners, die veel boomvruchten telen.

Neutitschein, met twee voorsteden en 5410 inwoners, lakenfabrijken en lakenhandel.

7. De TROPPAUERKREITS, waarin:

Troppau, de hoofdstad van het Hertogdom van dien naam, met Regerings-Collegiën, vier poorten, drie kerken, een' schouwburg, een Gymnasium, Vaderlandsch museum, kazernen, en 9748 inwoners, die laken, kazimer, geweren, enz. vervaardigen en zaag- en papiermolens en vier jaarmarkten hebben.

Jagerndorf, de hoofdstad van het Hertogdom van dien naam, met drie voorsteden, drie poorten, een Vorstelijk slot, een hospitaal, een' schouwburg, en 4549 inwoners, die linnenfabrijken en papiermolens hebben.

Jauernick, de hoofdstad van het Hertogdom *Neisse*, met een Bisschoppelijk slot, 1925 inwoners en wollen- en linnenfabrijken.

Freu-

Freuden- of *Brunnthal*, met drie voorsteden, Collegiën en 2823 inwoners, laken-, deken-, leder- en likeurfabrijken.

8. De TESCHENERKREITS, waarin:

Teschen, de hoofdplaats van den Kreits en het Hertogdom van dien naam, aan de *Elfe*, met drie voorsteden, vier kerken, Roomsche en Luthersche Gymnasiën en andere scholen, en 5379 inwoners, die laken-, kazimir-, linnen- en geweerfabrijken en likeurstokerijen hebben en veel handel drijven. Deze stad is bekend door den vrede van 1779,

Bielitz, de hoofdstad van het Hertogdom van dien naam, met een Vorstelijk slot, twee kerken, Lutersche scholen, armeninrigting, en 5000 inwoners, die laken- en kantfabrijken en handel hebben.

Friedeck, met 2894 inwoners, handel en doortogt.

Morawka, een dorp, met 2395 inwoners.

h. Het *Graafschap* HOHENGEROLDSECK,

in het Groot-Hertogdom *Baden* gelegen, en, op $2\frac{1}{4}$ vierkante mijlen, 5000 inwoners bevattende, uit bergen en een schoon dal bestaande en door den *Schutter* en de *Kinzig* bespoeld, waarin:

Seelbach, een vlek en de hoofdplaats, met 600 inwoners.

B. DE GALLICISCHE ERFLANDEN

of

HET KONINGRIJK GALLICIË,

ook wel *Gallicië* en *Lodomirië* genoemd, ligt tusschen *Krakau*, *Polen*, *Rusland*, *Moldavië*, *Hongarije* en *Moravië*, en bevat, op 1523 vierkante mijlen, 3,716,692 inwoners.

Het Land wordt voor een groot gedeelte door het *Karpatisch Gebergte* bedekt, is gedeeltelijk zand, doch ten oosten en zuidoosten zeer vruchtbaar, door den *Weichsel*, met de *Dunajetz*, *Poprad*, *Wisloka*, *San*, *Wislok*, *Tanew* en *Bog*, de *Dniester*, met de *Stry* en de *Podhorse*, en verder de *Pruth*, *Serath* en *Moldawa* bespoeld. Er zijn geene meren, maar vele kolken

ken en minerale waaren. Onder de voortbrengfelen is ook de Poolfche konzenilje en vele delfftoffen. De inwoners zijn Polen, Rusniaken, Wallachijers, Joden en Armeniërs, die van landbouw, veeteelt, visfcherij, jagt, bosfchen en mijnen beftaan, doch weinig fabrijken hebben,

Het land wordt in 19 Kreitfen verdeeld, als:

1. De LEMBERGERKREITS, waarin:

Lemberg, de hoofdftad des Rijks, de zetel der Regering, van eenen Roomfchen Aartsbisfchop, eenen Aartsbisfchop der vereenigde Armeniërs, van eenen Metropolitaan der vereenigde Grieken, en van eenen Luterfchen Superintendent, aan de *Peltew*, verfterkt, met vier voorfteden, veertien onderfcheidene kerken, kloosters, twee fynagogen, liefdadige inrigtingen, een tuchthuis, eene Hoogefchool met eene groote boekerij, Akademie voor Onderwijzers, Gymnafiën en andere fcholen, en 41,493 inwoners, die laken en linnen weven, en looijerijen, likeurftokerijen, branderijen, enz., eenen aanzienlijken handel en drie jaarmarkten hebben.

Jaryczow, met fabrijken van wollen dekens.

2. De ZLOCZOWERKREITS, waarin:

Zloczow, met drie kerken en 6168 inwoners, die zeildoek weven.

Brody, eene koopftad, aan de grenzen, met vijf kerken, eene fynagoge, Regtbank van koophandel, Joodfche fchool en 16,511 inwoners, die looijerijen, linnenweverijen, enz. en vooral aanzienlijken handel hebben.

Pomorzany, met 2848 inwoners en handel.

3. De ZOLKIEWERKREITS, waarin:

Zolkiew, met een militair hospitaal en 4137 inwoners.

Belz, met 1560 inwoners, potaschziederijen en handel.

4. De PRZEMYSLERKREITS, waarin:

Przemysl, aan de *San*, met zestien kerken, een hospitaal, Gymnafium en andere fcholen, en 6358 inwoners, die looijerijen, linnenweverijen en fabrijken van houtwaren hebben.

Jaroslaw, aan de *San*, met zeven kerken, 6975 inwoners, eene Keizerlijke lakenfabrijk, wasbleeken, likeurftokerijen, linnenweverijen en handel.

5. De

5. De RZESZOWERKREITS, waarin:
Rzeszow, aan de *Wislok*, met een Gymnasium, 4604 inwoners, laken- en linnenweverijen en goudsmederijen.

6. De TARNOWERKREITS, waarin:
Tarnow, met eene voorstad, Joodsche en andere scholen, een Gymnasium, 4312 inwoners, linnen- en damastweverijen, fabrijken van hout- en schrijnwerkerswaren en handel.
Pilsno, aan de *Wisloka*, met handel.

7. De BOCHNIASCHE KREITS, waarin:
Bochnia, met verscheidene kerken, Berg- en Zoutbestuur, en 3109 inwoners, die van de zoutmijnen bestaan.
Wiliczka, met de beroemdste zoutgroeven der aarde, waarin wel 900 menschen bezig zijn, en die jaarlijks meer dan 50 millioenen ponden van onderscheidene soorten van zout opleveren.

8. De MYSLENICZERKREITS, waarin:
Myslenicze, aan de *Raba*, met 1975 inwoners.
Andrychow, met 2805 inwoners en linnen- en damastfabrijken.
Kenty, aan de *Sola*, met 3088 inwoners en linnen-, laken- en lederfabrijken.
Biala, met 3383 inwoners en laken- en linnenfabrijken.

9. De SANDECERKREITS, waarin:
Neu-Sandec, aan de *Dunajetz*, met 3629 inwoners.
Alt-Sandec, met eenen Generaal-Vicaris en 2772 inwoners.
Bobow, aan de *Biala*, met 1109 inwoners.

10. De JASLOERKREITS, waarin:
Jaslo, aan de *Jaslel*, met 1463 inwoners.
Krosno, aan de *Wislok*, met 4877 inwoners, vele handwerken en de stapelplaats der Hongaarsche wijnen.

11. De SANOKERKREITS, waarin:
Sanok, met 1520 inwoners.
Brzozow, aan de *Stebnica*, met 2073 inwoners, landbouw en linnenweverij.

12. De

12. De SAMBORERKREITS, waarin:

Sambor, aan de *Dniester*, met een Gymnasium, 6573 inwoners; damastweverijen en bleeken.

Starasol, met 3510 inwoners, eene zoutkeet en berg-oliegroeven.

Drohobicz, met een Bergbestuur, aan de *Tismenica*, met acht voorsteden, verscheidene kerken, eene synagoge, Kweekschool voor Onderwijzers, 7200 inwoners, eene zoutkeet en welbezochte koren- en veemarkten.

Komarno, aan het *Janowermeer*, met drie kerken, eene synagoge, 2300 inwoners, weverijen, schoenmakerijen en handel in linnen.

13. De STRYERKREITS, waarin:

Stry, met een kasteel, 5474 inwoners en handel.

Bolechow, met 2063 inwoners en eene zoutkeet.

Halicz, aan de *Dniester*, met twee kerken en 3000 meestal Joodsche inwoners.

14. De BRZEZANERKREITS, waarin:

Brzezani, aan de *Lipa-Gnita*, met een Gymnasium en andere scholen, 4357 inwoners, looijerijen en weverijen.

Bobrka, met 2700 inwoners.

15. De TARNOPOLERKREITS, waarin:

Tarnopol, aan de *Sereth*, met 7093 inwoners, looijerijen en handel.

Chorostkow, een vlek, aan de *Tayna*, met 2380 inwoners.

16. De CZORTKOWERKREITS, waarin:

Zaleszcyki, aan de *Dniester*, met 5416 inwoners en handel.

Jazlowiec, aan de *Stripa*.

Czortkow, aan de *Sereth*.

17. De STANISLAWOWERKREITS, waarin:

Stanislawow, aan de *Bistrica*, met muren en voorsteden, kerken, eene synagoge, een Gymnasium, tabaksmagazijn, 6192 inwoners en handel.

Tysmienica, met 2800 inwoners en looijerijen, zoo ook *Lysiek*, met 1800 inwoners.

18. De KOLOMEASCHE KREITS, waarin:

Kolomea, aan de *Pruth*, met twee kerken en eene hoofdschool.

Sniatyn, aan de *Pruth*, met 4000 inwoners, looijerijen en handel.

Kuty, aan de *Czerny - Czeremosch*, met 4010 inwoners, marokijnfabrijken, eene zoutkeet en handel.

19. De CZERNOWITZERKREITS of de BUKOWINA, waarin:

Czernowitz, met eenen Griekschen Bisschop, aan de *Pruth*, met verscheidene kerken, een hospitaal, een Filozofisch Instituut, een Gymnasium, 5416 inwoners, die goud- en zilverwaren, horologiën, hoeden en rijtuigen maken, en eenen aanzienlijken handel drijven.

Suczawa, aan de rivier van dien naam, met een kasteel, eene synagoge, hoofdschool, 5069 inwoners en handel.

Sereth, aan de rivier van dien naam, met drie kerken.

C. DE HONGAARSCHE ERFLANDEN.

a. Het *Koningrijk* HONGARIJE,

voorheen *Pannonia* en naderhand, naar de Hunnen, *Hungarije* of *Hongarije* geheeten, ligt, met *Slavonië* en *Croatië*, thans tot hetzelve behoorende, tusschen *Moravië*, *Gallicië*, *Zevenbergen*, de *Militaire Grenzen*, *Illyrië*, *Stiermarken* en het *Land beneden den Ens*, en bevat, op 4169 vierkante mijlen, 8,063,680 inwoners.

Het Land is ten noorden en westen zeer bergachtig, door een deel van het *Karpatisch Gebergte* (o.) bedekt, waarvan hier de hoogste toppen *Tatra* gevonden worden. Ook zijn hier nog toppen van het *Cetisch Gebergte*, de *Norische*-, *Stiermarksche*- en *Julische Alpen*.

De rivieren zijn de *Donau*, met de *Leitha*, *Raab*, *Waag*, *Gran*, *Eypel*, *Sarvitz*, de *Drave*, de *Save*, de *Theisz* (den grootsten tak van den *Donau*) en vele kleine rivieren en de *Poprad*. De voornaamste kanalen zijn het *Franzens*-, *Bega*- en *Borzava*-*Kanaal*, en onder de meren behooren het *J. Platten*- of *Balaton* en *Neusiedlermeer*. Er zijn vele moerassen en meer dan 350 gezondheidsbronnen. Onder de voortbrengsels zijn veel wild en ook roofdieren, heerlijke wijn en vele delfstoffen.

De inwoners zijn Magyaren of Hongaren, Slavoniërs, Duitschers, Wallachijers, Joden, Heidenen of Zigeuners, enz.

Het Land wordt in twee deelen, als *Neder*- en *Opper-Hongarije*, en elk dezer deelen in twee Kreitsen verdeeld, waarbij dan het *Slavonisch*- en *Croatisch Provinciaal* komt, en welke alle weder in Gespanschappen of Graafschappen gesplitst worden. In

In *Neder-Hongarije* heeft men:

I. KREITS AAN DEZE ZIJDE VAN DEN DONAU, met

1. Het PRESBURGER *Gespanschap*, waarin:

Presburg, aan den *Donau*, met een Koninklijk slot, eene groote hoofdkerk, vele geestelijke gestichten, eene Hoogeschool, een Lutersch Gymnasium, Seminarium, Instituut voor de Slavonische Letterkunde, eene synagoge en 26,000 inwoners, die laken-, tabaks-, spiegel-, messen-, zijden-, verlakt- en vele andere fabrijken hebben, en eenen aanzienlijken handel drijven. Voor de stad is de zoogenaamde *Koningsheuvel*; zijnde eene, in 1775, aan den *Donau* verplaatste hoogte, waarop de Koning van *Hongarije*, terstond na de krooning, te paard gezeten, het zwaard trekt, en naar de vier hemelstreken uitsteekt.

St. Georgea, met vier kerken, een Gymnasium, 2254 inwoners, wijnoogst en een zwavelbad.

Tyrnau, met negen kerken, een invalidenhuis, seminarium, 5083 inwoners, laken- en linnenweverijen en handel.

Posing, met 3728 inwoners, wijnbouw, handel, salpeterziederijen en gezondheidsbronnen.

2. Het *Gespanschap* NEITRA, waarin:

Neitra, met een Bisschoppelijk paleis, Roomsch Geestelijk Collegie, Gymnasium, 3848 inwoners, handel, handwerken en wijnoogst.

Skalitz, aan de *March*, met een Gymnasium, 5698 inwoners, lakenweverij, wijnoogst en marmergroeven.

Holitsch, met 4000 inwoners, Keizerlijke schapenfokkerij en paardenstoeterij.

Neustadtel, aan de *Waag*, met 2500 inwoners, brouwerijen, wijnoogst en handel.

3. Het *Gespanschap* TRENTSIN, waarin:

Trentsin, met een Gymnasium, 2131 inwoners, lakenweverijen en brouwerijen.

Ragecs, met 4360 inwoners, looijerijen, fabrijken van paardendekken, papiermolens en bijenteelt.

4. Het *Gespanschap* ARVA, waarin:

Alfo-Kubin, met twee kerken, eene synagoge en 1118 inwoners.

Trsztenna, met 2647 inwoners, linnenweverij, handel en veemarkten.

5. Het LIPTAUER *Gespanschap*, waarin:

Szent-Niklas, een vlek, met 1155 inwoners, brouwerijen, branderijen, handwerken en handel.

Rosenberg, een vlek, met een Roomsch Geestelijk Collegie, Gymnasium, 2072 inwoners, papiermolens, koper-, ijzer- en marmergroeven en gezondheidsbronnen.

6. Het *Gespanschap* THUROCS, waarin:

Szent-Martin, met een landschapshuis, eene kerk en synagoge, 1906 inwoners, handwerken, handel en jaarmarkten.

7. Het SOLER *Gespanschap*, waarin:

Neusol, aan de *Gran*, met eenen Bisschop, een Bisschoppelijk seminarium, Roomsch- en Lutersch Gymnasium, 10,069 inwoners, koper- en ijzersmederijen, tuin- en wijnbouw en eene geweerfabrijk.

Bries, met een Roomsch Geestelijk Collegie, Roomsch Gymnasium, 6305 inwoners, steengroeven en schapen- en bijenteelt.

Karpfen, met een Roomsch Geestelijk Collegie, Roomsch en Lutersch Gymnasium en 2930 inwoners.

8. Het *Gespanschap* BARS, waarin:

Kremnitz, met eene munt, waarin de bekende *Kremnitzer Dukaten* geslagen worden, een Gymnasium en andere scholen, 9678 inwoners en goud- en zilvermijnen.

Konigberg, aan de *Gran*, met 3772 inwoners, brouwerijen, glasblazerijen en landbouw.

9. Het *Gespanschap* HONTH, waarin:

Schemnitz, aan de rivier van dien naam, met ongelijke straten, twee kasteelen, eene Bergwerk-Akademie, een Roomsch en Lutersch Gymnasium, Collegiën, verscheidene kerken en, met de voorsteden, 20,241 inwoners, die vooral van de verschillende mijnen, de branderijen en eene vitrioolziederij bestaan.

Puganz, met 2368 inwoners, die van den landbouw en den wijnoogst bestaan.

10. Het *Gespanschap* NEOGRAD, waarin:

Loschonz, een vlek, met een Hervormd Gymnasium, 2800 inwoners en zes jaarmarkten.

Gatsch, met 4000 inwoners, laken-, wollen stoffen- en potloodfabrijken.

11. Het *Gespanschap* GRAN, waarin:

Gran, aan den *Donau*, op eenen berg, met zeven

voor-

voorsteden, vijf kerken, een hospitaal, eene abdij, een Gymnasium, 5445 inwoners, lakenweverij, verwerij en warme baden.

12. Het *Gespanschap*, PESTH, waarin:

Ofen of *Buda*, de hoofdstad des geheelen Rijks, en de zetel van den Palatijn en der hooge Regerings-Collegiën en Regtbanken, met eenen Griekschen Bisschop, enz., aan den regteroever van den *Donau*. Zij is versterkt met een klein slot, heeft een fraai raadhuis, ééne Grieksche en vier Roomsche kerken, liefdadige gestichten, een tuighuis, voornaam Gymnasium en andere scholen, eene sterrenwacht, een' schouwburg en 27,000 inwoners, die eene geschutgieterij en fabrijken van koperwerk, messen, enz., handel en aanzienlijken wijnbouw hebben.

Pesth, de schoonste en eerste koopstad des Rijks, die steeds in bloei toeneemt, aan de andere zijde van den *Donau*, met acht verschillende kerken, de Hoogeschool van *Hongarije*, die eene schoone bibliotheek, ontleedkamer, sterrenwacht bij *Ofen*, en vele andere inrigtingen en fraaije verzamelingen van Natuur- en Kunstvoortbrengselen heeft; verder een Roomsch Geestelijk Collegie, klooster, weeshuis, eene veeartsenijkundige school, een seminarium, museum, Gymnasium en andere scholen, hospitalen, een invalidenhuis, een' schouwburg, kazernen, enz. en 41,882 inwoners, die boekdrukkerijen, tabaks-, stijffel-, chocolade-, hoeden-, handschoenen-, laken-, katoen- en andere fabrijken en handwerken hebben, en aanzienlijken handel drijven. Er worden vier allerbelangrijkste jaarmarkten gehouden.

Waizen, met eene Akademie voor aanstaande Officieren, een Instituut voor doofstommen en andere nuttige inrigtingen, 5127 inwoners, veemarkten en wijnbouw.

Keeskemet, met een Roomsch Geestelijk Collegie, Hervormd Gymnasium, 24,862 inwoners, zeepziederijen, looijerijen en sterke veeteelt.

13. Het *Gespanschap* BACS, waarin:

Baja, met een Gymnasium, 4896 inwoners en handel.

Theresienstad, aan het *Palitymeer*, met eene groote kazerne en 24,000 inwoners, die meestal van den landbouw en de veeteelt bestaan.

Sombor, met een Grieksch Gymnasium, 15,106 inwoners en handel in koren en vee.

14. De *Landschappen* KLEIN-KUMANIE en de GRANER *Geregtsstoelen*, waarin:
Felegyhaza, met eene Regtbank en 9405 inwoners.
Werebely, een vlek.

II. KREITS AAN GENE ZIJDE VAN DEN DONAU, met

1. Het *Gespanschap* OEDENBURG, waarin:
Oedenburg, met drie kerken, een Gymnasium en 11,827 inwoners, die laken-, katoen-, suiker-, glas-, potasch- en andere fabrijken hebben, veel ooft inleggen, wijn bouwen, steenkolen graven, en eenen aanzienlijken handel drijven.
Eisenstad, met een voornaam slot, het beroemd kasteel van den Vorst ESTERHAZY, een Instituut voor de houtvesterij en 2580 inwoners.

2. Het *Gespanschap* WIESELBURG, waarin:
Wieselburg, een vlek, met 3436 inwoners, en salpeter- en lakenfabrijken.
Hongaarsch Altenburg, op een eiland in de *Leitha*, met een Gymnasium en 1604 inwoners, die in koren en vee handelen.

3. Het *Gespanschap* RAAB, waarin:
Raab, met eenen Bisschop, vier Roomsche en twee Protestantsche kerken, een seminarium, eene Koninklijke Akademie, een Gymnasium en andere scholen, 13,721 inwoners, lakenweverij en jaarmarkten.

4. Het *Gespanschap* KOMORN, waarin:
Komorn, aan de *Waag* en den *Donau*, met een Roomsch Geestelijk Collegie, Roomsch en Hervormd Gymnasium, 11,000 inwoners, lakenweverijen, looijerijen en visscherij.
Kisber, met 1684 inwoners en verwerijen.
Dotis of *Tata*, een vlek, met een Gymnasium en andere scholen, 8539 inwoners, laken- en andere fabrijken en warme baden.

5. Het *Gespanschap* STUHLWEISSENBURG, waarin:
Stuhlweissenburg, met eenen Bisschop, een seminarium, Gymnasium, barakken, 12,244 inwoners, laken- en flanelweverijen en wijnbouw.

6. Het *Gespanschap* VESZPRIM, waarin:
Veszprim, met eenen Bisschoppelijken burg, een landshuis

huis en Roomsch Geestelijke Collegiën, een Gymnasium, seminarium, zoutmagazijn en 4521 inwoners.

Papa, een vlek, met een Hervormd Collégie, 4500 inwoners en wijnbouw.

7. Het *Gespanschap* EISENBURG, waarin:

Guns, met een kasteel, Roomsch Geestelijk Collegie, Gymnasium, 5310 inwoners, lakenweverij, koren-, wijn- en boomvruchtenteelt.

Bernstein, met 1189 inwoners, brauderijen, sterkwaterfabrijken, jeneverstokerijen en koper- en zwavelmijnen.

Stein am Anger, met een seminarium, Roomsch Gymnasium, Geestelijk Collegie en 3980 inwoners.

8. Het *Gespanschap* SZÁLAD, waarin:

Bellatincz, met een kasteel en 712 inwoners.

Keszthely, met geleerde inrigtingen tot onderwijs, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, zondags- en andere scholen, 4000 inwoners, lakenweverij en wijnbouw.

9. Het *Gespanschap* SCHNMEGH, waarin:

Kaposvar, met een landschapshuis, 2324 inwoners en tabaksbouw.

Szigethvar, met een kasteel, eene moskee, twee voorsteden, drie kerken, 3000 inwoners en handel.

10. Het *Gespanschap* TOLNA, waarin:

Foldvar, aan den *Donau*, met 2500 inwoners en visscherij.

Tolna, met 1800 inwoners, tabaks- en saffraanbouw en potaschziederijen.

Szexard, met een landschapshuis, 3412 inwoners en heerlijken wijn.

Simonsthurn, op een eiland in de *Sarvitz*, met 2800 inwoners, wijnbouw en paardenstoeterij.

11. Het *Gespanschap* BARANYA, waarin:

Fuenfkirchen of *Pecs*, met eenen Bisschop, drie kerken, twee hospitalen, een seminarium, Gymnasium, eene boekerij, een muntkabinet en 8487 inwoners, die tabaks-, stijffel- en poederfabrijken, azijnstokerijen, looijerijen en veehandel hebben.

Mohacs, met een Gymnasium, zoutmagazijnen en 4000 inwoners.

In *Opper-Hongarije* zijn:

I. Kreits aan deze zijde van de Thbisz, met

1. Het *Gespanschap* GOMOR, waarin:
Rosenau, aan de *Sajo*, met eenen Bisschop; een Bisschoppelijk seminarium, Bergbestuur, twee Gymnasiën en 4935 inwoners, die vele loodgieterijen, eene kopermijn en handel hebben.
Dobschau, met een Gymnasium, 4000 inwoners en mijnwerken.
Gomor, met een Gymnasium, 2000 inwoners, pottenbakkerijen en tabaks- en wijnbouw.
Gross-Steffelsdorf, met 3138 inwoners en draaibanken voor pijpenroeren, enz.

2. Het *Gespanschap* TORNA, waarin:
Torna, aan de *Jablonitza*, met 1223 inwoners.

3. Het *Gespanschap* ZIPS, waarin:
Kasmark, met 4322 inwoners, linnen- en flanelweverijen en handel.
Toplitz, met 1048 inwoners en een bad.
Leutschau, met een Gymnasium, 4434 inwoners, brouwerijen en groententeelt.
Golnika, met een Bergbestuur, vele mijnen en 5000 inwoners.
De *Zestiensteden* of *Zestienzipferstedon*, een District van zestien vlekken en negentien dorpen, die bijzondere voorregten hebben.

4. Het *Gespanschap* SAROS, waarin:
Eperies, met een Collegie, Gymnasium, 7426 inwoners, laken- en linnenweverij, markten en handel.
Zeben, met een Collegie, Gymnasium, 2105 inwoners en handel in wijn en sterke dranken.

5. Het *Gespanschap* ABAUIGVAR, waarin:
Kaschau, de hoofdstad van *Opper-Hongarije*, met eenen Bisschop, eene Regtbank, vele kerken, eene Koninklijke Akademie, Latijnsche en andere scholen, een tuighuis, een' Schouwburg, 8647 inwoners, fabrijken, kruid-, papier- en andere molens en handel.

6. Het *Gespanschap* BORSOD, waarin:

St.

St. Misekkolz, met onderscheidene kerken en scholen, 13,556 inwoners, wijn- en meloenteelt, steengroeven en gezondheidsbronnen.

Dios-Gyor, met 4000 inwoners, die wijnvaten, houten flesschen en andere houtwaren vervaardigen.

7. Het *Gespanschap* HEVES, waarin:

Gyongios, een vlek, met een Gymnasium, 8000 inwoners, wijn- en korenbouw en jaarmarkten.

Erlau, met een Bisschoppelijk slot, vele kerken, een seminarium, Lyceum, eene bibliotheek en sterrenwacht, een Gymnasium, 16,112 inwoners, lakenweverijen, looijerijen, handel en wijnbouw.

8. Het *Gespanschap* ZEMPLIN, waarin:

Ujhely, met kerken, eene synagoge, een Gouvernementshuis, Gymnasium en 6527 inwoners, die veel wijn telen.

Sarospatak, met een aanzienlijk Hervormd Collegie, museum, Natuurkundig kabinet, eene verzameling van Naturaliën, eene aanzienlijke boekerij, 8000 inwoners, wijnteelt en steengroeven.

Tokai, met 4200 inwoners, de stapelplaats van den Tokaijer wijn en edelgesteenten in den omtrek.

9. Het *Gespanschap* UNGHVAR, waarin:

Unghvar, met eenen Bisschop, hoogen burg, twee voorsteden, een seminarium, Gymnasium, de stapelplaats van het zout, 4967 inwoners, wijnbouw en veeteelt.

10. Het *Gespanschap* BEREGH, waarin:

Munkacs of *Mongatz*, aan de *Latorçza*, met 5000 inwoners, eene paardenstoeterij, kousenweverij, groote salpeterziederij en ijzermijnen. Een kwartier uurs van hier is de vesting van dien naam, thans eene Staatsgevangenis.

11. De *Landschappen*, als:

GROOT-KUMANIE, met *Kardzag-Uj-Szallas*, een vlek, met 8426 inwoners, veel meloenen en schildpadden.

JAZYGIEN, met *Jaszbereny*, een vlek, met 12,088 inwoners, landbouw, hoornvee- en paardenfokkerij.

II. KREITS AAN GENE ZIJDE VAN DE THEISZ, met

1. Het *Gespanschap* MARMAROS, waarin:

Huszt, met 4000 inwoners en hennepbouw.
Szigeth, met een Gymnasium, 6455 inwoners en zouthandel.

2. Het *Gespanschap* UGOCSA, waarin:
Nagyszollos, met 2144 inwoners en wijnbouw.
Halmi, met 1400 inwoners en jaarmarkten.

3. Het *Gespanschap* SZATHMAR, waarin:
Nagy Karoli, met een Collegie, Gymnasium, 7567 inwoners en jaarmarkten.
Nagybanya, met een Bergwerkbestuur, eene munt, een Gymnasium en andere scholen en 4185 inwoners.
Szathmar, met eenen Bisschop, een seminarium, Gymnasium, visscherij en de stapelplaats van zout.

4. Het *Gespanschap* SABOLCZ, waarin:
Nyiregyhaza, met verscheidene kerken, eene Latijnsche school en 8066 inwoners, landbouw en veeteelt.
Nagy-Kallo, met 3142 inwoners en veel salpeter.

5. Het *Gespanschap* BIHAR, waarin:
Groot Wardein, met eenen Roomschen en Griekschen Bisschop, eenen der Vereenigde Roomsche en Grieksche Christenen en drie voorsteden.
Velencze Varad, met verscheidene kerken, eene Koninklijke Hoogeschool, een seminarium en andere scholen, 6768 inwoners, land-, wijn- en tuinbouw, handel en warme baden.
Debreczyn, naast *Pesth*, de voornaamste koopstad des Lands, met verscheidene kerken en liefdadige inrigtingen, een Hervormd Collegie, Roomsch Gymnasium en andere scholen, en 38,962 inwoners, die allerlei soorten van fabrijken, drie jaarmarkten, handel en sterken tabaks- en korenbouw hebben.

6. Het *Gespanschap* BEKES, waarin:
Bekes, met vier onderscheidene kerken, 11,000 inwoners, landbouw en veeteelt.
Szarvas, met een Landhuishoudkundig Instituut, eene Industrieschool, 7800 inwoners en veefokkerij.

7. Het *Gespanschap* CSONGRAD, waarin:
Szegedin, aan de *Theisz* en *Maros*, met onderscheidene kerken, Roomsch Geestelijke Collegiën, scholen, een zoutmagazijn, en 25,692 inwoners, die looijerijen, laken-, tabaks- en andere fabrijken, handel en scheepsbouw hebben.

8. Het

8. Het *Gespanschap* CSANAD, waarin:

Mako, met eenen Bisschop en 7006 inwoners.

Mezohegyes, met eene stoeterij van meer dan 5000 paarden.

9. Het *Gespanschap* ARAD, waarin:

Alt-Arad of *Oud-Arad*, aan de *Maros*, met eenen Griekschen Bisschop, scholen en 3700 inwoners, die tabakskerverijen en veehandel hebben.

Boros Jeno, met 3877 inwoners en wijnbouw.

10. Het *Gespanschap* TORONTAL, waarin:

Nagy St. Miklos, met eene Koninklijke Industrieschool.

Nagybecskerek, met eenen Griekschen Bisschop en 2171 inwoners.

11. Het *Gespanschap* TEMES, waarin:

Temeswar, aan de *Bega*, eene der eerste vestingen van de geheele Oostenrijksche Monarchij, de zetel van den K. K. Generaal-Kommandant over de *Militaire Grenzen*, van eenen Griekschen Bisschop, eene Regtbank en onderscheidene andere Collegiën, met een Gymnasium en andere scholen, eene fraaije hoofd- en vele andere kerken, een militair- en burger-hospitaal, eene synagoge, een' schouwburg, magazijnen, kazernen, en 11,098 inwoners, die onderscheidene fabrijken en aanzienlijken handel hebben, en wijn en zijde bouwen.

Lippa, met een zoutmagazijn, 2500 inwoners, branderijen en bijenteelt.

12. Het *Gespanschap* KRASSO, waarin:

Oravicza, met 1800 inwoners, koper- en zilvermijnen.

Saszka, met 1600 inwoners, lood-, koper- en ijzermijnen.

Het *Slavonisch Provinciaal*,

ten onregte het Koningrijk *Slavonië* genoemd, bevat

1. Het *Gespanschap* POSEGA, waarin:

Posega, met een Bisschoppelijk Consistorie, Gymnasium, 4112 inwoners, tabaksbouw en handel.

Pakracz, met eenen Bisschop en 1400 inwoners.

Daruvar, met 3000 inwoners, zijdeteelt, gezondheidsbronnen en marmergroeven.

2. Het

2. Het *Gespanschap* VEROCZE of WEROWITIZ, waarin:
Eszek, aan de *Drave*, met eene Regtbank, vijf poorten, eene Grieksche en drie Roomsche kerken, een Gymnasium, 9231 inwoners, zijdeweverijen, spinnerijen en handel met koren en vee.
Verocz, een vlek en de hoofdplaaas eener Heerlijkheid.

3. Het *Gespanschap* SYRMIË, waarin:
Bukovar, met 5669 inwoners, zijdeteelt en wijnbouw.
Illok, met wijnbouw en visscherij.

Het *Croatisch Provinciaal*,

mede ten onregte het Koningrijk *Croatië* genoemd, bevat

1. Het *Gespanschap* AGRAM, waarin:
Agram, de hoofdstad van geheel *Croatië*, tusschen de *Save* en *Krapina*, met een Geregtshof, een' Bisschop en het kommando over *Croatië*, eene Koninklijke Akademie, een Atheneum, scholen, en 17,266 inwoners, die aanzienlijken handel drijven en scheepvaart hebben.

2. Het *Gespanschap* WARASDIN, waarin:
Warasdin, met een Geregtshof, Gymnasium, 4436 inwoners en handel.

3. Het *Gespanschap* KREUZ, waarin:
Kreuz; aan de *Golkoniszca*, met eenen Bisschop en 1819 inwoners.
Kopreinicza, met een kasteel en 3158 inwoners.

b. Het *Groot-Hertogdom* ZEVENBERGEN

ligt tusschen *Hongarije*, de *Bukowina*, *Moldavië* en *Wallachije*, en bevat, op 865¾ vierkante mijlen, 1,664,800 inwoners.

Het is een hoog Land, voornamelijk door het *Karpatisch Gebergte* bedekt, waarvan de *Butschetsch*, de *Reticzat* en *Szurul*, de hoogste toppen, veelal met sneeuw bedekt zijn, en eenige merkwaardige grotten hebben. Het Land wordt door de *Marosch*, met de *Aranyosh* en *Kokel*, de *Szamos* en de *Alt*, met de *Fekete*, *Homorod*, *Cibin* en *Burzen* bespoeld. Van de meren zijn het *Hodosch*-, *St. Anna*- en *Piritsch meer* de voornaamste; terwijl ook het

Hel-

Hellemoeren verdient genoemd te worden. Onder de voortbrengsels zijn veel wild, veel hout en allerlei soorten van mineralen.

De inwoners zijn Magyaren of Hongaren, Szeklers en Saksers, en verder Wallachijers, Zigeuners of Heidenen, Joden, Armeniërs, Grieken, enz. De wetenschappen worden er nog weinig beoefend, en het lager onderwijs is er nog zeer verwaarloosd. De middelen van bestaan zijn land- en wijnbouw, veeteelt, mijnwerken en weinig fabrijken. De meeste handel is verzendingshandel. Het Land wordt in drie groote Afdeelingen, als het *Land der Magyaren* of *Hongaren*, dat *der Szeklers* en dat *der Saksers* verdeeld.

Het LAND DER MAGYAREN of HONGAREN

is in 11 Gespanschappen en 2 Districten verdeeld, als:

1. Het WEISSENBURGER- of OBERALBENSER *Gespanschap*, waarin:
Hevicz of *Warmbrunn*, met gezondheidsbronnen.

2. Het *Gespanschap* HUNYAD, waarin:
Deva, met 2200 inwoners en wijnteelt.
Gyular, met de voornaamste ijzermijnen van *Zevenbergen*.
Szekerembe, met de voornaamste goud-, zilver- en andere mijnen.

3. Het *Gespanschap* ZARAND, waarin:
Boitza, *Bukuresd*, *Kajanel*, enz., dorpen, met goud- en zilvermijnen.

4. Het KARLSBURGER of UNTERALBENZER *Gespanschap*, waarin:
Karlsburg, nabij de *Marosch*, de zetel van den Roomschen Bisschop van *Zevenbergen*, met een tuighuis, eene munt, sterrenwacht, verschillende kerken, eene synagoge, een seminarium, Gymnasium, eene boekerij, en 6000 inwoners, die salpeter- en andere fabrijken en een' kruidmolen hebben.
Enyed of *Straatsburg*, met een beroemd Hervormd Collegie, eene waterleiding, 6000 inwoners en handwerken.

5. Het

5. Het *Gespanschap* KOKELBURG, waarin:
Kukulleyar, of *Kokelburg*, aan de *Kokel*, met zes jaarmarkten.
Ebesfalva of *Elizabeth-stad*, met 4000 inwoners; handel en jaarmarkten.

6. Het *Gespanschap* THORENBURG, waarin:
Thorenburg, aan de *Aranyos*, met verschillende kerken, een' Gymnasium, militair opvoedingshuis, 6500 inwoners, zoutgroeven en Romeinsche Oudheden.
Lupsa, met 2800 inwoners en ijzermijnen.

7. Het *Gespanschap* KOLOSCH, waarin:
Klausenburg, de hoofdstad van *Zevenbergen*, de zetel der Regering en van het Geestelijk Bestuur, en de verzamelplaats van den Landdag, aan de *Szamos*, met vijf poorten, vijf voorsteden, negen verschillende kerken, hospitalen, een Atheneum, een Collegie der Hervormden en een der Socinianen, een seminarium, eene Latijnsche school, een' schouwburg, en 20,000 inwoners, die laken- en porselein-fabrijken en brouwerijen hebben.

8. Het *Gespanschap* DOBOKA, waarin:
Nagy-Borgo, met 2500 inwoners en den *Borgoschen* bergpas.
Szeck, met zoutgroeven.

9. Het *Gespanschap* BINNEN-SZOLNOK, waarin:
Samos-Ujvar, aan de *Szamos*, met een slot, dat tot gevangenis dient, drie kerken, een weeshuis en 3200 Armenische inwoners.
Deesch, met eene stapelplaats voor het zout.

10. Het *Gespanschap* MIDDEN-SZOLNOK, waarin:
Hadad, met zoutbronnen en jaarmarkten.
Zilhah, met een Hervormd Gymnasium.

11. Het *Gespanschap* KRASZNA, waarin:
Somlyo, met drie kerken en gezondheidsbronnen.

12. Het *District* KOVAR, waarin:
Kapnik-Banya, met goud-, zilver- en loodmijnen.

13. Het *District* FOGARAS, waarin:
Fogaras, met verscheidene kerken, 3000 inwoners; landbouw, handwerken en handel.

Het

Het LAND DER SZEKLERS

wordt in 5 Hoofdſtoelen verdeeld, als:

1. De UDVARHELYER *Stoel*, waarin:
Ohlahfalu, met gezondheidsbronnen.
Udvarhely, aan de groote *Kokel*, met een ſchoon raadhuis, Hervormd Collegie, Roomsch Gymnaſium en ſeminarium, 6000 inwoners, leertouwerijen en handel in tabak.

2. De HAROMSZEKER *Stoel*, waarin:
Kovaszna, op de grenzen van *Moldavië*, met minerale-bronnen, zaagmolens en het *Hellemoeras*.
Osdola, met ſchoone kristallen.

3. De CSIKER *Stoel*, waarin:
Danfalva, met ſmederijen en ſteenkolenmijnen.
St. Miklos, met eene ſchoone Armeniſche kerk, fabrijken van houtwaren en handel in vee.

4. De MAROSER *Stoel*, waarin:
Maros Vaſarhely, aan de *Marosch*, welgebouwd, met het Tekeliſche paleis, eene boekerij van 60,000 boekdeelen, en verzameling van mineralen, verſcheidene kerken, eene Regtbank, een Gymnaſium, Collegie, eene kazerne, een hospitaal, en 9500 inwoners, die veel handel drijven.

5. De ARANYOSSER *Stoel*, waarin:
Fellvinz, met landbouw en veeteelt.

Het LAND DER SAKSERS

wordt in 9 Stoelen en 2 Districten verdeeld, als:

1. De HERMANSTADTER *Stoel*, waarin:
Hermanſtadt, aan de *Cibin*, met het generaal-kommando over *Zevenbergen*, de theſaurie en eenen Griekſchen Bisſchop, met muren, vijf poorten, drie voorſteden, acht verſchillende kerken, een hospitaal, de Sakſiſche Hoogeſchool, een Lutersch en Roomsch Gymnaſium, eene Kweekſchool voor Onderwijzers en verſcheidene andere ſcholen, een groot tuchthuis, militair hospitaal, een' ſchouwburg, aanzienlijke verzamelingen van boeken, ſchilderſtukken, enz., vele paleizen, en 16,000 inwoners, die fabrijken van hoeden, lakens, wollen dekens, looijerijen, koperſmederijen, ſalpeterziederijen, pa-

papier-, kruid- en andere molens hebben, en handel drijven.

Heltau, met lakenweverijen, smederijen en zoutbronnen.

2. De SCHASBURGER *Stoel*, waarin:

Schasburg, aan de *Kokel*, met muren, zes kerken, twee voorsteden, twee hospitalen, een Lutersch Gymnasium en 6000 inwoners, laken- en katoenfabrijken en handel.

Keysd, met een kasteel en 1409 inwoners.

3. De MEDIASCHE *Stoel*, waarin:

Mediasch, aan de *Kokel*, met zes poorten, drie kerken, een weeshuis, Gymnasium, scholen en 4235 inwoners.

4. De MUHLENBACHER *Stoel*, waarin:

Muhlenbach, met twee poorten, twee voorsteden, vier kerken, en 4115 inwoners, die landbouw, wijnoogst en handwerken hebben.

5. De GROOTSCHENKER *Stoel*, waarin:

Grootschenk, met twee kerken, eene Lutersche school en handwerken.

6. De REUSZMARKER *Stoel*, waarin:

Reuszmark, met goeden wijn en handwerken.

7. De REPSER- of KOSZDER *Stoel*, waarin:

Reps, met eene Lutersche school, en 2200 inwoners, die veel schoenen maken, en aanzienlijke markten, zoutgroeven en eene zwavelbron hebben.

8. De LESCHKIRCHNER *Stoel*, waarin:

Leschkirchen, aan de *Hartbach*, door Saksers, Wallachijers en Heidenen bewoond.

9. De BROOSER *Stoel*, waarin:

Broos, met 3190 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

10. Het KROONSTADTER *District*, waarin:

Kroonstad, in een dal, versterkt met vier poorten, drie voorsteden, zes hoofdscholen, zes Lutersche, eene Roomsche en twee Grieksche kerken, een raadhuis, koophuis, een' schouwburg, een Lutersch Gymnasium met eene boekerij, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers,

eene

eene Grieksche en Wallachijsche school, een seminarium, vele andere scholen, 25000 inwoners, laken- en wollen stoffen-, linnen-, veters- en hoeden-fabrijken, verwerijen, brouwerijen, eenen aanzienlijken handel en jaarmarkten. Bij de stad liggen de *Schlossberg* en *Slakkenberg*, de *Salomonssteen* en de *Salomonsgrot*. Er is veel bijenteelt.

11. Het BISTRITZER *District*, waarin:

Bistritz, aan de rivier van dien naam, met twee poorten, twee voorsteden, Lutersche en Roomsche kerken, kloosters, hospitalen, een koophuis, Lutersch Gymnasium, eene Roomsch Latijnsche school, 4566 inwoners, looijerijen, touwslagerijen, zeepziederijen, linnenweverijen en jaarmarkten.

Rodna of *Roden*, met goud-, zilver- en loodmijnen en baden.

c. DE MILITAIRE GRENZEN,

om derzelver geheel militaire inrigting dus genoemd, en langs de Turksche grenzen van *Gallicië* tot de *Adriatische Zee*, het *Marlacher-Kanaal*, *Illyrië*, het *Croatisch Provinciaal*, *Hongarije*, *Zevenbergen*, *Gallicië*, *Moldavië*, *Wallachije*, *Turkije* en *Dalmatië* gelegen, en, op 863 vierkante mijlen, 940,598 inwoners bevattende.

Het Land is deels vlak, deels bergachtig; de voornaamste gebergten zijn het *Karpatische*, met den *Butschegd*, *Retyczat*, enz., het *Banaat-Gebergte*, de *Opper-* en *Nederklissura*, met de *Papegaairotsen*, vele grotten, de *Karinthische Alpen*, het *Garitscher-Gebergte*, enz.

De rivieren zijn de *Donau*, met de *Bossut*, *Struga*, *Orlava*, *Ternova*, *Illowa*, *Lonya*, *Unna*, *Sunya*, *Kulpa*, *Drave*, *Theisz* en *Aluta*, en in het kleine gedeelte, dat aan de zee grenst, de *Likka*, *Gaczka*, enz.

Onder de meren zijn de *Plittwitser-* en *Gaczka-meren* de voornaamste. Ook zijn er eenige gezondheidsbronnen en moerasfen. Men vindt er voortbrengsels uit de drie Rijken der Natuur. Het onderwijs staat er nog op eenen lagen trap; de voornaamste middelen van bestaan zijn landbouw, veeteelt, wijnbouw, zijdeteelt, de bosschen, mijnen en slechts in de steden fa-

kapellen. Met de Turken drijven de inwoners ruilhandel. Het Land bestaat uit zeventien infanterie- en één husaren-regement, die onder de vier Hoofddeelen, als: de *Croatische*, *Slavonische*, *Banaat*- of *Hongaarsche* en *Zevenbergsche Grenzen* begrepen worden.

I. De croatische militaire grenzen,

bevattende de *Carlstadter-Generaliteit*, de *Banaat-Grenzen* en de *Warasdiner-Generaliteit*, waarin:

Zeng, eene zeestad, aan de *Adriatische Zee*, met eenen Bisschop, een kasteel, eene school voor de zeevaart en andere scholen, eene haven, 2590 inwoners, jaarmarkten, handel en scheepvaart.

Karlobago, met eene voorstad, eene haven, scheepvaart en handel met azijn, zout en honig.

Szluin, met een quarantaine-huis.

Glina, met 764 inwoners en eene veemarkt.

Kostainitza, met 1074 inwoners en doorvoer van Turksche waren.

Belovat, met vier poorten en 1064 inwoners.

II. De slavonische militaire grenzen,

in de *eigenlijke Slavonische Grenzen* en het *Tschaikisten-District* verdeeld, waarin:

Semlin, tusschen de *Save* en den *Donau*, met verscheidene kerken, eene synagoge, een hospitaal, verscheidene scholen, eenen Griekschen Bisschop, Zout- en andere Besturen, de stapelplaats van Turksche waren en 8313 inwoners, die aanzienlijken handel, dagelijksche markten en velerlei handwerken hebben.

Karlowitz, aan den *Donau*, met eenen Griekschen Aartsbisschop, vier kerken, een seminarium, Gymnasium en andere scholen, 5800 inwoners, handel en handwerken. Deze plaats is bekend door den vrede van 1799.

Peterwaradein, aan den *Donau*, met het generaal kommando, eene Regtbank, twee voorsteden en het Dorp *Bukovetz*, verscheidene kerken en scholen, 3847 inwoners en handel.

Titel of *Tittel*, aan den *Donau* en de *Theisz*, met kerken, scholen, een tuighuis, magazijn, 2840 inwoners, scheepstimmerwerven en Oudheden.

III. DE BANAAT - OF HONGAARSCHE GRENZEN,

in twee regementen, het *Duitsch-Banaatsch* en het *Illyrisch-Wallachijsch regement*, verdeeld, waarin:

Pancsova, met een Gouvernementshuis, kerken, scholen, 7682 inwoners en handel.

Weiskirchen, aan de *Nera*, met kerken, scholen, 4360 inwoners en handwerken.

Karansebes, aan de *Themes*, met kazernen, 2083 inwoners en eene stapelplaats voor Turksche waren.

IV. De ZEVENBERGSCHE GRENZEN,

in het 1e en 2e *Wallachijsch*, 1e en 2e *Szekler infanterie-regement* en het *Szekler huzaren-regement* verdeeld, waarin:

Hatzeg of *Hotzing*, aan de *Sebesz*, met twee kerken.

Czik Szereda, met een kasteel en jaar- en weekmarkten.

Kezdi Vasarhely, met een Gymnasium, 5000 inwoners en handel.

St. Gyorgy, aan den *Alt*, met den staf van het huzaren-regement en gezondheidsbronnen.

d. Het *Koningrijk* DALMATIË,

tusschen *Turkije* en de *Adriatische Zee* gelegen, en, op 299 vierkante mijlen, 304,055 inwoners bevattende.

Aan de kust zijn vele eilanden en golven; in het binnenland de *Dinarische* en een deel der *Julische Alpen*, die de *Bosangehirt*, *Manoubrod*, *Kosfotoita Gasfaricza* en andere hooge toppen hebben. Onder de golven is die van *Cattaro*, met de eilanden van *Guarnaro* en vele kanalen, de voornaamste. De rivieren zijn de *Zermagna*, de *Kerka*, de *Cettina*, de *Narenta*, de *Ombla*, enz. allen klein. Onder de menigvuldige meren zijn die van *Novigrad*, *Narin*, *Kadin*, *Vrana*, *Trocklian*, *Prelosaz*, enz. de voornaamste. Ook zijn er veel gezondheidsbronnen. De lucht is er zacht; men vindt er voortbrengsels uit de drie Rijken der Natuur, geene metalen, maar fraai marmer en albast. De inwoners zijn meestal van Slavonische afkomst.

D 2 Wei-

Weinig land- en wijnbouw, meer veeteelt, het kweeken van olijven en edele vruchten, visscherij, bosschen en zoutgroeven zijn de voornaamste middelen van bestaan; ook zijn er scheepstimmerwerven en veel scheepvaart. De Regering is hier onbepaald Monarchaal. Het Land wordt in 5 Kreitsen verdeeld, als:

1. De *Kreits* ZARA, waarin:

Zara, de hoofdstad des Rijks, de zetel van het Gouvernement, der Regtbank, van eenen Aartsbisschop, enz., aan het kanaal van *Zara*, op eene landtong, met eene landpoort, zes kerken, acht kloosters, een hospitaal, een Gymnasium, een seminarium en andere scholen; een Genootschap voor den Landbouw, land- en zeearsenalen, eene kazerne, een magazijn, eenen schouwburg, eene versterkte haven, en 4856 inwoners, die weverijen van zijden- en wollen stoffen, looijerijen, branderijen en handel met wijn en vijgen drijven. Er is eene Romeinsche waterleiding, maar gebrek aan goed drinkwater.

Nona, eene stad op een eiland, de zetel van eenen Bisschop, met 582 inwoners, die tabak bouwen. De stad is door het verzanden der haven zeer vervallen.

Sebenico, met verscheidene kerken en kloosters, eenen Roomschen en Griekschen Bisschop, eene haven en 3346 inwoners, die van de koraal- en andere visscherij, branderijen en van de wijn-, olie- en zijdeteelt bestaan.

Melada, de hoofdplaats van het eiland *Melada*, met marmer en versteeningen.

Selve, *Isto*, *Ulbo*, *Premuda*, *Puntadura*, *St. Barbara*, enz., allen eilanden met visschersdorpen.

Arbe, met wijn, olijven, vijgen, koren, schapenfokkerij en 3049 inwoners, en *Pago*, met veel zout, visscherij, veeteelt en steenkolen, zijn twee eilanden in de *Golf van Guarnaro*.

2. De *Kreits* SPALATRO, waarin:

Spalatro of *Spalato*, met eenen Aartsbisschop, op een schiereiland, gedeeltelijk op de plaats, waar eens het paleis van Keizer DIOCLETIANUS stond, wel versterkt, met eene hoofd- en vele andere kerken, kloosters, een seminarium, een Gymnasium en andere scholen, een hospitaal, eene ruime haven, 6739 inwoners, fabrijken van wollen- en zijden stoffen, branderijen, looije-

jerijen, visscherijen, welbezochte jaarmarkten, de stapelplaats der waren uit *Bosnië* en handel. Er zijn hier vele Romeinsche Oudheden.

Brazza, een eiland, met goeden wijn, olie, vijgen, amandelen, aloë, saffraan, mastik, zijde, schapenfokkerij, bijenteelt, 12,300 inwoners en de hoofdplaats *Neridi*.

Lesina, een der grootste eilanden des Rijks, met dezelfde en nog eenige andere voortbrengselen als het vorige, bergen en bosschen, hazen, konijnen, vee- en bijenteelt, marmer en andere mineralen, 8819 inwoners en de hoofdstad *Lesina*.

Lissa, mede een eiland, met 4557 inwoners.

Bua, *Zirona*, *Busi*, *St. Andrea* en andere eilanden.

3. De *Kreits* MAKARSKA, waarin:

Makarska, met eenen Bisschop, drie kerken, eene haven, 1698 inwoners, verwerijen en handel.

Almissa of *Omisch*, met een Grieksch seminarium, 716 inwoners, scheepvaart, visscherij en wijnbouw.

4. De *Kreits* RAGUSA (de voormalige Republiek van dien naam), waarin:

Ragusa, aan eene kleine golf, met eene schoone haven, eenen Aartsbisschop, een prachtig paleis, verscheidene kerken en kloosters, een Collegie, Atheneum, Gymnasium en andere scholen, een hospitaal en ziekenhuis, eenen schouwburg en, met de voorsteden, 6512 inwoners, die zijde-, laken-, tabaks- en andere fabrijken, zeepziederijen, branderijen, scheepstimmerwerven, magazijnen, benevens eenen aanzienlijken handel en scheepvaart hebben.

Meleda, een bergachtig eiland, met veel wijn, olie, vruchten, veeteelt, visscherij en de hoofdplaats *Ballinopolje*.

Kurzola, een eiland, met veel bosch, wijn en visscherij, 6447 inwoners en de hoofdplaats *Kurzola*.

Kalamota, *Mezzo*, *Giupana* en *Agosta*, met wijn, olijven en veel vee.

5. De *Kreits* CATTARO of de BOCCHE DI CATTARO, waarin:

Cattaro, met hooge bergen, aan de golf van dien naam, met eenen Bisschop, een kasteel, kerken, een hospitaal, eene haven en 2222 inwoners, die handel drijven.

Perasto, met 2415 inwoners, handel en scheepvaart.
Zuppa, een district, met 3638 onrustige inwoners.
Risano, een vlek, met 3119 inwoners.

D. DE ITALIAANSCHE STATEN
of
HET LOMBARDYSCH VENETIAANSCH KONINGRIJK.

(Zie *Italië*)

VRAGEN.

Wat weet gij van Duitschland?
Hoe wordt het begrensd?
Hoe groot is het?
Hoe veel inwoners heeft het?
Hoe is er de luchtgesteldheid?
Welke zijn de voortbrengsels van hetzelve?
Wat weet gij van de inwoners?
Wat van de zeden en gewoonten?
Wat van den Godsdienst?
Zeg mij ook iets omtrent de Kunsten en Wetenschappen.
Nu iets van de Taal.
En van de middelen van bestaan.
Wat weet gij van den regeringsvorm?
Uit Welke Staten bestaat Duitschland?
Noem eens de Rijken, Groot-Hertogdommen, Hertogdommen, Vorstendommen en de overige Staten.
Welke is de krijgsmagt van het Verbond?
Heeft Duitschland *ook eilanden?*
Kent gij ook de voornaamste rivieren en kanalen?
De meren, zeeën, straten en golven?
De gebergten en vlakten?

Waar ligt de Oostenrijksche Monarchij, *en hoe wordt zij begrensd?*
Waaruit bestaat dezelve, en welke is derzelver grootte en bevolking?
Welke is de regeringsvorm?
Welke is de land- en zeemagt?
Noem mij eens de grenzen, bergen, rivieren, enz. van het Aartshertogdom Oostenrijk.
Hoe wordt het verdeeld en onderverdeeld?

Noem

Noem mij de Kreitsen of Kwartieren en derzelver voornaamste steden.

Noem mij de grenzen, bergen, rivieren, enz. van het Hertogdom Stiermarken.

Nu eens derzelver Kreitsen en voornaamste steden.

Beantwoord de beide laatste vragen ook eens omtrent het Koningrijk Illyrië.

Nu omtrent het Graafschap Tirol, *en daarbij iets van* Vorarlberg.

En betrekkelijk het Koningrijk Bohemen, *benevens* Moravië, Silezië, *enz.*

Zoo ook ten aanzien van het Koningrijk Gallicië.

Wat weet gij van Hongarije *en deszelfs verdeeling?*

Noem eens eenige dier deelen en derzelver voornaamste steden.

Zeg mij dit ook eens van het Groot-Hertogdom Zevenbergen.

Van de Militaire Grenzen.

En eindelijk van het Koningrijk Dalmatië.

II. DE PRUISSISCHE MONARCHIJ

of

HET KONINGRIJK PRUISSEN.

Ligging en Grenzen. — Het Koningrijk *Pruissen* ligt tusschen 23°, 35′ en 40°, 31′ lengte, en 49°, 8′ en 55°, 53′ noorder breedte, en bestaat uit twee van elkander afgescheidene deelen, waarvan het oostelijkste en grootste ten noorden aan de beide *Meklenburgs* en de *Oostzee*, ten oosten aan *Rusland en Polen*, ten zuiden aan *Oostenrijk*, *Krakau* en *Saksen* en ten westen aan *Hessen*, *Hanover* en *Brunswijk* grenst; terwijl het westelijke en kleinere gedeelte ten noorden aan ons Vaderland en *Hanover*, ten oosten aan *Lippe*, *Hessen*, *Schauenburg*, *Hanover*, *Waldek*, *Hessen-Darmstadt* en *Nassau*, ten zuidoosten aan het *Oldenburgsche* en *Beijoren*, ten zuiden aan *Frankrijk* en ten westen aan ons Vaderland grenst.

Verdeeling, Uitgestrektheid en Bevolking. — Behalve de natuurlijke verdeeling in eene oostelijke en westelijke helft, onderscheidt zich de *Pruissische Monarchij* in *Duitsche Staten*, en *buiten Duitschland gelegene Staten*, welke te zamen in tien Provinciën, die weder in Regeringsdistricten verdeeld zijn, gesplitst worden, en men rekent

de westelijke helft op	814 vierk. mijl.,	met	3,067,856 inw.
de oostelijke helft op	4201 ————	met	7,908,356 inw.
dus in het geheel . .	5015 vierk. mijl.,	met	10,976,212 inw.

of

de *Duitsche* Staten op	3307 vierk. mijl.,	met	8,453,620 inw.
de buiten *Duitschland* gelegene Staten op	1708 ————	met	2,522,592 inw.
dus weder in het geheel.	5015 vierk. mijl.,	met	10,976,212 inw.

hetwelk in de westelijke helft 3771, in de oostelijke helft 1882, in de *Duitsche* Staten 2556 en in de buiten *Duitschland* gelegene Staten 1477, en in het geheel 2189 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Eene in het mannelijke en vrouwelijke geslacht erfelijke Monarchij, die tot onzen tijd onbeperkt was, doch, volgens verklaring van den Koning, in 1815, eenen constitutionelen en vertegenwoordigenden vorm zal aannemen, zoo als die ook reeds in sommige Provinciën is ingevoerd. Tot nu toe heeft de Koning anders nog de hoogste magt, geeft wetten, begeeft ambten, is opperste Regter en tevens Bisschop der Evangeliesche kerk, enz. De meerderjarigheid is op 18 jaren vastgesteld. De tegenwoordige Koning is FREDERIK WILHELM III. Onder den Koning is in de eerste plaats de geheime Staatsraad en de Kabinetsraad, waarin de Koning zelf voorzit, of door den Staats-Kanselier, den eersten persoon na den Koning, vertegenwoordigd wordt; verder het Staatsministerie, uit elf Ministers bestaande, enz. De Provinciën worden door een' Opper-President bestuurd, aan wien tevens het beheer van alle Kerkelijke en Geneeskundige zaken is aanbevolen. In de Regerings-districten heeft eene bijzondere Regering, in twee afdeelingen, met eenen Voorzitter, en in de Kreitsen de Landraad, het opperbestuur. De steden hebben hunne Magistraten. Het land heeft zijne eigene wetten. Het Oppergerigtshof is te *Berlijn*; in de Provinciën zijn Oppergerigtshoven of Hoven van appel. Verder zijn er Stad- en Landgerigten, en in de Rijn-Provinciën Vredegerigten.

De inkomsten worden op 80, de uitgaven op 75 milli-

lioenen begroot. De schuld werd in 1824 nog op 180 millioenen daalders gerekend.

De Landmagt bestaat uit het staande leger, de landmilitie en den landstorm. Elke Pruis is op zijn twintigste jaar tot den krijgsdienst verpligt. Het staande leger bestaat uit 130,360 man infanterie en 34,640 man kavalerie, de landmilitie uit 160,004 man. Het Land heeft geene zeemagt.

De Provinciën zijn:

In de *Duitsche* Staten: 1. *Brandenburg*, 2. *Pommeren*, 3. *Silezië*, 4. *Sakſen*, 5. *Westfalen*, 6. *Gulik*, *Kleef en Berg*, en 7. *Nederrijn*.

In de buiten *Duitschland* gelegene Staten: 8. *Oost-Pruisſen*, 9. *West-Pruisſen* en 10. *Poſen*.

A. DE DUITSCHE STATEN.

I. De *Provincie* BRANDENBURG

ligt tusschen *Meklenburg*, *Pommeren*, *West-Pruisſen*, *Poſen*, *Silezië*, *Sakſen*, *Anhalt-Desſau* en *Hanover*, en bevat, op 749 vierkante mijlen, 1,335,160 inwoners.

Het Land is vrij vlak, zandig, met heiden, doch hier en daar vruchtbaar, en wordt voornamelijk door de *Elbe*, met de *Elde*, *Stepenitz*, *Havel*, *Spree*, *Dosſe*, *Rijn*, enz., de *Oder*, met de *Warta*, *Bober*, *Neisſe*, *Stoberow*, *Welſe* en *Ihna*, de *Ucker* en vele kleine rivieren bespoeld. De voornaamste kanalen zijn het *Friedrichs Wilhelms-* of *Mulroser-*, het *Plauensche-*, het *Templiner-* en *Wehrbelliner-Kanaal*, door welke, met andere, de *Elbe* en *Weichſel* gemeenschap hebben. Onder de meren zijn die van *Grimnitz*, het *Wehrbelliner-*, *Soldiner-*, *Breitling-meer*, enz. de grootste. Onder de planten zijn druiven; onder de dieren klein wild en kreeften, en onder de mineralen ijzer en steenkolen de voornaamste. De oorspronkelijke inwoners zijn Wenden en Saksers, thans met andere volken vermengd, en grootstendeels Lutersche of Evangeliesche Christenen. De wetenschappen en scholen staan hier op den hoogsten trap. De middelen van bestaan zijn landbouw, de bosschen, vee- en bijenteelt, visscherij, veenderij en vele fabrijken, bijzonder in de groote steden.

De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het

1. Het *Regerings-districts* BERLIJN, de hoofdstad en derzelver regtsgebied bevattende, waarin:

Berlijn, aan de beide zijden van de *Spree*, de hoofdstad der Provincie en van het geheele Rijk, de zetel des Konings en van alle Hooge Ambtenaren en Regerings-Collegiën, vreemde Gezanten, enz. Zij is 2 uren lang en 1½ uur breed, en bestaat eigenlijk uit vijf steden, vier voorsteden, heeft zestien poorten, waaronder de Brandenburger poort, met de vermaarde zegekar, 34 bruggen, 22 opene pleinen, waarvan sommige met standbeelden van Koningen, Vorsten en Veldheeren, 133 straten, 29 kerken en Godsdienstige gebouwen, elf Luthersche, eene Roomsche, tien Duitsche en Fransche Hervormde kerken en eene synagoge. Verder zijn de voorname gebouwen een Koninklijk kasteel, met de schatkamer, Galerij voor de schilderstukken, een Kunst-, Munt- en Naturaliën-Kabinet, meer andere paleizen, een prachtig Tuighuis, eene munt, opera, een schouwburg, badhuizen op schepen, enz. Tot de wetenschappelijke inrigtingen behooren de Hoogeschool, de kruidtuin, Ontleedkamer, het Museum, vele Instituten, verzamelingen, vier Gymnasiën, Seminariën, Genees-, Heel-, Veeartsenijkundige-, militaire- en andere scholen, en bijzondere inrigtingen, een Instituut voor Doofstommen en Blinden; verder de Koninklijke Akademie der Wetenschappen, die der Beeldende Kunsten en een aanzienlijk getal andere geleerde Genootschappen en inrigtingen, vele liefdadige gestichten, waaronder het Kokinklijk Weduwen-, het groote Invaliden- en vele andere huizen en hospitalen. De stad bevat 188,485 inwoners, die allerlei soorten van fabrijken hebben, waaronder de Koninklijke Porseleinfabrijk, die aan 300 menschen werk verschaft, en eenen zeer aanzienlijken handel drijven. Dezelve wordt door de Koninklijke Bank en andere inrigtingen, alsmede door de gemeenschap, welke de stad, door de *Spree*, met de *Oder* en *Elbe* heeft, zeer bevorderd. Er zijn weinig wandelplaatsen, maar vele uitspanningen en vermakelijkheden. Het garnizoen bedraagt gewoonlijk 24,000 man.

Charlottenburg, aan de *Spree*, met een Koninklijk slot, kabinet van Oudheden, grooten tuin, waarin de graftombe en een gedenkteeken voor de Koningin LOUISA, en 4305 inwoners, die van het Hof, spinnerijen, pottenbakkerijen en bleekerijen bestaan.

Scho-

1. *Schöneberg*, met vele landhuizen der Berlijners.

2. Het *Regerings-district* POTSDAM, met 13 Kreitsen, waarvan de voornaamste steden hier volgen, als:

Potsdam, de hoofdstad van het Regerings-district en van den *Oost-Havellandischen Kreits*, de tweede residentie des Konings, aan de *Havel* en *Nuthe*, met negen poorten, zes opene plaatsen, zeven kerken, eene synagoge, liefdadige gestichten, een Koninklijk slot, een' schouwburg, een Huishoudkundig Genootschap en een voor handwerken, een Lyceum en andere scholen, een Kadetten-Instituut, tucht- en werkhuis, en met de bezetting 23,362 inwoners, die eene Koninklijke geweerfabrijk en vele andere fabrijken hebben. Hier zijn de Koninklijke kasteelen *Sans Souci*, het nieuwe- en het marmeren paleis, en mede een gedenkteeken voor de Koningin LOUISA.

✱ *Spandau* (*), eene stad en vesting, aan de *Havel*, met eene citadel voor Staatsgevangenen, op een eiland, drie voorsteden, acht poorten, vier kerken, een tucht- en verbeterhuis, een hospitaal en 6162 inwoners, geweerfabrijken, looijerijen, pottenbakkerijen, brouwerijen, branderijen en weverijen.

Brandenburg, de hoofdstad van den *West-Havellandischen Kreits*, aan de *Havel*, met twee voorsteden, acht poorten, eene markt, acht kerken, zeven liefdadige inrigtingen, een Gymnasium en andere scholen, en 12,004 inwoners, die branderijen, brouwerijen, weverijen, visscherij, handel en scheepvaart hebben.

Oranjeburg, de hoofdplaats van den *Neder-Barnimschen Kreits*, aan de *Havel*, met 1815 inwoners, molens, weverijen en fabrijken.

Wrietzen of *Brietzen* (*Ober-Barnimsche Kreits*), aan de oude *Oder*, met vier poorten, 4617 inwoners, fabrijken en handel met visch.

Köpenik (*Feltow Storkower Kreits*), op een eiland, in de *Spree*, met 1877 inwoners, zijde-, linnen- en katoenfabrijken.

Treuenbrietzen (*Zaucha Belzigsche Kreits*), met drie poorten, 3686 inwoners, laken-, linnen- en lederfabrijken, brouwerijen en branderijen.

Luc-

(*) De plaatsen, die wij om derzelver merkwaardigheid niet kunnen voorbijgaan en toch geene Kreits-hoofdplaatsen zijn, zullen, duidelijkheidshalve, met een ✱ geteekend worden.

Luckenwalde (*Juterbock Luckenwaldische Kreits*), met drie-voorsteden, 3834 inwoners, laken-, wollen stoffen- en vele andere fabrijken.

Neuruppin (*Ruppiner Kreits*), met vijf poorten, een Gymnasium, 5716 inwoners, laken-, wollen stoffen- en lederfabrijken, tabaksbouw en veenderijen.

Wittstock (*Oost-Priegnitzer Kreits*), met vier poorten, 4520 inwoners, looijerijen, lakenweverijen, brouwerijen en branderijen.

Perleberg (*West-Priegnitzer Kreits*), met 3058 inwoners, cichorei- en lakenfabrijken, eene brouwerij en vlasmarkt.

Prenzlow (*), aan den *Ucker*, met twee voorsteden, zes poorten, zeven kerken, een Gymnasium, elf lagere scholen, 9299 inwoners en aanzienlijke fabrijken.

Templin, aan het meer *Dolgen*, met 2403 inwoners, kousen-, mutsen-, linnen- en lederfabrijken en houthandel.

Angermunde, met vier poorten, 2654 inwoners en veel tabaksbouw.

3. Het *Regerings-district* FRANKFORT, in 18 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Frankfort, aan de *Oder*, de hoofdstad van het Regerings-district, met drie voorsteden, drie poorten, eene markt, zes kerken, een Lutersch bedehuis, eene synagoge, een tucht- en werkhuis, Gymnasium en vele andere scholen, 15,543 inwoners, zijden stoffen-, laken-, leder-, linnen- en andere fabrijken en aanzienlijken handel, die bijzonder door drie groote missen zeer bevorderd wordt. Ook is er scheepvaart en een gedenkteeken voor den Hertog LEOPOLD *van Brunswijk*. (Zie *Zedekundig Leesboek*, uitgegeven door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, 1804, 25e en 26e les.)

Muncheberg (*Lebuser Kreits*), met 1471 inwoners en weverijen.

Kustrin, eene stad en vesting, aan den mond der *Warta* in de *Oder*, met eene vesting, vijf voorsteden, een Evangeliesch Gymnasium, hospitaal, werkhuis, 5991 inwoners, weverijen van wollen stoffen, looijerijen en stijffelfabrijken.

Konigsberg, aan de *Rorike*, met een Gymnasium, 4178 inwoners, laken-, hoeden- en stijffelfabrijken, looijerijen en branderijen.

Sol-

(*) De plaatsen, waarbij de Kreitsen niet zijn uitgedrukt, dragen de namen van hare Kreitsen.

Soldin, aan het meer van dien naam, met drie poorten, 2652 inwoners, laken-, stijfsel-, hoeden- en linnenfabrijken, looijerijen en visscherij.

Arenswalde, met 1873 inwoners, lakenweverijen en branderijen.

Friedberg, met 1887 inwoners, lakenweverijen en looijerijen.

Landsberg, aan de *Warta*, met vijf voorsteden, een Gymnasium, liefdadige gestichten, een werkhuis en 8639 inwoners, laken-, wollen stoffen- en hoedenfabrijken, looijerijen en zeepziederijen.

Zielenzig (*Sternberger Kreits*), met twee voorsteden, 2589 inwoners, laken-, kousen-, hoeden- en linnenfabrijken en looijerijen.

Zullichau, met vier voorsteden, een Koninklijk Opvoedingsgesticht, 5411 inwoners, laken-, kousen- en andere fabrijken, branderijen, azijnstokerij, wijnoogst en hopteelt.

Krossen, met 3605 inwoners, lakenfabrijken, eene brouwerij en branderij, scheepvaart en wijnoogst.

Sorau, met een Koninklijk slot, vier kerken, een werk-, tucht- en krankzinnighuis, Latijnsche en andere scholen, eene boekerij, 3839 inwoners, laken- en katoenfabrijken en handel.

Guben, met vier poorten, drie voorsteden, een Lyceum, 7414 inwoners, laken- en kousenfabrijken, looijerijen, eene brouwerij en landbouw.

Lubben, met eene Latijnsche school, 3525 inwoners, lakenweverij en handel.

Luckau, met een Lyceum, 2558 inwoners, fabrijken en tabaksbouw. Hier had een gevecht plaats in 1815.

Kalau, met een Gymnasium, liefdadige gestichten, 1424 inwoners, laken- en linnenfabrijken, brouwerijen, looijerijen en handel.

Kotbus, met een Gymnasium, liefdadige gestichten, 6437 inwoners, laken- en linnenfabrijken, brouwerijen, looijerijen en handel.

Hoyerswerda (*Spremberg Hoyerswerdasche Kreits*), met 1710 inwoners en tabaksbouw.

II. De *Provincie* POMMEREN

ligt tusschen de *Oostzee*, *West-Pruissen*, *Brandenburg*, *Meklenburg-Strelitz* en *Schwerin*, en bevat, op 566½ vierkante mijlen, 700,766 inwoners.

Zij

Zij is een kustland, met weinigbeteekenende hoogten, die hier echter bergen genoemd worden, meestal zand, ook aangespoeld land en hier en daar met leem vermengd. De rivieren zijn de *Oder*, met de *Groote Regelitz* (die het *Dammsche meer* vormt), het *Pasewasser* en vele kanalen, de *Rega*, *Persante*, *Wipper*, *Stolpe*, *Leba*, *Trebel*, *Drage*, enz.; terwijl de *Oder* hier in het *Frischehaff* valt, dat door de eilanden *Usedom* en *Wollin* van de *Oostzee* gescheiden wordt, in hetwelk het door de *Divenow*, *Swiene* en *Peene* uitloopt. Verder zijn hier het meer *Pogufet*, *Wippelen* en vele kleinere. Onder de voortbrengsels zijn zee- en riviervisch, koren en ijzer, turf- en barnsteen de voornaamste.

De inwoners zijn van Slavenischen en Duitschen oorsprong, meestal Luthersche of Evangeliesche Christenen. Voor het hooger onderwijs is wel, maar voor het lager slecht gezorgd, en vanhier dat de beschaving geenen hoogen trap bereikt heeft. De middelen van bestaan zijn landbouw, veeteelt, visscherij, veenderij, weinige fabrijken dan in de steden en handel.

De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* STETTIN, in 11 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen hier volgen, als:

Stettin, eene vesting, de hoofdstad der Provincie *Pommeren* en van dit Regerings-district, aan de *Oder*, de zetel der Provinciale Regering, met een Koninklijk slot, een tuighuis, een landschapshuis, eenen schouwburg, kazernen, eene beurs, magazijnen, een scheepscompagniehuis, tien kerken, een Gymnasium, een seminarium, eene Teekenschool, eene goede haven te *Swinemunde*, waarvan de waren door middel van ligters in de stad komen, en 21,600 inwoners, die zoowel langs de *Oder*, als door de haven aanzienlijken handel drijven en een kantoor van de Berlijner Bank hebben. Zij voeren brandewijn, ankers, potasch, Berlijnsch blaauw, ijzerwaren, flanel, glas, azijn, haring, koren, hout, linnen, enz. uit, en ontvangen wijn, koloniale waren, vischlijm, olie, zout, enz. Verder hebben zij tabakskerverijen, fabrijken van leder en wollen stoffen, zeepziederijen, suikerraffinaderijen, ankersmederijen, scheepstimmerwerven, enz.

An-

Anklam, aan de *Peene*, met drie kerken, een Gymnasium, 5700 inwoners, linnen-, laken- en lederfabrijken, scheepstimmerwerven en handel.

Demmin, aan de *Peene*, met 3800 inwoners.

Usedom, op het eiland van dien naam, dat 1100 inwoners telt, en waarbij het eiland

Wollin, met 2650 inwoners en handel, behoort.

Kamin (*Flemmingsche Kreits*), aan de *Divenow*, met 2140 inwoners, handel, visscherij, branderijen en wolfabrijken.

Treptow of *Nieuw Treptow* (*Greifenberg Ostensche Kreits*), aan de *Rega*, met een Gymnasium, scheepvaart, zeehandel en wolfabrijken.

Neugardten (*Dabersche Kreits*), met 1207 inwoners, tabaks-, mousselin- en andere fabrijken.

Stargard of *Neu Stargard* (*Saatsiger Kreits*), aan de *Ihna*, met vier kerken, een Gymnasium, linnen- en wolfabrijken, looijerijen, branderijen en handel.

Pyritz, met twee voorsteden, 2862 inwoners, laken-, linnen- en wollen stoffen-fabrijken, handel en landbouw.

Greiffenhagen, aan de *Regelitz*, met 3890 inwoners, lakenfabrijken en handel.

Labes (*Borksche Kreits*), met 1757 inwoners, fabrijken van wollen stoffen, kopersmederijen en houthandel.

2. Het *Regerings-district* STRAALSOND, in 4 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Straalsond, de hoofdplaats van het Regerings-district, aan de straat *Gellen*, met vijf thans geslechte vestingwerken, die in aangename wandelplaatsen zijn herschapen, vijf kerken, een weeshuis, een Opvoedingshuis voor soldatenkinderen, een Gymnasium en 15,876 inwoners, linnen-, tabaks- en stijffelfabrijken, zeepziederijen, branderijen, scheepstimmerwerven, eene goede haven en aanzienlijken handel, doch gebrek aan goed water. Voor de haven ligt het eiland *Danholm*.

Grimmen, met 1645 inwoners en visscherij.

Greifswalde, met eene Hoogeschool, een Gymnasium, een seminarium, 7471 inwoners, eene zoutkeet, tabaksfabrijken, branderijen en eene haven bij het dorp *Wijk*.

Bergen, op het eiland *Rugen*, dat, op 17 vierkante mijlen, 27,089 inwoners heeft. De stad heeft twee kerken en 2016 inwoners.

3. Het *Regerings-district* KOSLIN, met 9 Kreitsen, waarvan de hoofdsteden zijn:

Koslin (*Vorstendom Kaminsche Kreits*), aan den *Gollenberg*, de hoofdplaats van het Regerings-district, met een Gymnasium, een standbeeld voor Koning FREDERIK WILHELM I, 4898 inwoners, leder- en tabaksfabrijken en verwerijen.

Belgard (*Belgard-Pölzinsche Kreits*), aan de *Persante*, met 2000 inwoners en eene beroemde paardenmarkt.

Schiefelbein, met 1804 inwoners, laken- en trijptweverijen.

Drumburg, met 1808 inwoners, laken-, hoeden- en lederfabrijken,

Neu Stettin, bij de bron der *Persante*, met een kasteel, een armenhuis, een Gymnasium, 1620 inwoners, weverij van wollen stoffen en eene klokgieterij.

Rugenwalde (*Schlawe Pollnower Kreits*), aan de *Wipper*, met 3300 inwoners, eene haven, scheepstimmerwerven, zeildoekfabrijken, branderijen, een zeebad en zeehandel.

Rummelsburg, met 1690 inwoners en lakenfabrijken.

Stolpe, met 4400 inwoners, eene haven aan den mond der *Stolpe*, eene laken- en linnenweverij, fabrijken in barnsteen en zeehandel.

Lauenburg (*Lauenburg Butower Kreits*), met 1603 inwoners, eene lakenweverij en visscherij.

III. De *Provincie* SILEZIË,

tusschen *Brandenburg*, *Posen*, *Polen*, *Moravië* en *Bohemen* gelegen, en, op 710 vierkante mijlen, 1,992,598 inwoners bevattende. Zij is aan de zuidwestelijke grenzen bergachtig, met het *Sudetisch* en *Moravisch Gebergte*, waarvan de *Reuzen-* of *Sneeuwkop* 4950, de *Groote Sturmhaube* 7422 en de *Kleine* 7410 voet hoog. De hoogste toppen zijn verder heuvelachtig, vlak en vruchtbaar, en door de *Oder*, met de *Bartsch*, *Oppa*, *Neisse*, *Katsbach* en *Bober*, en de *Weichsel*, *Isar* en *Spree* bespoeld. Onder de voortbrengsels zijn veel hout, vlas en koren, ijzer, lood en steenkolen, rundvee en schapen. De inwoners en het onderwijs zijn even als in de Provincie *Pommeren*. De middelen van bestaan zijn landbouw, veeteelt, bosschen, mijnwerken en fabrijken, vooral in linnen- en wollen stoffen

en

en ijzer, benevens aanzienlijken handel. De Provincie wordt in 4 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* BRESLAU, in 14 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Breslau, aan de *Oder*, de hoofdstad der Provincie en van het Regerings-district, met de Provinciale Regerings-Collegiën, eenen Bisschop, drie voorsteden, eenen Koninklijken burg, die thans aan de Hoogeschool behoort, de gebouwen der Hoogeschool, een Koninklijk paleis, Gouvernementsgebouwen, een Raadhuis, eene beurs, eene munt, een tuighuis, kazernen, vier en twintig Roomsche, tien Luthersche en eene Hervormde kerk, eene synagoge en veertien kloosters, behalve de Hoogeschool, drie Gymnasiën en zeer vele andere scholen, ook een seminarium en eene Kunstschool, vele liefdadige inrigtingen, openbare boekerijen, munt- en kunstverzamelingen, en 76,813 inwoners, die katoen-, laken-, leder-, naalden-, zijden stoffen-, kousen-, tabaks- en andere fabrijken, branderijen, wasbleeken, eene geschutgieterij en zeer aanzienlijken handel hebben. De vestingwerken zijn geslecht.

Neumarkt, met 2219 inwoners, lakenweverij, eene brouwerij, tabaks- en meekrapteelt.

Namslau, met 2738 inwoners, linnenweverij, garenhandel en fabrijken van houten pijpenkoppen.

Brieg, aan de *Oder*, eene vesting, met een Gymnasium en andere scholen, een tucht- en krankzinnighuis, 9942 inwoners, linnen- en wolfabrijken.

Ohlau, aan de rivier van dien naam, met 2917 inwoners, zijde-, tabaks- en lakenfabrijken.

Strehlen, met 2724 inwoners, wasbleeken, laken- en lederfabrijken.

Kreuzburg, met een groot armen- en werkhuis, 2704 inwoners, stroovlechterij, wol- en linnenweverij en eenen papiermolen.

Guhrau, aan de *Bartsch*, met 2608 inwoners, stijffel- en lakenfabrijken, eene brouwerij en handel met boter en kaas.

Wohlau, met 1400 inwoners, laken-, linnen- en damastfabrijken.

Steinau, met 2014 inwoners, laken- en wollen stoffenweverijen en brouwerijen.

Oels, aan de *Oelse*, met een residentieslot van den Hertog met eene boekerij en park, een Gymnasium, goede ar-

armen-inrigtingen en 4630 inwoners, laken-, linnen- en andere fabrijken en jaarmarkten.

Trebnitz, met 2712 inwoners, laken-, linnen- en andere fabrijken.

Militsch en *Trachenberg*, twee hoofdplaatsen van eene Heerlijkheid en Vorstendom in denzelfden Kreits, de eerste met 2030, de andere met 1665 inwoners, beide met laken- en linnenfabrijken en brouwerijen.

Wartenberg, met 826 inwoners. In 1813 werd deze plaats door eenen brand verwoest.

2. Het *Regerings-district* OPPELN, met 15 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Oppeln, aan de *Oder*, de hoofdplaats van het Regerings-district, met 10 kerken, een Gymnasium en andere scholen, 4094 inwoners, lederfabrijken, branderijen en handel.

Falkenberg, aan de *Steinau*, met 1099 inwoners en handwerken.

Grosstrehlitz, met 782 inwoners en weverijen.

Lublinitz, met 1084 inwoners en handwerken.

Rosenberg, met 1378 inwoners, looijerijen en linnenweverijen, hoedenmakerijen en veehandel.

Kosel, eene vesting, aan de *Oder*, met 1306 inwoners en handwerken.

Tost, met 900 inwoners en linnenweverijen.

Neustadt, aan de *Braune*, met 4129 inwoners, linnen-, laken- en flanelfabrijken en handel.

Ratibor, met een kasteel, ziekenhuis, 3858 inwoners, laken-, linnen-, kousen- en wolfabrijken en handel.

Rybnick, met een invalidenhuis en 1394 inwoners.

Neisse, eene vesting, aan de *Neisse*, met een Vorstelijk slot, zeven kerken, een Gymnasium, twee voorsteden, 8683 inwoners, laken-, linnen- en geweerfabrijken.

Grottkau, met 1700 inwoners, eene groote markt en handel in garen.

Leobschutz, de zetel der Vorstelijke regering, met een Roomsch-Katholijk Gymnasium, 3245 inwoners, laken-, kousen- en linnenfabrijken en looijerijen.

Plesse, met een Vorstelijk slot, 2333 inwoners, laken- en hoedenfabrijken, looijerijen en wasbleeken.

Beuthen, met 1923 inwoners, laken-, linnen- en kalmijfabrijken en pottenbakkerijen.

3. Het *Regerings-district* REICHENBACH, in 14 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Rei-

Reichenbach, de hoofdplaats van het Regerings-distrikt, met 3998 inwoners, aanzienlijke laken- en wollen stoffen-fabrijken en handel.

* *Gnadenfrei*, een Hernhuttersch vlek, met 1500 inwoners, fabrijken van wollen, en katoenen stoffen en brandspuiten, slangen en brandemmers.

Schweidnitz, voorheen eene der sterkste vestingen, doch door de Franschen geslecht, met acht kerken, waarvan de Roomsche eenen toren van 327 voet hoog heeft, een Gymnasium, tuchthuis, 9913 inwoners, fabrijken van laken, wollen stoffen, zijden linten, kousen, leder, enz. aanzienlijken garenhandel, vee- en wolmarkten.

Waldenburg, aan de *Polsnitz*, met 1768 inwoners, linnenfabrijken en steenkolenmijnen.

Strigau, met 2878 inwoners, linnenweverijen en branderijen.

Bolkenhain, met 1266 inwoners, laken- en linnenweverijen.

Landshut, met 3038 inwoners, linnen- en katoendrukkerijen en aanzienlijken linnenhandel.

Hirschberg, met een Lyceum, armenhuis, 5858 inwoners, linnenfabrijken, Koninklijke suikerraffinaderijen, eene katoendrukkerij, bleeken en linnenhandel.

Schonau, met 869 inwoners, linnen- en katoendrukkerijen.

Jauer, aan den voet van het *Reuzen-Gebergte*, met een kasteel, dat tot een tucht- en werkhuis en katoendrukkerij dient, en 4637 inwoners.

Nimptsch, met 1336 inwoners, brouwerijen en branderijen.

Munsterberg, met 2469 inwoners, manchester- en trijpfabrijken, bleekerijen, pottenbakkerijen en hopteelt.

Frankenstein, met 4610 inwoners, laken-, linnen- en stroohoedenfabrijken, wasbleeken, sterkwaterstokerijen, enz.

Glatz, tusschen twee bergen, waarop vestingwerken, met een Roomsch Gymnasium, 7191 inwoners, linnen-, mousselin-, leder- en andere fabrijken en handel.

Habelschwert, aan de *Neisse*, met drie poorten, 2711 inwoners, laken-, wollen stoffen- en lederfabrijken, branderijen en wasbleeken.

4. Het *Regerings-district* LIEGNITZ, mede uit 14 Kreitsen bestaande, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Liegnitz, de hoofdplaats van het Regerings-district, aan de *Katsbach*, met een Gymnasium, eene uitmuntend voorziene Ridder-Akademie met eene boekerij en andere verzamelingen, sedert 1810, een seminarium, alleen voor jonge lieden uit de hoogere standen, die tot den krijgsdienst opgeleid worden, bestemd, een weeshuis, 10,000 inwoners, linnen-, kant- en tabaksfabrijken.

✱ *Wahlstadt*, door de gevechten van 1241 en 1813 beroemd, met 280 inwoners.

Goldberg, voorheen met goudmijnen, thans met 5365 inwoners en aanzienlijke lakenfabrijken.

Luben, met 2065 inwoners, laken- en flanelfabrijken, om de *Lubener*-beschuit bekend.

Grosz Glogau (*Glogauer Kreits*), met een Koninklijk slot, 5 kerken, een Roomsch en Lutersch Gymnasium, tugthuis, 10,235 inwoners, katoen-, tabaks-, stroohoeden- en andere fabrijken.

Grünberg, met 9144 inwoners, aanzienlijke lakenfabrijken en wijnteelt.

Sprottau, met 2428 inwoners, weverijen, looijerijen, fabrijken van pijpenkoppen en handel.

Freystadt, met Roomsche en Lutersche scholen, 2694 inwoners, laken- en hoedenfabrijken, zaagmolens, wijn- en boomvruchtenteelt.

Sagan, met een Vorstelijk slot, een Gymnasium en andere scholen, 4427 inwoners, linnen-, laken-, kant- en katoenfabrijken, koren- en veemarkten.

Bunzlau, met 2750 inwoners, laken-, linnen- en aardewerkfabrijken en handel in koren.

Löwenberg, met 4036 inwoners, laken- en linnenfabrijken, bleeken en handel in koren.

Lauban, met vijf kerken, een Gymnasium, een Lyceum met eene boekerij, spin- en andere scholen, een tucht- en werkhuis, 4219 inwoners, laken- en linnenfabrijken en bleeken.

Görlitz, aan de *Neisse*, bij den *Landskroonberg*, met een geleerd Genootschap, waarbij eene boekerij en andere verzamelingen, een Gymnasium en andere scholen, 9856 inwoners en aanzienlijke laken-, linnen en lederfabrijken en bleeken.

Rothenburg, met 850 inwoners en linnenweverijen.

Muskau, met een schoon kasteel, 1410 inwoners, pottenbakkerijen en aluingroeven.

IV.

IV. De *Provincie* SAKSEN

ligt tusschen *Brandenburg*, het Koningrijk en de Hertogdommen *Sakſen*, *Schwarzburg*, *Keur-Hesſen*, *Hanover* en *Brunswijk*, en bevat, op 458 vierkante mijlen, 1,214,220 inwoners.

De grootſte helft des Lands, ten noorden en oosten, is vlak, deels zandig, deels zeer vruchtbaar, en bevat, voor het overige, gedeelten van het *Harts-Gebergte* en het *Thuringerwoud*: het wordt door de *Elbe*, met de *Zwarte Elſter*, de *Havel*, *Mulde*, *Saale*, de *Witte Elſter*, *Unſtrut*, *Bode*, *Ohre*, *Aland* en *Jetze*, alsmede door de *Leine*, *Aller* en *Werre* beſpoeld. Nog vindt men hier het *Plauenſche Kanaal*, tusschen de *Elbe* en *Havel*, het *Zoete-* en *Zoute meer*, en eenige mindere. Onder de voortbrengſels zijn vooral koren, moesgroenten en hout, ſtaal, koper en zout, ſteenkolen en turf, en veel vee. De inwoners zijn Duitſchers en meestal Lutersch: het onderwijs is er over het algemeen op eenen zeer goeden voet. De middelen van beſtaan zijn landbouw, veeteelt, mijnwerken, zeer vele fabrijken en aanzienlijke handel.

De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* MAAGDENBURG, met 15 Kreitſen, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Maagdenburg, de hoofdſtad der Provincie en van het Regerings-district, de zetel van den Opper-Preſident en verdere Provinciale Regeringsleden, en eene der voornaamſte vestingen van de Monarchij, aan de *Elbe*, met fraaije gezigten, ſchoone opene pleinen, eene domſchool, een ſeminarium, pedagogium der Lieve Vrouw en andere ſcholen, eene armen-inrigting, eene heerlijke domkerk met zeer vele merkwaardigheden, een tuighuis, regeringsgebouwen, 13 andere kerken, een raadhuis, vele ſchoone gebouwen, en 32,865 inwoners, die aanzienlijke linnen-, katoen-, wol-, zijde-, aardewerk-, hoeden- en andere fabrijken hebben, en eenen uitgebreiden handel langs de *Elbe* drijven. Er is hier een kantoor der Berlijner Bank. De beide voorſteden werden, in 1812, op bevel van NAPOLEON, verwoest.

Kalbe, aan de *Saale*, met 3927 inwoners en wolweverij.

Wanzleben, met 2434 inwoners, eene brouwerij, landbouw en veeteelt.

Wolmirstedt, met 2300 inwoners, looijerijen en linnenweverijen.

Neuhaldensleben, met 3655 inwoners, laken- en hoedenfabrijken en looijerijen.

Gardelegen, met een Gymnasium, 4312 inwoners, laken-, linnen- en katoenfabrijken, brouwerijen en branderijen.

Salzwedel, met een Gymnasium, armenhuis, 5665 inwoners, laken-, linnen- en katoenweverijen, looijerijen en handel.

Osterburg, met 1621 inwoners, brouwerijen en branderijen.

Stendal, met zeven kerken, twee kloosters, een Gymnasium, 5359 inwoners, wol-, katoen-, wasdoek- en tapijtfabrijken.

Genthin (2e. *Jerichower Kreits*), met 1506 inwoners, brouwerijen en branderijen.

Loburg (1e. *Jerichower Kreits*), met 1538 inwoners en branderijen.

Halberstadt, aan de *Holzemme*, met eenen schoonen grooten dom, een kasteel, verscheidene kerken, eene der schoonste synagogen in *Duitschland*, twee Gymnasiën, een seminarium en verscheidene andere scholen, een weeshuis, een geleerd Genootschap, en 14,677 inwoners, die van den landbouw, wol-, leder-, waskaarsen-, stroohoeden-, tabaks-, stijfsel-, linnen- en andere fabrijken bestaan. Nabij de stad ligt de *Spiegelberg*, eene bekoorlijke uitspanningsplaats.

Quedlinburg (*Ascherfleber Kreits*), aan de *Bode*, met torens, wallen en grachten, een uur in den omtrek, met een hoog gelegen kasteel, dat, zoowel als de slotkerk met haren toren, heerlijke gezigten heeft, het raadhuis, zes kerken, een Gymnasium, vele andere scholen, een weeshuis en hospitalen, 11,000 inwoners, land- en wijnbouw, branderijen, vetweiderijen, aanzienlijke wol-, alsmede lakfabrijken en handel in koren en vee. Om de stad zijn tuinen en gezondheidsbronnen.

Gröningen (*Oscherfleber Kreits*), met 2253 inwoners, eene wolweverij, eene garenspinnerij en vlasteelt.

Osterwieck, aan de *Ilse*, met 2567 inwoners, linnen-, kousen-, en hoedenfabrijken.

* Wer-

* *Wernigerode*, de hoofdstad van het Graafschap van dien naam, met een slot, eene aanzienlijke boekerij en eene verzameling van Naturaliën, vier kerken, een Gymnasium, 5046 inwoners, branderijen en brouwerijen, in de nabijheid van den *Brocken*, den hoogsten top van het *Harts-Gebergte*, waarop thans een gebouw voor de bezoekers geplaatst is.

2. Het *Regerings-distrikt* MERSEBURG, met 17 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Merseburg, de hoofdplaats van het Regerings-distrikt, aan de *Saale*, met een kasteel, eene domkerk met een beroemd orgel, eene Latijnsche en andere scholen, een armen- en werkhuis, en 6000 inwoners, die beroemde bierbrouwerijen, landbouw en eene Koninklijke stoeterij hebben. Niet ver van hier is

* *Roszbach*, door den veldslag van 1757 bekend.

Halle, aan de *Saale*, die hier verscheidene eilanden vormt, wel gebouwd, met een oud kasteel, de Moritzkerk, de Mariakerk met eene bibliotheek, en vele andere kerken, eene vermaarde Hoogeschool met eene boekerij, eene ontleedkamer, eenen kruidtuin, eene sterrenwacht, een Naturaliënkabinet, enz., het Gymnasium, het beroemde weeshuis, door FRANKE gesticht, eene apotheek, eene groote drukkerij, een' boekwinkel, eene boekerij, een Naturaliënkabinet, eene Bijbeldrukkerij, verscheidene inrigtingen tot onderwijs en het Koninklijk Opvoedingsgesticht, 21,580 inwoners, aanzienlijke Koninklijke en andere zoutkeeten, door de Halloren, zekere onbeschaafde en ruwe volksklasse, die zich, als nakomelingen der oude Wenden, door taal, kleeding, enz. onderscheiden, bewerkt, stijfsel-, wollen stoffen-, kousen-, laken-, naalden-, zijden stoffen- en rijtuigfabrijken en landbouw. In de nabijheid is het Koninklijk domein *Giebichenstein*, het grootste des Rijks.

Wettin (*Saal-Kreits*), met 2688 inwoners en, even als *Lobejun*, met vermaarde steenkolenmijnen.

Bitterfeld, met 1985 inwoners, lakenweverij, pottenbakkerij en visscherij.

Wittenberg, met 4727 (vóór de belegering van 1813 en 1814, 7000) inwoners, de graven van LUTHER en MELANCHTON, in de kerk der voormalige Hoogeschool, een ijzeren gedenkteeken voor den eersten op de markt, een Lyceum en een seminarium voor Predikanten, lakenfabrijken en looijerijen.

 Hertz-

Hertzberg (*Schweinitzer Kreits*), met 1990 inwoners, pottenbakkerijen, laken- en aardewerkfabrijken en brouwerijen.

Liebenwerda, met 1384 inwoners, tuinbouw en vlasmarkten.

Torgau, met een Lyceum, een weeshuis, het fort *Zinna*, 6300 inwoners, laken- en wolfabrijken, looijerijen en handel.

Delitsch, met 2950 inwoners, kousenfabrijken en brouwerijen.

Zeits, aan de *Elster*, met twee kasteelen, vier kerken, eene boekerij, een seminarium en andere scholen; een weeshuis, met eene Industrieschool, hospitalen, enz., 6558 inwoners, wol-, laken-, metalen knoopen-, leder- en wasfabrijken, benevens handel en tuinbouw.

Weissenfels, met het slot *Augustenburg*, een aanzienlijk seminarium, 5045 inwoners, fabrijken van wollen stoffen en steengroeven.

Naumburg, eene koopstad, aan de *Saale*, met de oud-Duitsche domkerk met vele merkwaardigheden, eene domschool, een slot, goede burgerscholen, een wees-, armen- en werkhuis, 8720 inwoners, wijnbouw, branderijen, leder-, zeep-, linnen- en wollen stoffen-fabrijken, aanzienlijken handel en eene welbezochte mis. Hierbij is de zoutgroeve *Kosen*.

Wiehe (*Eckartsbergasche Kreits*), met 1176 inwoners en minerale bronnen.

Querfurt, met een kasteel, 2620 inwoners, eene katoendrukkerij en salpeterziederij, en beroemde jaar- en paardenmarkt.

Eisleben (*Mansfelder Seekreits*), de geboorteplaats van LUTHER, in wiens huis nog eene armenschool is, die, in 1817, bij het Hervormingsfeest, door den tegenwoordigen Koning veel vergroot en verbeterd werd, met een kasteel, Gymnasium, 6330 inwoners, kopermijnen en linnenweverij.

Mansfeld (*Mansfelder Bergkreits*), met een kasteel, 1234 inwoners, wolspinnerij en eene groote steengroeve.

Sangerhausen, met twee kasteelen, twee voorsteden, zes kerken, 4100 inwoners, eene salpeterziederij, pottenbakkerij, kopersmederij en handel in koren.

* *Stolberg*, de hoofdplaats van het Graafschap van dien naam, met een Grafelijk slot, Lyceum, weeshuis

en

en 1000 inwoners; mijnen, veeteelt, linnenweverij en geelkoperfabrijken.

3. Het *Regerings - district* ERFURT, in 10 Kreitsen verdeeld, waarvan de hoofdsteden zijn:

Erfurt, de hoofdplaats van het Regerings - district, eene vesting, in een schoon dal, aan de *Gera*, met een Gouvernementshuis, Collegiaat, eene kerk of dom met eene klok van 275,000 pond, eene abdij, acht Roomsche en acht Luthersche kerken, eene Akademie der Wetenschappen, een Lutersch en Roomsch Gymnasium, seminarium en vele andere scholen, een Pharmaceutisch Instituut, eene inrigting voor oogzieken, en 18,218 inwoners, die band-, zijden kousen-, wol- en katoenfabrijken, brouwerijen en aanzienlijken handel hebben.

Wandersleben (*Erfurter Landkreits*), met 628 inwoners en landbouw.

Weissensee, met een kasteel en Vorstelijk huis, 900 inwoners, smederijen en staalfabrijken.

Langensalza, met een oud kasteel, vier kerken, verscheidene scholen en weldadige inrigtingen, een Genootschap voor den landbouw, 6200 inwoners en beroemde fabrijken in wollen stoffen. Ook zijn er stijfsel- en poederfabrijken en een zwavelbad.

Schleusingen (*Henneberger Kreits*), aan de *Schleuse*, met een oud kasteel, Gymnasium, 2187 inwoners, ijzer- en kopermijnen, loodwit- en wolfabrijken, papier- en kruidmolens, benevens handel in hout.

* *Suhla*, met 5700 inwoners, en beroemd om de geweer- en wapenfabrijken.

Ziegenruck (*Neustadter Kreits*), met 600 inwoners, papiermolens, linnenweverij en smederijen.

Nordhausen (*Hohnsteiner Kreits*), aan de *Zorge*, gedeeltelijk op eenen steilen berg, met zeven kerken, een Gymnasium en andere scholen, een weeshuis, hospitalen, 9684 inwoners, branderijen, veeweiderij, landbouw en eenige fabrijken.

Worbis (*Untereichsfelder Kreits*), met 1354 inwoners, landbouw en weverijen.

Muhlhausen, aan de *Unstrut*, met vier voorsteden, een Gymnasium, 10,055 inwoners, hoeden-, leder-, wollen stoffen- en stijfselfabrijken en handel.

Heiligenstadt (*Obereichsfelder Kreits*), met een kasteel,

Gymnasium, vijf kerken, 3970 inwoners, linnen-, wol- en houten klokken-fabrijken.

V. De *Provincie* WESTFALEN

ligt tusschen *Hanover*, *Lippe-Schauenburg*, *Lippe-Detmold*, *Brunswijk*, *Keur-Hessen*, *Waldek*, het Groot-Hertogdom *Hessen*, *Nassau*, *Nederrijn*, *Gulik*, *Berg en Kleef* en ons Vaderland, en bevat, op 376 vierkante mijlen, 1,074,079 inwoners.

Het Land is bergachtig, daar zoowel het *Wezer-Gebergte*, als het *Teutoburgerwald*, de *Haar* en het *Rothlager Gebergte* het bedekken; terwijl in het noordwesten heiden en moerassen, maar ten zuiden schoon vruchtbaar land, door het schrale *Sauerland* alleen worden afgebroken. Het wordt door de *Wezer*, met de *Diemel* en de *Werre*, door de *Eems*, de *Vecht*, de *Rhoer* en *Lippe* bespoeld. Onder de voortbrengsels zijn vooral ijzer en koper, vlas, hennep en visch. De inwoners zijn Duitschers en meerendeels Roomsch. Het onderwijs is er op eenen goeden voet. De middelen van bestaan zijn landbouw, veeteelt, mijnen en vele fabrijken, benevens aanzienlijken handel. De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* MUNSTER, met 10 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Munster, de hoofdstad der Provincie en van het Regerings-district, aan de *Aa*, met eenen Bisschop, een slot, tien kerken (waaronder de dom- en St. Lambertskerken uitmunten), vele kloosters, het raadhuis, gedenkwaardig door den vrede van 1648, verscheidene paleizen, een seminarium (voorheen Hoogeschool), drie Gymnasiën, veeartsenij-, teeken- en andere scholen, 18,218 inwoners en aanzienlijken handel.

Ludinghausen, met 1324 inwoners en linnenweverij.

Recklinghausen, met een kasteel en 2223 inwoners.

Koesfeld, met een Gymnasium, 5455 inwoners, linnen- en wolfabrijken.

Borken, met 2085 inwoners, laken- en linnenweverij.

Ahaus, met een kasteel en 1103 inwoners.

Steinfurt, met een Vorstelijk slot en uitmuntend aangelegd park, een Gymnasium en 1856 inwoners.

Tecklenburg, met een armenhuis, 901 inwoners en linnenweverijen.

Wa-

Warendorf, aan de *Eems*, met 3958 inwoners, linnen-, katoen- en zijden stoffen-fabrijken, bleekerijen en handel.

Beckum, aan de *Werse*, met 1716 inwoners.

2. Het *Regerings-distrikt* MINDEN, met 13 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Minden (twee Kreitsen), de hoofdplaats van het Regerings-district, aan de *Wezer*, bij het *Wezer-Gebergte*, met een domkapittel, twee Luthersche, drie Roomsche en eene Hervormde kerk, een Gymnasium, een seminarium, 7000 inwoners, ijzer-, staal-, laken-, wollen stoffen-, leder-, zeep-, suiker-, tabaks-, linnen- en andere fabrijken, aanzienlijken handel en scheepvaart.

Lubbeke (*Rahdener Kreits*), met 2120 inwoners, looijerijen en tabakskerverijen.

Burde, met 1458 inwoners, garenspinnerij en gezondheidsbronnen.

Herford, met zeven kerken, een Gymnasium en andere scholen, 6208 inwoners, linnen-, wol- en katoenfabrijken, looijerijen en handel.

Halle, met 1553 inwoners, handel en tabakskerverijen.

Bielefeld, aan de *Lutter*, met een Gymnasium, weeshuis, vier kerken, 6550 inwoners, beroemde linnenfabrijken, bleekerijen en aanzienlijken handel. Nabij de stad is eene kopersmederij.

Wiedenbruck, aan de *Eems*, met een Gymnasium, hospitaal, 1781 inwoners, wolfabrijken en tabakskerverijen.

Paderborn, met eenen Bisschop, een Gymnasium en vele andere scholen, kloosters, 5800 inwoners, landbouw en veeteelt, stijfsel- en andere fabrijken, eene brouwerij en branderijen.

Brakel, met twee kerken, eene synagoge, een armenhuis, 2595 inwoners, eene brouwerij, branderij, azijnstokerij en gezondheidsbronnen.

Höxter, aan de *Wezer*, met 2900 inwoners, scheepvaart en handel.

Warburg, met zes poorten, een Gymnasium en andere scholen, eene synagoge, 2434 inwoners, tabakskerverijen, brouwerijen en linnenfabrijken.

Buren, met 1185 inwoners, fabrijken van pijpenkoppen en tabakskerverijen.

3. Het *Regerings-distrikt* ARENSBERG, met 24 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Arensberg, de hoofdplaats van het Regerings-distrikt, aan de *Rhoer*, met een kasteel, Gymnasium, 2630 inwoners, landbouw, veeteelt en handel.

Medebach, met 1959 inwoners, die fabrijken van lakens en wollen stoffen en eene potaschziederij hebben.

Brilon, met een Gymnasium, 2603 inwoners, eene linnenweverij, en fabrijken van ijzerwaren.

Lippstadt, voor de helft aan den Vorst van *Lippe-Detmold* behoorende, met een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, 2600 inwoners, fabrijken van linnen, wollen stoffen, zeep- en stijfsel, oliemolens, azijnstokerijen en aanzienlijken handel.

Soest, met een Hoofd-Gymnasium en andere scholen, zeven kerken, 6745 inwoners, linnen- en wollen stoffenfabrijken en heerlijk bouwland.

Hamm, met een Hervormd Gymnasium, een Landhuishoudkundig Genootschap, kasteel, 5040 inwoners en veel linnenfabrijken.

Dortmund, met vijf kerken, een Gymnasium, 4476 inwoners, linnen-, wol-, ijzer- en tabaksfabrijken en veel tuinbouw.

Bochum, met 2100 inwoners, ijzerfabrijken en landbouw.

Hagen, met 2280 inwoners, leder-, laken- en ijzerfabrijken, vooral aan de *Emperstrasse*, waar de *Empe* verscheidene fabrijken in beweging brengt.

Iserlohn, met 5200 inwoners, en fabrijken van allerlei soort van ijzerwaren, alsmede van lakens, zijden stoffen, fluweel, papier, enz. en linnenbleeken.

Altena, aan de *Lenne*, met een kasteel, op eenen berg, 3420 inwoners en merkwaardige ijzerfabrijken, looijerijen, hoedenmakerijen en handel.

Olpe (*Bilstedner Kreits*), met 1644 inwoners, een' kopermolen en fabrijken van staal en ijzerwaren.

Berleburg (*Witgensteiner Kreits*), hoofdplaats van het Graafschap *Witgenstein*, met een residentieslot, paardenstoeterij, 1940 inwoners en Vorstelijke smederijen.

Siegen, met een kasteel, een Gymnasium, 4337 inwoners, smederijen, landbouw, veeteelt, wollen-, linnen- en katoenfabrijken, looijerijen en handel.

VI. De *Provincie* GULIK, KLEEF EN BERG

ligt tusschen de Provinciën *Nederrijn*, *Westfalen* en het Koningrijk der *Nederlanden*, en bevat, op 159 vierkante mijlen, 935,040 inwoners.

Het

Het Land is vlak en vruchtbaar, ten noorden met broekland, ten oosten zeer bergachtig. Het wordt door den *Rijn*, met de *Sieg*, *Rhoer*, *Lippe* en *Erft* en de *Nierse* bespoeld. Onder de voortbrengsels behooren vooral hout, ijzer en steenkolen. De inwoners zijn Duitschers, van den Hervormden, Luterschen en Roomschen Godsdienst. De staat van het onderwijs is vrij goed. Middelen van bestaan zijn een weinig landbouw en veeteelt, mijnwerken, maar vooral zeer vele fabrijken en handel. De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-districkt* KLEEF, met 6 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Kleef, de hoofdstad van het Regerings-districkt, met een kanaal naar den *Rijn*, een vervallen slot met groote tuinen, verscheidene kerken, eene synagoge, Geneeskundig Collegie, een Gymnasium en 6736 inwoners, fabrijken van katoenen stoffen, kousen, hoeden, leder, tabak en spiegels, en eene Diergaarde met heerlijke wandelingen, benevens gezondheidsbronnen.

Rees, met drie kerken en 2436 inwoners.

✱ *Emmerik*, aan den *Rijn*, met vijf kerken, een Gymnasium, een seminarium, eene haven, 4225 inwoners, looijerijen, tabaks-, linnen- en lakenfabrijken, handel en scheepvaart.

✱ *Wesel*, eene vesting, aan den *Rijn*, met het fort *Blucher*, vijf kerken, een Gymnasium, een seminarium, 11,737 inwoners, aanzienlijke fabrijken in linnen, leder, wollen stoffen, kousen, brandewijn, eene haven en scheepvaart, vooral op ons Vaderland.

Dinslaken, met 1063 inwoners en fabrijken.

✱ *Duisburg*, aan de *Rhoer*, met een Gymnasium, 4510 inwoners, zeep-, laken-, tabaks- en zijden stoffenfabrijken en scheepvaart, vooral op ons Vaderland, dat naar deze stad wijn, koloniale waren, enz. zendt.

Rheinberg, met 2071 inwoners, lakenweverij en visscherij.

Geldern, aan de *Nierse*, met 3230 inwoners en linnenweverijen.

Kempen, met 3020 inwoners, linnen-, beddetijk- en lintweverijen. Zij is de geboorteplaats van THOMAS à KEMPIS.

2. Het *Regerings-districkt* DUSSELDORF, met 12 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Dus-

Dusseldorf (twee Kreitsen), de hoofdstad van het Regerings-district, aan den *Rijn* en de *Dussel*, met vijf kerken, een fraai slot, een heerlijk wandelpark, eene kazerne, Akademie der Wetenschappen en Kunsten, eene soort van sterrenwacht, een Gymnasium, verzameling van eenige Natuurkundige werktuigen (die van schilderijen is naar *Munchen* in *Beijeren* gebragt), 18,000 inwoners, eenige weinige fabrijken van wollen-, katoenen en zijden stoffen, zeep, pennen, tabak, azijn, suiker, enz. en aanmerkelijken handel, vooral veel verzendingen langs den *Rijn*.

Essen, met vier kerken, een Gymnasium, 4700 inwoners, ijzer-, laken- en linnenfabrijken en steenkolenmijnen.

Metiman, met 1610 inwoners, laken- en katoenfabrijken. In de nabijheid is de beroemde *Neandersgrot*.

Elberfeld, eene voorname fabrijk- en koopstad, zeer bekoorlijk in een dal aan het riviertje de *Wipper* gelegen, met den omtrek, 22,000 inwoners tellende, die zeer vele aanzienlijke fabrijken in zijden- en wollen stoffen, kanten, beddegoed, linnen, enz. hebben, en eenen zeer uitgestrekten handel drijven. Hier is de zetel van eene Westindische Compagnie. Het fabrijkdal *Barmen*, hierbij gelegen, is een uur lang, en bevat de stad *Gemarke*, aan de *Wipper*, met 1903 inwoners, en zeer vele fabrijken en handel.

Solingen, met 3540 inwoners, katoen- en linnenweverij, vooral uitgebreide fabrijken in ijzer- en stalen waren, degens, geweren, enz.

Lennep, met 4640 inwoners en groote fabrijken in laken, sjamoos, hoeden en ijzerwaren. Hierbij *Ronsdorf*, eene stad, met 3983 inwoners en vele fabrijken; zoo ook *Remscheid*, een vlek, dat, met den omtrek, 7145 inwoners telt.

Monheim (*Oplader Kreits*), met 1089 inwoners, lakenweverij en pottenbakkerij.

Neuss, niet verre van den *Rijn*, met drie kerken, 6415 inwoners, fabrijken van katoenen- en wollen stoffen, zeep-, garen- en pennenhandel.

Crefeld, eene welgebouwde stad, met 14,800 inwoners, eene Roomsche, Evangelische, en Doopsgezinde kerk en eene synagoge, aanzienlijke fabrijken van fluweel, zijden doeken, lint- en andere zijden-, wollen- en katoenen stoffen, branderijen, suikerraffinaderijen, zeepziederijen, pottenbakkerij, tabaksfabrijken,

ken, looijerijen, enz. Hier worden vele groote speeluurwerken vervaardigd. De stad is door vele tuinen omringd.

Gladbach, aan de *Nierse*, met 1500 inwoners, linnen-, damast-, garen- en andere fabrijken en handel. In dezen Kreits liggen *Rheidt*, met 1598, en *Viersen*, met 1341 inwoners, beide met vele fabrijken van katoenen- en wollen stoffen.

Grevenbroich, met een kasteel, 574 inwoners, eene katoendrukkerij, lakenweverij, enz.

3. Het *Regerings-district* KEULEN, met 11 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Keulen (*Keulsche Stadkreits*), de hoofdplaats dezer Provincie en van het Regerings-district, de zetel der Provinciale Regering, aan den linkeroever van den *Rijn*, bijzonder tot den handel gelegen; een uur langs de rivier, en 2½ uren in den omtrek, met eenen muur, die 83 torens heeft, door ouderdom en merkwaardige gebouwen hoogstbelangrijk. Onder de laatste is de dom, het grootste pronkstuk der oud-Duitsche zoogenaamde Gottische bouwkunst; dezelve is 400 voet lang en 180 breed, en heeft 100 pilaren, waarvan sommige 30 voet middellijn hebben, en vele reliquiën; doch het gewelf van het schip en de toren der kerk zijn niet voltooid; verder de St. Pieterskerk met de kruisiging van dien Apostel, door RUBENS, de Ursulakerk met de beenderen der 11,000 Maagden en nog vele andere, in het geheel vier hoofd- en zestien gewone kerken, waaronder ééne Evangeliesche, een Gymnasium (voorheen Jezuiten-Collegie), een fraai raadhuis, aanzienlijke boekerijen bij den dom en het Gymnasium. De stad telt 54,940 inwoners, die velerlei fabrijken hebben, onder andere van het bekende *Eau de Cologne*, maar ook eenen aanzienlijken handel drijven; vooral is er veel verzendings- en commissie-handel. Zij ontvangt uit ons Vaderland koloniale waren, en verzendt zeer vele Duitsche voortbrengselen, als wijn, olie, brandewijn, koren, raapzaad, potach, potten, molensteen, hout, lood, ijzer, lompen, enz. langs den *Rijn*.

Brühl (*Keulsche Landkreits*), met een fraai lusthuis, het paleis *Sans gène*, een jagthuis, Pestalozzisch Opvoedingshuis en 1457 inwoners.

Bergheim, aan de *Erft*, met 548 inwoners.

Lechenich, aan de *Nassel*, met 1249 inwoners.

Rhein-

Rheinbach, met 1290 inwoners.

Bonn, aan den *Rijn*, met eene nieuwelings opgerigte Hoogeschool in het voormalig residentieslot der Keurvorsten, waarbij een fraaije kruidtuin, in het naburig *Poppelsdorf*, behoort, een Gymnasium, raadhuis, eenige kerken, 9980 inwoners, zijde-, katoen-, vitriool- en sterkwaterfabrijken, zeepziederijen en handel.

Siegberg, met 1544 inwoners, looijerijen en tabaksfabrijken.

Muhlheim, aan den *Rijn*, met eene gierbrug, 3660 inwoners, fluweel-, zijde- en tabaksfabrijken en handel in wijn, koren en ijzerwaren en veel verzending.

Wipperfurth, met 4800 inwoners, laken-, katoen-, hoeden-, leder- en andere fabrijken en kopermijnen.

Waldbroel en *Uckeradt* zijn dorpen.

VII. De *Provincie* NEDERRIJN,

tusschen *Kleef en Berg*, *Westfalen*, *Nassau*, het Groot-Hertogdom *Hessen*, *Beijeren*, *Coburg*, *Frankrijk* en ons Vaderland gelegen, en, op 288 vierkante mijlen, 972,724 inwoners bevattende.

Het Land heeft ten zuiden en oosten zeer veel bergen; tusschen den *Rijn*, de *Moezel* en de *Nahe*, is de *Hundsrück* en verder een deel der *Ardennen*, waarbij de, voor de Delfstofkundigen, zoo merkwaardige *Eiffel*. De hoogste toppen zijn de *Drachenfels*, *Wolkenburg*, *Stromberg*, *Löwenberg*, *Nonnenberg*, *Oelberg* en *Hemmerich*. Men vindt hier vele blijken van uitgebrande vulkanen, van waar wij ook nog het tras halen. Ondertusschen zijn er ook schoone dalen, en het Land heeft voortreffelijke partijen; het wordt door den *Rijn*, met de *Nahe*, *Moezel* en *Erft*, alsmede door de *Rhoer* bespoeld. Het *Lachermeer* wordt voor eenen met water gevulden krater gehouden; ook is er het *Ulmenmeer*. Onder de voortbrengsels zijn ijzer, koper, zink, kwikzilver, lei, molensteen, tras, pijpaarde, vlas, wijn- en boomvruchten, en alle huisdieren.

De inwoners zijn Duitschers en meestal Roomsch. Voor het lager onderwijs is nog zeer weinig gezorgd. De middelen van bestaan zijn wijn- en landbouw, veeteelt, mijnen, vele fabrijken en aanzienlijke handel, vooral op ons Vaderland.

De Provincie wordt in 3 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het

1. Het *Regerings - district* KOBLENTZ, met 14 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Koblentz, de hoofdstad der Provincie en van het Regerings-district, de zetel der Provinciale Regering, in een schoon oord, aan de *Moezel* en *Rijn*, met eene gierbrug, twee kasteelen, een schouwburg, verscheidene kerken, eene fraaije waterleiding, 15,000 inwoners, verlakfabrijken en handel met tras, molensteen, wijn, enz. Tegenover *Koblentz* ligt de stad

✱ *Ehrenbreitstein*, eene sterke vesting, in 1801 geslecht, doch thans weder hersteld.

Neuwied, de hoofdplaats van een Vorstendom van gelijken naam, aan den *Rijn*, met drie kerken, een Gymnasium en andere scholen. Hier is een van de voornaamste gestichten der Hernhutters, eene verzameling van hier gevondene Romeinsche Oudheden, een Museum voor de Natuurlijke Historie, door den Prins VAN NEUWIED, op zijne reis door *Brazilië*, bijeengebragt. De stad telt 4600 inwoners, en heeft hoeden-, kousen-, blik-, leder-, tabaks-, ijzer- en staal- en andere fabrijken. Beroemd zijn de hier vervaardigde speel-uurwerken en andere instrumenten.

Wetzlar, met eene Regtbank, zes kerken, een Gymnasium, eene Industrieschool en 4174 inwoners.

Braunfels, met een kasteel, 1308 inwoners en landbouw.

Altenkirchen, met 790 inwoners en smederijen.

Linz, met 1870 inwoners, visscherij, scheepvaart en handel.

Ahrweiler, met 2079 inwoners, looijerijen, verwerijen en wijnbouw.

Mayen, aan de *Nette*, met 2712 inwoners, papier- en oliemolens en zoutbronnen.

✱ *Andernach*, met een Gymnasium, 2400 inwoners, aardewerkfabrijken en handel met tras, molensteen, wijn, pijpaarde, potasch, leder, enz. Hierbij vindt men Romeinsche Oudheden en eene gezondheidsbron.

St. Goar, aan den *Rijn*, met 1050 inwoners en handel in wijn, zalm en linnen, scheepvaart en wijnbouw.

Kreuzenach, aan de *Nahe*, met 7205 inwoners, wijn- en klaverbouw, handel en zoutgroeven.

Simmern, met drie kerken, eene synagoge, 2046 inwoners, looijerijen en smederijen.

Zell im Hamm (*Zeller Kreits*), met 1322 inwoners en wijnbouw.

Kochem, met 1819 inwoners, lakenweverijen, looijerijen, wijnbouw en molens.

Adenau, met 1230 inwoners, linnen- en wolweverijen en lood- en ijzergroeven.

2. Het *Regerings-district* AKEN, met 12 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Aken (*Akensche Stadkreits*), de hoofdplaats van het Regerings-district, eene zeer oude stad, waar eens de Roomsche Koningen gekroond werden, en reeds vroeg door de warme baden beroemd, met vele oude statige gebouwen, waaronder de dom met een heerlijk koor en de graven van Keizer OTTO en KAREL *den Grooten*, torens van erts en vele reliquiën, die in gouden kasten bewaard worden; verder vele andere kerken, het raadhuis met fraaije vertrekken, waaronder de krooningszaal, en, vóór hetzelve, op de markt, de beroemde fontein van erts met het standbeeld van KAREL *den Grooten*, de baden met uitgestrekte gebouwen, een Gymnasium en andere scholen, vele moderne gebouwen, 32,300 inwoners, die uitmuntende laken-, kazimir-, kalmuk-, bever-, beroemde naalden- en andere fabrijken, verwerij, looijerijen, enz. hebben.

Herzogenrade (*Rode le Duc* of *Rolduc*) (*Akensche Landkreits*), met 220 inwoners en steenkolenmijnen.

* *Burtscheid*, digt bij *Aken*, met 4628 inwoners en naalden-, laken-, kazimir- en andere fabrijken, en vele baden.

Geilenkirchen, met 1786 inwoners, lakenweverij, looijerijen, zeepziederijen en tabakskerverijen.

Heinsberg, met 1333 inwoners, laken- en flanelfabrijken, looijerijen en papiermolens.

Erkelens, met 1680 inwoners en band- en linnenweverij.

Gulik, eene vesting, met 3090 inwoners, leder- en lakenfabrijken, landbouw en veeteelt.

Duren, met 4938 inwoners, aanzienlijke laken- en wollen dekens-fabrijken, zaagmolens, smederijen en papiermolens.

Gemund, met 714 inwoners, smederijen, looijerijen en ijzermijnen.

Montjoie, met 2912 inwoners, laken- en kazimirfabrijken, verwerijen, enz. *Eu-*

Eupen, met 9655 inwoners, groote laken- en kazimir-, sterkwater-, zeep-, cichorei- en lederfabrijken.

Malmedy, met 3662 inwoners en beroemde looijerijen van zoolleder.

St. Vith, met 790 inwoners en veehandel.

3. Het *Regerings-district* TRIER, met 12 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Trier (twee Kreitsen), de hoofdplaats van het Regerings-district, de zetel van een Aartsbisdom, in een heerlijk dal van de *Moezel*, onregelmatig gebouwd en zeer uitgestrekt, zoodat er niet alleen tuinen, maar ook bouwland binnen de muren gevonden worden. Opmerkelijk zijn de voormalige Keurvorstelijke residentie, thans kazernen, het regeringsgebouw, de dom en nog zes andere kerken, vele kloosters, een Gymnasium, Geestelijk Seminarium, eene boekerij en verzameling, 12,750 inwoners, eenige fabrijken en de aanzienlijke handel.

Bittburg, aan de *Nims*, met 1282 inwoners, koren- en veehandel.

Prum, met 1905 inwoners, looijerijen en wolweverijen.

Daun, met 403 inwoners en ijzergroeven.

Wittlich, met 1867 inwoners, aan de *Liefer*.

Bernkastel, met 1607 inwoners, looijerijen, wijnbouw en loodmijnen.

Saarburg, met 2116 inwoners, wijnbouw en aluinziederij.

Merzig, met 2281 inwoners, looijerijen, scheepsbouw en scheepvaart.

Ottweiler, met 2430 inwoners, lakenweverij, looijerij en porseleinfabrijken.

Saarlouis, aan de *Saar*, met 5888 inwoners, looijerij en lood- en ijzermijnen.

Saarbruck, met een vernield kasteel, 6380 inwoners, ijzerfabrijken en ijzermijnen.

B. DE BUITEN DUITSCHLAND GELEGENE STATEN,

waartoe de overige Provinciën behooren, als:

VIII. De *Provincie* OOST-PRUISSEN,

welke tusschen *Rusland*, *Polen*, *West-Pruissen* en de *Oostzee* ligt, en, op 703 vierkante mijlen; 919,580 inwoners bevat.

Het Land is vlak, met eenige zandheuvels, en wordt door de *Oostzee*, een deel van het *Kurischhaff*, het *Frischehaff* en wel 500 groote en kleine meren, alsmede door de *Memel*, met de *Rusf*, *Gilge*, *Scheschuppe* en *Jur*, de *Tange*, *Pregel* (14.) en *Passarge* bespoeld; ook is hier het kanaal de *Neue Gilge* en de *Groote* en *Kleine Friedrichsgraben*. Onder de voortbrengsels telt men de gewone huisdieren, wild, zeedieren, zee- en riviervisch, koren, kalk, barnsteen en turf. De inwoners zijn Duitschers en Slavoniërs, voornamelijk van den Luterschen Godsdienst; schoon er, zoowel hier, als in *West-Pruissen*, vele gemeenten van Doopsgezinden bestaan. Het onderwijs is hier op eenen goeden voet. De middelen van bestaan zijn vooral landbouw en veeteelt, de bosschen, visscherij, veenderij, zeer weinig fabrijken, maar veel handel.

De Provincie wordt in 2 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* KONINGSBERGEN, met 20 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Koningsbergen, aan de *Pregel*, de hoofdstad der Provincie en van het *eigenlijk Pruissen*, de zetel der Regering, van een Handelbestuur en een Admiraliteits-Collegie, zeer uitgestrekt, met vele tuinen, een kasteel, eene Hoogeschool, beurs, eenen schouwburg, eene domkerk, tuighuizen, een hospitaal, raadhuis, het *Collegium Fridericianum*, een Gymnasium, verscheidene Seminariën en andere scholen, eene Koninklijke Bank, eene zeer aanzienlijke Sterrenwacht, verscheidene geleerde Genootschappen, vier openbare Boekerijen, en 63,240 inwoners, die fabrijken in zeildoek, linnen, leder, wollen stoffen, tabak, suiker, enz. wasbleekerijen, verwerijen, scheepstimmerwerven en aanzienlijken zeehandel hebben, en vooral vlas, lijn- en hennepzaad, potasch, mout, zeep, enz. uitvoeren.

Memel, aan het *Kurischhaff*, met eene citadel en een tuighuis, armen- en verbeterhuis, Handelbestuur, 8220 inwoners, eene haven en aanzienlijken zeehandel, benevens barnsteenfabrijken, branderijen, olie- en zaagmolens.

Pil-

Pillau (*Fischhausensche Kreits*), aan het *Frische-haff*, nabij een bosch, het *Pruisisch Paradijs* genoemd; wel versterkt, met 3650 inwoners, scheepsbouw, scheepvaart, visscherij en veel barnsteen.

Schaaken, met 250 inwoners en visscherij.

Labiau, met 2390 inwoners, linnenweverij, looijerij en handel met talk en lijnzaad.

Tapiau (*Wehlausche Kreits*), aan de *Pregel*, met een kasteel, thans een armen- en werkhuis, invalidenhuis, 1628 inwoners en landbouw.

Allenburg (*Friedlandsche Kreits*), met 1200 inwoners, brouwerijen, looijerijen en garenhandel.

* *Friedland*, met 1706 inwoners. Deze stad is bekend door den slag van 1807.

Kreuzburg, met 1195 inwoners en visscherij.

Heiligenbeil, met 1565 inwoners, landbouw en brouwerijen.

Gerdauen, aan de *Omet*, met 1604 inwoners, lakenweverij en looijerijen.

Rastenburg, met een kasteel, Gymnasium, 2300 inwoners, laken- en hoedenfabrijken en looijerijen.

Braunsberg, aan de *Passarge*, met een Gymnasium, seminarium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, 5786 inwoners, laken- en linnenfabrijken, looijerijen en handel.

Heilsberg, met een Bisschoppelijk slot, 2600 inwoners, lakenfabrijken, looijerij, brouwerijen en handel in garen.

Seeburg (*Rosselsche Kreits*), met 1188 inwoners, kousen- en hoedenfabrijken.

Allenstein, met 1846 inwoners, eene glasblazerij, lakenweverij, zaagmolens, garen- en linnenhandel.

Pruisisch-Holland, op eene hoogte, met eene Latijnsche school, 2324 inwoners, linnen-, laken- en wollen stoffen-weverij, brouwerijen en scheepvaart.

Mohrungen, met een kasteel, 1692 inwoners, laken- en hoedenfabrijken, looijerijen en visscherij.

Osterode, met 1896 inwoners, brouwerijen, branderijen, lakenweverij, zaagmolens en handel in hout.

Soldau (*Neidenburgsche Kreits*), aan de rivier van dien naam, met 1421 inwoners, brouwerij, laken- en kousenfabrijken, looijerijen en, in het dorp *Kyschienen*, de vermaarde Soldauer veemarkten.

Ortelsburg, met 1087 inwoners en zaagmolens.

2. Het *Regerings-district* GUMBINNEN, met 16 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Gumbinnen, de hoofdstad van het Regerings-district, met drie kerken, een Gymnasium en vele andere scholen, 6057 inwoners, laken- en linnenweverij, branderijen, handel met koren en lijnzaad en vlasteelt.

Insterburg, met een kasteel, 5473 inwoners, laken-, kousen- en linnenweverij, beroemde brouwerijen en handel met koren en lijnzaad.

Ragnit, met 1912 inwoners, brouwerijen, landbouw, veeteelt en handel.

Tilsit, met een kasteel, Koninklijk Gymnasium en eene boekerij, 11,947 inwoners, laken-, kousen- en hoeden-, goud-, zilver- en geweerfabrijken, brouwerijen, branderijen, handel met koren, hout, was, enz. en eene beroemde paardenmarkt. Deze stad is bekend door den vrede van 1807.

Kaukehmen (*Niederunger Kreits*), met 4884 inwoners in het kerspel.

Heidekruig, met 300 inwoners, jaar- en weekmarkten.

Pilkallen, met 1301 inwoners, handschoenfabrijken en brouwerij.

Stallupohnen, met 2543 inwoners, linnenweverij, hoedenmakerij, vee- en korenhandel.

Goldap, met 2844 inwoners, looijerij, hoedenmakerij, brouwerij en veehandel.

Darkehmen, met 1900 inwoners, laken- en wolweverij, looijerijen, brouwerij en korenhandel.

Angerburg, met 2619 inwoners, wol- en linnenfabrijken, pottenbakkerij en visscherij.

Lotzen, met een kasteel, 1480 inwoners, linnenweverij, pottenbakkerij en visscherij.

Nikolaiken (*Sensburger Kreits*), met 1463 inwoners, landbouw, veeteelt, visscherij en handel.

Johannisburg, met een oud kasteel, 1580 inwoners, voorname korenmarkten en visscherij.

Lyk, met een kasteel, Gymnasium, seminarium voor Poolsche Schoolonderwijzers, 2677 inwoners, looijerij, laken- en hoedenfabrijken en handel op *Polen*.

Marggrabowa (*Oletzkoër Kreits*), met een kasteel, 1948 inwoners en looijerijen.

IX. De *Provincie* WEST-PRUISSEN,

tusschen de *Oostzee*, *Oost-Pruissen*, *Polen*, *Brandenburg* en *Pommeren* gelegen, en, op 454 vierkante mijlen, 581,971 inwoners bevattende.

Het Land is meestal vlak, en door de *Oostzee*, de *Putziger-Wijk*, en verder door den *Weichsel*, met twee armen, de *Drewenz*, *Sorge*, *Motlau*, *Brahe*, *Schwarzwasser* en zeer vele meren, waaronder de *Zarnowitzer*-, *Drausen*-, *Muskerdorfer*- en *Geserichs-meren* de voornaamste zijn, bespoeld. Ook zijn hier het *Kraffuhl* en het *Vorfluths-Kanaal*. Onder de voortbrengselen zijn veel hout en koren, visch, ijzer, barnsteen en turf. De meeste inwoners zijn van Poolsche afkomst en Protestanten of Roomschen. Het lager onderwijs, vooral te platten lande, is nog voor veel verbetering vatbaar. De middelen van bestaan zijn landbouw, veeteelt, visscherij, barnsteenvisscherij, veenderij, en, behalve in de steden, weinig fabrijken, maar veel handel.

Men verdeelt de Provincie in 2 Regerings-districten, als:

1. Het *Regerings-district* DANTZIG, met 8 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Dantzig (twee Kreitsen), de hoofdstad der Provincie en van het Regerings-district, eene mijl van de *Oostzee*, en door de *Radaune* en *Motlau*, die in de stad het *Speicher-eiland* vormt, bespoeld. Zij is eene zeer belangrijke en sterke vesting, met forten op den *Hagels*-, *Bisschops*- en *Ziganksberg*, en de voornaamste zeestad der Monarchij, tellende twintig kerken, waaronder de schoone Mariakerk, eenen fraaijen schouwburg, een Lutersch Gymnasium, eene Teekenschool, School voor de zeevaart en vele andere scholen, twee geleerde Genootschappen voor de Natuurkunde en Natuurlijke Historie, het eerste met eene sterrenwacht, een tucht-, armen- en vondelingshuis, eene groote verzameling van Naturaliën, openbare boekerij, 5340 huizen (waarvan echter door de bombardementen in 1807 en 1815 zeer vele verwoest werden), en, met de bezetting, 52,800 inwoners, die passement-, laken-, wollen stoffen-, leder-, ijzerwaren- en andere fabrijken, likeurstokerijen, branderijen, suikerraffinaderijen, salpeter-, vitriool- en potaschziederijen, scheepstimmerwerven en aanzienlijken handel met koren, hout, hennep, potasch, vlas, enz. hebben.

Neustadt, aan de *Biala*, met 1049 inwoners, houthandel en bedevaartskapellen in den omtrek.

Karthaufs, met ijzer- en staalfabrijken.

Behrendt, met 810 inwoners, brouwerijen en wolweverijen.

Stargard, met 4700 inwoners, eene brouwerij, branderij en looijerijen.

Marienburg, met het heerlijk maar vervallen kasteel des Gouverneurs van de Duitsche Ridderorde, vijf kerken, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, Latijnsche en andere scholen, 4895 inwoners, laken-, kousen-, hoeden- en andere fabrijken, en handel met koren, vederen, borstels, enz.

Elbing, aan de *Elbing*, eene der voornaamste Pruissische zeesteden, met zeven kerken, een Gymnasium, vijf hospitalen, een armen-, wees- en werkhuis, eene waag, markten, kranen, pakhuizen en verdere inrigtingen voor den handel, 18,534 inwoners, linnen-, zeildoek-, leder-, katoen- en andere fabrijken, scheepstimmerwerven en aanzienlijken handel, vooral in koren en hout, en verder in vlas, pot- en weedasch, vederen, varkensborstels, boter, brandewijn, enz. op ons Vaderland, *Rusland*, *Zweden* en *Engeland*.

2. Het *Regerings-district* MARIENWERDER, met 13 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Marienwerder, de hoofdplaats van het Regerings-district, met vier voorsteden, een kasteel, eene schoone Hervormde en Lutersche kerk, Latijnsche en andere scholen, liefdadige inrigtingen, 4600 inwoners, branderijen, brouwerijen en boomvruchten.

Stuhm, met 805 inwoners, die op donderdag vóór Pinksteren geen vuur branden, omdat de stad drie malen op dien dag is afgebrand.

Rosenberg, met 982 inwoners en brouwerijen.

Lobau, met 1098 inwoners, eene brouwerij, branderij en linnenweverij.

Strasburg, aan de *Drewenz*, met drie voorsteden, 1975 inwoners, eene brouwerij, lakenweverij, looijerij, branderij en tabaksbouw.

Graudenz, aan den *Weichsel*, met drie voorsteden, zes kerken, een Roomsch en een Lutersch Gymnasium, een algemeen tucht- en verbeterhuis voor *West-Pruissen*, 7572 inwoners, lakenweverij, brouwerij, tabaksbouw

en handel in koren, tabak en laken; ¼ uurs buiten de stad ligt de belangrijke vesting van dien naam, op eenen berg.

Thorn, aan den *Weichsel*, met vijf kerken, een Roomsch Gymnasium met eene drukkerij en bibliotheek, een Lutersch Gymnasium, 9000 inwoners, weverijen van lakens en wollen stoffen, hoeden-, handschoenen-, stijfsel- en poederfabrijken, zeepziederijen, looijerijen, papiermolens, kopergieterijen en handel in hout en koren. Zij is de geboorteplaats van NICOLAAS COPERNICUS.

Kulm, op eenen berg, aan den *Weichsel*, met zes kerken, verscheidene kloosters en liefdadige inrigtingen, eene Roomsche geleerde school en een seminarium, Kadetten-Instituut en andere scholen, 3584 inwoners, lakenfabrijken, looijerijen, visscherijen en eenigen handel.

Schwez, met een oud kasteel, 2040 inwoners, damast- en kousenfabrijken, looijerijen, brouwerijen, branderijen en handel.

Konitz, met een Gymnasium, 2075 inwoners, linnen- en lakenweverij, verwerij, brouwerij, branderij en handel.

Schlochau, met 1308 inwoners, lakenweverij en handel.

Flatow, met twee kerken, eene synagoge, 1500 inwoners, laken- en kantfabrijken en handel.

Deutschkrone, met een Gymnasium, 2000 inwoners, lakenweverij, brouwerij, branderij en vischvangst.

X. De *Provincie* POSEN

ligt tusschen *West-Pruissen*, *Polen*, *Silezië* en *Brandenburg*, en bevat, op 538½ vierkante mijlen, 847,809 inwoners.

Het Land is vlak, met weinig heuvels aan de grenzen van *Silezië*, en wordt door den *Weichsel* met de *Brahe*, door de *Warta* met de *Proszna*, de *Obra* en de *Netze*, verscheidene meren, waaronder het *Goplo-meer* het voornaamste is, en het *Bromberger-Kanaal* bespoeld; ook zijn er eenige moerassen. Onder de voortbrengselen zijn vooral koren, peulvruchten, moes-groenten, vlas, hennep, tabak, kalk en steenen. De inwoners zijn van Poolsche afkomst. Het onderwijs is er nog in de kindschheid. De middelen van bestaan

zijn een weinig landbouw, veeteelt, eenige fabrijken, doch meer handel.

De Provincie wordt in 2 Regerings-districten verdeeld, als:

1. Het *Regerings-district* POSEN, met 17 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Posen, de hoofdstad der Provincie en van het Regerings-district, aan de *Warta*, met zes voorsteden, een kasteel, vier en twintig kerken, waaronder de dom- en Luthersche kerk uitmunten, een Hervormd en Grieksch bedehuis, eene synagoge, verscheidene kloosters en liefdadige gestichten, een Bisschoppelijk paleis, eenen schouwburg, een Gymnasium en wel 500 andere scholen, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, voor Priesters en voor vroedvrouwen, fraaije huizen, en 22,710 inwoners, die laken-, leder-, linnen- en andere fabrijken, wasbleeken, chits- en katoendrukkerijen, horologiemakerijen en andere handwerken hebben, en handel in het klein drijven. De Johanniscontracten of missen zijn zeer beroemd en sterk bezocht.

Szroda, in een vruchtbaar oord, met 1914 inwoners.

Miloslaw (*Peysener Kreits*), met 1127 inwoners, laken- en linnenweverij.

Pleszew, met 2130 inwoners, laken- en linnenweverij, looijerij en eene quarantaine-plaats voor het inkomend vee.

Adelnau, aan de grenzen van *Silezië*, met 1112 inwoners.

Schildberg, met 1497 inwoners en handwerken.

Krotoszyn, met een kasteel, kerken, eene synagoge, 4674 inwoners, laken-, linnen- en tabaksfabrijken, verwerijen, looijerijen, enz.

Kroben, met 930 inwoners.

✱ *Bojanowo*, met 2692 inwoners en lakenfabrijken.

Szrim, met 1695 inwoners en branderijen.

Kosten, met 1490 inwoners en linnenweverij.

Fraustadt, met vier kerken, een Gymnasium en andere scholen, 6252 inwoners, laken-, linnen- en andere fabrijken, looijerijen en handel met koren, vee, wol en laken. Zoo ook

✱ *Lissa*, met een Hervormd Gymnasium en 7934 inwoners.

Bomst, met 1697 inwoners, eene brouwerij, branderij, hop- en boomvruchtenteelt. *Buck*,

Buck, met 1463 inwoners, handwerken en handel.

Samter, met 1368 inwoners, linnen- en lakenweverij.

Meseritz, met een versterkt kasteel, 3698 inwoners, groote lakenfabrijken, looijerij en veel doortogt.

Birnbaum, met een kasteel, twee kerken, eene synagoge, 1860 inwoners, laken- en linnenweverij, looijerij en fabrijken.

✱ *Schwerin*, met 3549 inwoners en lakenfabrijken.

Obornik, aan de *Warta*, met 800 inwoners.

✱ *Rogasen*, aan de *Welna*, met twee kerken, eene synagoge, 3946 inwoners, laken- en linnenweverij, looijerijen, branderijen en aanzienlijke jaarmarkten.

2. Het *Regerings-district* BROMBERG, met 9 Kreitsen, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Bromberg, de hoofdplaats van het Regerings-district, met drie voorsteden, onderscheidene kerken en liefdadige inrigtingen, een Koninklijk korenmagazijn en paardenstoeterij, een Gymnasium, en 6000 inwoners, die suikerraffinaderijen, vele fabrijken, olieslagerijen en handel hebben.

Schubin, met eene synagoge en 1300 inwoners.

Inowraclaw, met vijf kerken, 3804 inwoners, eene branderij, brouwerij en salpeterziederij.

Mogilno, met 586 inwoners en fabrijken.

Gnesen, met eenen Roomschen Aartsbisschop, dertien kerken, verscheidene kloosters, een seminarium voor Priesters, 3922 inwoners, vele fabrijken en vee- en paardenmarkten.

Wongrowitz, aan de *Welna*, met 875 inwoners.

Wirsitz, met 435 inwoners en lakenweverij.

✱ *Lobsens*, aan de *Lobsonka*, met 2094 inwoners, laken- en kantfabrijken, looijerijen en handel in het klein.

✱ *Nackel*, met 1273 inwoners, fabrijken en handel.

Chodzesen, met een kasteel, vier kerken, eene synagoge, 2506 inwoners, laken-, linnen- en andere fabrijken en veel handel.

✱ *Schneidemuhl* of *Pila*, met een kasteel, drie kerken, eene synagoge, 1992 inwoners en fabrijken.

Czarnikau of *Zarnikow*, met een kasteel, 2252 inwoners en kant- en andere fabrijken.

✱ *Filehne* of *Wilen*, met een kasteel, 2788 inwoners, laken- en andere fabrijken.

✱ *Schon-*

* *Schonlanke*, met 3304 inwoners, lakenweverij en rundveeteelt.

VRAGEN.

Waar ligt Pruissen, *en hoe is het bepaald?*
Hoe kan men het in het algemeen verdeelen?
Hoe groot is het, en hoe veel inwoners bevat het?
Hoedanig is de luchtgesteldheid?
Welke is de regeringsvorm?
Wat weet gij van de inkomsten?
Wat van de land- en zeemagt?
Welke zijn de Provinciën?
Noem mij eens in elke Provincie;
a. *De bergen, rivieren en meren.*
b. *De voorname voortbrengsels.*
c. *De inwoners, met derzelver Godsdienst, middelen van bestaan en van onderwijs.*
d. *De Regerings-districten, met derzelver voorname steden.*

III. HET KONINGRIJK BEIJEREN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit twee groote van elkander afgescheidene stukken bestaande, ligt tusschen 24°, 47′ en 31°, 25′ lengte, en 47°, 18′ en 50°, 40′ noorder breedte, en grenst, het eene stuk ten noordwesten aan *Keur-Hessen*, ten noorden aan *Sakſen* en *Reuſs*, ten noordoosten aan het Koningrijk *Sakſen*, ten oosten en zuiden aan *Oostenrijk*, ten westen aan *Wurtemberg*, *Baden* en *Hesſen*; het andere ten noorden aan *Pruisſen*, ten oosten aan den *Rijn*, ten zuiden aan *Frankrijk* en ten westen aan den *Nederrijn*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 1497⅛ vierkante mijlen, op welke 3,550,000 menschen wonen, zoodat er ongeveer 2371 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Sedert 1808 eene bepaalde Monarchij. Alle drie jaren roept de Koning de Landsstenden zamen, welke aan de wetgevende magt en de bepaling der belastingen deel hebben. De kroon is erfelijk in het mannelijk geslacht, en, bij uitsterving van hetzelve, ook in het vrouwelijke. De tijd der meerderjarigheid is

is op 18 jaren vastgesteld. De tegenwoordige Koning heet LODEWIJK KAREL AUGUST. Onder den Koning is de hoogste magt de Staatsraad, in vijf afdeelingen, gelijk er ook vijf Ministers zijn, namelijk, van buitenlandsche en van binnenlandsche zaken, justitie, finantiën en van oorlog. De Landsstenden bestaan uit twee Kamers, als de *Kamer der Rijksraden*, waarin de Koninklijke Prinsen, Graven en andere Rijksvorsten zitting hebben, en de *Kamer der Afgevaardigden* van de Hoogescholen, Geestelijkheid, Burgers en Landeigenaars. De Kreitsen hebben eenen Generaal-Commissaris, die Voorzitter van den Kreitsraad is, welke in eene Kamer van Bestuur en van finantiën verdeeld is; elk Landgerigt heeft eenen Landrigter met zijne Assesforen aan het hoofd. De heerschende Godsdienst is de Roomsche; doch ook andere worden er geduld. De inkomsten bedragen 30 millioenen guldens jaarlijks, en bestrijden niet alleen de uitgaven, maar laten zelfs nog iets over ter vermindering van de schuld, die door eene bepaling bij de Constitutie niet mag vermeerderd worden.

De Landmagt bestaat in vrede uit 47,000 man, waaronder 7000 man paardenvolk en 4000 man artillerij; doch in geval van oorlog kan *Beijeren* wel 200,000 man in het geweer brengen. Het Land heeft geene zeemagt.

Verdeeling. — Het Land wordt in acht Provinciën (*Kreitsen* genoemd) verdeeld, die den naam van de voorname rivieren dragen, namelijk: den *Isar-*, *Neder-Donau-*, *Regen-*, *Opper-Donau-*, *Rezat-*, *Boven-Mein-*, *Neder-Mein-* en *Rijn-Kreits*. Deze worden weder in Steden en Landgerigten verdeeld.

A. DE ISARKREITS

ligt tusschen de *Boven-Donau-*, *Regen-* en *Neder-Donau-Kreitsen* en *Oostenrijk*, en bevat, op 310½ vierkante mijlen, 520,738 inwoners.

Het zuidelijk gedeelte des Lands, tegen de *Norische Alpen* gelegen, is zeer bergachtig, en heeft de hoogste bergen des Rijks, als de *Watzmann*, *Muhlsteinhorn*, *Hohen-Staufen*, de *Ettaler Mantel*, *Waxstein*, enz. Het overige gedeelte van den Kreits is vlak, met vele bosschen. De voornaamste rivieren zijn de

Isar,

Isar, met de *Loisach* en *Amper*, de *Inn*, met de *Salza*, *Mangfall*, *Acha* en *Saale*, en verder de *Lech*, *Paar* en *Ilm*. Onder de menigvuldige meren van dezen Kreits zijn de *Chiem*-, *Ammer*- en *Wurmsee*, de *Tegern*-, *Kochel*-, *Wallermeren* en andere, gelijk onder de minerale wateren de *Kopferling*, *Agatiiwasser*, *Mochingerbad*, *Sulzerbrunnen*, enz.

De Kreits bevat 2 groote steden, 27 Landgerigten en 4 Heerlijkheden, waartoe behooren:

Munchen, de hoofdstad des Rijks, de zetel des Konings en der Hooge Ambtenaren en Collegiën, benevens van eenen Bisschop, Protestantsch Consistorie, enz. aan den linkeroever der *Isar*, zeer schoon, veelal met regte straten, opene pleinen, waaronder de Promenade, de Markt, het Maximiliaan Josephs- of Paradeplein, fraaije huizen en gebouwen, waaronder het zeer rijke en prachtige residentieslot met vier binnenpleinen, eenen bekoorlijken Engelschen tuin, rijke kunstverzamelingen en prachtige vertrekken, de schoone Vrouwenkerk met twee torens, vele altaren en kapellen, de Hofkerk, de Theatijnerkerk met de begraafplaatsen der Koningen, het gebouw der Akademie en vele andere gestichten; verder eene Hooge- en verscheidene geleerde scholen, het Maximiliaans Instituut voor meisjes van adellijke geboorte, eene Kadettenschool, een Topographisch Bureau, eene Akademie der Wetenschappen, eene der Schoone Kunsten, de Koninklijke Munt, de Archiven des Rijks, alsmede eene verzameling van oude standbeelden in het slot, de Bibliotheek van 400,000 boekdeelen, 8500 handschriften en 20,000 oude drukken, het Museum der Natuurlijke Historie, het Muntkabinet, de verzameling van schilderijen (weleer te *Dusseldorf* geplaatst), die van platen, die van teekeningen, het Museum van Antiken, door den thans regerenden Koning bijeengebragt, vele bijzondere verzamelingen, alsmede eene Sterrenwacht. De stad heeft zes voorsteden, 60,000 inwoners, die fabrijken van Turksch garen, speelkaarten, goud- en zilverdraad, behangsels, galanterie- en modewaren, huisraad, schoone sterre-, gezigt- en wiskundige instrumenten, poeder, stijffel, likeuren, enz. benevens eenen papiermolen, steendrukkerijen (die hier uitgevonden werden en zeer beroemd zijn), smederijen, klok- en geschutgieterijen, brouwerijen, enz. veel verzending en twee jaarmarkten hebben. De voorsteden zijn *Schönfeld*, *St. Anna*, *Isar*,

Au,

Au, *Maximiliaan* en *Lodewijk*. *Munchen* is omringd door vele fraaije tuinen en lanen.

Landshut, eene ſtad aan de *Iſar*, met eene voorſtad op een eiland, en het bergkasteel *Trausznitz* met eene ſterrenwacht, met muren, acht poorten, eene kanſelarij, een raadhuis, zes kerken, waarvan de St. Martinskerk eenen toren van 422 voet hoogte heeft, twee kapellen, een hospitaal, een zieken- en twee armenhuizen. De Hoogeſchool van *Ingolſtadt* is herwaarts verlegd, en in een voortreffelijk gebouw geplaatst; dezelve heeft eene aanzienlijke boekerij, eenen kruidtuin, twee leesvertrekken, een kabinet van penningen, een van Natuur-, Wis- en Werktuigkundige inſtrumenten, een voor de Delfſtof- en een voor de Dierkunde, eene ontleedkamer en vele andere nuttige inrigtingen, alsmede goede ſcholen, benevens de Karoliniſche boekerij voor den gemeenen man. De ſtad telt ongeveer 8000 inwoners, die kaarten-, ſtijfſel- en tabaksfabrijken en eenigen wijnbouw hebben.

Behalve deze groote ſteden zijn de hoofdplaatſen der overige Landgerigten van gelijken naam:

Berchtesgaden, een vlek, met een fraai ſlot en 800 inwoners, die in hout, ivoor en been werken.

Dachau, een vlek, met 900 inwoners.

Ebersberg, een vlek, met 810 inwoners.

Erding, eene ſtad, met vier poorten, vier kerken, vier hospitalen, eene Industrieſchool en 1661 inwoners, die weverijen van wollen ſtoffen, looijerijen, ſmederijen, zaagmolens en aanzienlijke korenmarkten hebben.

Freiſing of *Freiſingen*, eene ſtad, aan de *Iſar*, met vier poorten, vier kerken, den zetel van eenen Aartsbisſchop, een wees- en ziekenhuis, eene Kweekſchool voor Schoolonderwijzers, een Doofſtommen-Inſtituut, armenhuis en 6000 inwoners, die brouwerijen, azijnmakerijen, eenen gipsmolen, ſalpeterziederijen, enz. hebben.

Landsberg, eene ſtad, met een kasteel, vier poorten, eene voorname meisjesſchool, 3000 inwoners, papier-, zaag-, olie- en andere molens.

Laufen, eene ſtad, met drie voorſteden, vier kerken, 2539 inwoners, ſcheepsbouw en visſcherij, alsmede vlasbouw.

Murbach, een vlek, met 740 inwoners, boomvruchtenkweekerij, ſtokerijen van den likeur, onder den naam van *kirschwasſer* bekend, en handel in vee.

Moor-

Moorburg, eene stad, met vier poorten en 1300 inwoners.

Muhldorf, eene stad, met twee voorsteden, 1300 inwoners, landbouw en scheepvaart.

Pfaffenhofen, eene stad, met vier kerken, eene Industrie- en teekenschool, 1438 inwoners, brouwerijen, weverijen en smederijen.

Reichenhall, eene welgebouwde stad, aan de *Saale*, met zes kerken, vier kapellen en, 2395 inwoners, die smederijen, linnenweverijen en zaagmolens, maar vooral zeer vermaarde zoutbronnen hebben, in welke het zout in twee huizen uit dertig bronnen opwelt, en waarbij vijf zoutkeeten zijn; terwijl, vijftien vademen onder de aarde, een van harden rotssteen gemetseld kanaal is aangelegd, dat met aardhars overtrokken is, en dient om het zoete water af te leiden en de loog, of het met zout bezwangerd water, dat door een groot rad uit de bronnen wordt getrokken, door kunstwerken over de bergen naar *Traunstein* en *Rosenheim* te voeren.

Rosenheim, een vlek, aan de *Inn*, met een Koninklijk slot, 2240 inwoners, geelkoperfabrijken, eene zoutkeet, kopermijn en een bad.

Schongau, op eenen berg, met een Koninklijk slot, zeven kerken, liefdadige inrigtingen, 1237 inwoners, looijerijen en fabrijken van muzijkinstrumenten.

Starnberg, een dorp, met 308 inwoners.

Teisendorf, een vlek, met 640 inwoners.

Tittmening, eene stad, met drie fonteinen op de ruime markt, een kasteel en 1000 inwoners.

Tolz, een vlek, met 2013 inwoners, een' papier- en zaagmolen, wasbleeken, brouwerijen, enz.

Traunstein, eene stad, met vier poorten, eene voorstad, een Koninklijk slot, eene school voor de zoutraffinaderij, 2468 inwoners, eene vermaarde zoutkeet en smederijen. Er worden vele houten klokken vervaardigd.

Trostberg, een vlek, met 809 inwoners en hopteelt.

Vilsbiburg, een vlek, met 1031 inwoners en brouwerijen.

Wasserburg, eene stad, met 1945 inwoners, weverijen, fabrijken van verlakte doozen en hopteelt.

Weilheim, eene stad, met drie poorten, twee voorsteden, een Koninklijk slot, vier kerken, 1856 inwoners, vele looijerijen en eene marmergroeve.

Gar-

Garmisch, een dorp, de hoofdplaats van het Landgerigt *Werdenfels*, met 1300 inwoners.

Wolfrathshausen, aan de *Loisach*, met 924 inwoners.

De verdere Heerlijkheden zijn *Brannenburg*, *Hohenaschau* en *Tegernsee*, met dorpen van dien naam, waarin ijzersmederijen en marmergroeven; bij *Tegernsee* is eene beroemde badplaats.

B. De NEDER-DONAUKREITS

ligt tusschen *Oostenrijk*, den *Isar*- en *Regen-Kreits*; bevat, op 197⅓ vierkante mijlen, 355,546 inwoners, en is zeer bergachtig. De rivieren zijn de *Donau*; met de *Groote* en *Kleine Laber*, de *Aiterach*, de *Isar*, *Vils*, de *Inn*, de *Ilz* en eenige mindere, benevens kleine meren en eene minerale bron.

De Kreits bevat 3 groote steden, 19 Landgerigten en ééne Heerlijkheid, als:

Passau, de hoofdstad van den Kreits, de zetel van eenen Bisschop, op een schiereiland, tusschen de *Inn* en den *Donau*. De stad ligt tegen de bergen, is fraai gebouwd en bestaat uit het *eigenlijk Passau*, de *Innstadt* en de *Ilzstadt*; zij heeft vijf poorten, een Bisschoppelijk kasteel, vier kerken, waaronder de prachtige hoofdkerk, een wees-, zieken- en leprozenhuis, vijf hospitalen, een Seminarium voor Priesters, een Gymnasium, en in de drie deelen 800 huizen en 9506 inwoners, die porselein-, tabaks-, doozen- en aardewerkfabrijken, eenen papiermolen, draadtrekkerijen, ijzer- en kopersmederijen hebben, handel en scheepvaart drijven en veel smeltkroezen verzenden.

Straubing, eene stad, aan den *Donau*, met muren, vier poorten, een kasteel, zeven kerken, hospitalen, wees- en armhuizen, een Gymnasium, andere scholen, en 6000 inwoners, die handwerken en vee- en korenmarkten hebben.

Burghausen, eene stad, aan de *Salzach*, met een kasteel, vijf kerken, eene kapel, drie hospitalen, en 2042 inwoners, die veel brouwerijen hebben, doch thans meestal van landbouw en handel bestaan.

Behalve deze drie groote steden zijn de hoofdplaatsen der overige Landgerigten van gelijken naam:

Altotting, met eene bedevaartskerk, 1246 inwoners, eene minerale bron en welbezochte jaarmarkten.

Cham of *Kam*, eene ſtad, aan de *Regen*, met 1800 inwoners en linnenweverij.

Deggendorf of *Deckendorf*, aan den *Donau*, met 3000 inwoners en veel linnenweverij.

Eggenfelden, een vlek, aan de *Roth*, met 1188 inwoners.

Grafenau, eene ſtad, met 577 inwoners, eene ſmederij en glasblazerij.

Griesbach, een vlek, met 722 inwoners.

Kotzting, een vlek, met 906 inwoners en houthandel.

Landau, eene ſtad, met een kasteel en 1252 inwoners.

Mitterfels, met een Koninklijk ſlot en 1217 inwoners.

Pfarrkirchen, met 254 huizen, wier bewoners linnenweverijen en ſnarenfabrijken hebben.

Regen, met 998 inwoners en veehandel.

Simbach, een klein dorp.

Viechtach, een vlek, aan de *Regen*, met 1301 inwoners, linnenfabrijken en handel.

Vilshofen, eene ſtad, aan den *Donau*, met 1595 inwoners, brouwerijen, boomkweekerij en veel doortogt.

Wegſcheid, een vlek, met 750 inwoners.

Wolfſtein, een kasteel, bij het vlek *Freiung*, dat 550 inwoners heeft.

De Heerlijkheid is *Irlbach*, met een dorp van dien naam.

C. De REGENKREITS

ligt tusſchen de *Boven-Mein*-, *Neder-Donau*-, *Iſar*-, *Opper-Donau*- en *Rezat-Kreitſen* en *Bohemen*, en bevat, op 199 vierkante mijlen, 387,784 inwoners. Ten noordoosten en ten westen is het Land zeer bergachtig en verder gedeeltelijk vlak. De hoogſte bergen zijn de *Kobel*- en *Scheibenberg*. De rivieren zijn de *Schmutter*, de *Paar*, de *Ilm*, de *Altmuhl*, de *Zwarte Laber*, de *Salz*, de *Regen*, enz. Er zijn geene meren, wel eenige kolken en minerale bronnen.

De Kreits bevat 3 groote ſteden, 19 Landgerigten en 6 Heerlijkheden, als:

Regensburg, de hoofdſtad van den Kreits, aan den *Donau*, waarover eene brug, uit 15 bogen beſtaande, die deze ſtad met *Stadt am Hof* verbindt, de zetel van eenen Bisſchop, met wallen en muren; zij is niet

fraai;

fraai; de huizen zijn slecht gebouwd, de straten naauw en krom; zij heeft eene hoofdkerk, een fraai oud Gottisch gebouw, de kerk *St. Emmeran*, de Lutersche Drievuldigheidskerk en nog 26 andere kerken, een hospitaal, armhuizen, een statig raadhuis, alwaar in 1662 en 1806 de Rijksstenden nog bijeenkwamen, het kasteel van *Thurn en Taxis*, de Bibliotheek van den Raad, die van de voormalige abdij *St. Emmeran*, waarbij ook een Museum en verzameling van schilderijen, een plein met het gedenkteeken ter eere van KEPPLER, een Lyceum, Lutersch Gymnasium, eene Teekenschool, een Geestelijk Seminarium, Museum van Wis- en Natuurkundige instrumenten, en, met den omtrek, ruim 21,000 inwoners, die eenige looijerijen, lijmkokerijen, wasbleeken, porselein- en speelkaartenfabrijken, brouwerijen, branderijen, scheepsbouw, scheepvaart en zeer aanzienlijken handel hebben. In 1809 viel bij deze stad een vijfdaagsche slag voor, waardoor de stad ongeveer $1\frac{1}{2}$ millioenen guldens schade leed.

Amberg, eene stad, aan de *Vils*, met muren, torens, vijf poorten, een Koninklijk slot, Collegie, zout- en tuighuis, eene kazerne, een raadhuis, tien kerken en even zoo veel kapellen, zes hospitalen, een lazareth en ziekenhuis, een Geregtshof, Lyceum, Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, een Opvoedingsgesticht, eene openbare boekerij, en, behalve het garnizoen, 6500 inwoners, die eene Koninklijke geweerfabrijk, porselein-, speelkaarten- en andere fabrijken, looijerijen en weverijen hebben, eenen aanzienlijken handel drijven en zich tevens met landbouw en veeteelt bezig houden.

Ingolstadt, eene stad, aan den *Donau*, met muren, drie poorten, een Koninklijk slot, negen kerken, eene Latijnsche school, een hospitaal, en 4820 inwoners, die looijerijen, weverijen en brouwerijen hebben. De Hoogeschool is naar *Landshut* verplaatst; de lakenweverij is vervallen, en de stad heeft allen bloei verloren.

Behalve de genoemde steden zijn de hoofdplaatsen der overige Landgerigten van gelijken naam:

Abensberg, eene stad, met muren en torens, vijf poorten, en 1054 inwoners, die flanelweverijen hebben. Hier zijn vele Romeinsche Oudheden. Deze stad is bekend door den slag van 1809.

Burglengenfeld, eene ſtad, met 1357 inwoners, looi-jerijen, vuurſteenfabrijken en druk bezochte veemarkten.

Hemmau, eene ſtad, met 767 inwoners en eene bedevaartsplaats.

Kastel, aan de *Lauter*, met 1050 inwoners.

Kellheim, eene ſtad, aan de *Altmuhl*, met vier poorten, een kasteel, vijf kerken, een hospitaal, en 1725 inwoners, die handel in hout en ſteenen hebben. De omſtreken bevatten vele Romeinſche Oudheden.

Nabburg, eene ſtad, aan de *Nab*, met eene voorſtad, drie poorten, zes kerken, een raadhuis, 1414 inwoners, linnen-, laken- en wollen ſtoffenweverijen, eene brouwerij en landbouw.

Neumarkt, eene ſtad, met twee poorten, een kasteel, een tuighuis, drie kerken, 2470 inwoners en eene brouwerij.

Neunburg vor dem Walde, met een kasteel, 1403 inwoners, laken-, linnen- en andere weverijen en looijerijen.

Pfaffenberg, met 480 inwoners.

Parsberg, met 468 inwoners.

Regenſtauf, aan de *Regen*, met 1125 inwoners.

Riedenburg, met 753 inwoners en ſmederijen.

Roding, met 841 inwoners.

Stadt am Hof, met 1400 inwoners, eene brouwerij en busſenmakerijen, is met *Regensburg* door eene brug verbonden en, ſedert 1809, wanneer zij geheel verbrand werd, op nieuws opgebouwd.

Sulzbach, aan de rivier van dien naam, met muren en grachten, vier poorten, een kasteel, eene kerk en ſynagoge, en 2330 inwoners, die eene linnenweverij, brouwerij, hopteelt en ijzergroeven, benevens eene merkwaardige waterleiding, hebben.

Treswitz, een dorp en ſlot, bij de ſtad *Pleyſtein*, welke laatſte ruim 900 inwoners, glasblazerijen en ſmederijen heeft.

Waldmünchen, eene ſtad, met een Koninklijk kasteel, 935 inwoners, linnenweverij en handwerken.

Eichſtedt, de hoofdſtad der Heerlijkheid van dien naam, aan de *Altmuhl*, met vier voorſteden, drie opene pleinen, een ſchoon kasteel, zes kerken, twee hospitalen, een weeshuis, Gymnaſium, eene Geleerde School, boekerij, kunstverzamelingen, en 5596 inwoners, die handwerken en sjamoosfabrijken hebben. Verder behooren tot deze Heerlijkheid, behalve *Eichſtedt*, nog drie Landgerigten, waarvan de hoofdplaatſen van gelijken naam zijn:

Kip-

Kipfenberg, met 704 inwoners en eene brouwerij.
Beilngries, met 1075 inwoners en horologiemakerijen.
Greding, met drie poorten, een jagtslot, drie kerken, 1783 inwoners, looijerijen, verwerijen en brouwerijen.
De overige Heerlijkheden zijn *Worth*, *Eggmuhl*, *Laberweinting en Zaizkofen*, *Wackerstein* en *Winklarn*, met hoofdplaatsen van denzelfden naam.

D. De BOVEN-MEINKREITS

ligt tusschen *Coburg*, *Reuss*, het Koningrijk *Sakssen*, *Bohemen*, den *Regen-*, *Rezat-* en *Neder-Mein-Kreits*, en bevat, op 186½ vierkante mijlen, 498,735 inwoners.
De Kreits is, zoo door het *Bohemer-* als *Thuringer-* en *Fichtel-Gebergte*, overal met bergen en heuvels bedekt, die echter gedeeltelijk bebouwd zijn en door vruchtbare dalen afgewisseld worden. De hoogste bergen zijn de *Sneeuwberg*, de *Ossenkop*, de beide *Slotbergen*, de *Groote* en *Kleine Koornberg*, enz. De voornaamste rivier is de *Mein*, met de *Rodach*, *Kronach*, *Haslach*, *Regnitz* en *Ebrach*; verder de *Nab*, *Saale*, *Losnitz*, *Lamitz*, *Eger*, enz. De weinige meren zijn slechts groote kolken; maar er zijn verscheidene minerale wateren.
De Kreits bevat 3 groote steden, 34 Landgerigten en 6 Heerlijkheden, als:
Baireuth, de hoofdstad van den Kreits, aan de *Mein*, met zes poorten, drie voorsteden, twee kasteelen, vier kerken, eene synagoge, een hospitaal, weeshuis, Gymnasium, eene opera, 11,156 inwoners, katoen-, tabaks-, pijpen-, lak- en porseleinfabrijken, brouwerij, looijerijen en aanzienlijken handel in koren.
Bamberg, eene stad, aan de *Regnitz*, met eene Regtbank van appèl, eenen Aartsbisschop, een prachtig kasteel, ééne hoofd- en drie en twintig andere kerken, vijftien kapellen, drie hospitalen en andere weldadige inrigtingen, een groot tucht- en werkhuis op het slot, eene openbare boekerij, een kabinet van Naturaliën, een Lyceum, Gymnasium, Seminarium voor Priesters en Schoolonderwijzers, Heel- en Geneeskundige scholen, vele lagere en zondagsscholen, en 16,400 inwoners, die chits-, katoen-, papier-, lak- en stijffelfabrijken, eene geschut- en klokgieterij, linnenweverijen, looijerijen en vooral veel brouwerijen, benevens tuin-

bouw en Geneeskundige plantkweekerij hebben, en eenen uitgebreiden handel, vooral in zaden, en eenige ſcheepvaart drijven.

Hof, eene ſtad, aan de *Saale*, met muren, vier poorten, twee voorſteden, vier Luterſche kerken, een hospitaal en andere liefdadige inrigtingen, eene Latijnſche en Geleerde ſchool met eene boekerij, vele lagere ſcholen, en 6000 inwoners, die laken, wollen ſtoffen en linnen weven, katoen-, verw- en andere fabrijken, looijerijen, brouwerijen en papiermolens hebben, en aanzienlijken handel drijven. Bij de ſtad wordt marmer gedolven.

Behalve deze groote ſteden, waarvan *Bamberg* twee Landgerigten heeft, zijn de hoofdplaatſen der Landgerigten van gelijken naam:

Burgebrach, een vlek, met 450 inwoners en brouwerijen.

Ebermanſtadt, eene ſtad, met 503 inwoners, brouwerij en veemesterij.

Eſchenbach, eene ſtad, met 987 inwoners.

Forchheim, eene ſtad, aan de *Regnitz*, met bastions, vier poorten, ziekenhuizen, een tuighuis, barakken, een kruidmagazijn, 3000 inwoners, brouwerij, looijerij, papiermolens, ſmederijen en handel.

Gefrees, een vlek, met 1016 inwoners, linnen- en katoenweverij, brouwerij en branderij.

Grafenberg, eene ſtad, met 990 inwoners en brouwerij.

Hochſtadt, met eene Latijnſche ſchool, 1300 inwoners, brouwerij en katoenſpinnerij.

Kemnath, eene ſtad, met 1348 inwoners, laken- en wollen ſtoffenfabrijken en looijerijen.

Kirchlamitz, met een kasteel, 1100 inwoners, linnen- en katoenfabrijken en pottenbakkerijen.

Kronach, eene ſtad, aan de *Rodach*, met muren, vier poorten, drie voorſteden, liefdadige inrigtingen, en 2357 inwoners, die brouwerijen, tigchelovens, glas- en geweerfabrijken hebben, en met nat hout, ſteenkolen, lei, ijzer, enz. handel drijven.

Kulmbach, eene ſtad, aan de *Witte Mein*, met muren, twee poorten, eene markt, 2840 inwoners, brouwerijen, looijerijen, boomvruchten, hopteelt en eenen kruidmolen.

Ludwigſtadt, de hoofdplaats van *Lauenſtein*, een vlek, met 585 inwoners en veel brouwerij.

Lichtenfels, eene ſtad, aan de *Mein*, met een kasteel,

teel, en 1624 inwoners, die handwerken en handel in hout hebben.

Muncheberg, aan de *Pulsnitz*, met 1662 inwoners, sterke brouwerij, katoenweverij, looijerijen, smederijen en handel.

Naila, een vlek, met 1139 inwoners, marmer- en zaagmolens en smederijen. In dit Landgerigt is ook de stad *Lichtenberg*, met brouwerijen en marmergroeven.

Neustadt, aan de *Waldnab*, eene stad, met 1130 inwoners en een kasteel.

Pegnitz, eene stad, met eene voorstad, 947 inwoners, tuinbouw en ijzergroeven.

Pottenstein of *Bottenstein*, eene stad, met een kasteel en 748 inwoners.

Rehau, een vlek, met 1035 inwoners, parelvisscherij in de *Grunebach*, brouwerij, linnenweverij en handel in vee.

Scheslitz, eene stad, met 850 inwoners, brouwerij en landbouw.

Selb, met 1500 inwoners, linnen- en wollen stoffenfabrijken, hop- en vlasteelt.

Seszlach, eene stad, aan de *Rodach*, met 700 inwoners.

Stadt Steinach, met 1100 inwoners, brouwerij, landbouw en handel in vee.

Teuschnitz, eene stad, met een kasteel en 683 inwoners.

Tirschenreuth, eene stad, met 1744 inwoners, laken- en linnenweverijen en aanzienlijke visscherij.

Waldsassen, met 1325 inwoners, laken- en linnenfabrijken en eenen papiermolen.

Weidenberg, een vlek, met 900 inwoners en marmergroeven.

Weischenfeld, eene stad, met 687 inwoners en brouwerij.

Weiszmain, eene stad, met muren en torens, 950 inwoners, laken- en wollen stoffenfabrijken en handel in vee, hennep en boomvruchten.

Wunsiedel, eene stad, aan de *Rosla*, met vier poorten, eene geleerde school, 2595 inwoners, fabrijken van wollen stoffen, linnen en katoen, smederijen en geweerfabrijken.

De Heerlijkheden zijn *Thurnau*, *Banz*, *Tambach*, *Ebnat*, *Heinersreuth* en *Mitwitz*, met hoofdplaatsen van denzelfden naam.

E. De REZATKREITS

ligt tusfchen den *Boven - Mein-*, *Regen-*, *Opper - Donau - Kreits* en *Wurtemberg*, en bevat, op 139 vierkante mijlen, 446,604 inwoners.

Het Land is vlak, met eenige heuvels en bergen, waaronder de *Hesfelberg*, *Landsberg*, *Hoheberg*, *Wilzberg*, enz. de hoogfte zijn. Het *Lorenzforst* en *Sebaldiforst* zijn de grootfte bosfchen. De rivieren zijn de *Donau*, met de *Wernitz* en *Altmuhl*; verder de *Regnitz*, *Rednitz*, *Pegnitz*, *Roth*, *Mittelaurach*, *Bibert*, *Zena*, *Grundlach*, enz. Er zijn geene meren of kanalen, maar vele kolken en gezondheidsbronnen.

De Kreits bevat 7 groote fteden, 28 Landgerigten en 10 Heerlijkheden, als:

Anspach of *Ansbach*, de hoofdftad van den Kreits, de zetel der Regerings - Collegiën en van een Proteftantsch Confiftorie, aan de *Rezat*, met muren, vier poorten, eene voorftad, een Koninklijk flot, de Kanfelarij, een jagthuis, vier Luterfche kerken, een Roomsch bedehuis, eene fynagoge, liefdadige inrigtingen, een Gymnafium met eene boekerij, verfcheidene lagere fcholen, en 12,849 inwoners, die fabrijken van wollen ftoffen, laken, aardewerk, fpeelkaarten, loodwit en linnen, en looijerijen, lijmkokerijen, tabakskerverijen, maar weinig handel hebben. In den omtrek zijn fchoone wandelwegen.

Dinkelsbuhl, aan de *Wernitz*, met drie Luterfche en twee Roomfche kerken, een weeshuis, twee hospitalen, eene Latijnfche fchool, en 6453 inwoners, die fabrijken van wollen ftoffen, koufen en hoeden, looijerijen, vetweiderij, brouwerij en veeteelt hebben.

Erlangen, ook *Christian - Erlangen* genaamd, aan de *Regnitz*, met muren, zeven poorten, een Koninklijk flot, zes kerken, een weeshuis, de eenige Protestantfche Hoogefchool des Rijks met eene openbare boekerij, kabinetten van Natuur en Kunst, inftrumenten, enz., een Inftituut voor de zedekunde en fraaije kunften en wetenfchappen, een Seminarium voor Predikanten, een' kruidtuin, eene ontleedkamer en vele andere nuttige inrigtingen, eene Keizerlijke Akademie der Natuuronderzoekers, een Natuur - en Geneeskundig Genootfchap, een Huishoudkundig Gezelfchap, en 9100 inwoners, die katoen-, hoeden-, fpeelgoed-, mesfen-, lint- en koufenfabrijken, looijerijen, papiermolens, draadtrekkerijen, enz. hebben en handel drijven.

Furth,

Furth, aan de *Rednitz* en *Pegnitz*, met twee kerken, vier synagogen, een wees- en armhuis, eene Joodsche en verscheidene andere Hoogescholen, en 12,705 inwoners, van welke de Joden onder een eigen kerkelijk en wereldlijk Bestuur staan. De stad is eene der werkzaamste des Rijks, heeft spiegel-, katoen-, mutsen-, kousen-, horologie-, goud-, zilver-, meubel-, zadel- en vele andere fabrijken, eene welbezochte jaarmarkt en veel handel.

Nördlingen, aan de *Eger*, met muren en grachten, vijf poorten, een weeshuis en hospitaal, een Gymnasium, en 5180 inwoners, die fabrijken van wollen stoffen, linnen, paardendekken en vloerkleeden, looijerijen en handel in koren hebben.

Neurenburg, aan de *Begnitz*, eene groote stad, met vele torens, acht poorten, acht Lutersche, eene Hervormde en eene Roomsche kerk, tien hospitalen, vier ziekenhuizen, een weeshuis en vele andere liefdadige inrigtingen, een stadhuis, om de verzameling van schilderijen, de Sebalduskerk, gelijk de Klarakerk, om de geschilderde glazen vermaard, vischfonteinen, eene galerij van schilderijen, het Johanneskerkhof met de graven van MARTIN BEHEM, ALBERT DURER en andere groote mannen, die hier geboren zijn, verscheidene korenmagazijnen, een zoutmagazijn, enz., een' schouwburg en vele andere gebouwen, een Gymnasium, drie Latijnsche scholen, eene kweekschool voor Schoolonderwijzers, eene schilder-akademie, teeken- en vele andere scholen, geleerde Genootschappen, boekerijen, munt-, Oudheid- en kunstverzamelingen, en 27,000 inwoners, die vele fabrijken, vooral van de zoogenoemde Neurenburger waren, en aanzienlijken handel hebben. Hier vond PIETER HELE de zakhorologiën, RUDOLPH de platen voor het draadtrekken, TRAXDORF het pedaal, LOBSINGER de windroeren, DENNER de klarinet en nog anderen weder andere nuttige zaken uit. MARTIN BEHEM maakte hier de eerste bruikbare aardglobe.

Schwabach, aan de rivier van dien naam, met vier poorten, eene voorstad, drie kerken, twee kapellen, eene synagoge, een hospitaal, tucht- en werkhuis, 6767 inwoners, laken-, katoen-, naalden-, tabaks-, lak-, papier- en vele andere fabrijken, brouwerijen en tabaksteelt.

Behalve deze groote steden zijn de hoofdplaatsen der Landgerigten en Heerlijkheden van denzelfden naam:

Altdorf, eene ſtad, met 1800 inwoners, die houtwaren maken.

Feuchtwang, eene ſtad, met 1930 inwoners, laken-, hoeden- en andere fabrijken en looijerijen.

Gunzenhauſen, eene ſtad, met 1600 inwoners en looijerijen.

Heidenheim, met 1850 inwoners en minerale wateren.

Heilsbronn, met 500 inwoners, eene meeſtoof en fabrijken van gewast linnen.

Herrieden, met 900 inwoners, wasbleeken en een gipsoven.

Hersbruck, met 1500 inwoners en hopteelt.

Herzogenaurach, met 1400 inwoners, laken- en wollen ſtoffenfabrijken en handel met vee en visch.

Hilpoltſtein, met een oud raadhuis en 1148 inwoners.

Kadolzburg, met 800 inwoners en boomkweekerij.

Lauf, met 1400 inwoners, ſmederijen, ſpiegel- en naaldenfabrijken.

Leutershauſen, met 830 inwoners.

Marktbibert, met 1100 inwoners.

Markterlbach, met een kasteel en 800 inwoners.

Monheim, met 1370 inwoners en naaldenfabrijken.

Neuſtadt an der Aisch, met twee kasteelen, geleerde en andere ſcholen, eene boekerij, 1818 inwoners, katoenfabrijken, looijerijen en vetweiderijen.

Pleinfeld, eene kleine plaats van 136 huizen.

Rothenburg, aan de *Tauber*, met muren en 33 torens, zes poorten, eene groote markt, een fraai raadhuis, acht kerken, eene boekerij met zeldzame oude Werken, eene fraaije fontein, goede ſcholen, en 5657 inwoners, die in onderſcheidene handwerken, vetweiderij en korenhandel hun beſtaan vinden.

Uffenheim, eene ſtad, met 1600 inwoners, handwerken, looijerijen en veemarkten.

Waſſertrudingen, met 1764 inwoners en weverijen.

Weiſſenburg, met vier poorten, 3700 inwoners, goud-, zilver- en naaldenfabrijken.

Windsheim, aan de *Aisch*, met muren en torens, vijf poorten, ſcholen, 4000 inwoners, landbouw en veeteelt.

Oettingen, de hoofdplaats van het Vorſtendom *Oettingen-Oettingen*, met twee kasteelen, twee kerken, een weeshuis, 3185 inwoners, katoen- en linnenfabrijken.

Wallerſtein, de hoofdplaats van het Vorſtendom *Oettingen-Wallerſtein*, met 1231 inwoners.

De

De verdere Heerlijkheden zijn *Schwarzenburg*, *Hohenlohe-Schillingsfurst*, *Burghaslach*, *Pappenheim*, *Markt-Einersheim*, *Ellingen*, *Suggenheim* en *Wilhelmsdorf*, met hoofdplaatsen van denzelfden naam.

F. De OPPER-DONAUKREITS

ligt tusschen den *Boven-Mein-*, den *Isar-Kreits*, *Tirol* en *Wurtemberg*, en bevat, op 171¾ vierkante mijlen, 438,146 inwoners.

Het Land is zeer bergachtig, door takken van de *Rhetische* en *Allgauer Alpen*, die vooral in het zuiden vele zijtakken hebben. De rivieren zijn de *Donau*, de *Lech*, met de *Vils* en *Wertach*, de *Iller*, met de *Bleichach*, *Osterach*, *Rottach* en *Ach*, en verder de *Leibe*, *Roth*, *Bibert*, *Gunz*, *Mundel*, *Glott*, *Zusam*, *Schmutter*, *Aich*, *Brenz*, *Wornitz*, *Paar* en *Glon*. Zij heeft een gedeelte van de *Bodenzee*, benevens het *Insel-*, *Waltenhofen-*, *Alp-* en *Buchmeer* en weinige gezondheidsbronnen.

De Kreits bevat 6 groote steden, 32 Landgerigten en 12 Heerlijkheden, als:

Augsburg, de hoofdstad van den Kreits, in eene vruchtbare vlakte, aan de *Lech* en *Wertach*, de zetel van eenen Bisschop, met wallen, grachten, vier poorten, eenige opene pleinen, een kasteel, zes Roomsche en zes Lutersche kerken, vele liefdadige inrigtingen, een prachtig raadhuis, door de Augsburgsche Confessie beroemd, een Bisschoppelijk paleis, tuighuis, een' schouwburg, een Gymnasium, een Progymnasium, vele andere scholen, de stadsboekerij, eene galerij van schilderijen, en 28,902 inwoners, die fabrijken in linnen- en wollen stoffen, gewast linnen, tabak, leder, papier, zijden stoffen, spiegels, lak, goud- en zilverwaren, horologiën, wiskundige instrumenten, enz. en vooral aanzienlijke katoendrukkerijen, ook zeepziederijen en vrij uitgebreiden handel hebben. De kunsten echter, die voorheen hier zeer bloeiden, zijn thans in verval.

Kaufbeuren, aan de *Wertach*, met 4200 inwoners, katoen- en linnenfabrijken, smederijen en papiermolens.

Kempten, aan de *Iller*, met een kasteel, Gymnasium, eene boekerij, een' schouwburg, nuttige inrigtingen, en 5238 inwoners, die linnen- en katoenweverijen en vrij goeden handel hebben.

Lindau, aan de *Bodenzee*, op een groot en klein eiland, met een kasteel, vier kerken, en 2700 inwoners, die handwerken, scheepvaart, visscherij, wijn- en korenbouw en veel verzendingshandel hebben.

Memmingen, aan de *Ach*, met zes kerken, eene geleerde school, een raadhuis, eene Kanselarij, een tuighuis, Lyceum, *Collegium Musicum*, enz., en 6442 inwoners, die katoen-, linnen-, wasdoek en andere fabrijken, looijerijen, verwerijen, ijzergieterijen, kruidmolens en veel handel hebben.

Neuburg, aan den *Donau*, met twee voorsteden, twee poorten, een kasteel, drie kerken, een seminarium, stedelijk Collegie, goede barakken en 4384 inwoners.

Behalve deze groote steden zijn de hoofdplaatsen der Landgerigten en Heerlijkheden van gelijken naam:

Aichach, eene stad, met vijf kerken, 1502 inwoners, brouwerijen, horologiemakerijen, handel en vlasmarkten.

Buchloe, een vlek, met een tuchthuis en 558 inwoners.

Burgau, eene stad, met een kasteel en 2285 inwoners.

Dillingen, eene stad, met drie kerken, een Lyceum, Gymnasium, 3118 inwoners, scheepstimmerwerven en scheepvaart.

Donauwerth, eene stad, aan den *Donau*, met drie voorsteden, vier kerken, 2431 inwoners, vlas-, hennep- en hopteelt.

Friedberg, eene stad, aan de *Acha*, met een kasteel, en 1781 inwoners, die horologiefabrijken, smederijen en papiermolens hebben.

Fussen, eene stad, aan de *Lech*, met 1785 inwoners, linnen- en instrumentenfabrijken en handel.

Goggingen, een dorp, met 1410 inwoners.

Gronenbach, met 880 inwoners en katoenfabrijken.

Gunzburg, met 2980 inwoners en scheepvaart.

Hochstedt, eene stad, met 2230 inwoners, en door de veldslagen van 1703, 1704 en 1800 bekend.

Illertissen, een vlek, met 1096 inwoners en korenmarkten.

Immenstadt, met 1260 inwoners en linnenweverij.

Lauingen, eene stad, aan den *Donau*, met vier poorten, zes kerken, 3530 inwoners, laken- en linnenweverij, scheepvaart, handel en Romeinsche Oudheden.

Mindelheim, met 2115 inwoners en een dorp.

Oberdorf, aan de *Wertach*, met 965 inwoners.

Obergunzburg, met 1430 inwoners en kousen- en linnenweverij.

Ot-

Ottobeuern, met een fraai kasteel en 1545 inwoners.

Rhain, aan de *Lech*, met vijf kerken, 1122 inwoners en hopteelt.

Roggenburg, een slot, met een kerspel van 1800 inwoners.

Schwabmunchen, een vlek, met 2465 inwoners en katoenfabrijken.

Schrobenhausen, eene stad, met twee poorten, 1483 inwoners, looijerijen en wollen stoffenfabrijken.

Sonthofen, een vlek, aan de *Iller*, met 1020 inwoners, linnenweverij en smederijen.

Turkheim, een vlek, met 1420 inwoners.

Ursberg, een slot, met een kerspel van 110 inwoners.

Weiler, een dorp, met 455 inwoners.

Wertingen, met 1351 inwoners en tabaksfabrijken.

Zusmarshausen, met 780 inwoners.

Babenhausen, de hoofdplaats van het Vorstendom *Fugger-Babenhausen*, met eene Latijnsche school en 1600 inwoners.

Glott, de hoofdplaats van het Graafschap *Fugger-Glott*, met een kasteel.

Kirchheim, de hoofdplaats van het Graafschap *Fugger-Kirchheim*, met 1330 inwoners.

De verdere Heerlijkheden zijn *Fugger-Nordendorf*, *Fugger-Kirchberg* en *Weissenhorn*, *Waldbott-Bassenheim*, *Edelstetten*, *Thannhausen*, *Affing*, *Ichenhausen*, *Illeraichheim* en *Sandizell*, met dorpen of hoofdplaatsen van denzelfden naam.

G. De NEDER-MEINKREITS

ligt tusschen *Hessen*, *Keur-Hessen*, *Saksen*, *Weimar*, *Meinungen*, *Hildburghausen*, *Coburg*, de *Boven-Mein-* en *Rezat-Kreitsen*, *Wurtemberg* en *Baden*, en bevat, op 153½ vierkante mijlen, 440,452 inwoners.

De Kreits heeft meestal matig hooge bergen en dalen; in het noorden een deel van het *Rhon-Gebergte*, met den *Hoogen Kruisberg* en groote bosschen. De rivieren zijn de *Mein*, *Tauber*, *Saale*, *Itz*, *Baunach*, *Kinzig*, *Aschaff*, *Loht* en *Fulda*. De meren zijn van geen belang. Er zijn eenige groote kolken en verscheidene minerale wateren.

De Kreits bevat 3 groote steden, 47 Landgerigten en 9 Heerlijkheden, als:

Wurz-

Wurzburg, de hoofdstad van den Kreits, aan de *Mein*, de zetel van eenen Bisschop, met muren en grachten, zes poorten, een oud kasteel, prachtig residentieslot, 94 kerken, vele liefdadige inrigtingen, eene Katholijke Hoogeschool met 28 Professoren, boekerij, kabinet van Naturaliën en vele nuttige inrigtingen, een Gymnasium, eene kweekschool voor Schoolonderwijzers, eene voor Priesters, zondags-, industrie- en vele andere scholen, een schouwburg, een museum, leeskabinet, tuighuis, en 15,538 inwoners, die wollen stoffen-, laken-, spiegel-, leder-, speelkaarten-, tabaks-, salpeter- en andere fabrijken hebben en eenen aanzienlijken handel drijven.

Aschaffenburg, aan de *Mein*, met vijf poorten, een prachtig kasteel, acht kerken, een Gymnasium, eene leerschool voor de houtvesterij, een seminarium voor Priesters, eene boekerij, verzameling van schilderijen, enz., en 6590 inwoners, die chits- en ander papier maken en looijerijen, visscherijen, scheepsbouw en winkelhandel hebben.

Schweinfurt, aan de *Mein*, met zes poorten, drie kerken, eene geleerde school, een raad-, tuig- en weeshuis, en 5214 inwoners, die loodwit-, tabaks- en andere fabrijken, looijerijen, brouwerijen, scheepvaart en visscherij hebben.

Behalve deze groote steden zijn de hoofdplaatsen der Landgerigten van denzelfden naam:

Alzenau, een vlek, met 500 inwoners.

Arnstein, eene stad, met 1800 inwoners en boomkweekerij.

Aura, met 400 inwoners.

Bischofsheim, eene stad, met 1500 inwoners en laken- en flanelfabrijken.

Bruckenau, eene stad, met een bad, 1338 inwoners en papiermolens.

Dettelbach, eene stad, met 2132 inwoners en wijnbouw.

Ebern, eene stad, met 969 inwoners en pottenbakkerijen.

Eltmann, eene stad, met 800 inwoners, pottenbakkerijen en handel in boomvruchten.

Euerndorf, een dorp, met 625 inwoners en wijnbouw.

Fladungen, met 625 inwoners en linnenweverij.

Frammersbach, met 2065 inwoners, veeteelt en landbouw.

Ge-

Gemunden, eene ſtad, met 1157 inwoners en wijnbouw.

Gerolzhofen, eene ſtad, met twee voorſteden, 1807 inwoners en landbouw.

Gleusdorf, met 290 inwoners en veeteelt.

Hammelburg, eene ſtad, aan de *Saale*, met 2285 inwoners, linnenweverij en landbouw.

Haszfurt, eene ſtad, aan de *Mein*, met 2000 inwoners.

Hilters, een vlek, met 800 inwoners.

Hofheim, eene ſtad, met 700 inwoners.

Homburg, een vlek, met 564 inwoners.

Kaltenberg, een ſlot.

Karlſtadt, eene ſtad, aan de *Mein*, met 2083 inwoners, looijerijen, wijnbouw en handel.

Kiſſingen, eene ſtad, aan de *Saale*, met 917 inwoners en minerale bronnen.

Kitzingen, eene ſtad, aan de *Mein*, met eene voorſtad, vier poorten, drie opene pleinen, vier kerken, een Gymnaſium en vele andere ſcholen, 3581 inwoners, branderijen, azijnſtokerijen, verfmolens, handel, enz.

Kleinwallſtadt, een vlek, met 1062 inwoners en wijnbouw.

Klingenberg, eene ſtad, met 805 inwoners en goeden rooden wijn.

Konigshofen im Grabfelde, eene wapenplaats, met 1200 inwoners en ſlecht drinkwater.

Lohr, eene ſtad, aan de *Mein*, met 3230 inwoners, looijerijen, papier-, run-, olie-, zaag- en andere molens en veel ſcheepsbouw en houthandel.

Mainberg, een dorp, met 129 inwoners.

Marktſteft, aan de *Mein*, met 1200 inwoners, branderijen, tabaks- en poederfabrijken en veel handel in boomvruchten.

Mellrichſtadt, eene ſtad, aan de *Stren*, met 1950 inwoners, laken- en kouſenfabrijken, landbouw en veeteelt.

Munnerſtadt, eene ſtad, met 1500 inwoners en wijnbouw.

Neuſtadt aan de Saale, eene ſtad, met 1615 inwoners, landbouw en veemarkten, goed bier en brood, doch ſlecht water.

Obernburg, eene ſtad, met 1380 inwoners en handel in hout.

Och.

Ochsenfurt, eene stad, met 1967 inwoners en wijnbouw.

Orb, eene stad, met 3549 inwoners en zoutkeeten.

Prolsdorf, een dorp, met 350 inwoners.

Rottingen, eene stad, met 1169 inwoners, aan de *Tauber*.

Rothenbach, met 744 inwoners.

Sulzheim, een dorp, met 280 inwoners.

Volkach, met 1509 inwoners en eene bedevaartskerk.

Weihers, een dorp, met 620 inwoners.

Werneck, een dorp, met 265 inwoners.

Wolfsmunster, een vlek, met 327 inwoners.

Zell, eene stad, met 1150 inwoners en potaschziederijen.

Rothenfels, de hoofdplaats van de Heerlijkheden *Klein-Heubach*, *Kreuz-Wertheim* en *Rothenfels*, met 1363 inwoners, wijnbouw en handel in hout en steen.

Triffenstein, de hoofdplaats der Heerlijkheid van dien naam, met 539 inwoners en wijnbouw.

Miltenberg, de hoofdplaats als boven, met een Gymnasium, 2675 inwoners, handwerken en scheepvaart.

Marktbreit, als boven, met eene school, 1400 inwoners, scheepvaart, handel en wijnbouw.

Rudeshausen, als boven, met 809 inwoners.

De overige hoofdplaatsen der Heerlijkheden zijn *Eschau*, *Sommershausen*, *Wiesentheid* en *Prodselten*.

H. De Rijnkreits

ligt tusschen *Pruissen*, *Hessen*, *Baden*, *Frankrijk*, *Coburg* en *Hessen-Homburg*, en bevat, op 140 vierkante mijlen, 410,742 inwoners.

Het Land bestaat alleen uit bergen en dalen; de eerste behooren tot het *Vogesisch Gebergte*, en hebben hier den *Donderberg* (*Mont Tonnerre*); de meeste bergen zijn met hout begroeid. De rivieren zijn de *Rijn*, met de *Lauter*, *Queich*, *Rehbach*, enz. de *Blies* en de *Nahe*. Meren zijn er niet, wel groote kolken. De grond is zeer vruchtbaar en de luchtgesteldheid bijzonder aangenaam.

De Kreits wordt in 4 Districten, en deze weder in Kantons verdeeld, als:

a. Het District *Spiers*, met 6 Kantons, waarvan de hoofdplaatsen van denzelfden naam zijn:

Spiers,

Spiers, de hoofdstad van den Kreits, de zetel van eenen Bisschop en een Protestantsch Consistorie, aan de *Speyerbach*, niet verre van derzelver mond., met vijf poorten, een raadhuis, eene hoofdkerk, die de asſche van acht Keizers en drie Keizerinnen bevat, vijftien Roomſche en twee Luterſche weeshuizen, een Gymnasium, en 3744 inwoners, die eene suikerraffinaderij, tabaksfabrijken, mostaard-, tabaks-, meekrap- en moesgroententeelt, veel doorvoer en scheepvaart hebben.

Mutterstadt, met 1573 inwoners.

Frankenthal, met vijf kerken, een Gymnasium., een weeshuis, en 3459 inwoners, die laken-, wollen stoffen-, kamelot-, zijden stoffen-, goud- en zilverdraad-, behangsel-, kaarden- en vele andere fabrijken, waaronder eene beroemde porseleinfabrijk, hebben en veel handel drijven.

Grünstadt, met 2335 inwoners, die porselein- en aardewerkfabrijken en katoenweverijen hebben. Zij is de geboorteplaats van den Schilder HOLBEIN.

Dürkheim aan de Harth, met een kasteel, drie kerken en 3081 inwoners, wijnbouw en handel.

Neustadt aan de Harth, eene stad, aan de *Rehbach*, met 3105 inwoners, geweerfabrijken, wijnbouw- en handel in wijn en hout.

b. Het District *Kaiserslautern*, met 10 Kantons, waarvan de hoofdplaatsen van denzelfden naam zijn:

Kaiserslautern, aan de *Lauter*, met een Gymnasium, eene kweekschool voor Schoolonderwijzers, 2363 inwoners, katoenfabrijken, smederijen en ijzermijnen. Deze stad is bekend door de veldslagen van 1793 en 1794.

Gollheim, een vlek, met 834 inwoners en ijzermijnen.

Kirchheim-Boland, met 1998 inwoners.

Obermoschel, met 630 inwoners, marmer- en kalkgroeven.

Rockenhausen, aan de *Alsenz*, met 940 inwoners.

Winweiler, eene stad, met 932 inwoners.

Otterberg, met 1374 inwoners, wolweverijen, looijerijen en veeteelt.

Lauterecken, met 627 inwoners en steenkolengroeven.

Wolfstein, met 640 inwoners en kwikzilvergroeven.

Kusel, met 1269 inwoners, eene brouwerij, looijerij, enz.

c. Het District *Tweebruggen*, met 10 Kantons, waarvan de hoofdplaatsen van denzelfden naam zijn:

Tweebruggen, aan de *Erlbeek*, met eene groote voorſtad, een fraai kasteel, drie kerken, een Gymnaſium, weeshuis, en 4975 inwoners, die lakenweverij, looijerij, gipsmolens en ſtaalfabrijken, en eene Koninklijke ſtoeterij hebben.

Neuhornbach, met 972 inwoners.

Medelsheim, met 363 inwoners en wijnbouw.

Blieskastel, een vlek, met 1278 inwoners.

Waldmohr, met 710 inwoners en ſteenkolenmijnen.

Homburg, met een kasteel, 1760 inwoners, mousſelin- en wollen ſtoffenfabrijken en veenderijen.

Landſtuhl, met 745 inwoners.

Waldfischbach, met 782 inwoners en ſterke veeteelt.

Pirmasenz, eene ſtad, met vier poorten, opene pleinen, een kasteel, drie kerken en 3205 inwoners. Deze ſtad is bekend door den veldſlag van 1793.

Dhan, met een kasteel en 608 inwoners.

d. Het Diſtrict *Landau*, met 6 Kantons, waarvan de hoofdplaatſen van gelijken naam zijn:

Landau, aan de *Queich*, eene vesting van het Duitsch Verbond, met aanzienlijke vestingwerken, een fort, twee poorten, een groot paradeplein, bomvrije barakken en magazijnen, een Gymnaſium, en 4240 inwoners, die hennep-, linnen- en wolſpinnerij, geweer-, kouſen-, hoeden-, kaarſen-, tabaks- en andere fabrijken, brouwerijen, zeepziederijen, touwbanen, enz. hebben. Deze ſtad is bekend door de merkwaardige belegeringen van 1702, 1704, 1713 en 1793.

Annweiler, eene ſtad, aan de *Queich*, met 1841 inwoners, looijerijen, papiermolens, kirschwasſerſtokerijen, enz.

Edenkoben, een dorp, met 3290 inwoners en wijnbouw.

Germersheim, aan den mond der *Queich*, met eene poort, 1468 inwoners en visſcherij.

Bergzabern, met 1408 inwoners, kouſenfabrijken, brouwerij, tabakskerverij, verwerijen, pottenbakkerijen, ſmederijen, touwbanen, volmolens en tigchelovens.

Kandel of *Langenkandel*, een dorp, met 2366 inwoners.

VRA-

VRAGEN.

Waar ligt Beijeren?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Waaruit bestaan de Landsstenden?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Hoe veel bedragen de inkomsten en uitgaven?
Wat weet gij van de landmagt?
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij in elken Kreits:
a. *De grootte en bevolking.*
b. *De bergen, rivieren en meren.*
c. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

IV. HET KONINGRIJK SAKSEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, voorheen een Keurvorstendom, in 1806 tot een Koningrijk verheven, doch in 1815 wel tot op de helft verminderd, ligt thans tusschen 29°, 35′ en 32°, 43′ lengte, en 50°, 10′ en 51°, 31′ noorder breedte, en grenst ten noorden en noordoosten aan *Pruissen*, ten zuidoosten en zuiden aan *Oostenrijk*, ten zuidwesten aan *Beijeren*, ten westen aan het Vorstendom *Reuss* en *Gotha-Altenburg* en ten noordwesten aan *Pruissen.*

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 335½ vierkante mijlen, op welke 1,232,082 menschen wonen, zoodat er ongeveer 3641 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Eene bepaalde Monarchij; de kroon is erfelijk in het mannelijk geslacht, en, bij uitsterving van hetzelve, in *Saksen-Weimar.* De meerderjarigheid is op 18 jaren vastgesteld; de tegenwoordige Koning heet FREDERIK AUGUST. Onder den Koning zijn de voornaamste Collegiën het Geheime Raadscollegie, of het Kabinet, in drie afdeelingen, voor binnen- en buitenlandsche zaken en het krijgswezen, het Geheime Kabinet, eigenlijk het hoogste Regeringscollegie, de Geheime Raad, het Geheime Collegie van finantiën, het Hooge Geheime Krijgscollegie en de Landsregering, uit twee banken, de adellijke en geleerde, bestaande, benevens een Oppergerigtshof. De Landsstenden bestaan

uit Prelaten; Vorsten en Graven, de Ridderschap en de Afgevaardigden der steden, welke eerst afzonderlijk beraadslagen en dan in eene Vergadering zamenkomen en het besluit opmaken. De Kreitsen hebben eenen Hoogen Ambtenaar aan het hoofd, onder wien de Ambts- en andere Besturen staan. De heerschende Godsdienst, of liever de Godsdienst des Lands, is de Evangeliesche; de Koning echter is Roomsch. De inkomsten worden op 11 à 12 millioenen guldens geschat; de uitgaven zijn niet bekend; de schulden worden op 30 à 40 millioenen berekend; de Landmagt bestaat uit 16,500 man en 2400 paarden; terwijl, in plaats van de Landweer, uit de dienstpligtigen van 18—32 jaren eene reserve is opgerigt, waaruit het staande leger wordt voltallig gemaakt. Het Land heeft geene zeemagt.

Verdeeling. — Het Land wordt in vijf Provinciën of Kreitsen verdeeld, als: 1. den *Kreits* MEISSEN, 2. den *Kreits* LEIPZIG, 3. den *Kreits* ERZ-GEBERGTE, 4. den *Keits* VOIGTLAND en 5. den *Kreits* LAUSNITZ, welke weder in Ambten verdeeld worden.

1. De *Kreits* MEISSEN

ligt tusschen *Pruissen*, de *Lausnitz*, *Bohemen*, het *Erz-Gebergte* en den Kreits *Leipzig*, en bevat, op 73½ vierkante mijlen, 297,945 inwoners. Ten zuiden vindt men het *Sudetisch Gebergte*, waarvan de hoogste toppen zijn de *Zinnwald* en *Liebenau*. De rivieren zijn de *Elbe*, met de *Zwarte Elster*, *Muglitz*, *Weiseritz*, *Gottleube*, *Wesenitz* en *Roder*. Er zijn eenige kolken en gezondheidsbronnen.

De Kreits wordt in 12 Ambten verdeeld, waarvan er vier onder *Meissen* behooren. De hoofdplaatsen zijn:

Meissen, aan de *Elbe*, door rotsen, bosschen, tuinen en wijnbergen omringd, met zes poorten, zes markten en verscheidene voorname gebouwen, waaronder het door zijne oudheid nog eerwaardig kasteel *Albrechtsburg* op eene rots, thans de porseleinfabrijk, de domkerk met vele gedenkteekenen der Oudheid, het *Afraklooster* met eene der Vorstelijke Scholen, eene kerk van dien naam op eene rots; nog twee kerken, eene Latijnsche School en verscheidene andere scholen en liefdadige inrigtingen, benevens 6000 inwoners, die lakens, wollen stoffen, linnen, hoeden, aardewerk en speelkaarten vervaardigen, en handel, scheepvaart en wijnbouw

hebben. Bijzonder merkwaardig is de porſeleinfabrijk, eene der voornaamſte in *Europa*, die voor Koninklijke rekening onderhouden wordt, eene teekenſchool heeft, en waarin wel 500 werklieden bezig zijn. Niet ver van de ſtad is een bekoorlijk bad.

Dresden, de hoofdſtad des Rijks, de zetel des Konings en der Hooge Ambtenaren, aan beide zijden der *Elbe*, waarover eene zeer fraaije brug ligt, in de oude en nieuwe ſtad en vijf voorſteden verdeeld, met vele aanzienlijke gebouwen, waaronder het Koninklijk reſidentieſlot met ſchoone ſchilderſtukken, de Boekerij des Konings, eene der grootſte in *Duitschland*, en het beroemde groene gewelf met de kostbaarſte edelgeſteenten, gouden-, zilveren-, kristallen-, barnſteenen- en andere voorwerpen, achttien kerken, waaronder de heerlijke Roomſche kerk bij het kasteel, de Lieve Vrouwe-kerk, de Sophia- en andere kerken uitmunten, de Kanſelarij, de Koninklijke ſtallen, het *Prinſen*- en het *Bruhlſche* paleis, de *Zwinger*, een open plein, door galerijen omringd, de wapenkamer, den ſchouwburg, de opera of redoutenzaal, het tuighuis, de Munt, het Japanſche paleis met vele kunstſtukken, het Kadettenhuis, de geſchutgieterij en vele andere meer. Verder zijn hier eene Akademie der Kunſten in vijf Klasſen, een Œconomisch Gezelſchap, eene Ridderakademie of het corps Kadetten, de Ingenieursakademie, de Artillerijſchool, het Inſtituut der Pages, de Kweekſchool voor Onderwijzers, twee Gymnaſiën, een Heel- en Geneeskundig Genootſchap met eene inrigting voor vroedvrouwen, eene Veeartſenijſchool, drie Industrie- en verſcheidene meerdere en mindere lagere ſcholen en nuttige inrigtingen, eene beroemde verzameling van ſchilderijen en koperen platen, eene van MENGS afdrukken in gips, van Oudheden, van munten, Chineesch en Japansch porſelein, mineraliën en voorwerpen voor de Natuurlijke Historie, verſcheidene bijzondere verzamelingen, een Inſtituut voor Blinden en vele andere liefdadige inrigtingen, benevens 50,000 inwoners, die goud- en zilver-, handſchoen-, tapijt-, wollen- en zijden ſtoffen-, lak-, land- en ſpeelkaarten-, papier-, hoeden-, macaroni-, cichorei- en andere fabrijken, wasbleeken, eene geſchutgieterij, ſtroovlechterij en aanzienlijke boekdrukkerijen, alsmede eenen niet onbelangrijken handel, ſcheepvaart op de *Elbe* en jaar- en weekmarkten hebben.

ben. In den omtrek zijn heerlijke tuinen en een bad. De ſtad is door vele belegeringen, en door den dood van MOREAU, in 1813, bekend.

Dippoldiswalde, eene ſtad, met 1400 inwoners, brouwerij, branderij en handwerken.

Pirna, aan de *Elbe*, met drie kerken, een weeshuis, goede ſcholen, en 4122 inwoners, die katoen-, laken-, linnen-, kouſen-, hoeden- en andere fabrijken, ſcheepsbouw en ſcheepvaart, benevens eene aanzienlijke korenmarkt, tabaks- en hopteelt hebben. Het kasteel *Sonnenſtein*, bij de ſtad, is thans een krankzinnighuis.

Hohnſtein, op eene hooge rots, met 600 inwoners.

Stolpen, op eenen berg, met 1000 inwoners, kouſen- en linnenfabrijken.

Radeberg, aan de *Roder*, met 1800 inwoners, linnen- en andere fabrijken en een bad.

Grosſenhayn of *Hayn*, aan de *Roder*, met twee voorſteden, vier poorten, drie kerken, ſcholen, en 4200 inwoners, die katoendrukkerijen, linnen-, kouſen-, ſtijffel- en andere fabrijken hebben.

Oſchatz, aan de *Dolsze*, met 3300 inwoners en lakenfabrijken.

2. De *Kreits* LEIPZIG

ligt tusſchen den Kreits *Meisſen*, het *Erz-Gebergte*, *Pruisſen* en *Gotha-Altenburg*, en bevat, op 54½ vierkante mijlen, 206.917 inwoners.

Het Land is ſlechts aan ééne zijde bergachtig. De hoogſte toppen zijn de *Haim*-, *Topels*- en *Burgberg*; de voornaamſte rivieren zijn de beide *Mulden*, de *Witte Elster*, de *Zſchopau* en *Pleisſe*.

De Kreits wordt in 10 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen van gelijken naam zijn:

Leipzig, de hoofdplaats van den Kreits, en in rang de eerſte ſtad des Rijks, de zetel van het Oppergerigtshof en verſcheidene Lands- en Kerkelijke Collegiën, aan de *Pleisſe*, met muren, zeven groote en kleine poorten, vier voorſteden, zeven opene pleinen, acht Luterſche kerken, eene Roomſche en eene Hervormde kerk, een Grieksch bedehuis, eene Joodſche ſchool, vele liefdadige inrigtingen en fraaije gebouwen, waaronder de *Pleisſenburg* met eene ſterrenwacht, het raadhuis, de beurs, een' ſchouwburg en burgtkelder, het Vorſten-

ſtenhuis, verſcheidene Collegiën, een gedenkteeken voor GELLERT in de Johanneskerk, eene beroemde en druk bezochte Hoogeſchool met eene ſchoone boekerij, ontleedkamer, eenen kruidtuin en andere nuttige inrigtingen en fraaije verzamelingen, eene Kunstakademie, een Huishoudkundig en andere Geleerde Genootſchappen, vijf openbare bibliotheken, een muntkabinet, een Muſeum, Doofſtommen-Inſtituut, vele andere ſcholen, en, met het garnizoen, 36,000 inwoners, die fluweel, laken, zijden- en wollen ſtoffen, gewast linnen, waskaarſen, kaarten, chits- en behangſelpapier, blaasinſtrumenten, parkement en vele andere waren vervaardigen, en looijerijen, tabakskerverijen, ſterkwaterſtokerijen, enz. benevens eenen zeer uitgebreiden handel hebben, welke laatſte vooral door de drie groote jaar markten, waarop meer dan 2000 kooplieden van alle oorden komen, veel bevorderd wordt. Ook is deze ſtad de ſtapelplaats van den geheelen boekhandel van *Duitschland*. De ſtad is door verſcheidene veldſlagen, bijzonder door den, voor *Europa*, beſlisſenden ſlag van 1813, in de Geſchiedenis bekend. Verſcheidene beroemde mannen, als LEIBNITZ, KÄSTNER en andere, zijn hier geboren.

Grimma, eene ſtad, aan de *Mulde*, de hoofdplaats van twee Ambten, met een kasteel, vier poorten, vijf kerken, eene Vorſtenſchool, een Opvoedingsgeſticht, en 3300 inwoners, die laken-, linnen- en kouſenfabrijken, verwerijen, brouwerijen en handel hebben.

Mutzſchen, met een kasteel en 645 inwoners.

Leisznig, met 2500 inwoners, laken-, linnen- en pijpenfabrijken.

Kolditz, met een kasteel, twee voorſteden, 1570 inwoners, katoen- en aardewerkfabrijken.

Rochlitz, met een Koninklijk ſlot, 2052 inwoners, laken- en linnenfabrijken en handel.

Borna, aan de *Wyhra*, met 2400 inwoners en handwerken.

Wurzen, met eene voorſtad, een kasteel, 2500 inwoners, linnen- en kouſenfabrijken en eene brouwerij.

Mugeln, aan de *Dollnitz*, met 1127 inwoners en linnenweverij.

Sornzig, een dorp, met 244 inwoners.

3. De *Kreits* ERZ - GEBERGTE

ligt tusſchen *Meisſen*, *Bohemen*, *Voigtland*, *Reuſs*, *Weimar* en *Gotha*, en bevat, op 102⅞ vierkante mijlen, 459,264 inwoners.

Het Land is meestal bergachtig; de hoogſte toppen zijn de *Fichtel-*, *Pohl-*, *Scheiben-*, *Zſchopen-*, *Geiers-* en andere bergen; de voornaamſte rivieren de beide *Mulden*, de *Pleisſe*, de *Zſchopau*, *Flohe*, *Pohle*, enz. Ook zijn er vele kolken en minerale wateren.

De Kreits wordt in 19 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen van denzelfden naam zijn:

Freiberg, de hoofdſtad van den Kreits en twee Ambten, aan de *Munzbach*, met vijf poorten, breede ſtraten, eene voorſtad, vijf kerken, een hospitaal, vondelings-, werk- en verſcheidene ziekenhuizen, eene Bergwerk-Akademie met eene boekerij, verzameling van mineralen, enz. eene Bergwerkſchool, een Gymnaſium, vele lagere ſcholen, en 8737 inwoners, die laken-, marokijn-, leder- en andere fabrijken, ſmederijen, kruid- en volmolens en aanzienlijke mijnen hebben en veel handel drijven. In dit Ambt is ook *Tharand*, met 800 inwoners, fabrijken en een bad, bekoorlijk gelegen.

Nosſen, aan de *Mulde*, met een Koninklijk ſlot, 1000 inwoners, brouwerij en branderij.

Chemnitz, de hoofdſtad van drie Ambten, aan de rivier van dien naam, met muren, grachten, vier poorten, eene voorſtad, vijf kerken, een Gymnaſium, een hospitaal, een Casſino, en 12,000 inwoners, die katoen, linnen, kouſen, laken, enz. vervaardigen en vele brouwerijen hebben. Buiten de ſtad ligt het oude Koninklijk ſlot van dien naam.

Augustusburg, een Koninklijk ſlot, de zetel van het Ambtsbeſtuur, waartoe *Oederan*, met 2567, en *Zſchopau*, met 4000 inwoners, behooren.

Frauenſtein, eene ſtad, met 800 inwoners, linnenweverijen en zilvermijnen.

Altenberg, eene ſtad, met 1390 inwoners, tinmijnen en kantfabrijken.

Zoblitz, eene ſtad, de hoofdplaats van het Ambt *Lauterſtein*, met 900 inwoners, ſlangeſteengroeven, kantfabrijken en brouwerij.

Wolkenſtein, aan de *Zſchopau*, met 1000 inwoners, katoenfabrijken en een bad.

Grun-

Grunhayn, met 910 inwoners en vele kantfabrijken.

Schwarzenberg, met 1300 inwoners, brouwerij, kant- en katoenfabrijken en mijnen.

Kirchberg, de hoofdplaats van het Ambt *Wiesenburg*, met 2053 inwoners en lakenweverij.

* *Zwickau*, aan de *Mulde*, met verscheidene voorsteden, vier kerken, een Gymnasium, oorlogsmagazijnen, een hospitaal, en 4160 inwoners, die laken-, katoen-, spijker-, lak- en andere fabrijken, benevens looijerijen en papiermolens hebben en handel drijven.

Hiertoe behooren ook:

a. De goederen van het Huis *Schönburg*, waarin:

Waldenburg, de hoofdstad, met vijf poorten, twee kerken, 3000 inwoners, kousen-, pijpen- en aardewerkfabrijken.

Lichtenstein, met 2200 inwoners, koren-, zaag- en papiermolens.

Hartenstein, met 1100 inwoners, linnen- en kousenweverij.

b. De goederen van *Penig-Rochsburg*, van *Penig-Glaucha* en van *Penig-Penig*, waarin:

Burgstadt, met 2000 inwoners, katoen- en zijdefabrijken.

Glaucha, aan de *Mulde*, met drie kasteelen, 4000 inwoners, katoen-, kousen- en lakenfabrijken, smederijen, looijerijen, papiermolens, enz.

Hohnstein, met 3200 inwoners, vele weverijen, handel en goud-, zilver en kopermijnen.

c. De goederen van *Wildenfels*, waarin:

Wildenfels, met 1500 inwoners, kousen- en linnenweverijen en groeven van zwart marmer.

4. De *Kreits* VOIGTLAND

ligt tusschen het *Erz-Gebergte*, *Bohemen*, *Beijeren* en *Reuss*, en bevat, op bijna 33 vierkante mijlen, 88,639 inwoners.

Het Land is mede zeer bergachtig; de hoogste toppen zijn de *Schneckenstein* en de *Rammelsberg*; de voornaamste rivieren de *Schneeberger Mulde* en de *Golzsch*. Er zijn eenige kolken en minerale wateren.

De Kreits wordt in 3 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen van gelijken naam zijn:

Plauen, de hoofdstad van den Kreits, aan de *El-*

 ster,

ster, in een bekoorlijk dal, met eene schoone vierkante marktplaats, een Koninklijk slot, twee kerken, liefdadige gestichten, een Gymnasium, en 6082 inwoners, die mousselin, katoen, laken, kousen en gewast linnen vervaardigen en handel drijven.

Hierbij behooren ook *Auerbach*, met 1800, *Elsterberg*, met 2000, en *Reichenbach*, met 3500 inwoners.

Pausa, met een kasteel, 1527 inwoners, weverijen en brouwerijen.

Voigtsberg, met ijzer-, aluin- en kopergroeven. Tot dit Ambt behooren nog *Adorf*, met 2047, *Oelsnitz*, met 2402, en *Neukirchen*, met 1200 inwoners en fabrijken.

5. De *Kreits* of *Provincie* LAUSNITZ

ligt tusschen *Pruissen*, *Bohemen* en den Kreits *Meissen*, en bevat, op $75\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 169,879 inwoners.

Het Land is ook zeer bergachtig, vooral ten zuiden, alwaar de *Wohlische Kamm* gevonden wordt; die derzelver takken ver uitstrekt, en waar de rivieren des Lands ontspringen, als de *Zwarte Elster*, *Spree* en *Neisse*. Meren zijn er niet, maar wel kolken en minerale wateren.

De Provincie wordt in de *Zes Steden* (waarvan er nog vier overig zijn) met derzelver gebied, Heerlijkheden, Stiften en Landkreits verdeeld.

De *Zes Steden* zijn:

Bauzen of *Budissin*, de hoofdplaats der Provincie, aan de *Spree*, met muren, de voorstad *Seida*, breede straten, twee landhuizen, een schoon raadhuis, eene groote lakenhal, eenen schouwburg, eene Societeit met eenen tuin, het bergkasteel *Ortenburg*, verscheidene liefdadige inrigtingen, een Gymnasium, twee openbare boekerijen, de Raadsbibliotheek, twee burgerscholen, een Collegie voor Predikanten, en 11,500 inwoners, die kousen-, handschoen-, laken-, katoen- en linnenfabrijken, papier- en kruidmolens en smederijen hebben. Deze stad is bekend door den slag van 1813.

Zittau, aan de *Mandau*, met vier poorten, vier voorsteden, ruime markten, acht kerken, een hospitaal, wees- en tuchthuis, eenen schouwburg, een Gymnasium, eene boekerij, verzameling van Naturaliën en munten,

ten, teeken- en andere scholen, en 8000 inwoners, die vele fabrijken hebben.

Kamenz, aan de *Zwarte Elster*, met een Gymnasium, eene boekerij, en 3500 inwoners, die brouwerijen, weverijen van linnen- en wollen stoffen, looijerijen, hoedenmakerijen, zadelmakerijen en handel hebben.

Lobau, met een Gymnasium, 2500 inwoners, looijerijen, weverijen en handel in linnen.

De hoofdplaatsen der Heerlijkheden zijn:

Konigsbruck, met 1050 inwoners, landbouw en handwerken.

Reibersdorf, in de Heerlijkheid *Seidenberg*, gedeeltelijk aan *Pruissen* behoorende.

De Stiften zijn:

Marienstern, met de stad *Bernstadt*, die 1600 inwoners, brouwerij en landbouw heeft.

Marienthal, met *Ostritz*, dat 1308 inwoners, laken- en linnenweverij heeft.

In den Landkreits heeft men:

Elster, eene stad, met 900 inwoners, brouwerij en linnenweverij.

Hirschfeld, met 1300 inwoners, linnen- en katoenweverij.

Pulsnitz, met 1270 inwoners, weverijen en brouwerijen.

Baruth, *Groszhennersdorf* en *Herrnhuth* (de hoofdplaats der Hernhutters, met 1200 inwoners), vlekken.

V R A G E N.

Waar ligt Saksen?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Waaruit bestaan de Landsstenden?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Hoe veel bedragen de inkomsten en uitgaven?
Wat weet gij van de landmagt?
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij in elken Kreits:
a. *De grootte en bevolking.*
b. *De bergen, rivieren en meren.*
c. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

V. HET KONINGRIJK HANOVER.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, voorheen grootendeels onder den naam van het Keurvorstendom *Brunswijk-Luneburg* bekend, en in 1815, onder den tegenwoordigen naam, tot een Koningrijk verheven, ligt tusschen 24°, 14′ en 29°, 12′ lengte, en 50°, 18′ en 53°, 54′ noorder breedte, en grenst ten noorden aan de *Noordzee*, *Oldenburg* en den mond der *Elbe*, ten noordoosten aan *Holstein*, *Hamburg*, *Lauenburg* en *Meklenburg-Schwerin*, ten oosten aan *Pruisfen* en *Brunswijk* en ten zuiden aan *Pruisfen*, *Keur-Hesfen* en *Lippe* en ten westen aan ons Vaderland.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 693⅛ vierkante mijlen, waarop 1,338,000 menschen wonen, zoodat er ongeveer 1925 op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Sedert 1815 eene bepaalde Monarchij, aan welks hoofd een Koning staat, die tevens Koning der Vereenigde Rijken van *Groot-Brittanje* en *Ierland* is; schoon dit niet den minsten invloed op het bestuur des Rijks heeft, maar *Hanover* als een geheel afzonderlijk en op zich zelf staand Rijk moet worden aangemerkt. De kroon is erfelijk in het mannelijk geslacht van het Huis van *Brunswijk-Luneburg*, bij uitsterving van welke zij in de *Brunswijk-Wolfenbuttelsche* linie overgaat. De meerderjarigheid des Konings is op 18 jaren vastgesteld. De tegenwoordige Koning is GEORGE *de vierde*; hij wordt in dit Land vertegenwoordigd door eenen Gouverneur-Generaal, een Koninklijk Prins, welke in zijnen naam de uitvoerende magt oefent; naast hem is het Koninklijk Staats- en Kabinetsministerie, hetwelk uit zes Staats- en Kabinetsministers, zes Geheime Kabinetsraden en vier Geheime Kanselarijraden bestaat. Een Staats- en Kabinetsminister, een Geheime Kabinets- en een Geheime Legatieraad maken de Duitsche Kanselarij te *Londen* bij den persoon des Konings uit. Het Ministerie is in onderscheidene Departementen, als van buitenlandsche zaken, van finantiën, posterijen, klooster-, Universiteits-, kerk- en schoolzaken, mijnen, fabrijken, oorlog, wegen, justitie, enz. verdeeld. Verder is er een Geheime Raad, van welken de Gouverneur-Generaal Voorzitter is. De Landdag bestaat uit twee Kamers, wel-

ker Leden deels uit persoonlijk Geregtigden, deels uit verkozene Afgevaardigden bestaan, en die Luterſche, Hervormde of Roomſche Christenen, 25 jaren oud, bezitters van een zeker vermogen en in het Rijk woonachtig zijn moeten. Voor het opperbestuur der bijzondere Provinciën bestaan zeven Provinciale Collegiën, te *Hanover*, *Stade*, *Osnabruck*, *Aurich*, *Bentheim*, *Ilefeld* en *Klausthal*, waarvan sommige over verſcheidene Provinciën het bestuur hebben; terwijl de Magistraten der steden en de Ambts- en erfelijke Gerigten het verder binnenlandsch bestuur oefenen. De inwoners zijn in Luterſchen, Hervormden, Roomſchen en weinige Doopsgezinden, Hernhutters en Joden verdeeld. Het onderwijs is er over het algemeen op eenen zeer goeden voet. De inkomsten worden op 13 à 14, en de bekende uitgaven op 5 à 6 millioenen guldens gerekend; doch vele uitgaven worden uit de Domeinen betaald. De ſchulden rekent men op 30 millioenen guldens. De Landmagt bestaat uit het staande leger, 12,940 man, en 18,000 man landmilitie. Het leger wordt door conſcriptie voltallig gemaakt. Het Land heeft geene zeemagt en ook geene vestingen van eenig belang.

Verdeeling. — Het Koningrijk *Hanover* wordt in de volgende elf deelen verdeeld, als:

1. Het *Vorstendom* KALENBERG,
2. ——————— GÖTTINGEN,
3. ——————— GRUBENHAGEN,
4. ——————— LUNEBURG,
5. Het *Graafſchap* HOYA, met DIEPHOLZ,
6. De *Provincie* BREMEN, met VERDEN en HADELN,
7. ——————— OSNABRUG, met MEPPEN, LINGEN en EMBSBUHREN,
8. De *Provincie* HILDESHEIM,
9. ——————— OOST-VRIESLAND,
10. Het *Graafſchap* BENTHEIM, en
11. De *Provincie* HOHNSTEIN,

welke weder in Ambten of Districten verdeeld worden.

1. Het *Vorstendom* KALENBERG

ligt tusſchen *Luneburg*, *Hildesheim*, *Brunswijk*, *Pruisſen*, *Pyrmont*, de *Lippes*, *Hesſen* en *Hoya*, en bevat, op 49½ vierkante mijlen, 139,222 inwoners.

Het Land is zeer vruchtbaar, door breede en rijke

da-

dalen en vlakten doorsneden. Aan de zeekust echter is het zandig en hier en daar ook moerassig. De voornaamste bergen zijn de *Lauensteiner* bergen, de *Duister* en *Santel*; de voornaamste rivieren de *Leine*, de *Aller*, *Kaspau* en eenige kleinere; doch behalve het *Steinhudermeer* zijn er geene meren, maar slechts kolken en twee minerale bronnen, te *Rehburg* en *Lemmer*.

Dit Vorstendom wordt in steden, abdij- en klooster-, domein- en erfelijke gerigten verdeeld, waarvan de steden dan weder in groote (*Hanover* en *Hameln*) en kleine onderscheiden zijn:

Hanover, aan de *Leine* en *Ihme*, de hoofdstad der Provincie en van het geheele Rijk, de verblijfplaats van den Gouverneur-Generaal en de Hooge Ambtenaren, met voormalige wallen, thans in aangename wandelingen herschapen, en in de *Oude Stad*, *Aegidien-* en *Kalenberger Nieuwstad* verdeeld, waarvan vooral de *Aegidien-Nieuwstad* welgebouwd is. De stad heeft vijf poorten, een oud kasteel met de opera en eene kerk, en thans de vergaderplaats van den geheelen Landdag, het paleis van den Gouverneur-Generaal, het tuighuis, de Koninklijke paardenstallen met eene manege, eene fraaije brug over de *Leine*, vele kerken, eene synagoge, het posthuis, het archief, de boekerij, een' schouwburg en vele andere openbare en bijzondere gebouwen. Onder de opene pleinen is het paradeplein, met het gedenkteeken voor LEIBNITZ, het voornaamste. Verder zijn hier een Seminarium, een Gymnasium, eene Hofschool voor meisjes, een Instituut voor den koophandel, Veeartsenij-, zondags-, industrie-, armen- en vele bijzondere scholen, een hospitaal, 2195 huizen, en 20,916 inwoners, die deels van het Hof, de Hooge Ambtenaren en het garnizoen bestaan, deels aardewerk-, cichorei-, speelkaarten-, lak-, verw-, leder-, gewast linnen-, goud- en zilverwerk-, passement- en kousenfabrijken, benevens brouwerijen, azijnmakerijen, branderijen, handwerken, tuin- en landbouw hebben. Ook wordt hier veel handel, vooral in garen, alsmede veel commissiehandel en scheepvaart gedreven. Om de stad zijn schoone wandelingen.

Hameln, eene stad en voormalige vesting, aan de *Hamel* en *Wezer*, door den oorlog veel verminderd. Zij heeft een tuchthuis, eene garnizoensschool, vier hos-

hospitalen, en 4700 inwoners, die nog drie voorname looijerijen en aanzienlijke zalmvangst hebben, doch voornamelijk van den landbouw en eenige scheepvaart bestaan. De bosschen in den omtrek zijn ook nog van veel belang.

Bodenwerder, eene stad, aan de *Wezer*, met 1300 inwoners, die scheepvaart op de *Wezer*, handel in hout, eene aanzienlijke katoenspinnerij en groote bosschen hebben.

Munder, eene stad, met de voorstad *Saltze*, en 1471 inwoners, die zoutbronnen, landbouw en bosschen hebben.

Neustadt am Rubenberge, eene stad, aan de *Leine*, met 1274 inwoners, scheepvaart en linnenweverij.

Pattensen, eene stad, met 1332 inwoners en landgoederen.

Springe, eene stad, aan de *Aller*, met 1400 inwoners en landbouw, en

Wunstorf, *Wunnendorp* of *Wonnendorp*, eene stad, met 1700 inwoners en landbouw.

Verder zijn hier aanmerkelijk:

Heinsen, met veel scheepvaart en scheepsbouw.

Polle, een vlek, met 925 inwoners en eenen papiermolen, en, in den omtrek, veel handel in hout, kousen en linnen.

Grohnde, een vlek, met 668 inwoners en een tolkantoor aan de *Wezer*.

Enzen, een vlek, met 900 inwoners, handel in hout en smederijen in den omtrek.

Salzhemmendorf, een vlek, met 837 inwoners, zoutbronnen en zoutkeeten.

Duingen en *Lauenstein*, vlekken, met aanzienlijke fabrijken, vooral in aardewerk, benevens gips-, zwavel- en steenkolengroeven.

Coppenbrugge, met 944 inwoners, de hoofdplaats van het Graafschap *Spiegelberg*, dat voorheen aan Z. M. onzen Koning behoorde.

Rehburg, eene stad, in het gebergte, met 1185 inwoners, beroemde gezondheidsbronnen, het beroemde klooster *Loccum* en fraaije gezigten.

2. Het

2. Het *Vorstendom* GÖTTINGEN

ligt tusschen *Brunswijk*, *Grubenhagen*, *Pruissen* en *Keur-Hessen*, en bevat, op 32⅞ vierkante mijlen, 96,593 inwoners.

Het Land bestaat meestal uit bergen en heuvels, en heeft eenen zeer verschillenden grond; de bergen zijn de *Solling*, het *Wezer-* en *Werra-Gebergte*, alle tot den *Harts* behoorende. De rivieren zijn de *Werra* en *Fulda*, uit welker vereeniging hier de *Wezer* voortkomt, de *Leine*, *Nieme*, *Schwulme*, *Ruhme*, *Ganze*, *Mohr*, *Schottelbeek*, enz.

Dit Vorstendom wordt in steden, regterlijke-, domein- en erfelijke gerigten verdeeld. De voornaamste plaatsen zijn:

Göttingen, de hoofdstad van het Vorstendom, in een dal, niet fraai, maar zindelijk en voor het verblijf van vreemdelingen bijzonder geschikt; de wallen zijn fraaije wandelingen, en de stad is vooral beroemd door de Hoogeschool, die in het begin van 1825 reeds 1545 Studenten telde en 40 Professoren, benevens vele andere Onderwijzers, eene nieuwe sterrenwacht, eene boekerij van 280,000 boekdeelen en 5000 manuscripten, uitmuntende verzamelingen van Natuur en kunst, een Genees- en Heelkundig hospitaal, eenen kruidtuin en vele andere nuttige inrigtingen heeft, en tot de voornaamste Hoogescholen van *Europa* behoort. Verder zijn de voorname gebouwen de Kanselarij, het Opvoedingsgesticht, de hoofdwacht, de manege, de waag, het raadhuis, enz. Ook is hier eene Akademie der Wetenschappen, een Gymnasium, Industrie- en vele andere scholen, en, behalve de Studenten, 10,000 inwoners, die vijf boekwinkels en vijf boekdrukkerijen, negen papiermolens, fabrijken van chitspapier, wollen stoffen, stijfsel, ijzer- en staalwaren, zeepziederijen, looijerijen, tabakskerverijen, enz. hebben; terwijl er ook vele kunstenaars en handwerkslieden wonen, en eenigen handel met de fabrijkwaren en linnens drijven. Ook bestaan vele inwoners door de Hoogeschool.

Nordheim, eene stad, in een dal, aan de *Ruhme*, met de Sixtekerk, waarin een schoon orgel, een raadhuis, twee hospitalen, en 3556 inwoners, die tabak en hop telen, en fabrijken van linnen en wollen stoffen, looijerijen en zaagmolens, benevens een zwavelbad hebben.

Munden, eene stad, in een heerlijk dal, aan de vereeniging van de *Werra* en *Fulda*, die hier den naam van *Wezer* aannemen, met 5000 inwoners en aanzienlijke fabrijken in hoeden, leder, pijpen, aluin, aardewerk, potten, tabak, enz., benevens zeer aanzienlijken handel op *Bremen*, *Frankfort*, *Neurenburg* en langs de *Wezer*, *Fulda* en *Werra*; vooral in hout, planken, potasch, tabak, saffraan, aluin, anijs, molensteen, linnen, enz., waarvoor koloniale waren, visch, traan, enz. teruggebragt worden. In den omtrek zijn steengroeven.

Dransfeld, eene stad, met 1128 inwoners en landbouw.

Mohringen, eene stad, met een aanzienlijk weeshuis; de stapelplaats van ijzersteen en 1728 inwoners.

Uslar, eene stad, met 1705 inwoners, garen- en linnenfabrijken, eene groote pijpenfabrijk en smederijen.

Bodenfelde, eene stad, met 1000 inwoners, een ijzermagazijn en zoutbronnen.

Nienover, met eene spiegelfabrijk en 46 inwoners.

Hedemunden, eene stad, met 750 inwoners, vlasteelt, aardewerkfabrijken en handel in koren en linnen.

Boyenden, een vlek, met 1300 inwoners, landbouw en linnenweverij.

3. Het *Vorstendom* GRUBENHAGEN

bestaat uit drie bijzondere stukken, waarvan het oostelijkste en kleinste tusschen *Maagdenburg* en *Brunswijk*, het middelste en grootste tusschen *Hildesheim*, *Brunswijk*, *Pruissen* en *Göttingen* en het westelijkste tusschen *Brunswijk* en *Göttingen* ligt; het bevat, op $24\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 80,303 inwoners.

Het Land ligt in en om den *Harts*, en is dus zeer bergachtig, slechts hier en daar door dalen, welker vruchtbaarheid van het weder afhangt, afgewisseld; de hoogste toppen zijn de *Brocken*, *Bruchberg*, *Hanskuhnenberg*, *Achtermanshöhe*, *Kalenberg*, enz. De rivieren zijn de *Leine*, *Bode*, *Sieber*, *Oker*, *Sose*, *Ruhme*, *Oder*, *Steinlake*, *Ilm* en *Hahle*, benevens eenige beken en kolken.

Het wordt in het *Land* en het *Gebergte*, elk met een bijzonder Bestuur, verdeeld.

In het *Land*, dat in steden en gerigts- en domeinambten verdeeld is, vindt men:

Einbeck, de hoofdstad van het Vorstendom, aan de *Ilm*, met vele armeninrigtingen, goede scholen, en 5000 inwoners, die fabrijken van laken, wollen-, katoenen- en linnen stoffen, looijerij en bleeken, landbouw, schapenfokkerij, eene zoutkeet en handel in wol hebben.

Osterode, eene stad, aan de *Apenkebach* en *Sose*, de voornaamste fabrijkstad des Rijks, met een korenmagazijn voor de bewoners van den *Harts*, drie kerken, een raadhuis, twee hospitalen, eene waag, een Gymnasium, en 4430 inwoners, die fabrijken van wollen en katoenen stoffen, hoeden, linnen, kousen, loodwit, hagel, enz. brouwerijen, branderijen, gips-, papier-, olie- en volmolens, koper- en ijzersmederijen, tigchelovens, enz. hebben en met deze fabrijkwaren eenen aanzienlijken handel drijven.

Duderstadt, eene stad, aan de *Brehme*, met eene fraaije kerk, 4060 inwoners, tabaks- en hopteelt, vele tuinen, wollen-, lint- en tabaksfabrijken en eene brouwerij.

Lauterberg of *Lutterberg*, een vlek, met een kasteel, en 2290 inwoners, die vele smederijen en onder anderen de Konigshutte, de grootste des Rijks, hebben.

Herzberg, een vlek, met een kasteel, eene Koninklijke geweerfabrijk, 2800 inwoners, katoen- en kantfabrijken, eenen papiermolen en gips- en albastgroeven.

Salz der Helden, een vlek, met 1057 inwoners en eene beroemde zoutkeet, linnen- en wolfabrijken en handel in linnen.

Sulbeck, een dorp, met 1660 inwoners en eene groote zoutkeet.

In het *Gebergte* vindt men vele zilver-, koper-, lood-, ijzer- en zoutgroeven en smederijen, benevens:

Klausthal, de hoofdstad van den *Harts*, met een gebouw voor het Bestuur der mijnen, de tiende, de munt, het raadhuis, de marktkerk, het weeshuis, een Gymnasium, bergwerk- en andere scholen, vele verzamelingen van mineralen, en 7400 inwoners, die brouwerijen, smederijen en fabrijken van ijzerwaren, kant- en wolfabrijken en zilver-, lood- en andere mijnen hebben.

Andreasberg, eene stad, met 3010 inwoners, mijnwerken, spinnerij en kantfabrijken.

Cellerfeld, eene stad, met de voormalige munt, de woning van den Onderhoofdman, een Gymnasium, en 3300 inwoners, die spinnerij, kantfabrijken en vooral mijnwerken hebben.

Lautenthal, met 1800 inwoners, eene zilversmederij en eenen kruidmolen.

Altenau, aan de *Oker*, met 110 inwoners, koper- en zilversmederijen.

Wildemann, eene stad, met 900 inwoners, in een schrikverwekkend dal.

Grund, eene stad, met 800 inwoners.

Lerbach, een vlek, in eenen vreesselijken afgrond, een uur lang, met 250 arme inwoners, die veel aan kropgezwellen lijden en in de smederijen en spinnerijen hun bestaan vinden.

Elbingerode, eene stad, aan de *Bode*, met schapenfokkerij, ijzermijnen en smederijen.

4. Het *Vorstendom* LUNEBURG

ligt tusschen de *Elbe*, *Holstein*, *Hamburg*, *Lauenburg*, *Meklenburg*, *Schwerin*, *Brandenburg*, *Sakfen*, *Brunswijk*, *Hildesheim* en *Kalenberg*, en bevat, op 204 vierkante mijlen, 252,457 inwoners.

Dit Vorstendom is eene groote zandvlakte, met moerassen en veengrond, en alleen langs de rivieren vruchtbaar, zoodat wel 7/10 deelen van den grond heide of onbebouwd land zijn; de *Luneburgsche* heide is bekend. Van de bosschen zijn de *Gehrde*, de *Wietzenbruch* en de *Raubkammer* de grootste. De rivieren zijn de *Elbe*, met de *Ilmenau*, *Wipperau*, *Luhe*, *Swien*, *Netze*, *Alande*, *Jeetze*, enz. de *Wezer*, met de *Aller*, *Oker*, *Fuse*, *Oerze* en *Bohme*. Het wordt in steden, gerigts-, domein- en erfelijke Districten verdeeld.

Men vindt er:

Luneburg, de hoofdstad, aan de *Ilmenau*, met wallen, grachten, een zoutmagazijn, het Vorstenhuis, een koophuis, eene adellijke school en andere nuttige en liefdadige inrigtingen, benevens 11,140 inwoners, die eene brouwerij, branderij, zeepziederij, tabaks- en speelkaartenfabrijken, tichelovens en papiermolens, benevens de voornaamste zoutbron des Lands hebben en aanzienlijken handel drijven.

Ulzen, eene stad, met 2550 inwoners, en door den han-

handel in vlas, dat hier geteeld wordt, bekend. Ook heeft zij handel op *Hamburg*, vee- en paardenmarkten, branderijen, lakenfabrijken, handel in was en visscherij.

Celle, eene stad, aan de *Aller*, met voorsteden, een kasteel, werkhuis, landschapshuis, raad- en tuighuis en eene gieterij, een tucht- en krankzinnighuis, verscheidene kerken en hospitalen, een Instituut voor de Genees- en Landhuishoudkunde, de groote Landsstoeterij, een Heelkundig Instituut met eene ontleedkamer, boekerij, vele andere verzamelingen, en 8367 inwoners, die van de scheepvaart en van den handel bestaan, en aanzienlijke fabrijken in tabak, linnen, hoeden, wollen stoffen, wasbleeken, goud- en zilverwinkels en visscherij hebben.

Dannenberg, met 1400 inwoners, die eene brouwerij, scheepvaart en handel in koren en garen hebben.

Hitzacker, met 619 inwoners, een tolkantoor op de *Elbe*, en dezelfde bezigheden als in *Dannenberg*.

Harburg of *Haarburg*, aan de *Seve*, met goede scholen, een veer op *Hamburg*, en 3000 inwoners, die suikerraffinaderijen, wasbleekerij, weverij, looijerij, stijfsel- en hoedenfabrijken hebben en veel handel drijven.

Luchow, eene stad, met een ambtshuis, 1853 inwoners en aanzienlijken handel in koren, garen en linnen.

Walsrode, eene stad, met 1430 inwoners, laken- en stroofabrijken en handel met wol en jeneverbessen. Hierbij is een kruidmolen.

Gifhorn, eene stad, aan de *Aller*, met 1554 inwoners, een kasteel, eene schoone kerk en veel tuinbouw.

Bergen, een vlek, aan de *Wurme*, met 709 inwoners, veel linnenfabrijken en handel.

Winsen, aan de *Luhe*, eene stad, met 1362 inwoners, azijnstokerij, branderij, visscherij en handel.

Bardowick, met eene domkerk en 1400 inwoners.

Artlenburg en *Neuhaus*, vlekken.

5. Het

5. Het *Graafschap* HOYA

ligt tusschen *Bremen*, *Brunswijk*, *Verden*, *Luneburg*, *Kalenberg*, *Pruissen*, *Osnabrug* en *Oldenburg*, en bevat, op 67 vierkante mijlen, 104,970 inwoners.

Dit Land is geheel vlak, uit heiden en moerassen, en aan de rivieren uit broekland bestaande, en door de *Wezer*, *Aue*, *Siede*, *Eyder*, *Ochte*, *Stuhr* en *Delme*, *Hunte* en *Aller*, benevens het *Dummermeer* en eenige kleinere bespoeld. Onder de moerassen zijn het *Wiedings*-, *Sieder*-, *Suhlingen*-, *Strohner*-, *Gesz*- en *Groote moeras* de voornaamste.

Het wordt in het Opper- en Neder-Graafschap *Hoya* en het Graafschap *Diepholz* verdeeld.

Men vindt er:

In het Neder-Graafschap HOYA:

Nienburg, de hoofdstad van het Graafschap, aan de *Wezer*, met vervallene vestingwerken, een kasteel, eene Latijnsche school, een tuchthuis, en 3700 inwoners, die linnenweverij, landbouw, en handel in turf hebben.

Hoya, eene stad, met een kasteel, 1600 inwoners, bleekerijen en landbouw.

Liebenau, een vlek, met 202 inwoners en kantfabrijken.

Altenbruchhausen, een vlek, met 725 inwoners, branderij, brouwerij en linnenfabrijken.

Westen, een dorp, met 584 inwoners.

In het Opper-Graafschap HOYA heeft men:

Stolzenau, een vlek, aan de *Wezer*, zeer morsig, met landbouw, scheepvaart, visscherij en branderij.

Heiligenrode en *Bossum*, kloosterdorpen.

Uchte, een vlek, aan den grooten weg van *Minden* naar *Bremen*.

In het Graafschap DIEPHOLZ:

Diepholz, de hoofdplaats, een vlek, met de buurt *Willemberg*, 2275 inwoners, eene kleine lakenfabrijk, landbouw en veeteelt.

St. Hulse, een dorp, met 371 inwoners en pennenfabrijken.

Lemforde, een vlek, met een kasteel, 709 inwoners, landbouw en veeteelt.

Wagenfeld, uit vele afzonderlijke buurten en boerderijen bestaande, met 2309 inwoners, garenspinnerij en weverijen.

6. De *Provincie* BREMEN

ligt tusschen de *Noordzee*, de *Elbe*, *Luneburg*, *Hoya*, *Brunswijk*, het gebied der vrije stad *Bremen*, de *Wezer* en *Oldenburg*, en bevat, op 125½ vierkante mijlen, 191,060 inwoners.

Aan de zee en de rivieren is het Land zeer vruchtbaar, maar van binnen schraal; waarom het weleens bij eenen ouden mantel met eenen gouden kraag en boorden vergeleken wordt. Het bestaat van binnen uit groote heiden en turfveenen, door zand en moerassen afgewisseld. Onder de laatste is het *Duivelsmoeras* het grootste. Het Land moet door kostbare dijken tegen overstrooming beveiligd worden. De rivieren zijn de *Elbe*, met de *Este*, *Luhe* en *Schwinge*, en de *Wezer*, met de *Aller*, de *Wumme*, *Lesum* en *Geeste*, verder de *Oste* en *Medem*. Het voornaamste kanaal is het *Schiffahrtskanaal*; de *Flogels*-, *Bolck*- en andere meren zijn slechts kolken. De Provincie wordt in het Hertogdom *Bremen*, het Vorstendom *Verden* en het Land *Hadeln* verdeeld.

In het Hertogdom BREMEN zijn:

Stade, de hoofdstad der Provincie, aan de *Schwinge*, die meer en meer verzandt, met vestingwerken, welke nu weder hersteld zijn, eene militaire- en goede andere scholen, en 1400 inwoners, die veel handel en scheepvaart hebben, en vette ossen, houtwaren, wollen kousen, enz. uitvoeren, op de walvisch- en robbenvangst uitgaan en goede scheepstimmerwerven en branderijen hebben.

Buxtehude, eene stad, aan de *Este*, met 1855 inwoners, die scheepvaart, eenigen landbouw en handel, beneyens zeepziederijen, looijerijen, hoeden-, laken-, tabaks- en suikerfabrijken hebben.

Bremervörde, een vlek, aan de *Oste* en het *Duivelsmoeras*, bij het begin van het kanaal tusschen de *Oste* en *Schwinge*, met 900 inwoners, branderijen en handel.

Lilienthal, aan de *Wumme*; hier is de sterrenwacht van den beroemden SCHROETER, en, na dien van HERSCHEL, de grootste teleskoop.

Bre-

Bremerlehe, een vlek, met 1700 inwoners en tigchelovens, looijerijen, fabrijken van wollen stoffen, scheepvaart en handel met paarden en vee.

Scharmbeck, een vlek, met 800 inwoners en de eenige laken- en zeildoekfabrijk des Lands.

Estebrugge, de hoofdplaats van het zoogenaamde *Oudeland*, met 2918 inwoners, vlas- en linnenfabrijken, scheepvaart en handel.

Freyburg, de hoofdplaats van het Land *Kedingen*, met 824 inwoners en handel.

Steinkirchen, met 1425 inwoners en handel op *Frankrijk*, *Engeland*, enz.

Dorum, de hoofdplaats van het Land *Wursten*, met 604 inwoners.

In het Vorstendom VERDEN:

Verden, de hoofdstad, aan de *Aller*, met eene domkerk, school, en 3500 inwoners, die brouwerij, garenspinnerij en tigchelovens, visscherij, scheepvaart en handel op *Hamburg* hebben.

Rothenburg, een vlek, aan de *Wumme* en den *Nieuwen Weg*, door NAPOLEON aangelegd, met 750 inwoners.

In het Land HADELN:

Altenbruch, een vlek, met eene haven, 2600 inwoners en handel ter zee.

Otterndorf, eene stad, aan de *Medem*, met eene haven, 1739 inwoners, visscherij, scheepvaart, handel ter zee, kalk- en tigchelovens.

7. De *Provincie* OSNABRUG

ligt tusschen ons Vaderland, *Oost-Vriesland*, *Oldenburg*, *Diepholz*, *Pruissen* en *Bentheim*, en bevat, op $85\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 188,665 inwoners.

Het Land is vlak, behalve ten zuiden, waar eenige bergen zijn, gedeeltelijk eenigzins vruchtbaar, maar grootendeels met uitgestrekte heiden, moerassen en zandwoestijnen, onder welke laatste de *Huimling* vijf mijlen groot en de akeligste streek van *Duitschland* is. De rivieren zijn de *Eems*, de *Hase*, eenige kleine meren, hier *Aa's* genoemd, en de *Hunte*. Ten zuiden zijn goede bronnen, maar de meren zijn klein. Het wordt in het Vorstendom *Osnabrug*, het Graafschap *Lingen*, den Kreits *Meppen* en den Kreits *Embsbuhren* verdeeld.

Men vindt er:

In het Vorstendom OSNABRUG:

Osnabrug, de hoofdstad, aan de beide groote wegen des Lands en aan de *Hase*, in een dal, met rotsachtige bergen omringd, in de *Oude*- en *Nieuwe Stad* verdeeld, met een kasteel, wallen en grachten, vijf poorten, den dom met een Gymnasium, nog andere kerken en vele merkwaardige Oudheden, benevens 9000 inwoners, die laken-, tabaks- en aardewerkfabrijken, papiermolens, looijerijen en tigchelovens hebben, en aanzienlijken handel in koren, hammen en werkstoffen, maar vooral in linnen, drijven.

Furstenau, eene stad, met een kasteel, 1308 inwoners, en garen- en linnenhandel.

Quackenbrug, met 1800 inwoners, linnen- en kousenweverijen, handel en visscherij.

Ostercappeln, een vlek, met 450 inwoners en eene beek.

Melle, een vlek, met 1200 inwoners, wolfabrijken, linnenbleekerijen en handel.

Iburg, eene stad, met een kasteel, 1000 inwoners en linnenbleekerijen.

In het Graafschap LINGEN:

Lingen, de hoofdstad, op de Hollandsche wijze gebouwd, met drie poorten, een Atheneum met zeven Professoren, een veer op *Holland*, en 1650 inwoners, die stijffel-, leder-, linnen-, trielje-, laken- en hoedenfabrijken hebben.

Freren, eene stad, met 406 inwoners en branderijen.

In den Kreits MEPPEN:

Meppen, eene stad, aan den mond der *Hase*, in de *Eems*, met een Gymnasium, acht pakhuizen, en 1600 inwoners, die cichoreifabrijken, zeepziederijen en bleeken, benevens aanzienlijken handel met linnen en scheepvaart hebben.

Haselune, eene stad, met 1550 inwoners, die matrozenhoeden, zeisens en schoffels vervaardigen, en handel drijven.

Sogeln en *Boger*, twee dorpen, aan de *Humling*, met 3230 inwoners en vele altaren der Druiden.

Papenburg, de hoofdplaats van de Heerlijkheid van dien naam, aan verscheidene kanalen, met twee kerken, drie scholen, schoone huizen en tuinen, en 3000 inwoners,

ners, die zaagmolens, zeildoek- en lakenfabrijken, branderijen en kalkovens, scheepstimmerwerven, handel met turf en aanzienlijke scheepvaart hebben. Het dorp *Syhl* is de eigenlijke haven en ligt aan het voornaamste kanaal.

In den Kreits EMBSBUHREN:

Embsbuhren, met zijn kerspel, 3308 inwoners tellende, en

Scheptrup, een kerspel, met 1298 inwoners.

8. De *Provincie* HILDESHEIM

ligt tusschen *Luneburg*, *Brunswijk*, *Pruissen*, den *Bovenharts* en *Kalenberg*, en bevat, op 31 vierkante mijlen, 121,816 inwoners.

Het geheele Land is met bergen, die tot den *Harts* behooren, bedekt; doch ten noorden is het vlak en op vele plaatsen vruchtbaar. De rivieren zijn de *Innerste*, de *Leine*, de *Oker*, *Ecker*, *Radau*, *Fuse*, *Netze*, *Lamme*, *Bruchgraben* en *Bode*. Er zijn geene meren en slechts eene zwavelbron. Het wordt in steden en gerigts- en domeinambten verdeeld.

Men vindt er:

Hildesheim, aan de *Innerste*, de hoofdstad en zetel der Regering, met oude vestingwerken, een voormalig residentieslot, eene schoone domkerk met vele merkwaardigheden, kostbaarheden en fraaije schilderstukken, de kanselarij bij den dom, het Collegie der Jezuiten, nog elf Roomsche en acht Evangeliesche kerken, twintig hospitalen, een Gymnasium, eene groote armen- en industrieschool, en 11,034 inwoners, die laken-, kousen-, ijzerwaren- en andere fabrijken, brouwerij en landbouw hebben.

Goslar, aan den voet van den *Rammelberg* en aan de *Gose*, eene oude stad, met vier kerken, de merkwaardige abdij *Simon en Juda*, de overblijfsels van den ouden Keizerburg, thans een korenmagazijn, het raadhuis, de *Zwinger* (voorheen eene vesting, thans een gasthuis), het Grauhuis, een liefdadig gesticht, en 5670 inwoners, die veel brouwerijen, aanzienlijke mijnwerken in den *Rammelberg*, hagelgieterijen, zeepziederijen en belangrijken handel met koren en wol hebben.

Alfeld, eene stad en de stapelplaats van den *Hildes-*

heimschen handel in hop, vlas, linnen en garen, met eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, en 2108 inwoners, die veel vlas en hop telen.

Bohenem, eene stad, met 1859 inwoners en landbouw.

Gronau, met 1503 inwoners en landbouw.

Peine, eene stad en voorheen eene sterke vesting, met een oud kasteel, een oud Vorstelijk slot, en 3064 inwoners, die van landbouw, veeteelt en den handel in linnen, garen, paarden en rundvee bestaan.

Dassel, eene stad, met 1419 inwoners, die fabrijken van ijzerwaren, zaag-, olie-, koren- en papiermolens, en vooral veeteelt hebben.

Oldendorf, een vlek, met 868 inwoners, en de hoofdstapelplaats van den handel in linnen en garen van den *Hundsruck*.

Salzdetfurt, een vlek, met 991 inwoners en zoutkeeten.

Weisbergholzen, een dorp, met een kasteel, 600 inwoners en eene aardewerkfabrijk.

Elze, een groot dorp, met stedelijke regten en 1489 inwoners.

Ruthe, een dorp, met buitenplaatsen en aanzienlijke schapenfokkerij.

Salzliebenhall of *Salzgitter*, eene stad, met 1554 inwoners, eene zoutkeet en fabrijk van Scheikundige waren.

9. De *Provincie* OOST-VRIESLAND

ligt tusschen de *Noordzee*, *Oldenburg*, *Meppen*, ons Vaderland en den *Dollart*, en bevat, met de eilanden *Juist*, *Norderney*, *Baltrum*, *Langeroog*, *Spikeroog* en *Wangeroog*, op 35 vierkante mijlen, 127,522 inwoners.

Over het algemeen is de grond vlak en laag, met kleine zandheuvels en hoogten, *werven* genoemd, op welke laatste de dorpen en zelfs steden zijn aangelegd. Aan den zeekant wordt het Land door kostbare dijken tegen overstrooming beschut. De voornaamste rivieren zijn de *Eems* en de *Leda*; verder heeft men er vele gegravene vaarten, waardoor bijna elk dorp met *Embden* gemeenschap heeft. Ook zijn er vele vischrijke meren.

Het wordt in 12 Ambten verdeeld, waarin:

Aurich, de hoofdstad, aan eene trekvaart, de zetel der Regering, fraai gebouwd, met een kasteel, de Lambertuskerk met de Grafelijke begraafplaatsen, de Ulrichs-

richsschool, de barakken en 3100 inwoners, fabrijken en handel.

Dornum, een vlek, met 746 inwoners. Hierbij het eiland *Baltrum*, met visscherij.

Embden, de voornaamste zeestad des Rijks, aan den mond der *Eems* en aan den *Dollart*, eene voorname stapelstad voor een deel van het noordwestelijke *Duitschland*, met twee voorsteden, twee Hervormde, eene Hollandsche, Duitsche, eene Fransche, Lutersche, Roomsche en Doopsgezinde kerk, het raadhuis, het tolhuis, de barakken, de Latijnsche school, en 11,000 inwoners, die garen-, kousen-, parkement-, zeildoek-, leder- en tabaksfabrijken, oliemolens, scheepstimmerwerven, touwbanen en visscherij hebben, op al de Europesche havens handel drijven en de meeste voortbrengselen van *Duitschland* uitvoeren. De haven is vrij, en tegen de verzanding zijn de noodige inrigtingen vastgesteld; de wegen worden verbeterd en de *Eems* verder bevaarbaar gemaakt; terwijl op het eiland *Borkum* een vuur van steenkolen brandt. Het eiland *Nesse* ligt vlak voor de haven.

Esens, eene stad, met een groot weeshuis, 1758 inwoners, linnenweverijen, eene brouwerij en branderijen. Hierbij de eilanden *Langeroog* en *Spikeroog*.

Friedeburg, een dorp, met een oud kasteel.

Ditzum, een dorp, aan de *Eems*, met een kasteel.

Leer, een vlek en koopplaats, aan de *Leda*, niet ver van den mond der *Eems*, met 4800 inwoners en eene beroemde linnenweverij, alsmede weverijen van wollen stoffen en kousen, branderijen, lijmkokerij, eene scheepstimmerwerf en scheepvaart.

Norden, eene stad, met eene haven, in een vruchtbaar oord, met 3700 inwoners, scheepstimmerwerven, looijerijen, wolweverij, branderij en handel. Hierbij het eiland *Juist*, met scheepvaart en visscherij, benevens het eiland *Norderney*, met eene welingerigte badplaats.

Greitsyhl, een vlek, met eene haven, 600 inwoners en scheepvaart. Hierbij het eiland *Borkum*, met landbouw, veeteelt, visscherij, scheepvaart en den reeds genoemden vuurtoren.

Detern, een vlek, met 813 inwoners en handel.

Weener, een vlek, met 1850 inwoners en aanzienlijken handel in paarden.

Witmund, een vlek, met eene haven, eene Latijnsche school, 1690 inwoners, landbouw, handel en scheepvaart.

10. Het

10. Het *Graafschap* BENTHEIM

heeft eenen bijzonderen Graaf, ligt tusschen ons Vaderland, *Pruissen* en het overige gedeelte des Rijks, en bevat, op 19 vierkante mijlen, 24,364 inwoners.

Het Land is vlak, deels met vele moerassen en veenen, en de laatste punten van het *Teutoburgerwald*, deels vruchtbaar. Het wordt door de *Vecht* en *Dintel* bespoeld en, behalve de steden, in zes gerigten verdeeld, waarin:

Bentheim, een vlek, op zeer aanmerkelijke rotsen gelegen, de zetel der Regering en van den Opper-Kerkeraad, met een oud en merkwaardig kasteel, eene Hervormde en Roomsche kerk, een Landschapshuis, 1400 inwoners, linnenweverij, looijerij en parkementfabrijken. In het woud, nabij deze stad, is een fraai gebouwd badhuis, alwaar zeer goede zwavelbronnen zijn.

Schuttorf, eene stad, aan de *Vecht*, met een raadhuis, waarop de Landsarchiven, 1000 inwoners en parkementfabrijken.

Nordhorn, eene stad, aan de *Vecht*, met eenen ouden burg, een raadhuis, waarin de stadsschool, eene Hervormde en Roomsche kerk, 900 inwoners, handel en scheepvaart en verzending van steenen en hout.

Neuenhaus, eene welvarende stad, met 1080 inwoners en scheepstimmerwerven.

Ulsen, met 758 inwoners.

Emblichheim en *Wilsum*, kerspelen.

11. De *Provincie* HOHNSTEIN

ligt tusschen *Pruissen* en *Brunswijk*, en bevat, op 3 vierkante mijlen, 6686 inwoners.

Het Land ligt op en om den *Harts*, deels vruchtbaar, door de *Bahre-*, *Koppel-* en *Harzbach* bespoeld. Het wordt in drie Ambten verdeeld, waarin:

Ilefeld, een vlek, met twee voorbuurten, in een heerlijk oord, een uitmuntend opvoedingsgesticht, 650 inwoners, papiermolens en smederijen.

Neustadt, eene stad, met het Grafelijk slot, de kanselarij en steenkolenmijnen.

Opperrode, een dorp, met de grot de *Helle*.

Sachswerfen, met kopersmederijen, en

Rothesitte, met steenkolenmijnen.

VRAGEN.

Waar ligt Hanover?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Wie is de tegenwoordige Koning?
Door wien wordt hij vertegenwoordigd, en welke zijn de verdere Hooge Ambtenaren?
Waaruit bestaat de Landdag?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Hoe veel bedragen de inkomsten en uitgaven?
Wat weet gij van de landmagt?
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij van elk deel:
a. *De grenzen, grootte en bevolking.*
b. *De bergen, rivieren en meren.*
c. *De verdeeling.*
d. *De voornaamste steden en plaatsen.*

VI. HET KONINGRIJK WURTEMBERG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, voorheen een Keurvorstendom, in 1806 tot een Koningrijk verheven, ligt in het zuidwestelijk gedeelte van *Duitschland*, tusschen 25°, 55′ en 28°, 10′ lengte en 47°, 35′ en 49°, 35′ noorder breedte, en grenst ten noordoosten, ten oosten en ten zuidoosten aan *Beijeren*, ten zuiden aan de *Bodenzee* en ten zuidwesten, ten westen, noordwesten en noorden aan *Baden*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 348 vierkante mijlen, op welke 1,445,378 menschen wonen, zoodat er ongeveer 4147 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Eene bepaalde Monarchij; de kroon is erfelijk in het mannelijk, en, bij geheele uitsterving van dit, ook in het vrouwelijk geslacht. De meerderjarigheid is op 18 jaren vastgesteld. De tegenwoordige Koning is WILHELM *de eerste.* Onder den Koning staan de voornaamste Collegiën, de Geheime Kanselarij (hetzelfde als de Staats-Secretarij in andere Landen), de Geheime Raad (de hoogste magt naast den Ko-

Koning), het Ministerie, uit de Ministers van justitie, van buitenlandsche zaken, van binnenlandsche zaken, kerk- en schoolwezen, van oorlog en finantie en van policie der hoofdstad. De Landstenden bestaan uit twee Kamers, waarvan de eerste (de Kamer der erfelijke Vorsten of Heeren) uit de Prinsen van het Koninklijk Huis, de Hoofden der erfelijke Vorstelijke familiën, de vertegenwoordigers der Vorstelijke gemeenten en de door den Koning erfelijk, of voor hun leven benoemde Leden bestaat; de tweede Kamer (die der Afgevaardigden) bestaat uit 15 Leden der Ridderschap, zes Protestantsche Generaal-Superintendenten, den Roomschen Lands-Bisschop, een Lid van het Domkapittel, den oudsten Deken, den Kanselier der Hoogeschool en de Afgevaardigden der steden en Ambten. De Landdag wordt alle drie jaren, en verder bij elke verandering in de Regering, te *Stuttgard* gehouden. In dien tusschentijd is er eene Vergadering van Gedeputeerden. Het Land is in vier Kreitsen verdeeld, welke elk een Regerings-Collegie, een Geregtshof en eene Kamer van finantiën hebben, onder welke de Ambts- en Gemeentebesturen staan. Het grootste deel der inwoners is van den Luterschen Godsdienst, welken ook de Koning belijdt; schoon er geen heerschende Godsdienst is, maar de Luterschen, Roomschen en Hervormden gelijke regten genieten. Het onderwijs is er op eenen vrij goeden voet. De inkomsten werden in 1825 op ruim 11 millioenen Nederlandsche guldens, en de uitgaven op bijna even zoo hoog geschat. De Landmagt bestaat uit 20,000, het contingent uit 10,275 man en 28 stukken geschut. Er is geene zeemagt.

Verdeeling. — De vier Kreitsen, waarin het Land verdeeld wordt, zijn:

A. De NEKKERKREITS,
B. De SCHWARZWALDKREITS,
C. De DONAUKREITS, en
D. De JAXTKREITS,

welke weder in Ambten gesplitst worden.

A.

A. De NEKKERKREITS

ligt tusschen *Baden*, de *Jaxt-*, *Donau-* en *Schwarzwald-Kreitsen*, en bevat, op 62 vierkante mijlen, 398,968 inwoners. Het Land kan als een groot dal aangemerkt worden, dat door den *Nekker* wordt bespoeld, die aan beide oevers heuvels en bergen heeft, waarvan de *Kernberg*, de *Bopser* en de *Kapelberg* de hoogste zijn, en die onderscheidene kleinere, maar vruchtbare dalen vormen, als het *Remsdal*, het *Murrdal*, het *Weinsbergerdal*, het *Kerschdal*, *Ensdal*, enz. Behalve den *Nekker*, telt men als rivieren de *Ens*, *Rems*, *Murr*, *Kersch*, *Kocher* en *Jaxt*. Er zijn vele kolken en gezondheidsbronnen. De Kreits wordt in de hoofdstad en 16 Ambten verdeeld, als:

Stuttgard, de hoofdstad des Rijks en de eerste residentiestad des Konings, de zetel van de Hooge Collegiën en Ambtenaren, in een dal, dat aan drie zijden door bergen en hoogten is omringd. Zij is in de *eigenlijke stad*, de *Eslinger-* en *Rijke-voorstad* verdeeld, heeft acht poorten, negen opene pleinen, een nieuw Koninklijk paleis, een paleis van den Kroonprins en van een' der overige Prinsen, en een paleis in de *Rijke-voorstad*, eene groote opera, een jagerhuis, eene rijschool, een oud kasteel, Heeren- en Raadhuis met de waag, de Kanselarij, schoone Koninklijke paardenstallen, eene Munt, vele andere schoone gebouwen, waaronder vier Lutersche, eene Hervormde, eene Roomsche, eene garnizoens- en eene weeshuiskerk, eene Joden-school, een weeshuis en andere liefdadige inrigtingen, eene Doorluchtige School met eene sterrenwacht, boekerij en verzameling van instrumenten, enz. een Instituut voor militaire Geneesheeren, eene Koninklijke boekerij met eene verzameling van 12,000 Bijbels, een Koninklijk Museum, vele bijzondere verzamelingen, en, behalve het garnizoen, 26,000 inwoners, die in den aanzienlijken wijnbouw, eenige handwerken, het Hof en hetgene daarbij behoort, hun bestaan vinden, doch slechts ééne tabaks-, trijp- en katoenfabrijk hebben. Men vindt hier al de uitspanningen der groote steden, en buiten de stad, onder andere, de Koninklijke tuinen en een groot badhuis. De stad is ook de hoofdplaats van een Ambt.

De hoofdplaatsen der overige Ambten zijn:

Backnang, eene stad, aan de *Murr*, met drie kleine voor-

voorsteden, 3245 inwoners, looijerijen, wolweverijen en beroemde paardenmarkten.

Besigheim, eene stad, op eenen heuvel, tusschen den *Nekker* en *Ens*, met eene voorstad, Romeinsche Oudheden, en 2048 inwoners, die goeden wijn bouwen.

Boblingen, eene stad, met een slot op eenen berg, 2434 inwoners, zeep- en kaarsenfabrijken en stokerij van Scheikundige waren.

Brackenheim, aan de *Zaber*, met een rijk hospitaal en 1491 inwoners.

Eszlingen, eene stad, aan den *Nekker*, de zetel van het Koninklijk Geregtshof, met muren, torens, vier buiten- en wel twintig binnenpoorten, eenen ouden burg, vijf kerken, een weeshuis, rijk hospitaal, Lyceum, eene Kweekschool voor Onderwijzers, goede lagere scholen, en 5591 inwoners, die fabrijken van linnen, lakens en wollen stoffen, en veel land- en wijnbouw hebben. De omtrek heeft bekoorlijke gezigten.

Heilbronn, eene stad, aan den *Nekker*, met hooge muren, drie poorten, eene overdekte houten brug over de genoemde rivier, drie Lutersche en twee Roomsche kerken, een hospitaal, raadhuis, Koninklijk paleis, Gymnasium, eene boekerij, en 6885 inwoners, die loodwit-, likeur-, laken-, hagel- en andere fabrijken, branderijen, azijnstokerijen, tabakskerverijen, olie- en papiermolens, veemarkten, scheepvaart en wijnbouw hebben.

Kannstadt, eene der oudste steden des Lands, aan den *Nekker*, met eene voorstad, drie poorten, twee kerken, een hospitaal, 3219 inwoners en fabrijken van Turksch garen, tabak, katoen, zijden- en wollen stoffen, benevens handel en scheepvaart.

Leonberg, eene stad, met een kasteel en 1853 inwoners.

Ludwigsburg, de jongste, doch schoonste stad, en tweede residentiestad des Konings, fraai gelegen, met de Kamer van finantiën, een prachtig Koninklijk slot met eenen schouwburg, twee schoone kapellen, eene galerij, eene Lutersche, hoofd-, garnizoens-, Roomsche en Hervormde kerk, een wees-, tucht- en tuighuis, een Lyceum, eene militaire school en vele andere nuttige inrigtingen, benevens 5226 inwoners, die de Koninklijke geschutgieterij, laken-, porselein- en aardewerkfabrijken, gelijk ook fabrijken van leder, parkement, waskaarsen, tabak, enz. hebben.

Mar-

Marbach, eene ſtad, aan den *Nekker*, met 2163 inwoners, linnenfabrijken en Romeinſche Oudheden.

Maulbronn, een dorp, met een Godgeleerd Seminarium, 443 inwoners en wijnbouw.

Nekkersulm, eene ſtad, met 2235 inwoners, wijnbouw en looijerijen.

Vaihingen, eene ſtad, aan de *Ens*, met een fraai gebouwd raadhuis, 2776 inwoners, wijn- en landbouw.

Waiblingen, eene ſtad, met 2699 inwoners en land- en wijnbouw.

Weinsberg, eene ſtad, met 1703 inwoners, goeden wijn en den berg *Weibertreue*, waarop voorheen een kasteel ſtond, dat door de getrouwheid der vrouwen in 1140 is vermaard geworden.

B. De SCHWARZWALDKREITS

ligt tusſchen *Baden*, de *Nekker*- en *Donau-Kreitſen* en *Hohenzollern*, en bevat, op 84 vierkante mijlen, 376,212 inwoners.

Het Land is ten westen door verſcheidene takken van het *Schwarzwald*, en ten oosten door een gedeelte van den *Alb* bezet, en, behalve eenige vruchtbare ſtreken, gelijk de *Nekker*-, *Eyach*-, *Steinbacher*-, *Pfullinger*- en eenige andere dalen, meestal ſteenachtig. De rivieren zijn de *Donau*, de *Nekker*, de *Ens* en *Nagold*; er zijn vele kolken en gezondheidsbronnen onder welke laatſte vooral het *Wildbad* aanmerking verdient.

De Kreits wordt in 17 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Reutlingen, aan de *Echaz*, de hoofdplaats van den geheelen Kreits, met muren, torens, zes poorten, drie voorſteden, vier Luterſche kerken, waarvan de Mariakerk eenen zeer hoogen toren heeft, een weeshuis, hospitaal, Lyceum en lagere ſcholen, een oud raadhuis met vele merkwaardigheden, en 8831 inwoners, die fabrijken van bombazijn, vuurwerk, metalen waren, kant, hoeden en mesſen, looijerijen, lijmkokerijen, papier- en kruidmolens, wijnbouw en handel hebben. Hier is ook een bad.

Bahlingen, eene stad, aan de *Eyach*, met 2944 inwoners, laken- en wollen stoffenfabrijken, brouwerijen, looijerijen en een zwavelbad.

Freudenstadt, eene stad, op het hooge *Schwarzwald*, aan de *Murg*, met vestingwerken, een groot marktplein, schoone kerk, en 2964 inwoners, die spijkermakerijen, potaschziederijen, ammoniakzout-, sterkwater-, Berlijnsch blaauw-, pik-, teer- en terpentijnstokerijen, benevens aanzienlijken handel hebben.

Herrenberg, eene stad, aan de *Auer*, met een kasteel, 1968 inwoners, weverijen, boomkweekerijen, en, in den omtrek, marmer- en albastgroeven, benevens vele versteeningen.

Horb, eene stad, aan den *Nekker*, met 1741 inwoners, lakenweverij, eenen oliemolen en een bad.

Kalw, eene stad, aan de *Nagold*, met twee kerken, 3802 inwoners en aanzienlijke laken-, kazimir- en andere katoenen- en wollen stoffenfabrijken, looijerijen en handel.

Nagold, eene stad, aan de *Nagold*, met vervallene vestingwerken, 1836 inwoners, lakenfabrijken en een bad.

Neuenburg, eene stad, aan de *Ens*, met twee kleine voorsteden, 1304 inwoners, looijerijen en fabrijken van zeissens, sikkels, enz., alsmede ijzergroeven.

Nurtingen, eene stad, aan den *Nekker*, met eene fraaije kerk, Latijnsche school, een rijk hospitaal, en 3602 inwoners, die katoenspinnerijen, verwerijen van Turksch garen en fabrijken van wollen stoffen, hout- en paarlemoerwaren, muzijkinstrumenten en aardewerk hebben.

Oberndorf, eene stad, met 1275 inwoners, eene Koninklijke geweerfabrijk, geschutgieterij en looijerijen.

Rothenburg, eene stad, aan den *Nekker*, de zetel van den Roomschen Vicaris-Generaal des Rijks, met een kasteel, fraai raadhuis, zes Roomsche kerken, breede straten, eene ruime markt, een Roomsch Seminarium, en 5147 inwoners, die brouwerijen, looijerijen, kantfabrijken, eenen papiermolen en boomvruchtenteelt hebben.

Rottweil, eene stad, aan den *Nekker*, met muren, torens, vijf poorten, eene voorstad, tien Roomsche kerken, een hospitaal, raad-, koop- en tuighuis, Roomsch Gymnasium, Lyceum, eene industrie- en andere scholen, en 3174 inwoners, die papier- en zaagmolens, druk bezochte markten, handel op *Zwitserland* en, bij de stad, een bad en kasteel hebben.

Spai-

Spaichingen, eene ftad, met 1340 inwoners en zijde-fpinnerijen.

Sulz, aan den *Nekker*, met 2199 inwoners, eene vermaarde zoutkeet en katoen- en bombazijnweverijen.

Tubingen, de voormalige refidentie der Paltsgraven, na *Stuttgard* de voornaamfte ftad des Rijks, aan den *Nekker*, met muren en wallen, een kasteel of de *Palts* met vele merkwaardigheden, eene Hoogefchool met eene boekerij, een kabinet van Naturaliën en eene fterrenwacht, waarbij nog eene ontleedkamer, veeartfenijfchool en vele andere nuttige inrigtingen behooren; verder vier Luterfche kerken, een hospitaal, Protestantsch Seminarium, Collegium Illustre, muntkabinet, kabinet van Natuurkundige inftrumenten, Lyceum en vele andere nuttige en liefdadige inrigtingen, benevens 6540 inwoners, die van de Akademie, koufen- en andere fabrijken en wijnbouw leven.

Tuttlingen, eene ftad, aan den *Donau*, met 3928 inwoners en fabrijken van linnen en wollen ftoffen, mesfen en handfchoenen, papiermolens, lijmkokerijen en handel.

Urach, eene ftad, aan de *Erms*, met een kasteel, Seminarium, en 2783 inwoners, die linnenweverijen, papiermolens, mesfenfabrijken, fchapenmarkt en handel hebben.

C. De DONAUKREITS

ligt tusfchen den *Jaxt-Kreits*, *Beijeren*, de *Bodenzee*, *Baden*, *Hohenzollern* en de *Schwarzwald-* en *Nekker-Kreitfen*, en bevat, op 108 vierkante mijlen, 340,127 inwoners. — Deze Kreits, het hoogfte gedeelte van *Wurtemberg*, is ten noorden door den *Rauhen Alb*, en ten zuiden met bergen en heuvels bedekt. De rivieren zijn de *Donau*, *Iller*, *Blau*, *Schusfer* en *Argen*; de meren, het *Federmeer* en een deel van de *Bodenzee*, en onder de menigvuldige gezondheidsbronnen zijn die bij *Boll* en *Ueberkingen* de voornaamfte. De Kreits wordt in 17 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatfen, zijn:

Ulm, de hoofdftad van den Kreits, ter plaatfe, waar de *Donau* de *Iller* en de *Blau* ontvangt en bevaarbaar wordt, thans eene vesting van het *Duitsche Verbond*, met vijf poorten, vijf opene pleinen, drie Luterfche en twee Roomfche kerken, waaronder de *Munster*, de hoogfte kerk van *Duitschland*, met eenen toren

van 337 voet hoogte, een uitmuntend orgel en vele schilderstukken, een rijk hospitaal, vondelings- en tuchthuis, een zeer oud raadhuis, het voormalig Duitsche huis, tuighuis, een' schouwburg, een Gymnasium, teeken- en andere scholen, en 11,027 inwoners, die aanzienlijke linnenweverijen, looijerijen, schrijnwerkerswinkels, tabakskerverijen, mesfensmederijen, velerlei molens, scheepstimmerwerven en handel hebben.

Wiblingen, een dorp, aan de *Iller*, met een Vorstelijk slot en 721 inwoners. Hier liggen ook de goederen van *Fugger-Kirchberg-Weiszenhorn*, *Dietenheim*, *Plettenbeg* en *Heggbach*.

Biberach, eene stad, aan de *Riesz*, met muren en torens, een statig raadhuis, een korenhuis, eene waag, vier kerken, Latijnsche, geleerde en lagere scholen, een rijk hospitaal, en 4451 inwoners, die brouwerijen, looijerijen, lakenweverij, eene klokgieterij, fabrijken van neteldoek, floret, enz. en een bad hebben. Deze stad is bekend door den veldslag van 1796. Hierbij heeft men de Heerlijkheden *Ochsenhausen*, *Guttenzell* en *Schemmerberg*.

Leutkirch, eene stad, aan de *Eschnach*, met twee voorsteden, eene Roomsche en Lutersche kerk, 1828 inwoners, linnenweverij, sterkwater- en lakstokerijen, handel en visscherij in de omliggende meren. Hierin zijn de Heerlijkheden *Wurzach*, *Zeil*, *Roth* en *Thannheim*.

Waldsee, eene stad, aan de *Aich*, met eene bedevaartskerk en 1403 inwoners. Hierbij heeft men de Heerlijkheden *Aulendorf* en *Schussenried*.

Wangen, eene stad, aan de *Argen*, met eene kerk, een hospitaal, raad- en korenhuis, 1215 inwoners en linnen-, papier-, zeisfen-, wapen- en andere fabrijken. Hierin liggen de Heerlijkheden *Neuravensburg*, *Windischgratz*, *Kislegg* en *Isny*.

Tettnang, eene stad, aan de *Muhlenbach*, met 1268 inwoners, wijnbouw, kersenteelt en stokerijen van kirschwasser en azijn.

Ravensberg, eene stad, aan de *Schusser*, met muren, drie poorten, drie voorsteden, negen kerken, een hospitaal, eene geleerde school, een tucht- en werkhuis, 3585 inwoners, manchester- en kousenfabrijken, glasblazerijen, verwerijen, smederijen, molens, handel, wijn en landbouw.

Saulgau, eene stad, aan de *Schwarzach*, met eene fraai-

fraaije kerk, een hospitaal, raad- en korenhuis, 2042 inwoners, korenmarkt en landbouw. Hierbij vindt men de Heerlijkheden *Scheer* en *Königsegg*.

Riedlingen, eene ſtad, aan den *Donau*, met twee kerken, een koren- en koophuis, 1561 inwoners, die garenſpinnerij, korenmarkten en handel hebben. Hierbij zijn de Heerlijkheden *Buchau* en *Busſen*.

Ehingen, eene ſtad, aan den *Donau*, met het voormalig Landſchapshuis, ridderhuis, vier Roomſche kerken, een Gymnaſium en vele lagere ſcholen, 2472 inwoners, eene katoen- en Turksch garenſpinnerij en handwerken. Hierbij is de Heerlijkheid *Marchthal*.

Blaubeuern, eene ſtad, aan de *Blau*, met muren, drie poorten, een kasteel, Seminarium, hospitaal, 1698 inwoners, brouwerijen, looijerijen, linnen- en tapijtweverijen en papiermolens.

Munſingen, eene ſtad, aan den *Rauhen Alb*, met 1308 inwoners en fabrijken van wollen ſtoffen en pottenbakkerijen. Hierbij heeft men het Vorſtelijk Ambt *Hayingen*.

Kirchheim, eene ſtad, aan de *Teck*, met een kasteel, onderſcheidene voorſteden, twee kerken, geleerde en andere ſcholen, 4311 inwoners, ſpinnerijen, weverijen, lakfabrijken en handel.

Goppingen, eene ſtad, aan de *Fils*, met een fraai kasteel en raadhuis, twee kerken, een hospitaal, 4423 inwoners, bombazijn-, lint-, laken-, hoeden-, wollen ſtoffen- en aardewerkfabrijken, papiermolens, pottenbakkerij en gezondheidsbronnen.

Geislingen, eene ſtad, aan de *Rohrbach*, met eene kerk, een hospitaal, Latijnſche- en andere ſcholen, 2015 inwoners, vermaarde fabrijken van hoorn- en houtwaren, onder den naam van *Geislingerwaren* bekend, koper- en ijzerſmederijen, papier- en andere molens, handel, boomvruchtenteelt en het *Rothel-bad*.

Albeck, eene ſtad, aan den voet van den *Alb*, eenigzins verſterkt, met een kasteel en 360 inwoners.

D. De jaxtkreits

ligt tusſchen *Baden*, *Beijeren* en de *Donau*- en *Nekker-Kreitſen*, en bevat, op 94 vierkante mijlen, 328,858 inwoners. Deze Kreits heeft alleen ten zuiden bergen; aldaar is de *Braunberg;* het overige heeft ſlechts heuvels, is deels ſteenachtig, deels vruchtbaar, en wordt door den *Nekker*, *Kocher*, *Jaxt*, *Rems*, *Tauber* en

Brenz bespoeld; ook zijn er eenige kolken en minerale wateren. De Kreits wordt in 14 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Ellwangen, de hoofdplaats van den Kreits, aan de *Jaxt*, met muren, eene voorstad, vier poorten, een kasteel, elf kerken, een Gymnasium, Lyceum, hospitaal, en 2293 inwoners, die brouwerijen en jaarmarkten hebben. Hierbij zijn de Heerlijkheden van den Vorst van *Oettingen - Wallerstein*.

Krailsheim, eene stad, aan de *Jaxt*, met drie voorsteden, een kasteel, twee kerken, eene synagoge, een hospitaal, en 2681 inwoners, die fabrijken van katoen, manchester, enz., vitriool - en aluingroeven en handel hebben.

Gerabronn, een vlek, met eene Jodenschool en 537 inwoners. Hierbij heeft men de Heerlijkheden *Kirchberg*, *Hohenlohe - Langenburg* en *Hohenlohe - Bartenstein*, en de *Hohenlohe-Jaxtbergsche* en *Hohenlohe-Oehringsche* Ambten.

Mergentheim of *Mergenthal*, eene stad, aan de *Tauber*, met een kasteel, Gymnasium, kousen - en uurwerkfabrijken. Hierbij vindt men goederen van de Vorsten van *Hohenlohe - Oehringen* en *Hohenlohe - Jaxtberg*.

Kunzelsau, eene stad, aan de *Kocher*, met twee kasteelen, 2459 inwoners, wijnbouw, handel en handwerken. Hierbij zijn goederen van de Vorsten van *Hohenlohe - Oehringen*, *Hohenlohe - Waldenburg - Jaxtberg* en *Hohenlohe - Kirchberg*.

Oehringen, eene stad, aan de *Ohra*, met een residentieslot van den Vorst van *Hohenlohe - Oehringen*, twee voorsteden, twee kerken, een hospitaal, weeshuis, Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, en 3037 inwoners, die katoen - en bombazijnweverijen, fabrijken van bijouteriën, galanterie -, goud - en zilverwaren en wijnbouw hebben. Hierbij heeft men het grootste deel der bezittingen van de Vorsten van *Hohenlohe - Waldenburg - Schillingfurst* en *Hohenlohe - Bartenstein*.

Hall of *Zwabisch Hall*, eene stad, aan de *Kocher*, met drie voorsteden, die, zoowel als de stad, met muren, hooge torens en grachten omringd zijn; zij heeft zes poorten, een fraai raadhuis, de *Michaëlmunster* - en zes andere Luthersche kerken, een Gymnasium, eene geleerde, spin - en andere scholen, twee boekerijen, en 6250 inwoners, die stijffel, wagensmeer en confituren vervaardigen, zeepziederijen, handel en eene groote zout-

keet

keet hebben. Men wil, dat in de oude munt alhier de eerste *Hällers* of *Hellers* (eene koperen munt) zouden geslagen zijn.

Gaildorf, eene stad, aan de *Kocher*, met twee kasteelen, eene voorstad, 1357 inwoners, spinnerijen, salpeter- en potaschziederijen en eene vitrioolmijn.

Lorch, een vlek, aan de *Rems*, met 1499 inwoners.

Schorndorf, een vlek, aan de *Rems*, met muren en wallen, een kasteel, 3543 inwoners, tapijt-, manchester- en tabaksfabrijken, zeer bezochte markten en wijnbouw.

Gmund, eene stad, aan de *Rems*, met dikke muren en torens, drie poorten, een fraai raadhuis, achttien Roomsche kerken en kapellen, een weeshuis, tuchthuis, Instituut voor Doofstommen, eene geleerde en andere scholen, en 5575 inwoners, die fabrijken van lakens en wollen stoffen, goud- en zilverwaren, bijouteriën, glas, enz. hebben.

Neresheim, eene stad, met eene steendrukkerij en 942 inwoners. Hierbij vindt men de goederen van den Vorst van *Oettingen-Wallerstein* en de Heerlijkheid *Dischingen*.

Aalen, eene stad, met muren en torens, twee voorsteden, twee poorten, 2370 inwoners, weverijen, spinnerijen en brouwerijen.

Heidenheim, eene stad, aan de *Brenz*, met twee voorsteden, een kasteel, en 2148 inwoners, die eene Koninklijke smederij en gieterij, spin- en katoenfabrijken, draadtrekkerij, eenen papiermolen, linnenweverijen, pottenbakkerijen en schapen- en korenmarkten hebben.

VRAGEN.

Waar ligt Wurtemberg?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Waaruit bestaan de Landsstenden?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Hoe veel bedragen de inkomsten en uitgaven?
Wat weet gij van de landmagt?
Hoedanig is het verdeeld?
Noem mij in elken Kreits:

a. *De grenzen, grootte en bevolking.*
b. *De bergen, rivieren en meren.*
c. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

VII. HET GROOT-HERTOGDOM BADEN (*).

Ligging en Grenzen. — Dit Land, voorheen een Markgraafschap, ligt tusschen 25°, 11′ en 27°, 32′ lengte en 47°, 32′ en 49°, 49′ noorder breedte, en grenst ten noorden aan het Groot-Hertogdom *Hessen* en *Beijeren*, ten oosten aan *Wurtemberg* en *Hohenzollern-Siegmaringen*, ten zuiden aan *Zwitserland* en ten westen aan *Frankrijk* en *Beijeren*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op ongeveer 280 vierkante mijlen, op welke 1,090,915 inwoners, hetwelk nagenoeg 3896 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk en, bij volkomene uitsterving hiervan, ook in het vrouwelijk geslacht. De meerderjarigheid is op 18 jaren vastgesteld. Onder den Groot-Hertog zijn de voornaamste Collegiën het Staatsministerie, het Ministerie van buitenlandsche zaken, dat van binnenlandsche zaken, van finantiën, van oorlog en justitie. De Stenden bestaan uit twee Kamers, waarvan de eerste uit de Prinsen van het Groot-Hertoglijk Huis, de Hoofden der Vorstelijke familiën, den Roomschen Landsbisschop, eenen door den Groot-Hertog benoemden Protestantschen Geestelijke, acht Afgevaardigden van den Adel, twee van de Hoogescholen en eenige door den Groot-Hertog benoemde Leden bestaat; de tweede Kamer bestaat uit 22 Afgevaardigden der steden en 41 der Ambten, die daarom in 41 Kiesdistricten verdeeld zijn. De Groot-Hertog roept de Stenden te zamen, en draagt wetten en belastingen aan dezelve voor. De Kreitsen hebben elk een bijzonder Bestuur, waaronder weder de Ambts- en Gemeentebesturen staan. De inwoners zijn grootstendeels

(*) Dewijl bij deze en de volgende Staten de deelen derzelve kleiner zijn dan bij de voorgaande Rijken, zullen wij de *bergen*, *rivieren* en andere *wateren* slechts *in het algemeen* opgeven.

deels Roomsch; doch Hervormden en Luterschen, die zich aldaar vereenigd hebben, genieten met hen gelijke regten. De inkomsten en uitgaven staan genoegzaam gelijk. De Landmagt bestaat uit 10,979, en het contingent, zonder reserve, uit 10,000 man. Vestingen of zeemagt heeft het Land niet.

Bergen en Dalen. — Het Land is meestal vlak; slechts ten oosten is een deel van het *Schwarzwald*, waarvan de *Feldberg*, *Belchen*, *Kandel*, *Kohlgarten*, *Roszkopf*, enz. de hoogste toppen zijn; terwijl onder de dalen het *Murg-* en *Kinzig-*, het *Buhler-*, *Elz-*, *Ens-*, *Biber-* en andere dalen opmerking verdienen.

Rivieren. — De *Donau*, die hier ontspringt; de *Rijn*, *Wutach*, *Wiesen*, *Elz*, *Kinzig*, *Murg*, *Pfinz*, *Nekker* en *Main*.

Meren en andere Wateren. — De *Bodenzee*, *Ilmen-*, *Schluch-*, *Titi-*, *Wilde-*, *Nonmatter-*, *Binninger-* en *Mindelmeer*. Onder de gezondheidsbronnen zijn die te *Badenweiler*, *Sulzburg*, *Hauingen*, *Maulburg*, enz. de voornaamste.

Verdeeling. — Het Land wordt in de hoofdstad en 6 Kreitsen verdeeld, welke laatste zijn:

A. De MURG- EN PFINZKREITS,
B. De KINZIGKREITS,
C. De TREISAMKREITS,
D. De SEEKREITS,
E. De NEKKERKREITS, en
F. De MAIN- EN TAUBERKREITS,

die weder in Ambten verdeeld worden.

A. De MURG- EN PFINZKREITS

bevat, op 54 vierkante mijlen, 205,344 inwoners, en wordt in de hoofdstad en 15 Ambten verdeeld, als:

Karlsruhe, de hoofdstad van het Groot-Hertogdom en de residentie van den Groot-Hertog en der Hooge Ambtenaren en Collegiën, aan het *Hartwald*. Zij vormt eenen cirkel, waarvan de toren van het schoone residentieslot het middelpunt is, en waarvan acht groote en negentien kleinere straten als zoo vele stralen uitgaan. Zij heeft vijf poorten, vier opene pleinen, drie Lutersche, eene Hervormde en eene Roomsche kerk, eene synagoge, een Gouvernementshuis, verschei-

dene Gouvernementsgebouwen, waaronder een arfenaal met een kruidmagazijn en laboratorium, eenen fchouwburg, een raadhuis, enz. Verder is hier een Lyceum met verzamelingen van munten en Naturaliën, een Seminarium voor Priesters en Onderwijzers, een Inftituut voor Doofftommen, eene teeken-, veeartfenij-, kadetten-, genie- en vele andere bijzondere en lagere fcholen. Op het refidentieflot is eene boekerij, een kabinet van Naturaliën en een kruidtuin; nog heeft men hier verfcheidene liefdadige inrigtingen, bekoorlijke wandelingen, en, met het garnizoen, 15,789 inwoners, die laken-, tabaks-, rijtuig-, bijouterie-, meubel- en fpeelkaartenfabrijken, fteen- en boekdrukkerijen, veel handel en zeer bezochte markten hebben. De ftad is ook de hoofdplaats van een Ambt.

De hoofdplaatfen der overige Ambten zijn:

Baden, eene ftad, aan de *Oss*, met muren en tuinen, grachten, vier poorten, een Groot-Hertoglijk flot, met vele Romeinfche Oudheden, een Ambthuis, arm- en ziekenhuis, en 3085 inwoners, die fabrijken van aardewerk en kaarfen, looijerijen, zeepziederijen en markten hebben. Vooral zijn de baden, met acht badhuizen en andere inrigtingen, beroemd.

Bretten, eene ftad, met eene markt, waarop het ftandbeeld van den Keurvorst FREDERIK II, drie kerken, 2594 inwoners, looijerijen en jaar- en veemarkten. Zij is de geboorteplaats van MELANCHTON.

Bruchfal, eene ftad, aan de *Salzbach*, de hoofdplaats van twee Ambten, met twee voorfteden, een kasteel, Seminarium, eene Latijnfche fchool, en 5447 inwoners, die eene groote zoutkeet hebben.

Durlach, eene ftad, aan de *Pfinz*, met een opvoedingsgefticht, kasteel, raadhuis, 3873 inwoners, linnenweverij en jaar- en weekmarkten.

Eppingen, eene ftad, met 2439 inwoners, handwerken en jaar- en veemarkten.

Ettlingen, eene ftad, aan den *Alb*, met een kasteel, 3029 inwoners, katoenfpinnerij, kruid-, papier-, olie- en gipsmolens, markten en Romeinfche Oudheden.

Gernspach, eene ftad, aan de *Murg*, met twee voorfteden, 1640 inwoners, fmederijen, olie-, run- en zaagmolens, lijmkokerij en handel.

Pforzheim, eene ftad, de hoofdplaats van twee Ambten, aan de *Ens*, met drie voorfteden, drie poorten, een

een open plein, een kasteel, twee kerken, een raadhuis, vele liefdadige inrigtingen, een opvoedingsgesticht, en 5301 inwoners, die laken- en kazimirfabrijken, zaagmolens, ijzersmederijen, looijerijen en aanzienlijken handel hebben. Ook worden hier bijouteriën en horologiën vervaardigd.

Rastadt, eene stad, aan den *Rijn*, de hoofdplaats van twee Ambten, met vier poorten, drie voorsteden, een kasteel, vijf kerken, twee kapellen, een Gymnasium, vrouwelijk opvoedingsgesticht, eene industrie- en vele lagere scholen, en 4204 inwoners, die eene Engelsche staal- en eene cichoreifabrijk, zaag- en gipsmolens, boekdrukkerij en kousenweverij hebben, en ook Wis- en Natuurkundige instrumenten, rijtuigen, brandspuiten, geweren, enz. vervaardigen en veel handel drijven. Er is een bad. Deze stad is bekend door den vrede van 1714, en het congres van 1797 en 1798.

Stein, een vlek, met een raadhuis, 1264 inwoners, weverijen en vee- en andere markten.

Steinbach, eene stad, met muren en grachten, eene muzijkschool, 1653 inwoners, wijnbouw, handwerken en handel.

B. De KINZIGKREITS

bevat, op 48¾ vierkante mijlen, 190,444 inwoners, en is in 15 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Offenburg, de hoofdstad van den Kreits, aan de *Kinzig*, met eene Kanselarij, een ridderhuis, eenen schouwburg, 2880 inwoners, handwerken, jaarmarkten, handel en wijn- en korenbouw.

Achern, eene stad, aan de *Acher*, met eene industrie- en andere school, 1368 inwoners, wijn-, tabaks- en hennepbouw, handel en markten.

Appenweijer, een vlek, met 998 inwoners en tabaksteelt.

Bischofsheim zum Hohen Steg, een vlek, aan de *Holchenbach*, met 1247 inwoners, hennepbouw en markten.

Buhl, een vlek, met 1686 inwoners en druk bezochte weekmarkten.

Ettenheim, eene stad, aan de *Ettenbach*, met 2627 inwoners, garen- en hennepspinnerij, linnenweverij, looijerijen en markten.

Gengenbach, eene stad, aan de *Kinzig*, met drie poorten, drie voorsteden, twee kerken, een raadhuis, 1842 inwoners, eenen papiermolen en jaar- en weekmarkten.

Hasz-

Haszlach, eene stad, aan de *Kinzig*, met muren en torens, en 1290 inwoners, die knoedelfabrijken, wasbleeken, olie- en zaagmolens, looijerijen en smederijen hebben.

Hornberg, eene stad, aan de *Gutach*, met 1025 inwoners, landbouw en handwerken.

Kork, een dorp, met 966 inwoners en smederijen.

Lahr, eene stad, met vier poorten, eene voorstad, eene kerk, een hospitaal, eene armeninrigting, een opvoedingsgesticht, industrie- en andere scholen, en 4660 inwoners, die weverijen, looijerijen, laken-, tabaks- en cichoreifabrijken en handel hebben.

Oberkirch, eene stad, aan de *Rench*, met twee voorsteden, 1390 inwoners, papier- en oliemolens, smederijen, handel en markten.

Seelbach, een vlek, met twee kerken en 600 inwoners.

Tryberg, eene stad, aan de *Fallbach*, met 706 inwoners en handwerken.

Wolfach, eene stad, aan de *Kinzig*, met 1388 inwoners, zaagmolens, vijf jaarmarkten en handel in varkens en hout.

C. De TREISAMKREITS

bevat, op 60½ vierkante mijlen, 258,991 inwoners, en wordt in 23 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Freyburg, de hoofdstad van den Kreits en drie Ambten, aan de *Treisam*, de zetel van eene Regtbank en andere Collegiën, met muren, vier poorten, eene voorstad en twee voorburgten, twee opene pleinen, vier kerken, een hospitaal en andere liefdadige gestichten, eene Lands-Hoogeschool met eene boekerij en andere nuttige inrigtingen, een Gymnasium, normaal-, zondags- en andere scholen, een tuchthuis, en 10,108 inwoners, die tabaks-, cichorei-, aardappelsuiker-, stijffel-, poeder-, lak-, loodwit- en andere fabrijken, verwerij, eenen papiermolen, klokgieterij, enz. en een weinig handel hebben.

St. Blasien, een dorp, met 616 inwoners, smederijen en fabrijken van spinmachines en werkinstrumenten.

Breisach, voorheen *Altbreisach*, eene stad, aan den *Rijn*, met eene voorstad, drie poorten, vier kerken, een Gymnasium, 2514 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

Elzach, eene stad, aan de *Elzach*, met 903 inwoners, eenen papiermolen en jaar- en weekmarkten.

Em-

Emmendingen, eene ſtad, aan de *Elz*, met vier poorten, twee voorſteden, eene markt, kerk, ſcholen, 1399 inwoners, papiermolens, tigcheloven en jaar- en weekmarkten.

Endingen, eene ſtad, met 2706 inwoners, handwerken en jaar- en weekmarkten.

Heitersheim, eene ſtad, met een fraai kasteel, boomkweekerij, 1438 inwoners en jaarmarkten.

Jestetten, een dorp, met een oud kasteel en 564 inwoners.

Kandern, eene ſtad, aan de *Kandern*, met eene Latijnſche ſchool, 1317 inwoners, ſmederijen, gieterijen, papier-, zaag- en oliemolens en markten.

Kenzingen, eene ſtad, aan de *Elz*, met eene industrieſchool, 2125 inwoners, cichoreifabrijken, jaar- en weekmarkten, hennep- en wijnbouw.

Kleinlaufenburg, eene ſtad, aan den *Rijn*, met 321 inwoners, ſmederijen, molens en visſcherij.

Lorrach, eene ſtad, aan de *Wieſen*, met een opvoedingsgeſticht, 1906 inwoners, chits- en katoendrukkerij, tabaksfabrijken, oliemolen en markten.

Mullheim, eene ſtad, met eene Latijnſche ſchool, 1709 inwoners, zaagmolens, week- en jaarmarkten en goeden wijn.

St. Peter, een dorp, met 216 inwoners.

Sackingen, eene ſtad, aan den *Rijn*, met twee kerken, 948 inwoners, handwerken, ſcheepvaart, visſcherij en markten.

Schonau, eene ſtad, aan de *Wieſen*, met 858 inwoners, weverijen en markten.

Schopfheim, eene ſtad, aan de *Wieſen*, met eene voorſtad, Latijnſche ſchool, 1070 inwoners, handwerken, velerlei molens, ſmederijen en markten.

Staufen, eene ſtad, aan de *Neumagen*, met vier kerken, een hospitaal, raad- en korenhuis, 1490 inwoners, handwerken, ſmederijen, velerlei molens en welbezochte markten.

Thiengen, eene ſtad, aan de *Wutach*, met 873 inwoners en handel.

Waldkirch, eene ſtad, aan de *Elz*, met een raadhuis, 2033 inwoners, granaatſlijperij, papiermolen, looijerijen, weverijen en week- en jaarmarkten.

Waldshut, eene ſtad, aan den *Rijn*, met 1023 inwoners.

D 4

bevat, op 55½ vierkante mijlen, 156,288 inwoners, en is in 16 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Konstanz of *Kostnitz*, de hoofdstad van den Kreits, ter plaatse, waar de *Rijn* uit de *Bodenzee* komt, met muren, wallen en grachten, drie poorten, drie voorsteden, vijf kerken, een hospitaal, Lyceum, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers en andere scholen, en 4503 inwoners, die eene kleine katoenfabrijk, weinig handel en scheepvaart hebben, maar veel wijn en moesgroenten bouwen. Ook zijn er week- en jaarmarkten. Deze stad is bekend door de Kerkvergaderingen van 1414 en 1418.

Blumenfeld, eene stad, met een oud kasteel en 215 inwoners.

Bonndorf, een vlek, met 902 inwoners, borduurfabrijken en markten.

Donaueschingen, eene opene stad, met de voornaamste bron van den *Donau* op het plein van het Vorstelijk slot, dat eene boekerij heeft, een Gymnasium, een' schouwburg en opera, 2082 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

Engen, eene stad, aan de *Aach*, met 1000 inwoners, handel, vee- en andere markten, wijn- en boomvruchten. Deze stad is bekend door den slag van 1802.

Hufingen, eene stad, aan de *Bregach*, met 1182 inwoners en landbouw.

Meersburg of *Morspurg*, eene stad, aan de *Bodenzee*, met de Regtbank der Provincie, vijf poorten, een nieuw kasteel, de residentie van den Bisschop van *Constanz*, een oud kasteel, kapittelhuis, vier kerken, Bisschoppelijk Seminarium, Latijnsche en andere scholen, 1305 inwoners, wijnbouw, scheepsbouw en markten.

Moszkirch, eene stad, aan de *Ablach*, met eene voorstad, een kasteel, 1169 inwoners, weverijen, zaag- en oliemolens en jaarmarkten.

Neustadt, eene stad, aan de *Gutach*, met 1142 inwoners, die voornamelijk van het maken van houten klokken en het stroovlechten bestaan en handel drijven.

Pfullendorf, eene stad, aan de *Cellbach*, met zondags-, teeken- en andere scholen, 1451 inwoners, looijerijen, zaagmolens en markten.

Radolfzell, eene stad, aan het *Untermeer*, met drie

poorten, 1053 inwoners, looijerijen, verwerijen, scheepvaart, weekmarkten en wijn- en tuinbouw.

Salem of *Salmansweiler*, eene buurt, met een kasteel en 162 inwoners.

Stockach, eene stad, aan de *Aach*, met twee poorten, eene voorstad, 1153 inwoners, weverijen, spinnerijen, handwerken en markten.

Stuhlingen, eene stad, aan de *Wutach*, met een kasteel, 928 inwoners en handwerken.

Ueberlingen, eene stad, aan het meer van dien naam, met eene kleine haven, acht poorten, zestien torens, eene voorstad, de *Munster* met eenen hoogen toren, vier andere kerken, een hospitaal, raad- en tuighuis, Gymnasium, 2608 inwoners, looijerijen, lijmkokerij, olie-, zaag- en snuifmolens, weverijen, scheepvaart, handel, markten, wijn- en boomvruchten.

Villingen, eene stad, aan de *Brigaach*, met dubbele muren en grachten, vier poorten, een open plein, 70 fonteinen, een raadhuis, eene Kanselarij, een opvoedingsgesticht, liefdadige inrigtingen, en 3316 inwoners, die linnen- en wolweverijen, looijerijen, smederij, klokgieterij, zaagmolens, tigchelovens, handel en markten hebben.

E. De NEKKERKREITS

bevat, op $35\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 184,311 inwoners, en wordt in 14 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Mannheim, de hoofdstad van den Kreits, de tweede residentie van den Vorst, de zetel van een Geregtshof en andere Collegiën, ter plaatse, waar de *Nekker* in den *Rijn* valt, over welke rivier eene gierbrug ligt; de wallen zijn in wandelingen veranderd. Zij heeft drie poorten, lijnregte straten, doorgaans even hooge huizen, een prachtig slot met eene schoone verzameling van Oudheden, afgietsels in gips, koperen platen, handteekeningen en schilderijen, benevens eene boekerij; verder drie kerken, eene synagoge, een tuighuis, eenen schouwburg, eene munt, een raadhuis, vele liefdadige inrigtingen, opene pleinen, een Gymnasium, eene sterrenwacht, verzameling van Naturaliën en Natuurkundige instrumenten, koophandel- en andere scholen, en 20,682 inwoners, die tabaks-, meekrap-, linnen- en behangsel-, kaarten-, lijm-, mangelwortel- en suikerfabrijken, geschutgieterij en vele kunstenaars, als

beeldhouwers, muzijkinstrumentmakers, schilders, goud- en zilverwerkers, enz. hebben en handel en scheepvaart drijven.

Eberbach, eene stad, aan den *Nekker*, met 2848 inwoners.

Heidelberg, de hoofdstad van twee Ambten, aan den *Nekker*, met muren, drie poorten, twee voorsteden, drie opene pleinen, vier kerken, eene synagoge, een hospitaal, ziekenhuis, eene voorname Lands-Akademie, de oudste van geheel *Duitschland*, met eene boekerij, ontleedkamer, onderscheidene nuttige inrigtingen, een Gymnasium en vele andere scholen, en 9826 inwoners, die looijerijen, meekrap-, waskaarsen, zeep- en wollen stoffenfabrijken, veel brouwerijen, scheepstimmerwerven, visscherij en jaar- en weekmarkten hebben. Niet ver van de stad is de ruïne van het kasteel, in hetwelk men het groote, doch thans beschadigde, *Wijnvat*, dat 250 voeders (elk van 12 à 16 ankers) wijn kan bevatten, bewaart.

Ladenburg, eene stad, aan den *Nekker*, met 2033 inwoners, meekrapfabrijken, land- en tabaksbouw en markten.

Mosbach, eene stad, de hoofdplaats van twee Ambten, aan de *Elzbach*, met een oud kasteel, Ambts- en raadhuis, drie kerken, eene synagoge, en 2122 inwoners, die eene porseleinfabrijk, eenen papiermolen, eene zoutkeet en onderscheidene markten hebben.

Nekkergemund, eene stad, aan den *Nekker*, met drie kerken, 1686 inwoners, wijnbouw, boomvruchtenteelt en markten.

Philippsburg, eene stad, aan den *Rijn*, met 1056 inwoners en land- en wijnbouw.

Schwezingen, een vlek, met een Vorstelijk lustslot, 2016 inwoners en landbouw.

Sinsheim, eene stad, aan de *Elsenz*, met 2158 inwoners, laken- en linnenweverij en looijerijen.

Waibstadt, eene stad, aan de *Rodenbach*, met 1459 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Weinheim, eene stad, aan de *Weschnitz*, met vier poorten, eene voorstad, zes kerken, 4039 inwoners, linnenweverij, looijerij, chocolaadfabrijken, jaar- en weekmarkten en wijn- en boomvruchtenteelt.

Wisloch (*Wiesloch*), eene stad, aan de *Leimbach*, met vier kerken, 1902 inwoners, olie- en runmolens, wijn-, tabaks- en boomvruchtenteelt, week- en jaarmarkten en een bad.

F.

F. De Main- en Tauberkreits

bevat, op 25¾ vierkante mijlen, 95,032 inwoners, en wordt in 8 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Wertheim, de hoofdstad van den Kreits en van twee Ambten, bij de vereeniging van den *Main* en *Tauber*, met muren, vier poorten, een marktplein, bergkasteel en twee nieuwe residentiesloten, eene kerk en eene synagoge, een Lyceum, en 3227 inwoners, die vele branderijen, linnenweverijen, tabakskerverijen, kurkfabrijken, looijerijen, scheepvaart, visscherij en week- en jaarmarkten hebben.

Bisschofsheim, eene stad, aan de *Tauber*, met twee kerken, eene Latijnsche school, een hospitaal, 1873 inwoners en vee- en andere markten.

Boxberg, eene stad, aan de *Umpfer*, met 1001 inwoners.

Buchen, eene stad, aan de *Morre*, met 2138 inwoners, laken- en linnenweverijen, branderij, molens en jaarmarkten.

Gerlachsheim, een dorp, met een kasteel, 954 inwoners en goeden wijn.

Osterburken, eene stad, aan de *Kernau*, met olie-, koren- en runmolens en jaarmarkten.

Walldurn, eene stad, met een kasteel, eene bedevaartkerk, 2439 inwoners, eenen tigcheloven en jaarmarkten.

V R A G E N.

Waar ligt Baden?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Waaruit bestaan de Landstenden?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Wat weet men van de inkomsten en uitgaven?
Wat van de landmagt?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen en dalen,*
b. *De voornaamste rivieren,*
c. *De voornaamste meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?

 Noem

Noem mij in elken Kreits:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

VIII. HET KEURVORSTENDOM HESSEN of HESSEN-KASSEL.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, voorheen een Landgraafschap, ligt tusschen 26°, 11′ en 28°, 13′ lengte en 50°, 5′ en 52°, 26′ noorder breedte, en grenst ten noordwesten aan *Pruissen*, ten noordoosten aan *Hanover*, ten oosten aan *Sakfen-Weimar* en *Beijeren*, ten zuiden aan *Beijeren* en het Groot-Hertogdom *Hessen* en ten westen aan het Groot-Hertogdom *Hessen*, *Pruissen* en *Waldek*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 209 vierkante mijlen, waarop 585,100 menschen wonen, zoodat er 2800 zielen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Tot heden toe een onbepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De meeste inwoners, alsmede de Keurvorst, zijn Evangeliesche Christenen; verder zijn er Hervormden, Doopsgezinden, Roomschen en Joden.

Bergen. — Het Land is zeer bergachtig; men vindt er het *Thuringerwoud*, het *Werra-Gebergte*, het *Rhon-Gebergte*, het *Fulda-Gebergte*, de *Hanausche bergen* en de *Suntel*.

Rivieren. — De *Wezer*, met de *Werra*, *Fulda*, *Diemel*, enz. de *Main*, met de *Salzbach*, en de *Lahn*, met de *Ohm*.

Meren en andere Wateren. — Er zijn geene meren, maar vele vischrijke kolken en minerale wateren, onder welke laatste de baden bij *Neundorf*, *Wilhelmsbad*, enz. de voornaamste zijn.

Verdeeling. — Het Land wordt thans in 4 Provinciën verdeeld, als:

A. De *Provincie* NEDER-HESSEN,
B. ————— OPPER-HESSEN,
C. ————— FULDA, en
D. ————— HANAU,

welke weder in Kreitsen en Ambten verdeeld worden.

A. De *Provincie* NEDER - HESSEN

bevat, op 98⅜ vierkante mijlen, 278,700 inwoners, en wordt in 10 Kreitsen, en deze weder in 32 Ambten of Landgerigten verdeeld. De Kreitshoofdplaatsen zijn:

Kassel, de hoofdstad van het Keurvorstendom en van deze Provincie, de residentie van den Keurvorst en der Hooge Collegiën en Ambtenaren, in een aangenaam oord, aan de *Fulda*. Zij bestaat uit de *Alt*-stad, *Beneden*- en *Boven*- of *Fransche Neu*-stad en twee voorsteden, en heeft negentien opene pleinen, waaronder het paradeplein, het Koningsplein met eene merkwaardige echo, en het Frederiksplein met het marmeren standbeeld van den Keurvorst FREDERIK II, de voornaamste zijn; verder een Keurvorstelijk residentieslot, een Museum, het schoonste gebouw der stad, met eene boekerij van 70,000 boekdeelen, verzamelingen van munten, Natuur- en Wiskundige instrumenten, Oudheden en vele kostbaarheden en zeldzaamheden, eene opera, een tuighuis, eene sterrenwacht, het paleis *Belle-Vue*, de kazerne der garde, het galerijpaleis met eene schoone verzameling van schilderijen, de paleizen der Keurprinsen en Prinsessen, acht kerken, waaronder de nieuwe prachtige Roomsche kerk uitmunt. Verder zijn hier een Lyceum, eene Akademie der Beeldende Kunsten, verscheidene Geleerde en Kunstgenootschappen en liefdadige inrigtingen, welke laatste nu vereenigd zullen worden, en, met den omtrek, 23,296 inwoners, die fabrijken in tabak, tapijten, laken, katoen en een weinig handel hebben, en verder van het Hof bestaan. Hierbij ligt de *Aue*, een schiereiland, tusschen de *Groote* en *Kleine Fulda*, met eenen schoonen tuin, oranjerij en het marmeren bad; *Wilhelmshöhe*, met bezienswaardige gebouwen, tuinen, alom beroemde fonteinen en watervallen, eenen achthoekigen toren met een kolossaal beeld van HERKULES, enz. *Wilhelmsthal* en *Sababurg*, Keurvorstelijke sloten.

Hofgeismar, eene stad, aan de *Esse*, met een Keurvorstelijk slot, vier poorten, 2500 inwoners, branderijen, azijnstokerijen, tabakskerverijen, looijerijen, handel en een bad.

Wolfhagen, eene stad, met eene voorstad, vier poorten, 2000 inwoners, laken- en linnenweverijen, looi-

looijerijen, branderijen, molens, handel en jaarmarkten.

Fritzlar, eene ſtad, aan de *Eder*, met vier poorten, twee kerken, en 2300 inwoners, die eene aanzienlijke tabaksfabrijk, looijerijen en jaarmarkten hebben.

Homberg, eene ſtad, aan de *Efze*, met zes poorten, 2900 inwoners, linnenweverij, ſmederij, gieterij en jaarmarkten.

Melſungen, eene ſtad, aan de *Fulda*, met een kasteel, vijf poorten, 2860 inwoners, laken- en linnenweverij en fabrijken van houtwaren.

Witzenhauſen, eene ſtad, aan de *Werra*, met 2241 inwoners, looijerijen, linnenweverij, ſcheepvaart en jaarmarkten.

Eschwege, eene ſtad, aan de *Werra*, met een oud kasteel, vijf poorten, vier kerken, eene Latijnſche ſchool, 4485 inwoners, looijerijen, laken- en andere fabrijken, handel, ſcheepvaart en tabaksbouw.

Rothenburg, eene ſtad, aan de *Fulda*, met twee kasteelen, vier Hervormde kerken, en 2915 inwoners, die linnenweverij, looijerij, landbouw, veeteelt en handel hebben.

Rinteln, de hoofdplaats van den Kreits *Schauenburg*, aan de *Wezer*, met een oud kasteel, Gymnaſium, 2666 inwoners, looijerijen, handwerken en markten.

B. De *Provincie* OPPER-HESSEN

bevat, op 41¼ vierkante mijlen, 102,200 inwoners, en wordt in 4 Kreitſen, en deze weder in één Landgerigt en 11 Ambten verdeeld; de hoofdplaatſen der Kreitſen zijn:

Marburg, de hoofdſtad der Provincie, aan de *Lahn* en tegen eenen berg, met eene voorſtad, een groot kasteel op den berg, zes poorten, eene Hoogeſchool, een Opvoedingsgeſticht, eene boekerij, en 5600 inwoners, die wol- en linnenweverijen, tabakskerverijen en jaarmarkten hebben.

Frankenberg, aan de *Eder*, met 1500 inwoners, landbouw en eene koper-, zilver- en loodmijn.

Kirchhayn, eene ſtad, aan de *Wohre*, met 1700 inwoners, weverijen en looijerijen.

Ziegenhain, eene ſtad, aan de *Schwalm*, met een

kas-

kasteel, met de groote voorstad *Weichhaus*, 1400 inwoners tellende, die vier jaarmarkten hebben.

C. De *Provincie* FULDA

bevat, op 41⅓ vierkante mijlen, 116,110 inwoners, en is in 4 Kreitsen, en deze weder in 3 Landgerigten en 8 Ambten verdeeld; de Kreitshoofdplaatsen zijn:

Fulda, de hoofdstad der Provincie, aan de *Fulda*, over welke eene lange steenen brug ligt, met het voormalig Bisschoppelijk residentieslot, elf kerken, waaronder de fraaije domkerk met eenen schoonen koepel en het graf van BONIFACIUS, op een open plein met twee obelisken, het voormalig Collegie der Jezuiten, een Gymnasium, een Instituut voor de boomkweekerij, vele andere scholen, en 8332 inwoners, die tabaks-, kousen-, linnen- en wollen stoffenfabrijken en, bij de stad, schoone tuinen tegen eenen berg hebben.

Hunfeld of *Hunefeld*, eene stad, met 1663 inwoners, linnenweverij en landbouw.

Hersfeld, eene stad, aan de *Fulda*, met een Gymnasium en andere scholen, 5000 inwoners, laken- en wollen stoffenfabrijken, looijerijen en markten.

Schmalkalden, eene stad, aan de rivier van dien naam, met drie voorsteden, muren en grachten, twee kasteelen, en 5000 inwoners, die ijzer-, staal-, knoopen-, pijpenkoppen-, loodwit- en andere fabrijken, eene zoutkeet en smederijen hebben. Deze stad is bekend door het Verbond van 1531.

D. De *Provincie* HANAU

bevat, op 27½ vierkante mijlen, 88,100 inwoners, is in 4 Kreitsen, en deze weder in 3 Gerigten en 7 Ambten verdeeld. De hoofdplaatsen der Kreitsen zijn:

Hanau, de hoofdstad der Provincie, in een vruchtbaar oord, aan de *Kinzig*, uit de *Alt*- en *Neu*-stad bestaande, met een groot kasteel, thans de vergaderplaats van het Natuurkundig Genootschap, dat hier een kabinet van Naturaliën en eene boekerij heeft, eene groote markt, een Gymnasium, raadhuis, eenen schouwburg, vier kerken, 9364 inwoners, onder welke ook afstammelingen van Nederlanders, en fabrijken van ka-

 me-

meelot, tapijten, kousen, goud-, zilver- en galanterie-waren, aardewerk, hoeden, zijden stoffen, knoopen, enz. Hierbij is *Philippsruhe*, een lustslot en het *Wilhelmsbad* met fraaije tuinen.

Gelnhausen, eene stad, tegen eenen berg, aan de *Kinzig*, met 2600 inwoners en wijnbouw.

Saalmunster, eene stad, aan den mond der *Salza*, met 1800 inwoners, weverijen en jaarmarkten.

Schluchtern, eene stad, aan de *Kinzig*, met een Gymnasium, 1400 inwoners en jaarmarkten.

V R A G E N.

Waar ligt het Keurvorstendom Hessen *of* Hessen-Kassel?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——————— *rivieren,*
c. ——————— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij in elke Provincie:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

IX. HET GROOT-HERTOGDOM HESSEN OF HESSEN-DARMSTADT.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, dat in de jongste tijden zeer veel verandering heeft ondergaan, ligt in afgebrokene deelen tusschen 25°, 32′ en 27°, 18′ lengte en 49°, 24′ en 51°, 7′ noorder breedte. Het zuidelijk deel grenst ten noordwesten aan *Nassau*, ten noorden aan *Frankfort* en *Keur-Hessen*, ten noordoosten en oosten aan *Beijeren*, ten zuiden aan *Baden*, ten zuidwesten aan *Beijeren* en ten westen aan *Pruissen*. Het noorder deel, waarvan sommige stukken in *Waldek* en *Nassau* liggen, ten noordoosten en zuiden aan *Keur-Hessen*, ten zuidwesten aan *Frankfort* en *Hessen-Homburg* en ten westen aan *Nassau* en *Pruissen*.

Uit-

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 177 vierkante mijlen, op welke 680,989 menschen wonen, zoodat er ongeveer 3848 zielen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk, en, bij uitsterving hiervan, ook in het vrouwelijk geslacht. De inwoners zijn voor een derde van den Luterschen en Hervormden Godsdienst, deels vereenigd; ook de Vorst is Protestantsch. Verder zijn er Roomschen, weinig Doopsgezinden en veel Joden. Alle inwoners hebben gelijke regten.

Bergen. — Het Land is zeer bergachtig; de voornaamste bergen zijn het *Odenwald*, de *Hoogte*, de *Vogelsberg* en het *Westerwald*.

Rivieren. — Deze zijn de *Rijn*, met de *Nahe*, de *Nekker*, de *Main*, *Lahn*, enz., de *Wezer*, met de *Altfell*, de *Schwalm* en eenige kleinere.

Meren en andere Wateren. — Er zijn geene meren, maar vele kolken en gezondheidsbronnen, onder welke laatste die van *Auerbach*, *Echzel*, *Gieszen*, enz. uitmunten.

Verdeeling. — Het Land wordt thans in 3 Provinciën verdeeld, als:

A. De *Provincie* STARKENBURG,
B. ——— RIJNHESSEN, en
C. ——— OPPER-HESSEN,

welke weder in Landgerigten of Kantons gesplitst worden.

A. De *Provincie* STARKENBURG

bevat, op 58¾ vierkante mijlen, 241,225 inwoners, en wordt in 14 Landgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Darmstadt, de hoofdstad des Groot-Hertogdoms, de residentie van den Groot-Hertog en der Hooge Collegiën en Ambtenaren, in eene zandige vlakte, aan de beek *Darm*, uit de *Oude stad*, de fraaije *Nieuwstad* en vier voorsteden bestaande, met zes poorten, zeven opene pleinen, waaronder het Louisa-plein, vier kerken, eene synagoge, een weeshuis, Groot-Hertoglijk slot met een groot Museum en eene aanzienlijke boekerij, een schoon exercitiehuis, een' prachtigen tuin, de

beste opera van geheel *Duitschland*, een Opvoedingsgesticht, eene artillerijschool, militaire school, school voor de Bouwkunde, en 18,020 inwoners, die kaarten-, stijffel-, tabaks- en chitspapierfabrijken, weverijen, en vee- en jaarmarkten hebben. In den omtrek worden vermaarde aspersies geteeld.

Bensheim, eene stad, aan de *Lauterbach*, met een Gymnasium, 3100 inwoners, handwerken en markten.

Breuberg, eene Heerlijkheid, met de stad *Neustadt in der Rosenau*, aan de *Mumling*; de stad heeft 800 en de Heerlijkheid 10,400 inwoners.

Dieburg, eene stad, aan de *Gernsprinz*, met 2200 inwoners, handwerken, landbouw en jaarmarkten.

Dornberg, een dorp, aan den *Landgraben*, met 99 inwoners.

Erbach, eene stad, aan de *Mumling*, met een kasteel, waarop vele Oudheden, en 832 inwoners, die handwerken en landbouw hebben.

Heppenheim, eene stad, met vier poorten, 3150 inwoners, veel doortogt, jaarmarkten en het kasteel *Starkenburg*.

Hirschhorn, eene stad, aan den *Nekker*, met een kasteel, 1276 inwoners, zaagmolens en jaarmarkten.

Langen, een dorp, met 1477 inwoners en handwerken.

Lindenfels, eene stad, met eenen burg en 558 inwoners.

Offenbach, eene stad, aan den *Main*, met drie poorten, een Vorstelijk slot, drie kerken, eene synagoge, een weeshuis, onderscheidene scholen, en 9000 inwoners, die aanzienlijke fabrijken in tabak, rijtuigen, ijzerwaren, bijouteriën, goud- en zilverwaren, leder, muzijkinstrumenten, wasdoek, waskaarsen, zijden stoffen en vele andere waren, benevens aanzienlijke markten en handel hebben.

Rijnheim, eene stad, aan de *Gernsprinz*, met 1497 inwoners, handwerken, landbouw en handel.

Seligenstadt, eene stad, aan den *Main*, met drie poorten, 2259 inwoners, handwerken, handel en scheepvaart.

Wimpfen, eene stad, aan den *Nekker*, met muren, vijf poorten, eene Latijnsche school, 1903 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

B. De *Provincie* RIJNHESSEN

bevat, op 27¾ vierkante mijlen, 173,390 inwoners, en is in 11 Kantons verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Mentz of *Mainz*, de hoofdplaats der Provincie, eene der sterkste vestingen van *Europa*, als Bondsvesting door *Pruisfen* en *Oostenrijk* bezet, in een schoon oord, aan den *Rijn* en den mond van den *Main*, in eene halve maan gebouwd, en langzaam oprijzende tot aan de citadel, die haar bestrijkt. Zij heeft meestal naauwe straten, tien Roomsche en eene Protestantsche kerk, waaronder de Dom- en *Ignatius*-kerk uitmunten, een Gymnasium, een Seminarium, eene school voor de Geneeskunde, eene vrijhaven, 27 opene pleinen, waaronder de paradeplaats de voornaamste is, het prachtig gebouw der Duitsche Orde, thans een Groot-Hertoglijk slot, het fraaije groote tuighuis, het raadhuis, de *Eichelstein* (door sommigen voor een gedenkteeken van DRUSUS gehouden), het Museum van Romeinsche Oudheden, de overblijfsels eener Romeinsche waterleiding, eene aanzienlijke boekerij, en, met *Zahlbach*, 25,251 inwoners, die eene suikerraffinaderij, speelkaarten-, aardewerk- en lederfabrijken, katoenspinnerij, scheepvaart en handel hebben. Hierbij behoort de sterke stad *Kassel* of *Kastel*, aan de overzijde van den *Rijn*, met 1700 inwoners.

Alzey, eene stad, aan de *Salz*, met een kasteel, drie kerken, zes scholen, 3200 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

Osthofen, een vlek, met 1140 inwoners, wijnbouw en jaarmarkten.

Bingen, eene stad, met drie poorten, eene Latijnsche school, liefdadige inrigtingen, en 3300 inwoners, die fabrijken van wollen stoffen, looijerijen, markten, wijnbouw en handel hebben. Op eene rots in den *Rijn* is hier de bekende *Muizentoren*, en, ten noorden van dezen, het *Bingerloch*, waar de rotsen dwars over en onder het water liggen, en slechts aan ééne zijde eene vaart openlaten.

Niederolm of *Niederulm*, een vlek, met 708 inwoners en wijnbouw.

Oberingelheim, een vlek, aan de *Selz*, met 1738 inwoners, wijnbouw en jaarmarkten.

 Op-

Oppenheim, eene ſtad, op eene hoogte, aan den *Rijn*, met 2100 inwoners, wijnbouw en jaarmarkten. Niet ver van hier is *Nierſtein*, door den uitmuntenden wijn bekend, met 1506 inwoners.

Pfeddersheim, eene ſtad, aan de *Pfrim*, met 1500 inwoners en eene jaarmarkt.

Werrſtadt of *Wörrſtadt*, een vlek, met 1200 inwoners en veemarkten.

Wöllſtein, een vlek, met drie kerken en 1175 inwoners.

Worms, eene ſtad, aan den *Rijn*, met muren en grachten, vijf kerken, eene ſynagoge, liefdadige inrigtingen, een Gymnaſium en andere ſcholen, en 6000 inwoners, die aanzienlijken wijn- en landbouw, veeteelt, looijerijen, loodwit- en tabaksfabrijken, handwerken, korenmarkten en ſcheepvaart hebben. Voorheen was deze ſtad zeer bloeijend. Er werden verſcheidene Rijksdagen gehouden, waaronder die van 1521, om het Edict tegen LUTHER, vooral vermaard is.

C. De *Provincie* OPPER-HESSEN

bevat, op 91 vierkante mijlen, 266,374 inwoners, en is in 15 Landgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Gieſſen, de hoofdſtad der Provincie, aan de *Wieſeck* en *Lahn*, door in tuinen veranderde wallen omringd, met eene Hoogeſchool, twee boekerijen, een Philologisch Inſtituut, eenen kruidtuin, een Pedagogium, oud kasteel, liefdadige inrigtingen, en, zonder het garnizoen en de Hoogeſchool, 6300 inwoners, die wolweverijen, landbouw en handel hebben.

Battenberg, eene ſtad, aan de *Eder*, met 793 inwoners en ſmederijen.

Budingen, eene ſtad, aan de *Semen*, met drie poorten, een kasteel, twee voorſteden, eene Latijnſche ſchool, 2000 inwoners, laken- en wollen ſtoffenfabrijken, ſmederijen en ſteen- en ijzergroeven.

Butzbach, eene ſtad, met vier poorten, een kasteel, 2067 inwoners, weverijen van wollen ſtoffen en linnen, looijerijen en handel.

Gladenbach, met 886 inwoners en eene zilvergroeve.

Grunberg, eene ſtad, aan de *Wetter*, met 2142 inwoners, wollen ſtoffenfabrijken en jaarmarkten.

Herb-

Herbstein, eene stad, aan de *Altfelt*, met
Hungen, eene stad, aan de *Horlof*, met 940 inwoners.
Kirdorf, eene stad, aan de *Klein*, met 988 inwoners.
Nidda, eene stad, aan de *Nidda*, met een kasteel, 1430 inwoners, wollen stoffen-, linnen- en kousenweverijen, looijerijen, handel en jaarmarkten.
Romrod, eene stad, met 883 inwoners en molens.
Schlitz, eene stad, met een kasteel, 2856 inwoners, linnenweverijen en jaarmarkten.
Schotten, eene stad, aan de *Nidda*, met 1568 inwoners, negen molens, linnenweverij, landbouw en handel.
Vilbel, een vlek, aan de *Nidda*, met 1430 inwoners en jaarmarkten.
Vohl, een vlek, aan de *Asel*, met 453 inwoners.

V R A G E N.

Waar ligt het Groot-Hertogdom Hessen *of* Hessen-Darmstadt?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——————— *rivieren,*
c. ——————— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij in elke Provincie:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

X. HET LANDGRAAFSCHAP HESSEN-HOMBURG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land bestaat uit twee afzonderlijke stukken, als de Heerlijkheid *Homburg*, tusschen 26°, 10′ en 26°, 20′ lengte en 50°, 12′ en 50°, 16′ noorder breedte, en de Heerlijkheid *Meissenheim*, tusschen 25°, 8′ en 25°, 25′ lengte en 49°, 45′ en 49°, 51′ noorder breedte. Het eerste stuk grenst ten westen aan *Nassau* en verder aan de *Hessische Landen*; het tweede grenst ten noorden aan *Pruissen*, ten

ten oosten en zuidoosten aan *Beijeren*, ten zuidwesten aan *Lichtenberg* en ten westen aan *Birkenfeld*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De geheele oppervlakte wordt gerekend op 5 vierkante mijlen, waarop 20,000 inwoners, hetwelk 4000 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een onbepaald Vorstendom, onder het opperbestuur van den Groot-Hertog van *Hessen;* de Landgraaf en het grootste deel der inwoners zijn van den Hervormden Godsdienst.

Bergen. — Het *Taunus-Gebergte* en de *Hundsrücken.*

Rivieren. — De *Eschbach*, *Erlebach* en de *Nahe.*

Verdeeling. — Het Land wordt verdeeld in de Heerlijkheden *Homburg* en *Meissenheim*, waarvan de gelijknamige hoofdsteden zijn:

Homburg vor der Höhe, de hoofdstad des Lands, de zetel van den Landgraaf, aan de *Eschbach*, uit de *Alt-* en *Neu-stadt* bestaande, met een kasteel, eene school voor de houtvesterij, drie kerken, eene synagoge, een arm- en weeshuis, en 2964 inwoners, die fabrijken van wollen stoffen, linnen en kousen en welbezochte jaarmarkten hebben. De omtrek is zeer bekoorlijk.

Meissenheim, aan de *Glan*, met eene Regtbank, drie poorten, twee kerken, 1730 inwoners, eene glasblazerij, gieterijen, smederijen en jaarmarkten. In den omtrek heeft men wijnbouw en kwikzilvergroeven.

V R A G E N.

Waar ligt het Landgraafschap Hessen-Homburg, *en welke zijn deszelfs grenzen?*
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er de voornaamste bergen en rivieren?
Hoe wordt het Land verdeeld?
Welke zijn de hoofdplaatsen dezer Heerlijkheden?

XI. DE HERTOGDOMMEN HOLSTEIN en LAUENBURG.

(Zie *Denemarken*, IIe. Stuk, bladz. 77 en 78.)

XII.

XII. HET GROOT-HERTOGDOM LUXEMBURG.

(Dit zal bij de beschrijving van het Koningrijk der *Nederlanden* behandeld worden.)

XIII. HET GROOT-HERTOGDOM SAKSEN-WEIMAR-EISENACH.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, een deel van de bezittingen van de *Saksisch-Ernestijnsche* linie, en uit verscheidene stukken bestaande, ligt tusschen 27°, 33′ en 29°, 54′ lengte en 50°, 25′ en 51°, 27′ noorder breedte; het grenst ten noordoosten aan *Pruissen*, ten oosten en zuidoosten aan de *Pruissische* en *Reussische* Landen, ten zuiden aan *Schwarzenburg*, *Pruissen*, *Gotha*, *Meinungen* en *Beijeren* en ten westen aan *Keur-Hessen*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt berekend op 66¾ vierkante mijlen, waarop 212,867 menschen wonen, hetwelk 3177 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De inwoners zijn grootstendeels Evangeliesche Christenen, waartoe ook de Groot-Hertog behoort; doch alle Christenen hebben gelijke regten.

Bergen. — Het *Thuringerwoud*, het *Wald-Gebergte* en een deel van het *Rhon-Gebergte*.

Rivieren. — De *Saale*, *Ilm*, *Elster*, *Unstrut*, *Werra*, enz.

Meren en andere Wateren. — Eenige kolken en de bronnen bij *Berka* en *Ruhla*.

Verdeeling. — Het Land wordt in twee Vorstendommen verdeeld, als:

A. Het *Vorstendom* WEIMAR, en
B. ———————— EISENACH,

welke weder in Kreitsen en Ambten verdeeld worden.

A. Het *Vorstendom* WEIMAR

bevat, op 46 vierkante mijlen, 147,060 inwoners, en is in de drie Kreitsen *Weimar*, *Neustadt* en *Jena* verdeeld, welke weder 15 Ambten bevatten; de hoofdplaatsen dezer Ambten zijn:

Wei-

Weimar, de hoofd- en residentiestad, in een dal, aan de *Ilm*, uit de *eigenlijke* stad en twee voorsteden bestaande, met een Groot-Hertoglijk slot, den *Wilhelmsburg* genoemd, eene Groot-Hertoglijke boekerij van 110,000 boekdeelen, een munt- en penningkabinet, een park, eenen schoonen tuin en twee kerken, waarvan de hoofdkerk fraaije schilderstukken en de Groot-Hertoglijke begraafplaatsen bevat, een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, vele bijzondere scholen, een' schouwburg, en, met het garnizoen, 10,000 inwoners, die fabrijken van ijzer- en andere metalen waren, speelkaarten, laken, enz. hebben. Merkwaardig zijn hier ook het Land-Industriekantoor en het Geographisch Instituut met zes persen, eene steendrukkerij en wel 280 teekenaars, plaatdrukkers, graveurs, zetters en dergelijke personen. Een half uur van de stad is het Groot-Hertoglijk lustslot *Belvedere* met fraaije tuinen.

Altstedt, eene stad, aan de *Rohne*, met eene Vorstelijke stoeterij bij het kasteel, 1800 inwoners, salpeter- en potaschziederij en landbouw.

Berka, eene stad, aan de *Ilm*, met een kasteel, een bad, 770 inwoners, linnenweverijen en jaarmarkten.

Blankenhain, eene stad, bij het bosch van dien naam, met een kasteel, 1800 inwoners en eene porseleinfabrijk.

Buttstedt, eene stad, aan de *Losfa*, met 1720 inwoners, weverijen, landbouw en veemarkten. Deze stad is onlangs (Maart, 1826) bijna geheel door brand verwoest.

Burgel, eene stad, aan de *Gleisbach*, met 1100 inwoners, pottenbakkerij, jaarmarkten en handel.

Dornburg, eene stad, op eene loodregte en 250 voet hooge rots, aan de *Saale*, met een kasteel op de punt der rots, 500 inwoners en weverijen.

Groszrudstedt, met 808 inwoners.

Jena, eene stad, aan de *Saale*, in een bekoorlijk dal, door steile kale bergen omringd, de zetel van het Hooge Geregtshof voor de *Saksische* Landen en de Vorstendommen *Reuss*, met eene schoone brug, fraaije marktplaats, een kasteel met eene verzameling van Kunst en Naturaliën en eene boekerij, eene beroemde Hoogeschool met eene voorname boekerij en onder-

schei-

scheidene nuttige inrigtingen, en 5000 inwoners, die meestal van de Hoogeschool bestaan, aanzienlijke boekdrukkerijen, lettergieterijen, weverijen en eenige fabrijken, benevens welbezochte markten, hebben. De omtrek is zeer schoon. Deze stad is bekend door den slag van 1806.

Ilmenau, eene stad, aan het begin van het *Thuringerwoud* en aan de *Ilm*, met 2150 inwoners, eene Vorstelijke porseleinfabrijk, wollen-, leder- en metalen knoopenfabrijk, eene kopermijn, die ook zilver bevat, en smederijen.

Neustadt, aan de *Orla*, met aanzienlijke voorsteden, een kasteel, 3300 inwoners, laken- en lederfabrijken, benevens welbezochte markten.

Oldisleben, een vlek, aan de *Unstrut*, met 1114 inwoners en twee markten.

Roszla of *Nieder-Roszla*, met 358 inwoners. Hierbij is ook de stad *Apolda*, met 3036 inwoners en kousenfabrijken.

Vieselbach, een dorp, met 280 inwoners.

Weyda, eene stad, aan de *Weyda*, met een kasteel, verscheidene scholen, 2340 inwoners, linnen- en wolweverijen, papier- en andere molens.

B. Het *Vorstendom* EISENACH

bevat, op 20 vierkante mijlen, 65,807 inwoners, en éénen Kreits, die in 9 Ambten verdeeld is; de hoofdplaatsen dezer Ambten zijn:

Eisenach, de hoofdstad van het Vorstendom en de grootste des geheelen Lands, op eene hoogte, aan de zamenvloeijing van de *Neisse* en *Hörsel*, met aanzienlijke voorsteden, vijf poorten, een Groot-Hertoglijk kasteel, eene fraaije markt, vijf kerken, een tucht- en weeshuis en andere liefdadige inrigtingen, een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, eene munt, en 8200 inwoners, die belangrijke fabrijken van wollen stoffen, looijerijen, verwerijen en loodwitfabrijken hebben. Ten zuiden van de stad zijn hooge rotsen, waarop het slot *Mittelstein* of *Madelstein*, en verderop de, ook in onze dagen, berucht gewordene *Wartburg*, thans eene Staatsgevangenis, met vele Oudheden.

Derm-

Dermbach, een vlek, met 781 inwoners; die veel pijpenkoppen maken.

Tiefenort, een vlek, de hoofdplaats van het Ambt *Kraienberg*, met 883 inwoners en weverij.

Kreuzburg, eene ſtad, aan de *Werra*, met een kasteel, en 1650 inwoners, die landbouw en jaarmarkten hebben; ook is er eene zoutgroeve.

Geiſa, eene ſtad, aan de *Ulſter*, met 1628 inwoners, landbouw en handel.

Gerstungen, een vlek, aan de *Werra*, met 1282 inwoners en vier jaarmarkten.

Kaltennordheim, een vlek, aan de *Felda*, met een fraai kasteel, 1164 inwoners, weverijen, landbouw en handwerken.

Ostheim vor der Rhon (voorheen Ambt *Lichtenberg*), eene ſtad, aan de *Streu*, met 2187 inwoners, ſpinnerijen, weverijen en handel in wijn.

Vacha, eene ſtad, aan de *Werra*, met drie poorten, 1600 inwoners, looijerijen, ſpinnerijen, doortogt en handel.

VRAGEN.

Waar ligt het Groot-Hertogdom Sakſen-Weimar-Eiſenach?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Zeg mij eens de grootte en bevolking.
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerſchende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamſte bergen*,
b. ——————— *rivieren*,
c. ——————— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het Land verdeeld?
Noem mij in elk Vorſtendom:
a. *De grootte en bevolking*,
b. *Derzelver verdeeling en voornaamſte ſteden.*

XIV. HET HERTOGDOM SAKSEN-GOTHA EN ALTENBURG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, insgelijks tot de bezittingen der *Ernestijnſche* linie behoorende, en mede uit verſchillende ſtukken beſtaande, ligt tusſchen 27°, 56′

56′ en 30°, 16′ lengte en 50°, 40′ en 51°, 21′ noorder breedte. Het westelijk deel, het Vorstendom *Gotha*, grenst aan *Pruissen*, *Schwarzenburg*, *Weimar*, *Keur-Hessen* en *Meinungen*; terwijl het oostelijk gedeelte, het Vorstendom *Altenburg*, in twee stukken tusschen *Pruissen*, *Sakfen*, *Reuss*, *Weimar*, *Schwarzenburg* en *Coburg* ligt.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 55¾ vierkante mijlen, waarop 192,764 menschen wonen, hetwelk dus ruim 3519 inwoners op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. Het grootste getal der inwoners belijdt den Luterschen Godsdienst.

Bergen. — Een gedeelte van het *Thuringerwoud*, in *Gotha*. *Altenburg* is meest vlak.

Rivieren. — De *Leine*, *Horsel*, *Ilm* en *Unstrut* in *Gotha*, de *Pleisse* en *Saale* in *Altenburg*.

Meren en andere Wateren. — Menigvuldige kolken. Gezondheidsbronnen vindt men bij *Ronneburg* en *Niederwiera*.

Verdeeling. — Het Land wordt verdeeld in twee Vorstendommen, als:

A. Het *Vorstendom* GOTHA, en
B. ——————— ALTENBURG,

welke weder in onderscheidene Ambten gesplitst zijn.

A. Het *Vorstendom* GOTHA

bevat, op 29¼ vierkante mijlen, 83,271 inwoners, en wordt in 11 Ambten en 32 bijzondere Districten verdeeld. De hoofdplaatsen der Ambten zijn:

Gotha, de hoofd- en residentiestad, aan de *Leine*, met bekoorlijke wandelingen (de voormalige vestingen) omringd. Zij heeft vier poorten, vijf opene pleinen, een schoon kasteel, den *Friedenstein*, even buiten de stad, met eene fraaije terras, eene aanzienlijke boekerij, een Naturaliën- en Kunstkabinet, eene verzameling van Natuur- en Wiskundige instrumenten en platen, een kabinet van munten, enz., een lustslot in eene der voorsteden, zeven kerken, een tuighuis, Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, zondags- en vele andere scholen, liefdadige inrigtingen, en 11,500 in-

inwoners, die porselein-, neteldoek-, linnen-, wollen stoffen-, saaijet-, chitspapier- en andere fabrijken hebben, zeer gezochte schoenen maken, vrij aanzienlijken handel drijven en drie voorname jaarmarkten houden. Ten zuidoosten van de stad is de *Seeberg*, met de beroemde sterrenwacht.

Waltershausen, eene stad, met het Hertoglijk slot *Tenneberg*, 2280 inwoners, linnen en wollen stoffenfabrijken, looijerijen en bierbrouwerijen. Hierbij is het bekende Instituut, te *Schnepfenthal*, van SALZMANN.

Georgenthal, een dorp, met 479 inwoners, zaagmolens en smederijen.

Ichtershausen, een vlek, aan de *Gera*, met een lustslot, 578 inwoners, weverijen en eenen papiermolen.

Kranichfeld, eene stad, aan de *Ilm*, met een slot, fraai op eenen berg gelegen, 708 inwoners, mandenmakerijen, pottenbakkerijen, weverijen en jaarmarkten.

Reinhardsbrunn, een kasteel, waarbij *Friedrichroda*, eene opene stad, met 1509 inwoners, bleekerijen, weverijen, velerlei molens, eenen tigchel- en kalkoven, ijzermijnen en bosschen.

Romhild (Zie XV. *Saksen-Meinungen*, A. *Het Benedenland*, bladz. 181).

Cella St. Blasii of *Blasiencell*, eene stad, de hoofdplaats van het Ambt *Schwarzwald*, met een Ambts- en raadhuis, 1326 inwoners, smederijen, draadtrekkerijen, zaag- en andere molens, geweer- en ijzerfabrijken en handel.

Tenneberg, een kasteel, met een jagthuis; hierbij is de grootste helft van het dorp *Ruhla* (dat gedeeltelijk tot *Saksen-Weimar-Eisenach* behoort), met 1472 inwoners, ijzer- en houtwaren-, leder- en pijpenkoppenfabrijken; de andere helft van dit dorp heeft 1063 inwoners.

Tonna of *Grafentonna*, een vlek, met twee kasteelen, 1117 inwoners, tabaksfabrijken en eene zwavelbron.

Volkerode, een kasteel, waarbij het vlek *Korner*, met 978 inwoners, landbouw en handwerken.

In de *bijzondere Districten* verdienen nog opmerking:

Ohrdruff, eene stad, aan de *Ohre*, met eene voorstad, een kasteel, zes poorten, vier kerken, een Ly-

ce-

feum, arm- en ziekenhuis, 3372 inwoners, looijerijen, bleeken, weverijen, smederijen, velerlei molens, eenen tigcheloven en jaar- en veemarkten.

Elgersburg, een dorp, met een kasteel, en 502 inwoners, die bekend aardewerk maken, zwartsel branden en veel hout hakken.

Herbsleben, een vlek, aan de *Unstrut*, met 1493 inwoners en land- en tuinbouw.

Neudietendorf, een Hernhuttersch dorp, met 359 inwoners en vele fabrijken.

Hayna, een vlek, met 364 inwoners, handwerken en zes jaarmarkten.

B. Het *Vorstendom* ALTENBURG

bevat, op 25½ vierkante mijlen, 109,193 inwoners, en is in 6 Ambten en 158 bijzondere Districten verdeeld. De hoofdplaatsen der Ambten zijn:

Altenburg, de hoofdplaats van het Vorstendom, aan de *Pleisse*, met eene abdij, een Gymnasium met eene aanzienlijke boekerij en een Kunst- en Naturaliënkabinet, een Hertoglijk slot buiten de stad, door den Prinsenroof van KUNZ VON KAUFUNGEN bekend, zes kerken, een wees- en tuchthuis, en 10,160 inwoners, die eenen aanzienlijken handel met vee en koren en wol-, fluweel-, rijtuig-, borstel- en andere fabrijken hebben.

Eisenberg, eene stad, op eene hoogte, met een kasteel, eene sterrenwacht, een raadhuis, en 3940 inwoners, die eene porseleinfabrijk, weverijen en aanzienlijken handel in hout hebben.

Kahla, eene stad, aan de *Saale*, met drie voorsteden, een groot armhuis, 2000 inwoners, lijmkokerijen en handel in hout.

Kamburg, eene stad, aan de *Saale*, met 1500 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Roda, eene stad, aan de rivier van denzelfden naam, met een Hertoglijk slot, 2650 inwoners, linnen- en wolweverijen en vee- en jaarmarkten.

Ronneburg, eene stad, op eene hoogte, met een kasteel, en 4200 inwoners, die aardewerk-, porselein- en wollen stoffenfabrijken, verwerijen, handel in wol en eene gezondheidsbron hebben.

De *bijzondere Districten* hebben, meest allen, ridderlijke kasteelen tot hoofdplaatsen.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Saksen-Gotha *en* Altenburg?
Noem mij eens deszelfs grenzen.
Als ook de grootte en bevolking.
Hoedanig was de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——————— *rivieren,*
c. ——————— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij eens in elk Vorstendom:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

XV. HET HERTOGDOM SAKSEN-MEINUNGEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit twee groote en eenige kleinere stukken bestaande, ligt tusschen 27°, 43′ en 29°, 1′ lengte en 50°, 20′ en 50°, 58′ noorder breedte. Het westelijke of grootste stuk (zijnde het *Benedenland*) wordt door de Vorstendommen *Eisenach* en *Gotha*, *Keur-Hessen*, *Pruissen*, *Coburg*, *Hildburghausen* en *Beijeren*, het oostelijke stuk, of het *Bovenland*, door *Coburg*, *Hildburghausen*, *Schwarzenburg* en *Beijeren* omringd.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 20 vierkante mijlen, waarop 56,276 inwoners, zoodat er 2814 menschen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De meeste inwoners, gelijk ook de Hertog, zijn Lutersch; voor het onderwijs wordt hier bijzonder zorg gedragen.

Bergen. — Het *Schwarzwald* met de *Kieferle* en *Plessberg*, benevens vele merkwaardige holen, als het *Zinselloch*, de *Triebisch*, enz., in het *Bovenland*. De bergen *Dolmar*, *Geba*, *Gerberstein*, enz., alsmede het *Altensteiner*-hol, in het *Benedenland*.

Ri-

Rivieren. — De *Werra*, *Schwarza* en *Steinach*.

Meren en andere Wateren. — Het *Buchen*- en het *Woeste meer*. Gezondheidsbronnen vindt men bij *Liebenstein*, *Salzungen*, enz.

Verdeeling. — Het Land wordt in twee deelen, het *Beneden*- en het *Bovenland*, verdeeld, welke deelen weder in Ambten gesplitst worden.

A. Het BENEDENLAND

bevat, op 14¼ vierkante mijlen, 40,650 inwoners, en wordt in 7 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Meinungen, de hoofd- en residentiestad, aan de *Werra*, met een Hertoglijk slot, eene boekerij, verzameling van platen, munten en Naturaliën, een landschaps- en raadhuis, vier kerken, een Lyceum, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, industrie- en andere scholen, en 4500 inwoners, die laken- en bombazijnfabrijken en jaar- en veemarkten hebben. Buiten de stad zijn fraaije wandelingen en een Engelsche tuin.

Schweina, de hoofdplaats van het Ambt *Altenstein*, met 894 inwoners, eenen papiermolen en handwerken.

Frauenbreitungen, een vlek, aan de *Werra*, met 505 inwoners.

Untermaszfeld, een dorp, aan de *Werra*, met een kasteel, dat tot een algemeen tuchthuis dient, en 352 inwoners.

Romhild, eene stad, aan de *Milz*, met eene fraaije voorstad, een kasteel, eene armeninrigting, 1571 inwoners, weverijen, looijerijen en jaarmarkten.

Salzungen, eene stad, aan de *Werra*, met vier voorsteden, vier poorten, eenen burg, drie kerken, 2600 inwoners, looijerijen, weverijen, jaarmarkten en eene aanzienlijke zoutkeet.

Wasungen, eene stad, aan de *Werra*, met 1800 inwoners, messenmakerijen, wollen stoffenweverijen, markten, tabaksbouw en handel.

B. Het BOVENLAND

bevat, op 5¾ vierkante mijlen, 15,216 inwoners, en wordt in 3 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Neuenhaus, een vlek, met 376 inwoners, brouwerij en jaarmarkten.

Schalkau, eene ſtad, aan de *Itz*, met 850 inwoners, branderij, handwerken, akkerbouw en jaarmarkten, benevens handel in wol.

Sonnenberg, eene ſtad, aan de *Rothen*, met een kasteel, en 2374 inwoners, die de bekende *Sonnenberger* waren (kinderſpeelgoed, leijen, enz.) vervaardigen en jaarmarkten, handel en leigroeven hebben. In dit Ambt zijn vele ſmederijen, de glasblazerij *Glucksthal* en onderſcheidene fabrijken in al de dorpen, waaronder vooral *Steinach*, met 1454 inwoners, verdient genoemd te worden.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Sakſen - Meinungen?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerſchende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamſte bergen,*
b. ——————— *rivieren,*
c. ——————— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij eens in elk dezer deelen:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamſte ſteden.*

XVI. HET HERTOGDOM SAKSEN-HILDBURGHAUSEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, eens een deel van *Coburg*, uit vier ſtukken beſtaande, ligt tusſchen 28°, 8′ en 28°, 57′ lengte en tusſchen 50°, 6′ en 50°, 38′ noorder breedte. Het voornaamſte deel grenst ten noorden aan *Weimar* en *Schwarzenburg*, ten oosten aan *Meinungen* en *Coburg*, ten zuiden en zuidwesten aan *Beijeren*, ten westen aan *Meinungen* en ten noordwesten aan *Pruisſen*.

Uitgeſtrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op bijna 11 vierkante mijlen, waarop 30,629 menſchen wonen, zoodat er 2786 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Lutersche; voor het onderwijs wordt er zeer goed gezorgd.

Bergen. — Het *Thuringerwoud.*

Rivieren. — De *Werra*, de *Rodach*, enz.

Meren of andere *Wateren van belang* zijn er niet.

Verdeeling. — Het Land wordt in 6 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Hildburghausen, de hoofd- en residentiestad, aan de *Werra*, met drie poorten, twee voorsteden, een Hertoglijk slot, drie kerken, een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, een raad-, tucht- en weeshuis, en 3500 inwoners, die meestal van het Hof bestaan en eenige weverijen en handel in wijn hebben. Om de stad zijn fraaije wandelingen.

Behrungen, een vlek, met 454 inwoners en jaarmarkten.

Eisfeld, eene stad, aan de *Werra*, met vier poorten, een kasteel, Ambtshuis, en 2414 inwoners, die looijerijen, smederijen, handel en jaarmarkten hebben.

Heldburg, eene stad, aan de *Krek*, met een kasteel, zes poorten, twee kerken, en 946 inwoners, die brouwerij, branderij en jaar- en veemarkten hebben.

Konigsberg in Franken, eene stad, aan de *Naslach*, met eene Latijnsche en andere scholen, 725 inwoners, handwerken, land- en tuinbouw, een bad en brouwerijen.

Sonnenfeld, een vlek, met 577 inwoners.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Saksen-Hildburghausen?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——————— *rivieren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem de hoofdplaatsen dezer Ambten eens.

XVII. HET HERTOGDOM SAKSEN-COBURG-SAALFELD.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, thans uit drie Vorstendommen bestaande, ligt tusschen 28°, 10′ en 29°, 20′ lengte en 50°, 10′ en 50°, 47′ noorder breedte. Het voornaamste deel, of het Vorstendom *Coburg*, grenst ten noordwesten aan *Hildburghausen*, ten noordoosten aan *Meinungen*, ten oosten aan *Beijeren* en *Hildburghausen*, ten zuidoosten en zuidwesten aan *Beijeren* en ten westen aan *Hildburghausen*; het tweede stuk ligt tusschen *Pruissen*, *Meinungen*, *Gotha* en *Hildburghausen*, en het derde tusschen *Gotha*, *Weimar*, *Reuss*, *Schwarzenburg* en *Beijeren*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — Men berekent de oppervlakte op 29 vierkante mijlen, waarop 83,935 menschen wonen, zoodat er ongeveer 2802 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Sedert 1821 een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Lutersche; doch alle Christenen hebben gelijke regten. Voor het onderwijs en de Onderwijzers wordt hier bijzonder gezorgd.

Bergen. — Het Land is slechts gedeeltelijk bergachtig door eenige takken van het *Thuringerwoud*.

Rivieren. — De *Itz*, *Lauter*, *Saale*, *Nahe* en *Wezer*.

Meren en andere Wateren. — Deze zijn er niet, dan slechts eenige kolken.

Verdeeling. — Het Land wordt in drie groote deelen verdeeld, als:

A. Het *Vorstendom* COBURG,
B. ——————— SAALFELD, en
C. ——————— LICHTENBERG,

welke weder in Ambten of Kantons verdeeld worden.

A. Het *Vorstendom* COBURG

bevat, op 9½ vierkante mijlen, 35,327 inwoners, en is in 4 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Coburg, de hoofd- en residentiestad, in een aangenaam dal, aan de *Itz*, met verscheidene voorsteden,

een residentieslot, den *Ehrenberg*, waarop eene boekerij, verder vijf kerken, eenen schouwburg, eene rijschool, een Gymnasium met twee boekerijen, eene verzameling van Naturaliën, Wis- en Natuurkundige instrumenten, eene sterrenwacht, Latijnsche en andere scholen, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, vele liefdadige inrigtingen, en 8150 inwoners, die brouwerijen, fabrijken en handwerken, tuinbouw en handel hebben. Ook zijn er vele vee- en andere markten. Om de stad zijn verscheidene tuinen, en niet verre van dezelve, op eenen berg, is de vesting *Coburg*, met een tuighuis, eene kerk, barakken, een tuchthuis en 110 inwoners.

Neustadt an der Heyde, eene stad, aan de *Rothen*, met een kasteel, raadhuis, 1373 inwoners, brouwerij, tabaks- en *Sonnenberger* warenfabrijken, landbouw en markten.

Rodach, eene stad, aan de *Rodach*, met eene stoeterij, 1408 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Themar, eene stad, aan de *Werra*, met 1152 inwoners, papier-, olie- en zaagmolens, lakenfabrijken, brouwerij, vele markten en landbouw.

B. Het *Vorstendom* SAALFELD

bevat, op $8\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 21,393 inwoners, en is in 2 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Saalfeld, de hoofdstad van het Vorstendom, aan de *Saale*, met vier poorten, een fraai kasteel en raadhuis, eene munt, vier kerken, eene Latijnsche school, 3500 inwoners, brouwerijen, fabrijken van laken en wollen stoffen, tabakskerverijen, looijerijen, azijnmakerijen, en, op een eiland in de *Saale*, eene kopersmederij, vele markten en mijnwerken. Deze stad is bekend door den veldslag van 1806.

Grafenthal, eene stad, aan de *Zopte*, met eene markt, en 1219 inwoners, die pekkokerij, vee- en bijenteelt, leifabrijken en smederijen hebben. Hierin ook

✱ *Posneck*, eene stad, aan de *Kolschau*, met 3200 inwoners, eene porselein-, leder- en wolfabrijken.

C. Het *Vorstendom* LICHTENBERG

bevat, op 11¾ vierkante mijlen, 26,315 inwoners, en is in 3 Kantons, en deze weder in 15 Schoutambten, verdeeld. De hoofdplaatsen der Kantons zijn:

St. Wendel, de hoofdstad van dit Vorstendom, aan de *Blies*, met 1983 inwoners, linnenweverij, spinnerij, handwerken en jaarmarkten.

Baumholder, een dorp, met 903 inwoners en agaatgroeven.

Grumbach, een dorp, voorheen eene stad, aan de *Glan*, met 424 inwoners, kwikzilver-, koper- en agaatgroeven.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Saksen-Coburg-Saalfeld?
Welke zijn de grenzen?
En de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——————— *rivieren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij in elk dezer Vorstendommen:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

XVIII. HET HERTOGDOM BRUNSWIJK.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit vier groote en verscheidene kleinere stukken bestaande, ligt tusschen 26°, 50′ en 29°, 2′ lengte en tusschen 51°, 38′ en 52°, 32′ noorder breedte. Het wordt geheel door *Pruissen* en *Hanover*, en een klein gedeelte door *Anhalt* omringd.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 71¾ vierkante mijlen, waarop 209,600 menschen wonen, hetwelk ruim 2921 inwoners op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk en vrouwelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Luthersche; het onderwijs is er op eenen goeden voet.

Ber-

Bergen. — Het *Harts-Gebergte*, enz., met vele bosschen.

Rivieren. — De *Wezer*, met de *Aller*, de *Innerste*, *Lenne*, de *Ohre*, enz.

Meren en andere Wateren. — Er zijn vele kolken, waaronder de *Wipperteich*, het moeras *Dromling* en het kanaal *Schiffsgraben.* Onder de gezondheidsbronnen zijn die bij *Helmstedt*, *Seesen* en *Bisperode* de voornaamste.

Verdeeling. Het Land wordt in 2 Stads- en 6 Landdistricten verdeeld, als:

A. Het *Stadsdistrict* BRUNSWIJK,
B. — ———— WOLFENBUTTEL,
C. — *Landdistrict* ————
D. ———— SCHONINGEN,
E. ———— HARTS,
F. ———— LEINE,
G. ———— WEZER, en
H. ———— BLANKENBURG;

de 6 laatste maken te zamen 19 Kreitsgerigten uit.

A. en B. De hoofdsteden der 2 *Stadsgerigten* zijn:

Brunswijk, de hoofd- en residentiestad, in eene groote vlakte, aan de *Oker*, met geslechte vestingwerken, die gedeeltelijk in wandelingen herschapen zijn, zeven poorten, twaalf opene pleinen, een Hertoglijk slot, het graauwe Hof, eene opera, een mosthuis (thans eene kazerne), een weeshuis met eenen boekwinkel, eene Industrie- en Kweekschool, het raadhuis in de *Nieuwstad*, het Museum van Oudheden en Kunsten, de gebouwen van het *Collegium Carolinum* (thans het Lyceum), de domkerk met de Vorstelijke begraafplaats, de Andreaskerk met eenen toren van 318 voet hoogte, de fraaije Roomsche kerk, het landschapshuis, zeer vele en uitmuntende liefdadige inrigtingen, twee Gymnasiën, een Ontleed- en Heelkundig Collegie, vele lagere scholen, en 29,930 inwoners, die fabrijken van laken, wollen stoffen, aarde- en verlakt werk, bordpapieren waren, tabak, cichorei, kunstzouten en verwen hebben en eenen zeer aanzienlijken handel drijven, gelijk er ook twee beroemde missen of jaarmarkten gehouden worden. Vóór de

ſtad ziet men het lustſlot *Richmond* en den *Munzberg*, met fraaije beplantingen.

Wolfenbuttel, eene ſtad, aan de *Oker*, de zetel van het Oppergeregtshof voor *Brunswijk*, *Waldek*, *Lippe-Detmold* en *Schauenburg-Lippe*, met wallen en grachten, uit de *Damm*-vesting, twee voorſteden en de eigenlijke ſtad beſtaande, met een kasteel, vier kerken, een groot armhuis, een tuighuis, een oud Gymnaſium, eene beroemde en zeer aanzienlijke boekerij, in een fraai gebouw, met het gedenkteeken voor LESSING, en 6650 inwoners, die fabrijken van trielje, linnen, verlakt goed en tabak, likeurſtokerijen, handel en markten hebben.

C. Het *Landdiſtrict* WOLFENBUTTEL

bevat, op 21 vierkante mijlen, 57,700 inwoners, en is in 5 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Betmar, een dorp, met eene Regtbank en 631 inwoners.

Riddagshauſen, een dorp, aan de *Wabe*, met een Seminarium voor Geestelijken en 296 inwoners.

Saldern, met een kasteel en 611 inwoners.

Scheppenſtedt, eene ſtad, aan de *Altenau*, met een armhuis, 2030 inwoners, linnenweverij, looijerij, zeepziederij, ſtijfſelfabrijken, branderijen en handel.

Nieder- en *Ober-Dahlum* (in het Kreitsgerigt *Wolfenbuttel*), twee dorpen, met 656 inwoners en eene groote zoutkeet.

D. Het *Landdiſtrict* SCHONINGEN

bevat, op $13\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, 32,900 inwoners, en is in 3 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Helmſtadt, eene ſtad, aan de *Elze*, met eenen in eene wandeling veranderden wal, twee voorſteden, vijf opene pleinen, twee kerken, een weeshuis, Opvoedingsgeſticht, 5200 inwoners, flanel-, pijpen-, hoeden- en andere fabrijken, likeurſtokerijen en, in het *Marienberger*-bosch, een bad en gezondheidsbronnen. Hierbij ook

* *Schoningen*, eene ſtad, aan den voet van den *Elm*, met twee voorſteden, 2800 inwoners, eene zoutgroeve, weverijen en jaarmarkten.

Ke-

Konigslutter, eene ſtad, bij den *Elm*, aan de *Lutter*, met ſcholen, en 2500 inwoners, die vele brouwerijen, tabaks-, wasdoek- en meekrapfabrijken, kalkovens, handel en veemarkten hebben.

Vorsfelde, een vlek, aan de *Aller*, met 1227 inwoners, looijerijen, branderijen, landbouw en jaarmarkten.

E. Het HARTS-DISTRICT of het *Landdistrict* HARTS

bevat, op 9¾ vierkante mijlen, 19,800 inwoners, en is in 2 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Seeſen, eene ſtad, in een dal, aan den voet van het *Harts-Gebergte* en aan de *Schildau*, met een oud en nieuw kasteel, een Joodsch Inſtituut van Opvoeding, een zwavelbad, en 2000 inwoners, die kamelotfabrijken, ſmederijen en handel hebben.

Langelsheim (de hoofdplaats van het Kreitsgerigt *Hartsburg*), een vlek, aan de *Innerſte*, met 1300 inwoners, zout- en ſteengroeven en eene potaschziederij.

F. Het LEINE-DISTRICT of het *Landdistrict* LEINE

bevat, op 4½ vierkante mijlen, 15,700 inwoners, en is in 2 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Gandersheim, eene ſtad, aan de *Gande*, met een Hertoglijk ſlot, vier poorten, twee voorſteden, twee opene pleinen, eene Latijnſche ſchool, 1900 inwoners, brouwerij, tuinbouw en jaarmarkten.

Grene, een dorp, aan de *Leine*, met 709 inwoners, die handel in linnen en markten hebben.

G. Het *Landdistrict* WEZER

bevat, op 13 vierkante mijlen, 31,000 inwoners, en is in 4 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatſen zijn:

Holzminden, eene ſtad, in een dal, aan de *Wezer*, met

met eene ruime markt, eene voorstad, een Opvoedingsgesticht, en 3304 inwoners, die onderscheidene ijzerwaren vervaardigen.

Eschershausen, een vlek, aan de *Lenne*, met 842 inwoners, landbouw, linnenweverij en jaarmarkten.

Ottenstein, een vlek, met 1004 inwoners, brouwerij, spinnerij en jaarmarkten.

Thedinghausen, een vlek, aan de *Eyder*, uit drie buurtschappen bestaande, met een kasteel, vier landgoederen, 1415 inwoners, linnenweverijen, looijerijen en jaarmarkten.

H. Het *Landdistrict* BLANKENBURG

bevat, op 8 vierkante mijlen, 16,300 inwoners, en is in 3 Kreitsgerigten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Blankenburg, eene stad, aan de beek van denzelfden naam en aan den *Blankenstein*, waarop een Hertoglijk slot met eene diergaarde. De stad heeft eene voorstad, drie poorten, een Gymnasium, industrie- en andere scholen, eene stapelplaats, en 2700 inwoners, die brouwerijen, jaarmarkten en velerlei molens hebben. Hierbij is de *Duivelsmuur*, eene rij van steenklippen, op den *Heidelberg*. In dit Gerigt zijn ook de druipsteenholen, de *Baumanns-* en *Brielsholen* genoemd, die door vele reizigers bezocht worden.

Hasselfelde, eene stad, aan de *Hassel*, met 1570 inwoners, handwerken, brouwerij, veeteelt en kolenbranderij.

Walkenried, een vlek, aan de *Wieda*, met 355 inwoners, steenholen en agaatgroeven. Hierbij ook

✱ *Hohegeisz*, het hoogste dorp van den *Harts*, met 739 inwoners, die meestal smids of kuipers zijn.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Brunswijk?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is er de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?

Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. ——— ——— *rivieren,*
c. ——— ——— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Welke zijn de hoofdsteden der Stadsgerigten?
Noem mij in elk der Landgerigten:
a. *De grootte en bevolking,*
b. *Derzelver verdeeling en voornaamste steden.*

XIX. HET GROOT-HERTOGDOM MEKLENBURG-SCHWERIN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land ligt tusschen 28°, 19′ en 30°, 51′ lengte en 53°, 8′ en 54°, 19′ noorder breedte, en grenst ten noorden aan de *Oostzee*, ten oosten aan *Pruissen*, ten zuidoosten aan *Meklenburg-Strelitz*, ten zuidwesten aan *Hanover* en ten westen aan *Lauenburg* en *Meklenburg-Strelitz.*

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 223¼ vierkante mijlen, waarop 413,005 inwoners, zoodat er ruim 1845 zielen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Lutersche; doch alle andere worden geduld.

Bergen. — Bergen zijn hier niet, wel heuvels, heide en duinen.

Rivieren. — De *Elbe*, met de *Elde*, *Havel*, *Reeknitz*, enz.

Meren en andere Wateren. — De golven het *Salzhaff* en twee havens bij *Warnemunde* en *Wismar.* Het *Dasfower-*, *Schweriner-*, *Muritzer-*, *Plauer-* en vele kleine meren, eene gezondheidsbron bij *Goldberg* en zeebaden bij *Dobberan.*

Verdeeling. — Het Land wordt in vijf deelen verdeeld, als:

A. Het *eigenlijk Hertogdom* MEKLENBURG-SCHWERIN of de MEKLENBURGERKREITS,
B. Het *Hertogdom* GUSTROW of de WENDENSCHE KREITS,
C. Het *Vorstendom* SCHWERIN,

D. De *Heerlijkheid* WISMAR, en
E. De *Stad* ROSTOCK,

welke weder.. in Stadsdistricten en Ambten verdeeld worden.

A. Het *eigenlijk Hertogdom* MEKLENBURG-SCHWERIN of de MEKLENBURGERKREITS

bevat, in 18 Stadsdistricten en 22 Ambten, 167,400 inwoners. De steden zijn:

Schwerin, de hoofd- en eigenlijke residentiestad, deels op een eiland in het *Schweriner*-meer, deels op deszelfs oevers, en bestaat uit de oude en nieuwe stad of *Schelfe*, heeft een Hertoglijk slot op het eiland, vier kerken, eene synagoge, een wees- en armhuis, dom- en andere scholen, eene armeninrigting, munt, eenen schouwburg, en 10,050 inwoners, die laken-, lak-, waskaarsen-, strohoeden- en tabaksfabrijken, branderijen, handel en visscherij hebben.

Parchim, aan de *Elde*, met vier poorten, eene Latijnsche school, een Hoog Geregtshof voor de beide Hertogdommen, 3700 inwoners en strohoeden-, cichorei-, baai- en Vriesch-bont-fabrijken.

Bruel, met 826 inwoners en jaarmarkten.

Domitz, aan de *Elbe* en *Elde*, met eene vesting; een kasteel, tuchthuis, en 1625 inwoners, die tigchelovens, handwerken en jaarmarkten hebben.

Gadebusch, aan de *Radegast*, met een kasteel, 1392 inwoners, linnenweverij, tabakskerverij, branderij en jaarmarkten.

Grabow, aan de *Elde*, met 2425 inwoners, branderijen, looijerijen, laken- en linnenweverij, pijpenmakerij, handel en jaarmarkten.

Greyismuhlen, met 1333 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

Hagenow, met 1624 inwoners, weverijen, verwerijen en jaarmarkten.

Krivitz, met 1244 inwoners en jaarmarkten.

Kropelin, met 1228 inwoners, branderijen, linnen- en pijpenfabrijken en jaarmarkten.

Lubz, eene stad, met 1226 inwoners, branderijen, handwerken en jaarmarkten.

Malchow, eene stad, met 1196 inwoners en laken- en linnenfabrijken.

Neu-

Neustadt, eene stad, aan de *Elde*, met 889 inwoners, weverijen, tabaksfabrijken en jaarmarkten.

Rehna, met 1538 inwoners, weverijen, brouwerijen, olie- en volmolens en handel.

Neubukow, met 928 inwoners, weverijen, brouwerijen en jaarmarkten.

Sternberg, eene stad, met 1192 inwoners, handwerken en jaarmarkten. Hier wordt beurtelings met *Malchin* de Landdag gehouden.

Waren, eene stad, aan het *Muritzer*-meer, met twee kerken, eene synagoge, 3994 inwoners, linnen- en lakenweverijen, looijerijen, branderijen, molens, enz.

Wittenburg, eene stad, met 1394 inwoners, linnenweverij, pijpenbakkerij en jaarmarkten.

In de Ambten merken wij nog op:

Dobberan, een vlek, met een Hertoglijk slot, 1420 inwoners, weverijen en een merkwaardig zeebad.

Ludwigslust, een vlek, met een fraai Hertoglijk slot, de gewone residentie van den Vorst, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers en 3160 inwoners.

Meklenburg, voorheen eene groote stad, die den naam aan het Land gaf, thans een dorp, met 537 inwoners.

B. Het *Hertogdom* GUSTROW of de WENDENSCHE KREITS

bevat, in 18 Steden en 16 Ambten, 140,800 inwoners. De steden zijn:

Gustrow, met tot wandelingen ingerigte wallen, aan de *Nebel*, met een kasteel, hoveniers- en andere scholen, 7100 inwoners, branderijen, looijerijen, weverijen, tabaks- en waskaarsenfabrijken en handel.

Boizenburg, aan de *Elbe* en *Boitze*, met 2700 inwoners, speelkaarten- en suikerfabrijken, handel in koren, scheepsbouw en zalmvangst.

Gnoien, aan de *Recknitz*, met 1775 inwoners, linnenweverij en handel.

Goldberg, met een badhuis, 1273 inwoners, weverijen, branderijen en jaarmarkten.

Krakow, aan het meer van denzelfden naam, met 682 inwoners en handwerken.

Lage, eene stad, met 976 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

Malchin, eene der vergaderplaatsen van den Landdag, aan de *Peene*, met vier poorten, 2500 inwoners, wollen stoffenfabrijken en jaarmarkten.

Marlow, aan de *Recknitz*, met 800 inwoners en handwerken.

Neukalden, aan het *Kumerower*-meer, met 1284 inwoners, handwerken, visscherij, landbouw en jaarmarkten.

Penzlin, met 1578 inwoners, branderijen, weverijen en jaarmarkten.

Plau, aan het *Plauer*-meer, met een kasteel, 1855 inwoners, weverijen, tabakspinnerijen, enz.

Ribnitz, met 1938 inwoners, visscherij, weverij en landbouw.

Robel, aan het *Muritzer*-meer, met 1893 inwoners, weverijen, handwerken en landbouw.

Schwaan, aan de *Warnow*, met 909 inwoners, handel en jaarmarkten.

Stavenhagen, met 1181 inwoners en branderijen.

Sulze, met 1416 inwoners, die branderijen en eene zoutkeet hebben.

Tessin, aan de *Recknitz*, met 1221 inwoners en weverijen.

Teterow, aan het meer van denzelfden naam, met 2036 inwoners, weverijen, tabakskerverijen en jaarmarkten.

C. Het *Vorstendom* SCHWERIN

bevat, in 3 Stadsgerigten en 6 Ambten, 24,800 inwoners. De steden zijn:

Butzow, aan de *Warnow*, met een kasteel, Ambtshuis, twee kerken en scholen, 2659 inwoners, speelkaartenfabrijken, linnenweverij, verwerij, eenen papiermolen en jaarmarkten.

Neustadt-Schwerin, met 3917 inwoners.

Warin, aan het *Wariner*-meer, met 725 inwoners, handwerken en jaarmarkten.

D. De *Heerlijkheid* WISMAR

bevat, in 1 Stadsgerigt en 2 Ambten, 11,400 inwoners. De stad is:

Wismar, aan eene golf der *Oostzee*, den *Walvisch* ge-

genoemd, die eene voortreffelijke haven vormt; de stad heeft muren en wallen, vier poorten, verscheidene scholen, en 6692 inwoners, die van speelkaarten-, tabaks- en andere fabrijken, van weverijen, brouwerij, visscherij en vooral handel en scheepvaart leven.

E. De *Stad* ROSTOCK,

aan de *Warnow*, de grootste en belangrijkste stad des Lands, die zeer veel voorregten heeft, met oude vestingwerken, zestien poorten, eene voorstad, een kasteel, zeven kerken, een tucht- en werkhuis, de Lands-Hoogeschool met een Seminarium, eene ontleedkamer, boekerij, eenen kruidtuin en andere nuttige inrigtingen, het Meklenburger Natuurkundig Genootschap, Bijbelgenootschap, verscheidene lagere scholen, en 14,334 inwoners, die door honderd Burgemeesters vertegenwoordigd worden, en laken- en andere fabrijken, brouwerijen, branderijen, azijnmakerijen, lijmkokerijen, looijerijen, zeepziederijen, ankersmederijen, scheepstimmerwerven, scheepvaart, visscherij en aanzienlijken handel hebben. Zij is de geboorteplaats van BLUCHER, voor wien hier een gedenkteeken is opgerigt. Hier overleed onze HUGO DE GROOT.

V R A G E N.

Waar ligt het Groot-Hertogdom Meklenburg-Schwerin?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste rivieren,*
b. — ——— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het verdeeld?
Noem mij de voornaamste steden van elk dezer deelen.

XX. HET GROOT-HERTOGDOM MEKLENBURG-STRELITZ.

Ligging en Grenzen. — Dit Land bestaat uit de Heerlijkheden *Stargard*, of het Hertogdom *Meklenburg-Strelitz*, tusschen 30°, 20′ en 31°, 37′ lengte en 53°, 9′ en 53°, 47′ noorder breedte, en het Vorstendom *Ratzeburg*, tusschen 28°, 19′ en 28°, 40′ lengte en 53°, 40′ en 53°, 52′ noorder breedte gelegen.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op ruim 36 vierkante mijlen, waarop 71,800 menschen wonen, zoodat er 1980 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Lutersche; doch alle andere worden er geduld.

Bergen. — Bergen zijn er niet; wel eenige heuvels en de *Peterfiliënberg*.

Rivieren. — De *Havel*, *Trave* en *Stepenitz*.

Meren en andere Wateren. — Het *Kabelick-*, *Pagel-*, *Ziern-*, *Ratzeburger-* en vele andere meren.

Verdeeling. — Het Land wordt in twee deelen verdeeld, als:

A. Het *Hertogdom* MEKLENBURG-STRELITZ, en
B. Het *Vorstendom* RATZEBURG,

welke weder in Stads- en Ambtsgerigten verdeeld worden.

A. Het *Hertogdom* MEKLENBURG-STRELITZ,

of de voormalige Heerlijkheid *Stargard*, bevat, op 29⅝ vierkante mijlen, 60,035 inwoners, en wordt in 8 Stedelijke en 8 Ambtsgerigten verdeeld. De steden zijn:

Neu-Strelitz, de hoofd- en residentiestad van het Groot-Hertogdom, aan het *Zierker*-meer, met eene markt in het midden, waarop de acht straten als eene ster uitloopen, een fraai residentieslot met eene boekerij, eene verzameling van munten en Oudheden, een Gymnasium en andere scholen, en 4500 inwoners, die van het Hof, de handwerken, den landbouw en drie jaarmarkten bestaan. Een uur van hier is

Alt-Strelitz, met een Ambts-, tucht- en krankzinni-

nigenhuis, 3000 inwoners, fabrijken, landbouw en jaarmarkten.

Neu-Brandenburg, aan het meer *Tollen*, met muren, vier poorten, een kasteel, eene geleerde school, en 6000 inwoners, die tabaks-, laken-, speelkaarten- en Scheikundige waren-fabrijken hebben en tabak en hop telen.

Friedland, aan een meer, in een moerassig oord, met 3900 inwoners, kaarten-, pijpen- en tabaksfabrijken, jaarmarkten en landbouw.

Furstenberg, aan de *Havel*, met twee poorten, eene synagoge, 2100 inwoners en laken-, poeder- en stijfselfabrijken.

Stargard, met 1200 inwoners, weverijen, verwerijen en jaarmarkten.

Wesenberg, met 983 inwoners, verwerijen, weverijen en jaarmarkten.

Woldegk, met drie poorten, 1891 inwoners, eene spiegelfabrijk, weverijen, verwerijen en jaarmarkten.

B. Het *Vorstendom* RATZEBURG

bevat, op 6½ vierkante mijlen, 11,765 inwoners en slechts één Ambt, waarin:

Ratzeburg, of liever een deel der Deensche stad *Ratzeburg*, (Zie IIe. Stuk, bladz. 78.) met eene school en 252 inwoners.

Schonberg, eene stad, de zetel der Regering, aan de *Maurin*, met drie poorten, 1228 inwoners, weverijen en jaarmarkten.

V R A G E N.

Waar ligt het Groot-Hertogdom Meklenburg-Strelitz?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste rivieren,*
b. — ——— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het verdeeld?
Zeg mij van elk dezer deelen de grootte, de bevolking en de voornaamste steden.

XXI. HET HERTOGDOM OLDENBURG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land bestaat uit drie afzonderlijke stukken, als het Hertogdom *Oldenburg*, tusschen 25°, 20′ en 26°, 24′ lengte en 52°, 50′ en 53°, 44′ noorder breedte, het Vorstendom *Lubeck* en het Vorstendom *Birkenfeld*. Het eerste ligt tusschen de *Noordzee*, *Hanover* en *Bremen*; het tweede in het Hertogdom *Holstein*, en het derde tusschen *Pruissen*, *Hessen-Homburg* en *Saksen-Coburg*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 117½ vierkante mijlen, waarop 236,059 menschen wonen, hetwelk 2009 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Tot nu toe een onbepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De heerschende Godsdienst is de Lutersche.

Bergen. — Behalve duinen, zijn er geene bergen.

Rivieren. — De *Wezer*, de *Jahde*, *Eems*, enz.

Meren en andere Wateren. — Het *Zwischenahner*- en het *Dummer*-meer.

Verdeeling. — Het Land wordt in drie deelen verdeeld, als:

A. Het *eigenlijk Hertogdom* OLDENBURG,
B. Het *Vorstendom* LUBECK, en
C. ——— ——— ——— BIRKENFELD,

welke in Stedelijke Gerigten, Kreitsen en Ambten verdeeld worden.

A. Het *eigenlijk Hertogdom* OLDENBURG

bevat, op 99⅓ vierkante mijlen, 195,072 inwoners, en bestaat uit 7 Kreitsen, die weder in Ambten verdeeld worden en waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Oldenburg, de hoofd- en residentiestad, aan de *Hunte*, voorheen door vestingwerken, thans door aangename wandelingen omringd, met een fraai kasteel met heerlijk plantsoen, twee Lutersche kerken, een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, vele lagere scholen, eene sterrenwacht, eene haven, die door het fort *Christiansburg* verdedigd wordt, en 5220 inwoners, die van het Hof, den landbouw, eene suikerraffinaderij, den handel en onderscheidene markten bestaan.

Va-

Varel, de hoofdplaats eener Heerlijkheid en van den Kreits *Neuenburg*, een vlek, met eene ruime haven, 2600 inwoners en aanzienlijken handel.

Ovelgönne, een vlek, met een kasteel, 800 inwoners en jaar- en veemarkten.

Delmenhorst, eene stad, aan de *Delme*, met eene Latijnsche school, 1500 inwoners, landbouw en zeer bezochte paardenmarkten.

Vechta, eene stad, aan de rivier van dien naam, met eene gevangenis voor het geheele Hertogdom, drie Roomsche kerken, een Gymnasium, 1389 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Kloppenburg, eene stad, aan de *Soste*, met 783 inwoners, landbouw en veemarkten. Hier is het *Saterland*, een gedeelte lands, tusschen ondoordringbare moerassen gelegen, en door afstammelingen van Vriezen bewoond, die nog de oude taal spreken, en hunne eigene zeden en gewoonten nog zuiver bewaard hebben. Het bevat, in drie kerspelen, 1800 inwoners.

Jever, eene stad, in een vruchtbaar oord, de hoofdplaats eener Heerlijkheid, met wallen, tot wandelingen ingerigt, omringd, een kasteel, vier poorten, eene voorstad, eene Lutersche, eene Hervormde en eene Roomsche kerk, benevens eene synagoge, een Gymnasium, en 3400 inwoners, die looijerijen, brouwerijen en handwerken, handel en jaarmarkten hebben. Hierbij behoort

Wangeroog, een eiland, eene mijl van het vaste land, in de *Noordzee*, 2 à 3 mijlen lang, maar zeer smal, met zeer bezochte zeebaden, en 220 inwoners, die van de visscherij en zeevaart bestaan, en zich door taal, zeden en gewoonten onderscheiden. Nog behoort tot dezen Kreits

Kniphausen, eene Heerlijkheid, met een kasteel van dien naam en 2820 inwoners.

B. Het *Vorstendom* LUBECK

bevat, op 9½ vierkante mijlen, 19,800 inwoners, en is in 1 Stadsgerigt en 7 Ambten verdeeld. De stad is

Eutin, de hoofdstad van het Vorstendom, aan het meer van denzelfden naam, met een Hertoglijk slot en paleis, Latijnsche, industrie- en andere scholen, en 2350 inwoners, die veel brouwerijen, landbouw, veeteelt, handwerken en scheepvaart hebben. Er worden zes jaar- en veemarkten gehouden.

C. Het *Vorstendom* BIRKENFELD

bevat, op 8½ vierkante mijlen, 21,430 inwoners, en is in 3 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Birkenfeld, de hoofdplaats van het Vorstendom, aan eene beek, die in de *Nahe* valt, met een kasteel, eene Lutersche en Roomsche kerk, en 1061 inwoners, die ijzergieterijen en onderscheidene markten hebben.

Oberstein, een vlek, aan de *Nahe*, met een kasteel, en 1095 inwoners, die vele edelgesteenten slijpen en tot bijouteriën verwerken.

Nohfelden, een dorp, aan de *Nahe*, met 796 inwoners.

VRAGEN.

Waar ligt het Hertogdom Oldenburg?
Hoedanig is het bepaald?
Welke is de grootte en bevolking?
Welken regeringsvorm heeft het?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste rivieren,*
b. *— ———— meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Zeg mij van elk dezer deelen de grootte, de bevolking en de voornaamste steden.

XXII. HET HERTOGDOM NASSAU.

Ligging en Grenzen. — Dit Land ligt tusschen 25°, 12′ en 26°, 15′ lengte en 49°, 59′ en 50°, 50′ noorder breedte, en grenst ten noordwesten en ten noorden aan *Pruissen*, ten noordoosten aan *Hessen*, ten oosten aan *Pruissen*, *Hessen* en *Hessen-Homburg*, ten zuidoosten aan *Frankfort*, ten zuiden aan *Hessen* en ten westen aan *Pruissen*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 100 vierkante mijlen, waarop 301,913 menschen wonen, hetwelk dus ruim 3019 zielen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in

in het mannelijk geslacht. De Vorst belijdt den Hervormden, de meeste inwoners den Luterschen Godsdienst.

Bergen en Dalen. — Het Land is grootstendeels bergachtig. De voornaamste bergen zijn het *Westerwald* en de *Hoogte* of de *Taunus*. Ook is hier het bekoorlijke dal *Rheingau*.

Rivieren. — De *Rijn*, met den *Main*, de *Sulzbach*, de *Lahn*, enz.

Meren en andere Wateren. — Er zijn geene meren of kolken, maar vele gezondheidsbronnen, waaronder de *Wiesbaden*, die van *Ems*, *Fachingen* en *Geilnau* de voornaamste zijn.

Verdeeling. — Het Land wordt in 28 Ambten verdeeld, waarvan de gelijknamige hoofdsteden zijn:

Wiesbaden, de hoofdstad, de zetel der Hooge Ambtenaren, in een aangenaam oord, door bergen en heuvels omringd, met een kasteel, een Opvoedingsgesticht, eene openbare boekerij, drie kerken, vele scholen, een tuchthuis, en 5138 inwoners, die van de Hooge Collegiën, den landbouw, de looijerijen, lijmkokerijen, maar vooral van de bezoekers der warme baden (in 1816 kwamen er 9809) bestaan. Er zijn veertien bronnen, drie en twintig badhuizen, een openbaar bad en hospitaal, eene schoone kuurzaal, enz. Hierbij ligt

* *Biberich*, een dorp, met een residentieslot, het gewone zomerverblijf van den Hertog; het telt, met *Monhausen*, 1880 inwoners.

Braubach, eene stad, aan den *Rijn*, met 1149 inwoners, zilver- en kopermijnen en minerale bronnen.

Dietz, eene stad, aan de *Lahn*, met een tuchthuis, eene beroemde boomkweekersschool, 2089 inwoners, land- en tuinbouw, handel en, in den omtrek, het kasteel *Oranjestein*. Hierbij zijn de dorpen *Fachingen* en *Geilnau*, door derzelver minerale wateren bekend, waarvan het eerste jaarlijks 250,000, het andere 100,000 kruiken verzendt.

Dillenburg, eene stad, aan de *Dille*, met een kasteel, een Opvoedingsgesticht, eene Regtbank, 2302 inwoners, kopersmederijen, eenen tigcheloven en zaagmolens.

Eltville, eene stad, aan den *Rijn*, met 1878 inwoners en wijn- en landbouw.

Hachenburg, eene ſtad, met een kasteel, 1430 inwoners, looijerijen en handel.

Hadamar, eene ſtad, aan de *Els*, met een kasteel, een Opvoedingsgeſticht, 1440 inwoners, ſmederijen en tabaksfabrijken.

Herborn, eene ſtad, aan de *Dille*, met een Theologisch Seminarium, 2071 inwoners, weverijen, pijpenfabrijken, looijerijen en papier- en andere molens.

Hochheim, een vlek, aan den *Main*, met 1733 inwoners, door den uitmuntenden wijn bekend.

Höchst, eene ſtad, aan den *Main*, met 1559 inwoners, tabaks- en verwfabrijken, handel en ſcheepvaart.

Idſtein, eene ſtad, met een kasteel op eenen berg, een Opvoedingsgeſticht, eene Kweekſchool voor Schoolonderwijzers, een Hertoglijk Inſtituut voor de Landhuishoudkunde, 1709 inwoners, aanzienlijke looijerijen en lederfabrijken.

Konigſtein, eene ſtad, aan eene rots, met 954 inwoners, looijerijen en eenen oliemolen.

Langenſchwalbach, eene ſtad, in een dal, met drie kerken, eene ſynagoge, 1546 inwoners, weverijen en zestien gezondheidsbronnen, waaronder de *Wijnbron* jaarlijks 250,000, en de *Staalbron* 150,000 kruiken verzendt. Voor de badgasten zijn hier goede inrigtingen.

Limburg, eene ſtad, aan de *Lahn*, met de Landsmunt en den zetel van den Vicaris-Generaal van *Trier*, vier poorten, drie voorſteden, en 2600 inwoners, die veel handel drijven.

Marienberg, een dorp, met 354 inwoners.

Meudt, een vlek, met 597 inwoners.

Montabaur, eene ſtad, met vijf poorten, twee voorſteden, 2144 inwoners, kruiken- en pijpenfabrijken, looijerijen en landbouw. Hierbij is de Hertoglijke ſtoeterij, een tigcheloven en vele molens.

Nasſau, eene ſtad, aan de *Lahn*, met de overblijfſels van het kasteel *Nasſau*, het ſtamhuis onzer Koningen en der Hertogen van *Nasſau*, met 863 inwoners, ijzerſmederijen, oliemolens en land- en wijnbouw.

Nastätten, eene ſtad, met 1334 inwoners en eene gezondheidsbron.

Reichelsheim, een vlek, met 736 inwoners, branderijen en weverijen.

Ren-

Kemmerod, een dorp, met 978 inwoners en molens.

Rudesheim, een vlek, aan den *Rijn*, met twee kasteelen, eenen burg en 2035 inwoners. Dit vlek is door den wijn bekend, even als het niet ver van hier gelegene dorp *Johannisberg*.

Runkel, eene ſtad, aan de *Lahn*, de hoofdplaats eener Heerlijkheid, met 819 inwoners en weverijen.

Sankt-Goarshauſen of *Gewershauſen*, eene ſtad, aan den *Rijn*, met 611 inwoners, wijnbouw en vele molens.

Selters, een dorp, met 608 inwoners, alwaar eene algemeen bekende bron is, van welker water jaarlijks vele duizenden kruiken verzonden worden.

Uſingen, eene ſtad, aan de *Usbach*, met eene voorſtad, een kasteel, 1633 inwoners; kaarſen- en flanelfabrijken en lood- en zilvermijnen.

Wehen, een dorp, met Hertoglijke jagthuizen en 505 inwoners.

Weilburg, eene ſtad, aan de *Lahn*, met een Hertoglijk reſidentieſlot, een Gymnaſium, 2170 inwoners, aardewerkfabrijken, papier- en andere molens. Eene waterleiding voorziet de ſtad van water.

VRAGEN.

Waar ligt het Hertogdom Naſſau?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerſchende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamſte bergen en dalen,*
b. — ——— *rivieren,*
c. — ——— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het verdeeld?
Welke zijn de hoofdplaatſen dezer Ambten?

XXIII. HET HERTOGDOM ANHALT-DESSAU.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit verſchillende ſtukken beſtaande, ligt tusſchen 29°, 10′ en 30°, 14′ lengte en 51°, 39′ en 52°, 7′ noorder breedte. Behalve een klein gedeelte, dat aan *Brunswijk* grenst, wordt het geheel door *Pruisſen* omringd.

Uitgeſtrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 17 vierkante mijlen, waarop 52,947 in-

wo-

woners, zoodat er ruim 3114 menschen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een onbepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Hertog belijdt den Hervormden, de meeste inwoners den Hervormden en Luterschen Godsdienst.

Bergen. — Het Land is geheel vlak.

Rivieren. — De *Elbe*, met de *Mulde* en *Fuhne*.

Meren en andere Wateren. — De meren *Budetz* en *Worlitz*.

Verdeeling. — Het Land wordt in 15 Ambten verdeeld, waarvan de steden zijn:

Dessau, de hoofd- en residentiestad, aan de *Mulde*, in vier deelen verdeeld, met zes poorten, zeven opene pleinen, een residentie- en kleiner slot, paleis van den Erfprins, twee Hervormde kerken, eene Lutersche kerk, eene synagoge, vele liefdadige inrigtingen, een nieuw kerkhof, eene rijschool, een jagthuis, eenen schouwburg, een Gymnasium, Joodsche en andere scholen, en 9800 inwoners, die tabaks-, laken-, hoeden- en andere fabrijken, jaarmarkten en handel hebben. In den omtrek zijn vele lustsloten.

Jesnitz, eene stad, met 1668 inwoners en laken- en linnenweverij.

Oranienbaum, eene stad, met 1560 inwoners, brouwerij en landbouw.

Raguhn, eene stad, met 1200 inwoners, mandenmakerij en pottenbakkerij.

Grobzig, eene stad, aan de *Fuhne*, met 1060 inwoners en landbouw.

Sandersleben, eene stad, aan de *Wipper*, met 1611 inwoners, landbouw, brouwerij en handwerken.

Worlitz, eene stad, met eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, 1850 inwoners, landbouw en een fraai Hertoglijk slot.

Zerbst, eene stad, met het gemeenschappelijk Oppergeregtshof van de *Anhaltsche* en *Bernburgsche* Landen, aan de *Ruthe*, met zes poorten, eene voorstad, een oud kasteel, twee Lutersche kerken, eene Hervormde kerk, een tucht- en werkhuis, liefdadige inrigtingen, onderscheidene scholen, 7300 inwoners, brouwerijen, goud-, zilver-, aardewerk- en andere fabrijken, die echter veel verminderd zijn, handel, tuinbouw en jaarmarkten.

VRAGEN.

Waar ligt het Hertogdom Anhalt-Desſau, *en welke zijn deszelfs grenzen?*
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerſchende Godsdienst?
Zijn er ook bergen?
Welke zijn er dan:
a. *De voornaamſte rivieren,*
b. — ———— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het Land verdeeld?
Welke zijn de ſteden, in deze Ambten gelegen?

XXIV. HET HERTOGDOM ANHALT-BERNBURG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit verſcheidene ſtukken beſtaande, ligt tusſchen 28°, 39′ en 30°, 16′ lengte en 51°, 40′ en 51°, 59′ noorder breedte. Het grenst geheel aan het *Harts-Gebergte*, de *Saale* en *Elbe*.

Uitgeſtrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 16 vierkante mijlen, waarop 37,046 menſchen wonen, hetwelk dus 2315 inwoners op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorſtendom, erfelijk in het mannelijk geſlacht. De Vorst is van den Hervormden, de inwoners van den Luterſchen en Hervormden Godsdienst.

Bergen en Dalen. — Het *Harts-Gebergte*, met aangename dalen.

Rivieren. — De *Elbe*, *Saale*, *Wipper*, enz.

Meren en andere Wateren. — Het *Blasſer-*, *Rose-* en *Strenge*-meer. Het *Alexis*-bad, eene gezondheidsbron.

Verdeeling. — Het Land wordt in het *Boven-* en het *Benedenland* verdeeld, welke te zamen 9 Ambten uitmaken. De ſteden dezer beide deelen zijn:

Bernburg, de hoofdſtad, aan de *Saale*, de zetel der Hertoglijke Collegiën, in de *Alt-* en *Neuſtadt* en *Stadt vor dem Berge* verdeeld, met een Hertoglijk ſlot op eenen berg, een Gymnaſium, eene munt, drie kerken, een wees- en tuchthuis, eene ſynagoge, en 4800 inwoners, die eenen papiermolen, eene porſelein-, tabaks-,

baks-, fleschen- en aardewerkfabrijk, scheepvaart en wijngaarden hebben.

Koswik, eene stad, aan de *Elbe*, met een Hertoglijk slot, eene synagoge, 1910 inwoners, brouwerij, lakenweverij, tabaks- en landbouw, vele molens en jaarmarkten.

Ballenstedt, eene stad, aan de *Geitel*, de gewone residentie des Hertogs, uit de *Altstadt*, *Neustadt*, *Allee* en *Nieuwe Straat* bestaande, met een Hertoglijk slot, eenen schouwburg, eene rijbaan, een badhuis, tuinen, eene kerk, synagoge, en 2500 inwoners, die linnenweverij, verwerij, tuin- en landbouw en vele markten hebben.

Gernrode, eene stad, met 1630 inwoners, landbouw en fabrijken van houtwaren.

Gunthersberg, eene stad, met 800 inwoners, veeteelt en handwerken.

Hartsgerode, eene stad, met vier poorten, 2193 inwoners, veeteelt, zilver-, koper- en ijzersmederij, eenen kruidmolen, zilver- en ijzergroeven en het *Alexis*-bad.

Hoym, eene stad, aan de *Selke*, met 1740 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

VRAGEN.

Waar ligt het Hertogdom Anhalt-Bernburg, *en welke zijn deszelfs grenzen?*
Welke is de grootte en bevolking?
Welke regeringsvorm is er?
En de heerschende Godsdienst?
Welke bergen en dalen heeft men er?
Welke rivieren?
En welke meren en andere wateren?
Hoe wordt het Land verdeeld?
Noem mij de steden, in deze beide deelen gelegen.

XXV. HET HERTOGDOM ANHALT-KÖTHEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, uit vier stukken bestaande, ligt tusschen 29°, 11′ en 30°, 8′ lengte en 51°, 41′ en 52°, 5′ noorder breedte, en wordt door *Pruissen*, *Anhalt-Dessau* en *Anhalt-Bernburg* begrensd.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 15 vierkante mijlen, waarop 32,454 in-

wo-

woners, zoodat er ruim 2163 zielen op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een onbepaald Vorstendom; de regering is erfelijk in het mannelijk geslacht. De Hertog heeft onlangs den Roomschen Godsdienst aangenomen; de inwoners echter zijn Hervormd en Luthersch.

Bergen. — Het Land is vlak, met slechts eenige zandheuvels.

Rivieren. — De *Elbe*, *Saale*, *Wipper*, enz.

Meren. — Deze zijn er niet; wel eenige kolken.

Verdeeling. — Het Land wordt in 7 Ambten verdeeld, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Köthen, de hoofd- en residentiestad, in een vruchtbaar oord, met twee voorsteden, eene nieuwe markt, vijf poorten, een oud en nieuw Hertoglijk residentieslot, drie kerken, eene synagoge, vele liefdadige inrigtingen, Latijnsche en andere scholen, en 5200 inwoners, die eene katoendrukkerij, passementfabrijken en handel in wol hebben.

Gusten, eene stad, aan de *Wipper*, met 1045 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Roslau, eene stad, aan de *Elbe*, met een kasteel, 750 inwoners, landbouw en visscherij.

Mönchnienburg of *Nienburg*, eene stad, aan de *Saale*, met twee voorsteden, een kasteel, 1050 inwoners, landbouw en jaarmarkten.

Dornburg, een dorp, met een kasteel en 345 inwoners.

Lindau, een vlek, met 910 inwoners.

Wulfen, een dorp, met eene synagoge en 794 inwoners.

V R A G E N.

Waar ligt het Hertogdom Anhalt-Köthen, *en welke zijn deszelfs grenzen?*

Welke is de grootte en bevolking?

Hoedanig is de regeringsvorm?

Welke de heerschende Godsdienst?

Welke zijn er de voornaamste rivieren?

Hoe wordt het Land verdeeld?

Welke zijn de hoofdplaatsen dezer Ambten?

XXVI

XXVI en XXVII. DE SCHWARZBURGSCHE LANDEN.

Ligging en Grenzen. — Deze Landen bestaan uit twee stukken, het *Boven-* en het *Benedenland*, in welke de beide Vorstendommen hun aandeel hebben. Het *Bovenland* ligt tusschen 28°, 41′ en 29°, 13′ lengte en 50°, 34′ en 50°, 55′ noorder breedte, en grenst ten noorden aan *Pruissen*, *Gotha* en *Weimar*, ten oosten aan *Coburg*, ten zuidoosten aan *Meinungen*, ten zuidwesten aan *Hildburghausen* en ten westen aan *Weimar* en *Gotha*. Het *Benedenland* ligt tusschen 28°, 5′ en 29°, 53′ lengte en 51°, 13′ en 51°, 25′ noorder breedte, en wordt geheel door de *Pruissische* Provincie *Saksen* omringd.

Deze *Schwarzburgsche* Landen zijn:

I. (XXVI.) HET VORSTENDOM SCHWARZBURG-SONDERSHAUSEN.

Ligging en Grenzen. — (Zie boven.)

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 18 vierkante mijlen, waarop 45,115 menschen wonen, hetwelk dus 2506 inwoners op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een onbepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en de meeste inwoners zijn Luitersch.

Bergen. — Het *Thuringerwoud* en de *Hainleute*.

Rivieren. — De *Gera*, *Wipper*, enz.

Meren en andere Wateren. — Er zijn geene meren, maar vele kolken en het *Gunthers*-bad.

Verdeeling. — Het Land wordt, naar mate het in het *Boven-* of *Benedenland* ligt, in twee deelen verdeeld, als:

A. De *Heerlijkheid* SONDERSHAUSEN, en
B. — ——— ARNSTADT,

welke weder in Ambten gesplitst worden.

A. De *Heerlijkheid* SONDERSHAUSEN

bevat 26,000 inwoners en 5 Ambten, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Son-

Sondershausen, de hoofd- en residentiestad, in een aangenaam dal, aan de *Wipper*, met drie poorten, een residentieslot op eenen berg, met een belangrijk kabinet van Naturaliën, twee kerken, een Gymnasium en andere scholen, een wees-, werk- en spinhuis, en 3100 inwoners, die van het Hof, den kleinen handel en den landbouw bestaan. Ook zijn er jaar- en weekmarkten, een voor weinig jaren ontdekt zwavelbad, het *Gunthers*-bad genoemd. Bij de stad is de uitspanningsplaats het *Loh*.

Greussen, eene stad, aan de *Helbe*, met een Vorstelijk slot, 2150 inwoners, vlasbouw en weverijen.

Ebeleben, een vlek, aan de *Helbe*, met 500 inwoners en landbouw.

Keula, een vlek, aan de *Hainleute*, met een Vorstelijk slot, 1509 inwoners en landbouw.

Schernberg, een vlek, met handel in vee.

B. De *Heerlijkheid* ARNSTADT

bevat 19,000 inwoners en 2 Ambten, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Arnstadt, de hoofdplaats der Heerlijkheid, aan de *Gera*, met eene voorstad, vijf poorten, een kasteel met eene verzameling van porselein en schilderijen, drie kerken, een weeshuis met eene inrigting voor krankzinnigen, een Lyceum, 4300 inwoners, brouwerij, looijerij, weverij en handel. Hierbij ligt de stad

✱ *Plauen*, met 750 inwoners en landbouw.

Gehren, een vlek, met een kasteel, 1221 inwoners, landbouw, jaarmarkten en, in den omtrek, eene vitriool- en sterkwaterstokerij, welke men ook bij

✱ *Breitenbach*, een vlek, met 2120 inwoners en landbouw, vindt.

II. (XXVII.) HET VORSTENDOM SCHWARZBURG-RUDOLSTADT.

Ligging en Grenzen. — (Zie de *Schwarzburgsche Landen.*)

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 19 vierkante mijlen, waarop 53,937 menschen wonen, zoodat er ruim 2838 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en de meeste inwoners belijden den Luterschen Godsdienst.

Bergen en Dalen. — Het *Thuringerwoud*, met het *Saaldal* en vele fraaije partijen.

Rivieren. — De *Saale*, met de *Sorbiz*, *Schwarza*, *Katze*, *Giesau*, *Wipper* en *Rotter*.

Verder zijn er vele kolken en een bad.

Verdeeling. — Het Land wordt, naar deszelfs ligging in het *Boven-* en *Benedenland*, in twee deelen verdeeld, als:

A. De *Heerlijkheid* RUDOLSTADT, en
B. — ——— FRANKENHAUSEN,

welke weder in Ambten gesplitst worden.

A. De *Heerlijkheid* RUDOLSTADT

bevat 42,024 inwoners en 5 Ambten, waarin de voornaamste plaatsen zijn:

Rudolstadt, de hoofd- en residentiestad, aan de *Saale*, met het kasteel *Ludwigsburg*, waarop een kabinet van Naturaliën, en buiten de stad het kasteel *Heydeckburg* met eene boekerij, galerij van schilderijen en een kabinet van Oudheden, een Theologisch Seminarium, Gymnasium en andere scholen, en 4100 inwoners, die van het Hof bestaan, en verder weverijen, looijerijen, likeurstokerij, branderij, brouwerij en drukbezochte markten hebben. De omstreken zijn zeer bekoorlijk.

Blankenburg, eene stad, aan de *Rinne*, met 900 inwoners.

Teichel, eene stad, met 800 inwoners en landbouw.

Ilm, eene stad, aan de *Ilm*, met eene aanzienlijke markt, een kasteel, 2000 inwoners en fabrijken van wollen stoffen.

Leutenberg, eene stad, aan de *Sormitz*, met 720 inwoners, looijerijen, potasch- en salpeterziederij en veeteelt.

Konigsee, eene stad, aan de *Rinne*, met 1710 inwoners, aardewerkfabrijken, likeurstokerijen en jaarmarkten.

B.

B. De *Heerlijkheid* FRANKENHAUSEN

bevat 11,913 inwoners en 2 Ambten, waarin:

Frankenhausen, eene stad, aan de *Wipper*, met een kasteel, eene Latijnsche school, 3000 inwoners, eene groote zoutkeet, zoutbaden, handel en jaarmarkten.

Schlottheim, een vlek, met een Adellijk slot, 1130 inwoners en touwbanen.

V R A G E N.

Waaruit bestaan de Schwarzburgsche Landen, *en waar liggen deze twee stukken?*

Welke is de grootte en bevolking van het Vorstendom Schwarzburg-Sondershausen?

Hoedanig is de regeringsvorm?

Welke zijn er:

a. *De voornaamste bergen,*

b. — ——— *rivieren,*

c. — ——— *meren en andere wateren?*

Hoe wordt het verdeeld?

Welke zijn de voornaamste plaatsen dezer Heerlijkheden?

Beantwoord nu de vijf laatste vragen ook eens voor het Vorstendom Schwarzburg-Rudolstadt.

XXVIII. HET VORSTENDOM HOHENZOLLERN-HECHINGEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land ligt tusschen 26°, 34′ en 26°, 50′ lengte en 48°, 17′ en 48°, 25′ noorder breedte. Het grenst ten noorden en ten zuiden aan *Wurtemberg*, en ten oosten en ten westen aan *Siegmaringen*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt berekend op 5½ vierkante mijlen, waarop 14,500 inwoners, hetwelk 2636 menschen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Onbepaald, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en zijne onderdanen belijden den Roomschen Godsdienst.

Bergen. — Een deel der *Zwabische Alp*.

Rivieren. — De *Starzel* en eenige beken.

Meren. — Het *Burger*-meer.

Verdeeling. — Het Land heeft geene verdeeling; de voornaamste plaatsen zijn:

Hechingen, de hoofd- en residentiestad, aan de *Starzel*, met een residentieslot, eene voorstad, drie kerken, eene abdij, een Gymnasium, en 2600 inwoners, die wolweverij, handel en jaarmarkten hebben.

Grosselfingen, een vlek, met 800 inwoners en weverijen.

Hausen, een dorp, met 1262 inwoners, welke veel gentiaanwortel bouwen en daarmede handel drijven.

Hohenzollern, een overoud kasteel, het stamhuis der Koningen van *Pruissen*, boven op den *Zollerberg*, waarvan echter de vestingwerken vervallen.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Hohenzollern-Hechingen, *en welke zijn deszelfs grenzen?*
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen*,
b. — ——— *rivieren*,
c. — ——— *meren*,
d. — ——— *plaatsen?*

XXIX. HET VORSTENDOM HOHENZOLLERN-SIEGMARINGEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land ligt tusschen 26°, 23′ en 27°, 7′ lengte en 47°, 55′ en 48°, 25′ noorder breedte, en grenst ten noorden, ten oosten en ten westen aan *Wurtemberg* en ten zuiden aan *Baden*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 20 vierkante mijlen, waarop 35,560 menschen wonen, zoodat er 1778 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een onbepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en zijne onderdanen belijden den Roomschen Godsdienst.

Bergen. — De *Zwabische Alp* en *Scheer*.

Rivieren. — De *Donau*, *Eyach*, *Glatt*, enz.

Meren en andere Wateren. — Vele kolken en de gezondheidsbronnen te *Imnau* en te *Glatt*.

Verdeeling. — Het Land wordt verdeeld in *eigene* en in *onder bescherming staande* Landen; de eerste in 4 Ambten, waarvan de hoofdplaatsen zijn:

Siegmaringen, de hoofd- en residentiestad, aan den *Donau*, met eene voorstad, een residentieslot op eenen berg, eene voorname school, en 777 inwoners, die van het Hof, den landbouw en handwerken bestaan. Hierbij ligt het dorp *Siegmaringen*, met 632 inwoners.

Vöhringen, eene stad, aan de *Lauchart*, met 695 inwoners en landbouw.

Haigerloch, eene stad, aan de *Eyach*, met een kasteel, eene voorstad, een raadhuis, drie kerken, 1400 inwoners, wijnbouw, handwerken en jaarmarkten.

Glatt, een vlek, aan de *Glatt*, met 400 inwoners, handel in hout en een zwavelbad.

Tot de *onder bescherming staande* Landen behooren:

De *Goederen van den Vorst van Furstenberg*, met de stad *Trochtelfingen*.

De *Goederen van den Vorst van Tour en Taxis*, alsmede die van den *Vrijheer van Speth*.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Hohenzollern-Siegmaringen, *en welke zijn deszelfs grenzen?*
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. — ——— *rivieren,*
c. — ——— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Noem mij eens de voornaamste plaatsen.

XXX. HET VORSTENDOM LICHTENSTEIN.

Ligging en Grenzen. — Dit kleinste Vorstendom van *Duitschland* ligt tusschen 27°, 6′ en 27°, 18′ lengte en

en 47°, 5′ en 47°, 8′ noorder breedte, en grenst ten noorden en ten oosten aan *Tirol* en ten zuiden en ten westen aan *Zwitserland*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt op $2\frac{1}{2}$ vierkante mijlen gerekend, waarop 5546 menschen wonen, zoodat er 2218 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en zijne onderdanen belijden den Roomschen Godsdienst.

Bergen. — Ten zuiden en ten zuidoosten heeft men bergen, met de *Guschner Grad.*

Rivieren. — De *Rijn*, *Samina* en andere beken.

Er zijn geene meren of andere wateren.

Verdeeling. — Het Land is in de Heerlijkheden *Vadutz* en *Schellenberg* verdeeld, waarin:

Vadutz, een vlek, met een kasteel en 1800 inwoners.

Het *Samina*-dal, waarin de inwoners verstrooide woningen hebben.

Schellenberg, een kasteel, met eene buurt.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Lichtenstein, *en welke zijn deszelfs grenzen?*

Welke is de grootte en bevolking?

Hoedanig is de regeringsvorm?

Welke is de heerschende Godsdienst?

Welke zijn er:

a. *De voornaamste bergen,*

b. — ——— *rivieren?*

Welke zijn er de voornaamste plaatsen?

XXXI en XXXII. HET VORSTENDOM REUSS-PLAUEN.

Ligging en Grenzen. — Dit Land, hetwelk uit twee groote stukken bestaat en in twee Hoofd-Vorstendommen verdeeld is, ligt tusschen 29°, 11′ en 30°, 2′ lengte en 50°, 20′ en 51° noorder breedte. Het grootste stuk, of de Heerlijkheid *Gera*, grenst ten noorden aan *Pruissen*, ten oosten aan *Gotha*, ten zuiden aan *Neustadt* en *Altenburg* en ten westen aan *Altenburg*; het andere ten noorden aan *Pruissen*, ten oos-

oosten aan *Saksen*, ten zuiden aan *Beijeren* en ten westen aan *Coburg* en *Schwarzburg*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De geheele oppervlakte bedraagt 28¼ vierkante mijlen, waarop 74,460 menschen wonen, zoodat er 2613 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Dit Land is in vier liniën, *Greitz*, *Schleitz*, *Ebersdorf* en *Lobenstein*, verdeeld, waarvan *Greitz* de *oudste*, en de drie overige de *jongste linie* uitmaken. Wij gaan over tot de beschrijving dezer bijzondere stukken.

I. (XXXI.) HET VORSTENDOM REUSS, *oudste linie*, of REUSS-GREITZ

bevat, op 7 vierkante mijlen, 22,255 inwoners, en dus 3179 zielen op eene vierkante mijl.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorsten en de inwoners belijden den Luterschen Godsdienst.

Bergen. — Er zijn vele bergen, waaronder de *Groote Greizer* en het *Pollwitzer Forst*, en vele bosschen.

Rivieren. — De *Witte Elster*, *Golzsch*, en *Saale*.

Meren. — Deze zijn er niet.

Verdeeling. — Het Land wordt in de Heerlijkheden *Greitz* en *Burgk* verdeeld, die in de Hoofdstad en 2 Ambten verdeeld worden, en daarin:

Greitz, de hoofd- en residentiestad, tusschen boschrijke bergen, aan de *Elster*, met een residentieslot op eenen berg, eene Latijnsche school, Kweekschool voor Schoolonderwijzers, en 6200 inwoners, die door het Hof of in aanzienlijke wol- en katoenfabrijken, brouwerijen, branderijen en den handel hun bestaan vinden.

Zeulenroda, eene stad, met een tuchthuis, 3615 inwoners, kousen-, hoeden-, ijzer- en horologiefabrijken en sterken handel, ook in vee.

Fraureuth, een vlek, met 1100 inwoners en katoenspinnerij.

Burgk, een kasteel, met eene kapel en vele smederijen.

II. (XXXII.) HET VORSTENDOM REUSS, *jongere linie*, of REUSS - SCHLEITZ

bevat, op 21½ vierkante mijlen, 52,205 inwoners, en dus 2320 op eene vierkante mijl.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Godsdienst is als in het vorige.

Bergen. — Het Land is berg- en boschachtig; de voornaamste bergen zijn de *Sieglitz* en *Kulm.*

Rivieren. — De *Witte Elster*, *Saale* en vele beken.

Verdeeling. — Het Land wordt in vier deelen verdeeld, als:

A. Het *Vorstendom* SCHLEITZ,
B. — ——— LOBENSTEIN,
C. — ——— EBERSDORF, en
D. De *Heerlijkheid* GERA,

welke weder in Ambten verdeeld worden.

A. Het *Vorstendom* SCHLEITZ

bevat, op 6 vierkante mijlen, 16,560 inwoners en 2 Ambten, waarin:

Schleitz, de hoofd- en residentiestad, aan het *Wiesenthal*, met eene voorstad, een residentieslot, drie kerken, een wees- en ziekenhuis, eene Latijnsche school, en 4620 inwoners, die laken- en mousselinweverijen, looijerijen, brouwerij, handel en jaarmarkten hebben.

Tanna, eene stad, met 1260 inwoners en welbezochte markten.

Hohenleuben, een vlek, met een kasteel, 1890 inwoners, fabrijken van wollen stoffen, linnen en katoen, verwerij en welbezochte markten.

B. Het *Vorstendom* LOBENSTEIN

bevat, op 4½ vierkante mijlen, 7498 inwoners en slechts 1 Ambt, waarin:

Lobenstein, de hoofdstad van het Vorstendom, aan de *Lemnitz* en *Kosel*, met een residentieslot, eene boekerij, kazerne, een hospitaal, 2800 inwoners, laken- en linnenweverijen, looijerijen, handel en jaarmarkten.

C.

C. Het *Vorstendom* EBERSDORF

bevat, op 3½ vierkante mijlen, 7614 inwoners en 2 Ambten, waarin:

Ebersdorf, een vlek, met een fraai residentieslot, 1068 inwoners, onder welke vele Hernhutters, katoen- en tabaksfabrijken, zeepziederij en eenige lustsloten.

Hirschberg, eene stad, aan de *Saale*, met een kasteel, Ambts- en raadhuis, 1280 inwoners, katoen- en linnenweverij, looijerij en jaarmarkten.

D. De *Heerlijkheid* GERA

bevat, op 7½ vierkante mijlen, 22,836 inwoners en 2 Ambten, waarin:

Gera, de voornaamste stad des Lands, in een bekoorlijk dal, niet ver van de *Elster*, met vier poorten, twee voorsteden, vijf opene pleinen, een regeringsgebouw, raad-, wees-, tucht- en werkhuis, eene Lands- en andere scholen, en 7373 inwoners, die aanzienlijke brouwerijen, verwerijen en fabrijken in katoen, linnen, wollen en zijden stoffen, rijtuigen, hoeden, porselein, muzijkinstrumenten, brandspuiten, horologiën, enz., benevens eenen aanzienlijken handel en jaarmarkten hebben. Deze stad is bekend door den brand van 1780.

Saalburg, eene stad, aan de *Saale*, met een kasteel, 1200 inwoners, jaarmarkten en handel.

Kostritz, een dorp, aan de *Elster*, met een residentieslot van den Vorst van *Reufs-Kostritz*, 1100 inwoners, brouwerij en handwerken.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Reufs-Plauen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoe is dit Land verdeeld?
Welke is de regeringsvorm in het Vorstendom Reufs, oudste linie, *of* Reufs-Greitz?
Welke is er de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen,*
b. — ———— *rivieren?*
Hoe wordt het Land verdeeld?

Noem mij de voornaamste steden, in deze deelen gelegen.

Beantwoord de laatste vragen nu ook eens voor het Vorstendom Reuss, jongere linie, *of* Reuss-Schleitz.

XXXIII. HET VORSTENDOM LIPPE-DETMOLD.

Ligging en Grenzen. — Dit Land ligt tusschen 26°, 14′ en 26°, 59′ lengte en 51°, 46′ en 52°, 10′ noorder breedte, en grenst ten noorden aan *Pruissen*, ten noordoosten aan *Keur-Hessen*, ten oosten aan *Hanover* en *Waldek* en ten zuidoosten, ten zuiden en ten westen aan *Pruissen*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte beslaat 20¾ vierkante mijlen, waarop 69,062 inwoners, hetwelk 3320 menschen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en een groot deel der onderdanen belijden den Hervormden Godsdienst.

Bergen. — Een tak van het *Teutoburgerwald*. Het *Lipperwald* en andere bosschen.

Rivieren. — De *Wezer*, *Emmer*, *Bega*, enz. Hier ontspringt de *Eems*.

Meren en andere Wateren. — Eenige kolken en een bad bij *Meinberg*.

Verdeeling. — Het Land wordt in 12 Ambten verdeeld, waarvan de voornaamste plaatsen zijn:

Detmold, de hoofdstad des Lands, aan de *Werra*, met drie poorten, eene voorstad, een groot residentieslot, Vorstelijk raadhuis, drie kerken, eene Latijnsche school met eene boekerij, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers, industrie- en andere scholen, en 2370 inwoners, die van de Regerings-Collegiën, weverijen, looijerijen, brouwerij en landbouw bestaan.

Blomberg, eene stad, aan de *Distel*, met drie poorten, en 1716 inwoners, die wollen stoffen en schrijnwerkerswaren vervaardigen.

Lemgo, de grootste stad des Lands, aan de *Bega*, met muren, zeven poorten, twee Vorstelijke huizen, een raadhuis, drie kerken, een Gymnasium, weeshuis, en 3380 inwoners, die wol- en linnenweverijen, looijerijen, fabrijken van meerschuimen pijpenkoppen en zes jaarmarkten hebben. De stad is echter veel verminderd.

Horn,

Horn, eene stad, aan de *Wembeke*, met 1240 inwoners, weverijen, jaarmarkten en den *Externstein*, vier rotsen, gedeeltelijk met kamers.

Lippstadt, eene stad, gedeeltelijk aan *Pruissen* behoorende (Zie bladz. 76).

Salzufeln, eene stad, aan de *Werra* en *Salze*, met vier poorten, 1288 inwoners, eene zoutkeet, handwerken en jaarmarkten.

Barntrup, eene stad, met 931 inwoners, linnenweverij en landbouw.

Schwalenberg, een vlek, met 760 inwoners en landbouw.

Vahrenholz, een vlek, met 680 inwoners en jaarmarkten.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Lippe-Detmold?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is er de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamste bergen*,
b. ——— ——— *rivieren*,
c. ——— ——— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het verdeeld?
Welke plaatsen zijn de voornaamste, die in deze Ambten gelegen zijn?

XXXIV. HET VORSTENDOM LIPPE-SCHAUENBURG.

Ligging en Grenzen. — Dit Land bestaat uit een deel van het Graafschap *Schauenburg*, tusschen 26°, 37′ en 27°, 2′ lengte en 52°, 11′ en 52°, 30′ noorder breedte gelegen, en ten noorden en noordoosten aan *Hanover*, ten oosten en zuidoosten aan *Keur-Hessen* en ten westen en zuidwesten aan *Pruissen* grenzende, en uit een deel van het Graafschap *Lippe*, geheel in dat Graafschap gelegen.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte bedraagt 10 vierkante mijlen, waarop 24,000 menschen wonen, zoodat er 2400 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in

in het mannelijk geslacht. De Vorst is van den Hervormden, de meeste inwoners van den Luterschen Godsdienst.

Bergen. — De *Buckebergen* en het *Schauenburgerwald*, meestal echter heuvelachtig vlak.

Rivieren. — De *Aue*, *Emmer* en vele beken.

Meren en andere Wateren. — Het *Steinhuder*-meer en de baden bij *Stadthagen*, *Eilsen* en *Hagenburg*.

Verdeeling. — Het Land wordt in twee deelen verdeeld, als:

1. Het *aandeel aan het Graafschap* SCHAUENBURG, en
2. ———————————— LIPPE,

waarvan het eerste in 4, het laatste in 2 Ambten verdeeld is; in welke:

Buckeburg, de hoofd- en residentiestad, aan de *Aue*, met een residentieslot, waarvan de wallen thans in fraaije wandelingen herschapen zijn, vijf poorten, twee kerken, een Gymnasium, en 2060 inwoners, die van het Hof, de weverijen, handwerken, handel en landbouw bestaan.

Stadthagen, eene stad, in eene aangename vlakte, met het fraaije praalgraf van Vorst ERNST, een weeshuis, eene Latijnsche school, 1500 inwoners, brouwerij, landbouw, jaarmarkten en steenkoolgroeven.

Hagenburg, een vlek, met 940 inwoners, fabrijken van linnen en trielje, benevens jaarmarkten.

Steinhude, aan het meer van denzelfden naam, met 670 inwoners, die linnen weven.

Eilsen, eene buurt, met zeer bezochte baden.

Wilhelmstein, eene kleine vesting, op een eiland in het *Steinhuder*-meer.

Alverdissen, een vlek, met 579 inwoners en jaarmarkten.

V R A G E N.

Waar ligt het Vorstendom Lippe-Schauenburg?
Welke zijn deszelfs grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke zijn er:

1. *De*

a. *De voornaamste bergen*,
b. ——— ——— *rivieren*,
c. ——— ——— *meren en andere wateren?*
Hoedanig wordt het verdeeld?
Welke plaatsen hebt gij in deze deelen op te merken?

XXXV. HET VORSTENDOM WALDEK.

Ligging en Grenzen. — Dit Land bestaat uit twee stukken, waarvan het *eigenlijk* Vorstendom *Waldek* tusschen 26°, 11′ en 26°, 52′ lengte en 51°, 4′ en 51°, 31′ noorder breedte ligt, en ten westen en ten noorden aan *Westfalen*, en ten oosten en ten zuiden aan *Keur-Hessen* grenst; het andere ligt aan de *Wezer*, tusschen *Lippe*, *Hanover* en *Pruissen.*

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte is 21⅔ vierkante mijlen groot, waarop 51,877 inwoners, hetwelk dus ruim 2394 menschen op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — Een bepaald Vorstendom, erfelijk in het mannelijk geslacht. De Vorst en de meeste inwoners belijden den Luterschen Godsdienst.

Bergen. — Het *Teutoburgerwald* met den hoogen *Pon*, den *IJzerberg* en verscheidene takken.

Rivieren. — De *Eder*, *Aar*, *Orke*, *Rhene*, *Itter*, *Wese*, *Elbe*, *Diemel*, enz., alle kleine rivieren, en vele beken.

Meren en andere Wateren. — Vele kolken en de gezondheidsbronnen te *Niederwildungen* en het dorp *Kleinern.*

Verdeeling. — Het Land wordt in twee deelen verdeeld, als:

1. Het *eigenlijk Vorstendom* WALDEK, en
2. Het *Graafschap* PYRMONT,

waarvan het eerste 3, en het laatste 1 Ambt telt; in welke:

Arolsen, de residentiestad van den Vorst en der Hooge Collegiën, aan de *Aar*, met een aanzienlijk residentieslot, drie kerken, eene Latijnsche school, en 1400 inwoners, die weverijen, handwerken en jaarmarkten hebben.

Landau, eene stad, aan de *Watter*, met eene waterleiding en 700 inwoners.

Rho-

Rhoden, eene ſtad, met een kasteel en 800 inwoners.

Niederwildungen, eene ſtad, aan de *Wilde*, met een' kasteel, eene Latijnſche ſchool, 1600 inwoners, brouwerij, landbouw, jaarmarkten, handwerken en baden. Hierbij zijn de ſteden *Altwildungen*, met 450, *Freienhagen*, met 700, *Sachſenhauſen*, met 800, en *Waldek*, met 900 inwoners, handwerken en landbouw.

Korbach, de eigenlijke hoofdſtad, aan de *Itter*, met het Geregtshof, een kasteel, eene kerk met het gedenkteeken, door de dankbaarheid der Nederlanders, voor hunnen Veldmaarſchalk Prins GEORGE FREDERIK VAN WALDEK, opgerigt, en 1600 inwoners, die weverijen, handwerken en jaarmarkten hebben. Hierbij zijn de ſteden *Furſtenberg*, met 685, en *Sachſenberg*, met 1100 inwoners.

Pyrmont, de hoofdſtad van het Graafſchap *Pyrmont*, aan de *Emmer*, met een Vorſtelijk ſlot, eene kerk, een weeshuis, en 1600 inwoners, die handwerken en jaarmarkten hebben, maar bijzonder van de bezoekers der baden beſtaan, welke laatſte algemeen beroemd zijn, en waarbij onderſcheidene inrigtingen tot nut, gemak en vermaak gevonden worden. Men telt er gewoonlijk 1500 à 2000 badgasten; terwijl er jaarlijks wel 300,000 à 350,000 kruiken verzonden worden. Hier beſtaat eene Gemeente van het Genootſchap der *Vrienden* of *Kwakers*.

VRAGEN.

Waar ligt het Vorſtendom Waldek?
Welke zijn de grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is de heerſchende Godsdienst?
Welke zijn er:
a. *De voornaamſte bergen*,
b. ——— ——— *rivieren*,
c. ——— ——— *meren en andere wateren?*
Hoe wordt het verdeeld?
Noem mij eens de voornaamſte plaatſen dezer beide deelen.

XXXVI. DE VRIJE STAD FRANKFORT AAN DEN MEIN.

Ligging en Grenzen. — Deze ſtad ligt op 26°, 16′ lengte en 50°, 7½′ noorder breedte; derzelver gebied grenst ten noorden en ten noordoosten aan *Keur-Hesſen*, ten zuidoosten en ten zuiden aan het Groot-Hertogdom *Hesſen* en ten westen aan *Nasſau*.

Uitgeſtrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 5 vierkante mijlen, waarop 47,850 menſchen wonen, zoodat er 9570 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — De Regering berust bij het Wetgevend Ligchaam, dat uit 20 Senatoren, 20 Gecommitteerden uit de burgerij en 45 uit de Christelijke inwoners verkozene Leden beſtaat. De Senaat telt 42 Leden in drie afdeelingen; uit dezelve worden de 2 Burgemeesters verkozen. De meeste inwoners zijn Lutersch.

Rivieren. — De *Mein*, *Nidda* en *Urſel*.

Verdeeling. — De vrije ſtad *Frankfort aan den Mein* wordt in de *Stad* en het *Gebied* verdeeld; daarin:

Frankfort aan den Mein, de vergaderplaats der Duitſche Bondsvergadering, met eene fraaije brug over de rivier, die de wijk *Sachſenhauſen* met de ſtad verbindt; de voormalige vestingwerken zijn thans aangename wandelingen; men heeft hier meestal naauwe ſtraten, twintig groote of kleine opene pleinen, den *Römer* of het raadhuis, 115 fonteinen, zestien kerken en bedehuizen, onder welke de dom- of Bartholomeuskerk, waarin voorheen de Roomſche Keizers verkozen en gekroond werden, eene ſynagoge, het paleis der Bondsvergadering, een uitmuntend ziekenhuis, het uit veroverde ſtukken vervaardigde monument voor de geſneuvelden in 1792, eenen ſchouwburg, vijf hospitalen, een Lutersch en Roomsch Gymnaſium, Genees- en Heelkundige, Joodſche (*) en andere ſcholen, een Genootſchap tot vermeerdering van nuttige kundigheden, eene boekerij, een kabinet van munten, een Muſeum met

(*) De Joden, die voorheen eenen donkeren afzonderlijken hoek der stad bewoonden, wonen thans door de geheele stad, en genieten burgerlijke regten.

met eene verzameling van schilderijen, vele plaatsen van uitspanning, en 45,000 inwoners, die belangrijken handel, vooral langs den *Rijn* en *Moezel*, drijven (zoodat *Frankfort* eene der eerste koopsteden van *Duitschland* is), en fabrijken van drukinkt, tabak, wasdoek, papieren behangsels, goud- en zilverdraad en zilverwaren en twee aanzienlijke missen of jaarmarkten hebben, waarop uit de meeste Landen van *Europa* kooplieden komen, en die voor de belangrijkste in *Duitschland* gehouden worden.

In het *Gebied* noemen wij:

Bornheim, een vlek, met 1900 inwoners en tuin-, land- en wijnbouw.

Oberrad, een dorp, met 1400 inwoners en vele landhuizen.

V R A G E N.

Waar ligt de vrije stad Frankfort aan den Mein, *en welke zijn derzelver grenzen?*
Welke is hare uitgestrektheid en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke de heerschende Godsdienst?
Welke rivieren zijn er?
Welke is de verdeeling?
Wat weet gij van de Stad *zelve?*
Welke plaatsen weet gij mij nog in het Gebied *te noemen?*

XXXVII. DE VRIJE STAD LUBECK.

Ligging en Grenzen. — Deze stad, die met *Bremen* en *Hamburg* de *vrije Hanzesteden* uitmaakt, ligt op 28°, 27′ lengte en 53°, 50′ noorder breedte; haar gebied bestaat uit verscheidene afzonderlijke stukken, die door de Deensche Hertogdommen *Holstein* en *Lauenburg*, alsmede door *Meklenburg-Strelitz* begrensd worden.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte beloopt $5\frac{1}{2}$ vierkante mijlen, waarop 40,650 menschen wonen, hetwelk dus 7391 inwoners op eene vierkante mijl geeft.

Regeringsvorm. — De Regering is de Senaat, uit 20 Leden bestaande, namelijk 4 Burgemeesters en 16 Raadsheeren. De meeste inwoners zijn van den Hervormden Godsdienst.

Rivieren. — De *Trave*, *Wakenitz* en *Steckenitz*, en het *Delvenaukanaal*.

Ver-

Verdeeling. — De vrije stad wordt in de *Stad* en het *Gebied* verdeeld; daarin:

Lubeck, eene stad, op eenen heuvel, tusschen de *Trave* en *Wakenitz*, met muren, wallen en vestingwerken, de zetel van het Oppergeregtshof voor al de *vrije steden*, vier poorten, vier opene pleinen, negen kerken, waaronder de Mariakerk met eenen hoogen toren, een marmeren altaar, enz., eene synagoge (thans, door het verdrijven der Joden, ledig), bijzonder vele liefdadige inrigtingen, een Genootschap ter bevordering van algemeen nuttige werkzaamheid, eene inrigting voor schijndooden, eene school voor Heelmeesters, zwemschool, een badhuis, teeken-, zondags-, industrie- en stuurmansscholen, een Gymnasium, eene Kweekschool voor Schoolonderwijzers en andere scholen, verscheidene Leesbibliotheken, een Leesmuseum, en 24,000 inwoners, die voornamelijk van den handel (bijzonder in wijn, koren, Russische, koloniale, Duitsche, Engelsche, Fransche en eigene fabrijkwaren), commissie- en verzendingshandel, veel scheepvaart, benevens tabakskerverijen, suikerraffinaderijen, zeepziederijen, speelkaarten-, hoeden-, laken-, zijde-, barnsteen-, waskaarsen- en meerschuimen pijpenkoppen-, goud-, zilver- en lakfabrijken, geschutgieterij, looijerijen, verwerijen, enz. bestaan. Digt bij de stad zijn vele plaatsen van uitspanning.

In het *Gebied* merken wij op:

Moisling, een dorp, met 609 inwoners, veelal uit *Lubeck* verdrevene Joden.

Travemunde, eene stad, aan den mond der *Trave*, de eigenlijke haven van *Lubeck*, met twee poorten, eene aanzienlijke schans, eenen hoogen vuurtoren, 941 inwoners, landbouw, visscherij, loodswezen en een zeebad.

V R A G E N.

Waar ligt de vrije stad Lubeck, *en welke zijn derzelver grenzen?*
Welke is de uitgestrektheid en bevolking?
Welke is er de regeringsvorm?
En de heerschende Godsdienst?
Welke rivieren zijn er?
Hoe is de verdeeling?
Wat weet gij van de Stad *zelve?*
Welke plaatsen weet gij in het Gebied *te noemen?*

XXXVIII. DE VRIJE STAD BREMEN.

Ligging en Grenzen. — Deze stad ligt op 26°, 27′ lengte en 53°, 5′ noorder breedte; haar gebied grenst ten noorden en ten oosten aan *Hanover* en ten zuiden en ten westen aan *Oldenburg*.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt gerekend op 3½ vierkante mijlen, waarop 46,270 menschen wonen, zoodat er 14,791 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — De Regering berust bij den Raad, die uit 4 Burgemeesters, 2 Syndici en 24 Raadsheeren is zamengesteld. De Wetgeving is opgedragen aan het Burgerconvent, dat uit alle niet tot den dienstbaren stand behoorende burgers, met derzelver Oudsten aan het hoofd, bestaat. De Regering is Hervormd; twee derde der inwoners echter Lutersch.

Rivieren. — De *Wezer*, *Wumme* en *Ochte*, en zeer vele kanalen.

Verdeeling. — De vrije stad wordt in de *Stad* en het *Gebied* verdeeld; daarin:

Bremen, eene stad, aan de beide oevers van de *Wezer*, met wallen, die in zeer fraaije wandelingen herschapen zijn, eene voorstad, acht kerken (onder eene derzelve is de loodkelder, waarin verscheidene lijken, geheel verdroogd, onveranderd bewaard worden), een oud Gottisch raadhuis (waaronder de stads wijnkelder met de oudste Rijnwijnen van *Duitschland*), de beurs, het koophuis, een groot Lyceum, Natuurkundig Instituut met een Museum en eene boekerij, de sterrenwacht van den beroemden OLBERS, vele Leesbibliotheken, vele lagere scholen en liefdadige inrigtingen, en 37,700 inwoners, die brouwerijen, stijfsel-, zijde-, loodwit-, Bremer groen-, cichorei-, lak-, ivoorzwart-, garen-, hoeden- en andere fabrijken, azijnmakerijen, kalkovens, katoendrukkerijen, lijmkokerijen, kurksnijderijen, zeildoek- en andere weverijen en veeteelt, maar vooral handel (even als te *Lubeck*) en scheepvaart hebben. Er is eene Compagnie voor de haringvisscherij, en er worden vele druk bezochte markten gehouden.

In het *Gebied* noemen wij nog:

Vegesack, een vlek, met 1534 inwoners, handwerken, scheepvaart, loodswezen en visscherij.

VRA-

VRAGEN.

Waar ligt de vrije stad Bremen?
Welke zijn hare grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?
Welke is er de heerschende Godsdienst?
Welke rivieren zijn er?
Hoe is de verdeeling?
Wat weet gij van de Stad *zelve?*
Welke plaats hebt gij nog in het Gebied *op te merken?*

XXXIX. DE VRIJE STAD HAMBURG.

Ligging en Grenzen. — Deze stad ligt op 27°, 33′ lengte en 53°, 34′ noorder breedte; haar gebied wordt deels door het *Holsteinsche*, deels door het *Hanoversche* omringd.

Uitgestrektheid en Bevolking. — De oppervlakte wordt op $6\frac{1}{3}$ vierkante mijlen berekend, waarop 135,000 menschen wonen, zoodat er 21,316 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm. — De Regering berust bij den Raad en de Burgerij. De eerste bestaat uit 36 Leden; de Burgerij wordt door behoorlijk gekozene Leden vertegenwoordigd. De meeste inwoners zijn Lutersch; doch alle Godsdiensten worden er geduld.

Rivieren. — De *Elbe*, *Alster*, enz. Er zijn vele eilanden in de *Elbe*.

Verdeeling. — De vrije stad wordt verdeeld in de *Stad* en het *Gebied*; daarin:

Hamburg, de rijkste en voornaamste koopstad van *Duitschland*, de derde van *Europa*, aan de *Elbe*, door sterke vestingwerken omringd, met zes poorten, twee voorsteden, vele grachten, naauwe straten, veertien groote en kleine pleinen, het raadhuis, de beurs, het Huis van *Eimbeck* met den wijnkelder van den Raad, het Huis der Keizerlijke Gezanten, de Admiraliteit, twee tuighuizen, eene waterleiding, zeventien Lutersche kerken, waaronder de Michaëliskerk, een fraai gebouw met eenen toren van 456 voet hoogte, eene Roomsche en twee Hervormde kerken, twee synagogen, het nieuwe weeshuis en vele andere liefdadige inrigtingen, een werk- en tuchthuis, een

Gymnasium, Johanneum, teeken-, zeevaart- en vele andere scholen, een Genootschap ter bevordering van kunsten en handwerken, met verzamelingen van boeken, kunst, modellen en Naturaliën, eene inrigting ter bevordering van land- en tuinbouw, eene voor drenkelingen en verstikten, eene stads boekerij, een Genootschap voor de Wiskunde, Bijbelgenootschap, enz., en 107,000 inwoners, die vele suikerraffinaderijen, katoendrukkerijen, wasbleeken, goud-, zilver-, naalden-, zeildoek-, leder-, hoeden-, linnen-, fluweel- en zijden stoffen-, ivoorzwart-, garen- en vele andere fabrijken, traankokerijen, looijerijen, zeepziederijen, enz. hebben en eenen zeer aanzienlijken handel drijven, waarvoor de stad zeer gunstig gelegen is, en die door de Wisselbank, Assurantiegezelschappen, reederijen, eene Regtbank van Koophandel en twee havens, die door de *Elbe* gevormd worden, zeer bevorderd wordt. Jaarlijks loopen hier meer dan 2000 schepen in en uit; terwijl de stad ook schepen ter walvisch- en robbenvangst uitzendt. De handel wordt met alle voorname Staten van *Europa* en *Amerika* gedreven, waarbij nog komt een aanzienlijke wisselhandel en met gemunt en ongemunt goud en zilver. In den omtrek zijn fraaije plantsoenen, die uit de verwoestingen, door de Franschen hier aangerigt, weder verrijzen.

In het *Gebied* verdienen nog melding:

Billwerder, een vruchtbaar eiland, in de *Elbe*, met dorpen en vele landgoederen.

Bergedorf, eene stad, met een kasteel, 1990 inwoners, handel, jaarmarkten, veeteelt en tuinbouw.

Ritzebuttel, een vlek, met 1451 inwoners en jaarmarkten.

Kuxhaven, een vlek, met eene groote en veilige haven, 368 inwoners en de pakketboot op *Yarmouth*.

Neuwerk, een klein ingedijkt eiland, in de *Elbe*, met eene vuurbaak.

V R A G E N.

Waar ligt de vrije stad Hamburg?
Welke zijn hare grenzen?
Welke is de grootte en bevolking?
Hoedanig is de regeringsvorm?

Wel-

Welke is de heerschende Godsdienst?
Welke rivieren zijn er?
Hoe is de verdeeling?
Wat weet gij van de Stad *zelve te zeggen?*
Welke plaatsen hebt gij nog in het Gebied *op te merken?*

Offchoon wel niet tot *Duitschland* behoorende, vinden wij echter het voegelijkst, hier te laten volgen:

DE VRIJE STAD KRAKAU.

Ligging en Grenzen. — Deze ftad ligt op 37°, 36' lengte en 50°, 4' noorder breedte; het gebied wordt door *Oostenrijk*, *Polen*, *Rusland* en *Pruissen* begrensd.

Uitgeftrektheid en Bevolking. — De ftad beflaat, met haar gebied, eene oppervlakte van 23½ vierkante mijlen, waarop 96,000 menfchen wonen, zoodat er 4118 inwoners op eene vierkante mijl komen.

Regeringsvorm, — De Wetgevende Magt is in handen der Volksvertegenwoordigers; de Uitvoerende Magt heeft de Senaat, uit eenen Voorzitter en twaalf Leden beftaande. De inwoners belijden den Roomfchen Godsdienst.

Bergen. — Er zijn flechts heuvels en eenige bosfchen.

Rivieren. — De *Weichsel*, *Wolica* en *Chobka.*

Verdeeling. — Het wordt verdeeld in de *Stad* en het *Land*; daarin:

Krakau, eene ftad, aan den *Weichsel*, met verfcheidene voorfteden (waarvan *Stradom*, *Klepars*, *Wesola*, *Piasek*, *Smolensk*, *Rybaki* en *Wielopole* de voornaamfte zijn), de ftad *Casimir*, op een eiland in den *Weichsel*, de woonplaats der Joden, een groot plein, een groot flot, thans een liefdadig gefticht, eene domkerk met vijftig altaren, twintig kapellen, vele kostbaarheden en de graven van verfcheidene Koningen, zeventig andere Roomfche kerken en kapellen, eene Protestantfche kerk, vele liefdadige gestichten, eene Hoogefchool met eenen kruidtuin, boekerijen, eene fterrenwacht, een Gymnafium en vele andere fcholen, vier boekerijen, een Geleerd Genootfchap, en 24,870 inwoners, die laken- en linnenweverijen, looijerijen en vele handwerken hebben, maar vooral eenen aanzienlij-

 ken

ken handel drijven, daar *Krakau* de stapelplaats van alle Hongaarsche, Silezische en Gallicische waren is. De stad staat, met haar gebied, onder de bescherming van *Rusland*, *Pruissen* en *Oostenrijk*.

Op het *Land* zijn:

Krzessowice, een vlek, met 3000 inwoners, smederijen en baden met goede inrigtingen.

Mogila, een dorp, met een Gymnasium en 800 inwoners.

Jaworszno, een dorp, met steenkoolgroeven.

V R A G E N.

Waar ligt de vrije stad Krakau?
Welke zijn de grenzen van haar gebied?
Welke is hare uitgestrektheid en bevolking?
Welke regeringsvorm is er?
Welken Godsdienst belijden derzelver inwoners?
Welke rivieren zijn er?
Hoe is de verdeeling?
Wat weet men van de Stad *zelve?*
Wat is er van het Land *aan te merken?*

LIJST

LIJST VAN MISSTELLINGEN.

Men gelieve overal, waar dit anders mogt staan, te lezen: *Monarchij*, *burg* en *wijnbouw*. Voorts *azijnmakerij* voor *azijnstokerij*; *Mein* voor *Main*; *woud* voor *wald*, en *opene pléinen* voor *opene plaatsen*.

Bladz. 7, Reg. 7, van ond., staat: *Wilhems*; lees: *Wilhelms*.

— 11, — 2, — boven, — *Barromeüs*; lees: *Borromeüs*.

— 14, — 14, — ond., leze men: 52. de *Drave*, 51. *Save*.

— 35, — 12, — boven, staat: *verplaatste*; lees: *geplaatste*.

— 57, — 14, — — — *West-Pruisen*; lees: *West-Pruissen*.

— 78, — 17 en 24, — — — *Wipper*; lees: *Wupper*.

— 125, — 7, — — — *Osnabrück*; lees: *Osnabrug*.

— 138, — 14, — ond., late men weg: *Wangeroög*.

